

ISSN 1731-7517

ŚRODKOWOEUROPEJSKIE STUDIA POLITYCZNE

CENTRAL EUROPEAN
POLITICAL STUDIES

2 / 2020

Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM w Poznaniu

Rada naukowa:

Tadeusz WALLAS (przewodniczący, Polska), Oleg BELENOV (Rosja),
Tadeusz BODIO (Polska), Jochen FRANZKE (Niemcy), Dmitri KOZŁOW (Rosja),
Włodimir RIZUN (Ukraina), Volodymyr YEMELJANOW (Ukraina),
Jurij Anatoljewicz ŻULAR (Rosja).

Redaktor naczelny:

Andrzej STELMACH

Zastępca redaktora naczelnego:

Szymon OSSOWSKI

Sekretarz redakcji:

Marcin ŁUKASZEWSKI

Zastępca sekretarza redakcji:

Maria WĄSICKA-SROCZYŃSKA

Członkowie redakcji:

Edward JELIŃSKI, Agnieszka STĘPIŃSKA, Marek ŻYROMSKI

Redaktorzy tematyczni:

Janusz ADAMOWSKI (systemy medialne)

Roman BÄCKER (język polityki)

Maria MARCZEWSKA-RYTKO (samorząd terytorialny)

Dorota PIONTEK (komunikowanie polityczne)

Grzegorz PIWNICKI (bezpieczeństwo narodowe)

Ryszard PARADOWSKI (filozofia polityki)

Jędrzej SKRZYPCZAK (dziennikarstwo i komunikacja społeczna)

Jacek SOBCZAK (myśl polityczna, filozofia prawa)

Alicja STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA (stosunki międzynarodowe)

Marek ŻMIGRODZKI (teoria polityki)

Arkadiusz ŻUKOWSKI (kultura polityczna)

Redaktorzy językowi:

Agnieszka MIELCZAREK, Oleg MIKHAILEV, Malcolm CZOPINSKI, Thomas MEHLHAUSEN

Projekt okładki – Monika KROPIDŁOWSKA

© Copyright by Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań, tel. 61 829 65 08

Wydawca: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań, tel. 61 829 65 17

Wersja elektroniczna czasopisma jest wersją pierwotną

Czasopismo „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” otrzymało dofinansowanie ze środków
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Wsparcie dla czasopism
naukowych” na podstawie umowy nr 258/WCN/2019/1 z dnia 05.08.2019 r.

ISSN 1731-7517

Skład komputerowy – „MRS”, 60-408 Poznań, ul. P. Żołotowa 23, tel. 605087690
Druk i oprawa – Zakład Graficzny UAM, 61-712 Poznań, Poland, H. Wieniawskiego 1

Spis treści

Mirosław BANASIK	
Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej w aspekcie zagrożeń płynących z Federacji Rosyjskiej	5
Marcin PIECHOCKI, Jacek WYSZYŃSKI	
Dobra zmiana? Niemcy na antenie Wiadomości TVP w 2015 i 2017 r.	29
Remigiusz ROSICKI	
The geopolitical dimension of gas security in the European Union	45
Tadeusz KAMIŃSKI	
Polityczne uwarunkowania funkcjonowania kościelnych organizacji charytatywnych w Republice Czeskiej	75
Łukasz JUREŃCZYK	
Działania Wielkiej Brytanii na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa północno-wschodniej flanki NATO w obliczu aktywności wojskowej Rosji na Ukrainie	93
Michał SKORZYCKI	
Polityka europejska Słowacji w kontekście jej uczestnictwa w Grupie Wyszehradzkiej	107
Oleg GORBANIUK, Justyna ŚNIADACH, Damian PIWOWARCZYK, Monika BENDYK, Małgorzata MAJEWSKA, Anna OSTROWSKA	
Struktura wizerunku elektoratów partii politycznych	131
Lucyna RAJCA	
Management reforms in the Polish and Hungarian local government	153
ks. Rafał LEŚNICZAK	
Czy tygodnik katolicki „Niedziela” poparł Prawo i Sprawiedliwość w kampanii parlamentarnej w 2019 r? Studium medioznawcze	171
Dariusz MISZEWSKI	
Koncepcja federacyjna polskiego rządu jako forma nowego ładu pokojowego w Europie (1939–1945)	191
Recenzje:	
Stanisław Adam Paruch, <i>Efektywność ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej</i> (K. Rezmer-Płotka)	215
Noty o autorach	219

Contents

Mirosław BANASIK	
The security of Central and Eastern Europe with regard to threats from the Russian Federation	5
Marcin PIECHOCKI, Jacek WYSZYŃSKI	
The Good Change? The image of Germany in the Wiadomości news service of Polish National Television in 2015 and 2017	29
Remigiusz ROSICKI	
Bezpieczeństwo gazowe Unii Europejskiej w wymiarze geopolitycznym ...	45
Tadeusz KAMIŃSKI	
Political determinants of the church charities operating in the Czech Republic	75
Łukasz JUREŃCZYK	
The activities of the United Kingdom to strengthen the security of NATO's north-east flank in the face of Russia's military activity in Ukraine	93
Michał SKORZYCKI	
European policy of Slovakia as a member of the Visegrád Group	107
Oleg GORBANIUK, Justyna ŚNIADACH, Damian PIWOWARCZYK, Monika BENDYK, Małgorzata MAJEWSKA, Anna OSTROWSKA	
The Structure of the voter's perception of political party electorates	131
Lucyna RAJCA	
Reformy zarządzania w polskim i węgierskim samorządzie terytorialnym ...	153
ks. Rafał LEŚNICZAK	
Did the Catholic weekly Niedziela support the Law and Justice party in the 2019 parliamentary campaign? Media studies research	171
Dariusz MISZEWSKI	
The federation concept of the Polish government as a form of a new peace order in Europe (1939–1945)	191
Book Reviews	215
Contributors	219

Mirosław BANASIK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0002-9358-1240

Bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej w aspekcie zagrożeń płynących z Federacji Rosyjskiej

Streszczenie: Imperialna polityka Federacji Rosyjskiej zmierza do zmiany porządku międzynarodowego ustanowionego po zakończeniu zimnej wojny i odbudowania strefy wpływów. Celem artykułu jest ocena bezpieczeństwa krajów Europy Środkowo-Wschodniej pod kątem zagrożeń płynących z Rosji. W artykule przedstawiono strategiczne wyzwania stojące przed NATO i wskazano na pożądane kierunki adaptacji NATO do zmieniających się uwarunkowań bezpieczeństwa międzynarodowego.

Słowa kluczowe: Europa Środkowo-Wschodnia, Federacja Rosyjska, NATO, adaptacja, wyzwania, bezpieczeństwo, zagrożenia

Wstęp

Aneksja Krymu przez Federację Rosyjską (FR) w 2014 roku, destabilizacja wschodniej Ukrainy i militaryzacja Obwodu Kaliningradzkiego stanowią dla Europy, a szczególnie dla środkowo-wschodniej jej części bezprecedensowe wyzwania w sferze bezpieczeństwa. Niekorzystne zjawiska zachodzą również wewnątrz terytorium państw europejskich i na ich granicach. W ostatnich kilku latach obserwuje się radykalizowanie Europy, ekstremizmy, brutalne ataki na ludzi prowadzone pod hasłami tzw. Państwa Islamskiego, a także narastające problemy związane z nienotowaną do tej pory skalą zjawisk migracyjnych. Oczekuje się, że poziom bezpieczeństwa będzie się stale obniżał ze względu na długotrwałą i trudną do przewidzenia charakter zagrożeń oraz ich transnarodowy charakter (Xavier, 2016, s. 7).

Na podstawie badań wstępnych ustalono, że najgroźniejsze dla środkowo-wschodniej części Europy są zagrożenia płynące z imperialnej polityki Rosji, która zmierza do rewizji ładu międzynarodowego ustanowionego po zakończeniu zimnej wojny i odbudowy strefy wpływów.

Dążąc do eskalacji dominacji w wymiarze strategicznym za pomocą wojny hybrydowej, której nieodłączną częścią jest wojna w cyberprzestrzeni, wywołuje polityczne i militarne dysproporcje wobec Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz pojedynczych jej członków. Polityka Władimira Putina zmierza nie tylko do podważania europejskich zasad prawa i utrzymania dominacji w byłych republikach Związku Radzieckiego, ale przede wszystkim do destabilizacji demokracji w Stanach Zjednoczonych i państwach europejskich, poprzez oddziaływanie w sferze informacyjnej. Moskwa prowadzi od 2008 roku zakrojoną na dużą skalę modernizację swoich sił zbrojnych, w tym nuklearnych, pozyskuje zdolności do prowadzenia agresywnych działań, angażuje siły zbrojne poza własnym terytorium i dąży do ustanowienia baz wojskowych zarówno w Europie, jak i poza nią (Lindley-French, 2017, s. 11).

NATO w Europie szuka skutecznych środków potrzebnych do przeciwstawienia się ograniczonej wojnie prowadzonej przez FR. Z drugiej strony zdolności militarne Stanów Zjednoczonych w Europie stale się kurczą. Strategiczna spójność państw członkowskich staje pod znakiem zapytania, szczególnie po objęciu władzy przez Donalda Trampa. Bezpieczeństwo państw członkowskich położonych w sąsiedztwie z Rosją jest na najniższym poziomie od czasów zimnej wojny. Ze względu na różnicę w postrzeganiu zagrożeń oraz dwuznaczności wynikające z prowadzenia wojny hybrydowej wyraźnie narasta napięcie wokół mechanizmów obrony kolektywnej.

Wnioski wyciągnięte z konfliktu na Ukrainie wskazują, że w sytuacji gwałtownego wdarcia się w głąb terytorium sojuszniczego wojsk FR i prowadzenia otwartego konfliktu zbrojnego zagrożonego eskalacją nuklearną, reakcja Sojuszu ze względu na długie procesy decyzyjne i brak szybkich mechanizmów wdrażania procedur zarządzania kryzysowego będzie prawdopodobnie spóźniona. Nie może więc dziwić fakt, że niektóre państwa członkowskie, szczególnie te odczuwające największe zagrożenie ze strony FR, są skłonne do rekonstrukcji własnych mechanizmów obronnych, ponoszenia większych obciążeń finansowych na bezpieczeństwo i pozyskiwania nowych, kosztownych systemów uzbrojenia (na przykład obrony przeciwrakietowej) czy deklarowania gotowości do rozmieszczenia na własnym terytorium taktycznej broni jądrowej (Doran, 2017, s. 8).

Tak zidentyfikowana sytuacja problemowa prowadzi do sformułowania następujących problemów badawczych: 1) Jakie wyzwania strategiczne stoją przed Sojuszem Północnoatlantyckim? 2) Jakie są pożądane

kierunki adaptacji NATO do zmieniających się uwarunkowań międzynarodowych?

Celem badań, których rezultaty zaprezentowano w niniejszym artykule było dokonanie oceny wyzwań dla państw Europy Środkowo-Wschodniej płynących ze wschodu oraz zidentyfikowanie przedsięwzięć, które powinien podjąć Sojusz Północnoatlantycki, aby zapewnić bezpieczeństwo międzynarodowe w warunkach agresywnych wobec Zachodu zamiarów strategicznych Rosji. W procesie badawczym zastosowano problemowo-diagnostyczne podejście badawcze. Dominującymi metodami była indukcja i dedukcja, analiza i krytyka literatury oraz bierna obserwacja nieuczestnicząca.

1. Strategiczne i operacyjne wyzwania dla NATO

Celem strategicznym Rosji jest osłabienie Zachodu i zmiana europejskiego porządku bezpieczeństwa (euroazjatyckiego). Moskwa będzie prawdopodobnie dążyła do ograniczenia obecności Stanów Zjednoczonych w Europie, podważenia wiarygodności NATO i dezintegracji Unii Europejskiej. Rosja postrzega Stany Zjednoczone, NATO i Unię Europejską jako relatywnie słabe podmioty i będzie dążyła do wykorzystania występujących w nich podziałów. Rosja wszelkimi sposobami będzie dążyła do tego, aby USA koncentrowały się na własnych sprawach wewnętrznych i nie były skłonne do politycznego angażowania się w sprawy europejskie oraz redukowały potencjał wojsk stacjonujących w Europie. Polityczny, ekonomiczny i społeczny kryzys europejski i narastające podziały wewnątrz Unii Europejskiej oraz zmniejszający się budżet z powodu Brexitu nie będzie sprzyjał angażowaniu się państw członkowskich w jakikolwiek konflikt międzynarodowy. Rosja w relacjach z Zachodem będzie prawdopodobnie w pierwszej kolejności dążyła do osiągania własnych celów za pomocą instrumentów niemilitarnego oddziaływania i posługiwała się sprawdzonymi metodami, takimi jak korupcja, szpiegostwo, działania wywrotowe czy propaganda i dezinformacja zmierzająca do pogłębienia występujących podziałów politycznych w NATO i UE oraz próbowała wbić klin w relacje euroatlantyckie (Gotkowska, 2017, s. 3).

Ocenia się, że największym wyzwaniem dla NATO jest przeciwstawienie się narastającym zdolnościom do prowadzenia klasycznych i agresywnych działań ekspedycyjnych oraz modernizowanej broni nuklearnej sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej. W Zachodnim Okręgu Wojskowym

dokonywane są zmiany struktur organizacyjnych oddziałów i związków taktycznych wojsk lądowych mające na celu zwiększenie potencjału i mobilności oraz gotowości do wykonywania gwałtownych uderzeń przeciwko siłom zbrojnym państw NATO (Kuczyński, 2015). Szczególny niepokój budzi tworzenie nowych jednostek powietrzno-desantowych oraz modernizacja istniejących, które wyposażane w nowy sprzęt są w stanie prowadzić samodzielne operacje lądowe (Boston, 2018, s. 6). Narastają dysproporcje pomiędzy Rosją a państwami NATO w Europie występujące w obszarze zdolności konwencjonalnych, szczególnie ze względu na gwałtowne redukcje ciężkich, amerykańskich brygad pancernych stacjonujących w Niemczech dokonane w latach 2000–2013 (Vandiver, 2013). Najbardziej widoczne dysproporcje pomiędzy państwami bałtyckimi a Rosją zaobserwowano w Obwodzie Kaliningradzkim po aneksji Krymu w 2014 roku. Na przestrzeni 2016 i 2017 roku zainstalowano tam nowe typy zestawów przeciwlotniczych, przeciwokrętowe zestawy raketowe Bastion z pociskami Onyx oraz wyrzutnie rakiet balistycznych Iskander, przenoszących głowice nuklearne, które są w stanie razić cele na odległość do 500 km (Gotkowska, 2017, s. 3), a także wprowadzono na Bałtyk dwie najnowocześniejsze korwety raketowe typu Bujan-M z bronią atomową na pokładzie (Gac, 2019, s. 80; *Dwie...*, 2016; NATO, 2016). Dowódca Floty Bałtyckiej w lutym 2018 roku poinformował, że w ramach modernizacji podległe mu jednostki otrzymają okręty raketowe, systemy obrony przeciwlotniczej S-400 Triumf¹, zmodernizowane samoloty wielozadaniowe Su-30SM oraz śmigłowce Ka-27M (*Rosja...*, 2018). Nowe, kompleksowe systemy uzbrojenia tworzące tzw. zdolności uniemożliwiające dostęp NATO do regionu Morza Bałtyckiego i Centralnej Europy, nazywane są w literaturze anglojęzycznej zdolnościami *anti-access* lub *area denial A2AD*². Szczególny niepokój budzi seria ro-

¹ System S-400 Triumf to obecnie najnowocześniejszy kompleks przeciwlotniczy i przeciwokrętowy znajdujący się w służbie rosyjskich sił zbrojnych. Może jednocześnie namierzać i naprowadzać rakiety na wiele celów. Jego maksymalny zasięg to 400 kilometrów, choć na większych dystansach może zwalczać tylko cięższe i powolniejsze samoloty, np. transportowe czy wczesnego ostrzegania. Według Rosji S-400 jest w stanie skutecznie niszczyć także samoloty skonstruowane w technologii, która zapewnia niską wykrywalność przez radary. Triumf może też zestrzelić pociski manewrujące oraz niektóre typy rakiet balistycznych (Dura, 2017).

² „Tak zwana koncepcja A2AD to połączenie działań przeciwnika, które ograniczają możliwości militarnego dostępu do danego obszaru, z działaniami utrudniającymi operowanie w obszarze kontrolowanym przez przeciwnika. W tym wypadku chodzi o rozbudowane rosyjskie instalacje, na które składają się przede wszystkim

syjskich ataków hackerskich na państwa sojusznicze oraz zerwanie przez Moskwę ważnego porozumienia nuklearnego dotyczącego utylizacji nadliczbowego materiału do broni nuklearnej. Jako cenę wznowienia układu, rosyjski prezydent W. Putin przedstawił absolutnie zaporowe warunki i zażądał wycofania wszystkich sił i instalacji NATO za Łabę oraz zniesienie sankcji (Górzyński, 2016).

W odpowiedzi na pogwałcenie przez Rosję prawa międzynarodowego i aneksję Krymu oraz wspieranie separatystów na wschodzie Ukrainy, NATO podjęło szereg działań zapobiegawczych. Odpowiedź Sojuszu była jednak bardzo ostrożna. Na szczycie w Walii podjęto przełomowe decyzje o wzmocnieniu wschodniego obszaru traktatowego NATO³ i priorytetowym traktowaniu gotowości do prowadzenia obrony kolektywnej mimo to, że w tamtym czasie nie osiągnięto konsensusu co do rozmieszczenia wojsk. Jedynie Stany Zjednoczone jednostronnie zobowiązały się do obecności swoich żołnierzy na wschodzie Europy. Zdecydowano również o konieczności podjęcia działań zmierzających do przeciwdziałania zagrożeniom płynącym ze wschodu i zaadaptowania się Sojuszu do zmieniających się uwarunkowań bezpieczeństwa międzynarodowego. Reformy miały być możliwe dzięki zobowiązaniu się państw członkowskich do podniesienia wydatków na obronność do poziomu wynoszącego dwa procent PKB. Zapowiedziano też utworzenie brygady sił bardzo szybkiego reagowania w sile około 5000 żołnierzy w celu podniesienia gotowości NATO do reagowania na nowe zagrożenia, w tym o charakterze hybrydowym (Banasik, 2017, s. 143–161).

Dwa lata później w odpowiedzi na prowokacyjne zachowania Rosji, na szczycie w Warszawie podjęto jeszcze bardziej zdecydowane kroki. Wobec pogarszającej się sytuacji bezpieczeństwa międzynarodowego zdecydowano o konieczności rozmieszczenia i obecności na zasadach rotacyjnych czterech batalionowych grup bojowych w państwach bałtyckich i w Polsce. Decyzja o wzmocnieniu wschodniego obszaru odpowiedzialności traktatowej była wyrazem solidarności Sojuszu i gotowości do prowadzenia obrony kolektywnej w odpowiedzi na jakąkolwiek agre-

systemy radarowe i pociski obrony powietrznej, pociski raketowe przeznaczone do uderzania w cele lądowe i morskie, a także lotnictwo i marynarka wojenna. Najistotniejsze jest to, że system ten tworzy rodzaj klosza, który utrudnia, czy wręcz uniemożliwia operacje NATO w obszarze zasięgu zdolności A2AD” (Michta, 2016).

³ Działania NATO ograniczały się do prowadzenia misji nadzoru przestrzeni powietrznej Rosji, misji BalticAirPolicing, na Bałtyk skierowano okręty wojenne i rozpoczęto prowadzenie ćwiczeń NATO w państwach Europy Środkowo-Wschodniej.

sję ze strony Moskwy (*Komunikat...*, 2016). Od połowy 2017 roku siły wzmocnienia NATO rozlokowane w państwach granicznych liczyły około 4500 żołnierzy⁴. Zgodnie z zapowiedziami docelowo całość jednostek amerykańskich i natowskich obecnych tylko w Polsce będzie liczyła około 7 tysięcy żołnierzy⁵. Międzynarodowe siły wzmocnienia są deklarowane na zasadzie dobrowolności, ale ich ciągła rotacja generuje niezwykle wysokie koszty. Obciążenia finansowe stanowią poważne ograniczenie dla rozlokowania na wschodzie większych sił, nawet dla takich państw jak Stany Zjednoczone czy Kanada. Po drugie, liderzy NATO nie chcą prowokować i eskalować napięcia z Rosją rozmieszczeniem w pobliżu jej granic wojsk stanowiących duże znaczenie militarne.

Ze strategicznego punktu widzenia potencjał sił NATO jest raczej symboliczny i wyraża solidarność państw członkowskich do wspólnego ponoszenia odpowiedzialności za bezpieczeństwo, ale jest zbyt mały, aby odstraszyć Rosję. Biorąc pod uwagę oceny Davida Shlapaka rosyjskie wojska mogą zająć państwa bałtyckie w ciągu 60 godzin⁶. Można zatem dojść do wniosku, że misją sił wzmocnienia NATO nie jest odparcie rosyjskiego uderzenia, ale ma wymiar polityczny (Khrumchikhin, 2018, s. 6). W przypadku rosyjskiej agresji Sojusz musiałby uruchomić artykuł 5 Traktatu Waszyngtońskiego obligujący wszystkich członków do udzielenia wsparcia militarnego zaatakowanemu państwu, co byłoby jednoznaczne z prowadzeniem otwartej wojny przeciwko Rosji (Mitchell, 2015). Aby uniknąć katastrofalnych konsekwencji związanych z konfron-

⁴ „Batalionowe grupy bojowe to wzmocnione, samodzielne bataliony, które w zależności od państwa liczą od kilkuset do ponad tysiąca żołnierzy. Każdy oddział, który trafi na wschodnią flankę, będzie wielonarodowy, ale będzie miał tzw. państwo ramowe, odpowiedzialne za wystawienie większości sił i dowodzenie całością. W przypadku Polski taką rolę będą pełnił USA, na Litwie – Niemcy, na Łotwie – Kanada, a w Estonii – Wielka Brytania. Do Polski przyjadą także żołnierze z Wielkiej Brytanii, Rumunii i Chorwacji” (*Szef...*, 2017).

⁵ „W styczniu 2017 r. do Polski przyjechało 3,5 tys. żołnierzy amerykańskiej pancernej brygadowej grupy bojowej (ang. ABCT). Jej rozmieszczenie to efekt zobowiązania, jakie władze USA podjęły samodzielnie, obok wspólnej decyzji NATO o rozmieszczenie batalionów. Brygada ma przebywać w Europie w sposób ciągły i rotacyjny, zmieniając się co dziewięć miesięcy. Od lutego oddziały amerykańskiej brygady zaczęły się dyslokować w regionie, by ćwiczyć z innymi europejskimi sojusznikami” (*Macierewicz...*, 2017).

⁶ Rosyjskie siły zbrojne w Zachodnim Okręgu Wojskowym liczą 27 batalionów manewrowych, 10 dywizjonów artylerii, 4 dywizjony raketowe, sześć eskadr śmigłowców uderzeniowych, a także pododdziały piechoty morskiej wraz ze środkami wsparcia (Shlapak, 2016, s. 4).

tacją, NATO powinno podjąć kroki zapobiegawcze na wschodzie własnego terytorium i dać wyraźny przekaz Rosji, że zwycięstwo nie będzie łatwe. W opinii ekspertów osiągając cel skutecznego odstraszania Sojusz powinien posiadać w państwach bałtyckich co najmniej siedem ciężkich brygad, w tym trzech pancernych wraz ze środkami wzmocnienia (Shlapak, 2016, s. 8). Z drugiej jednak strony nawet ograniczona, prowokacyjna postawa wojsk rosyjskich w regionie Europy Wschodniej, może być nie tylko testem zachowania się Sojuszu, ale stać się bezpośrednią przyczyną eskalacji napięcia, które szybko może przerodzić się w otwarty konflikt zbrojny prowadzony na dużą skalę. Tak więc wysunięta obecność wojsk nawet posiadających ograniczone zdolności do prowadzenia bezpośredniej konfrontacji, może w sytuacjach konfliktowych być uzasadnioną przesłanką i wyraźnym sygnałem w kierunku Rosji do poszukiwania niemilitarnych rozwiązań. Rosja w swoich kalkulacjach powinna również uwzględnić możliwość odpowiedzi bronią nuklearną, w przypadku agresji na żołnierzy amerykańskich czy brytyjskich znajdujących się w strefie bezpośrednich działań bojowych (Dempsey, 2017, s. 5).

Problem odstraszania strategicznego NATO jest gorąco dyskutowany od zakończenia szczytu w Warszawie. Poszukuje się rozwiązań zapewniających wiarygodność Sojuszu i właściwe proporcje pomiędzy odstraszaniem konwencjonalnym a nuklearnym. Nie mniej istotne są relacje pomiędzy tymi działaniami. Debata, która toczy się w kręgach politycznych i wojskowych wskazuje na występujące wątpliwości co do ilości oraz wielkości rozmieszczanych oddziałów sił zbrojnych oraz sposobów wykorzystania posiadanych zdolności. Dla przykładu nie ustalono, jaką strategiczną rolę powinny odgrywać samoloty podwójnego przeznaczenia, przygotowane do przenoszenia głowic nuklearnych. W jakich sytuacjach należałoby je wykorzystać do przełamywania rosyjskiej obrony powietrznej i czy będą posiadały odpowiednio wysoki poziom gotowości bojowej do pełnienia takiej roli. Dyskutowane jest wzmocnienie roli komunikacji strategicznej, jako nieodłącznego elementu odstraszania, szczególnie podczas prowadzenia ćwiczeń z użyciem broni nuklearnej (Lindley-French, 2017, s. 16).

Niektórzy krytycy twierdzą, że jakość sojuszniczych sił zbrojnych jest niska, a ich ilość daleko niewystarczająca do tego, aby NATO mogło podjąć bezpośrednią walkę ze zmodernizowanymi wojskami Federacji Rosyjskiej. Nawet jeśli Sojuszowi udało się wdrożyć koncepcję globalnych uderzeń oraz prowadzenia bezkontaktowej walki sieciocentrycznej, to i tak nie będzie w stanie prowadzić wojny przeciwko Rosji.

Arsenał pocisków rakietowych typu *Cruise* będących w dyspozycji sił powietrznych i marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych jest niewystarczający do tego, aby poprzez zaskoczenie i symultaniczne uderzenie zniszczyć strategiczne siły zbrojne Federacji Rosyjskiej. W opinii Aleksandra Khramchikhina nawet połowiczny sukces osiągnięty dzięki jednoczesnemu uderzeniu konwencjonalnemu i nuklearnemu, nie doprowadzi do osiągnięcia przez NATO przewagi strategicznej (Khramchikhin, s. 6). Ocenia się również, że w odpowiedzi na pogarszające się relacje Rosji z Zachodem, państwa sojusznice nie wdrożyły własnych programów adaptacyjnych. W związku z tym nie można poważnie traktować posunięć NATO. Niektórzy przypuszczają, że programy wzmocnienia bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej polegają na manipulowaniu rozmieszczeniem wojsk i posiadają jedynie wartość retoryczną. Dość kontrowersyjne wydają się też stwierdzenia, że zachodnie elity są skłonne ukarać Rosję za złamanie monopolu Zachodu na nieprzestrzeganie międzynarodowego prawa (Khramchikhin, s. 6).

Jednym z poważniejszych wyzwań dla Sojuszu, poza osiągnięciem zdolności do działania sił wysokiej gotowości bojowej (VJTF) i zmianami w koncepcji sił odpowiedzi NATO jest dostępność sił głównych i możliwość ich skierowania w razie konieczności na teatr działań operacyjnych. Szacuje się, że mobilizacja zasadniczych sił zbrojnych NATO potrwa od trzech do sześciu miesięcy. Dużym problemem pozostaje przemieszczenie zmobilizowanych wojsk przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej w rejon przyszłych działań operacyjnych. Obecnie występuje niestety wiele ograniczeń natury prawnej i proceduralnej. Przeszkodą w zapewnieniu właściwej mobilności jest niedostosowanie infrastruktury drogowej i kolejowej państw sojusznicznych. Nieprzygotowane do przyjęcia wojsk z ciężkim sprzętem są też porty lotnicze i morskie (*Pre-Ministerial...*, 2016).

Dużą uwagę w NATO poświęca się problematyce utrzymania wysokiej gotowości bojowej sił zbrojnych, ich przygotowania do operowania w warunkach nowych zagrożeń hybrydowych i pozyskania krytycznych zdolności operacyjnych. Sojusz wciąż boryka się z problemem braków występujących głównie w obszarze broni precyzyjnego rażenia, strategicznego transportu powietrznego, pozyskiwania informacji wywiadowczych, rozpoznania i nadzoru powietrznego, obrony przeciwrakietowej. Pojawiają się coraz częściej głosy o potrzebie wymiany systemów AWACS oraz dokonania zmian w programie *smart defence* (Lindley-French, 2017, s. 14).

Nie mniej ważne są wyzwania związane z logistycznym zabezpieczeniem prowadzonych przez NATO operacji. Celowym jest posiadanie cywilno-wojskowych zdolności, które odpowiadałyby potrzebom występującym zarówno w czasie pokoju, jak i kryzysu oraz wojny. Konieczna jest modernizacja infrastruktury logistycznej zapewniającej sprawne przemieszczanie wojsk i zaopatrzenia. Problemy logistyczne szczególnie ostro uwidoczniły się w czasie wzmocnienia wschodniej flanki NATO oraz w trakcie przemieszczania ze Stanów Zjednoczonych do Polski pancernej brygadowej grupy bojowej.

Kształtowanie odporności w kontekście zagrożeń hybrydowych stało się wiodącym tematem szczytu NATO w Warszawie, a zdolności do stawiania oporu są w coraz większym stopniu postrzegane jako element wszechstronnej strategii bezpieczeństwa Sojuszu, stanowiący uzupełnienie środków odstraszania i wzmocnienia bezpieczeństwa opartego na instrumencie militarnym. Wojna hybrydowa wyrażająca się agresją poniżej progu przywołania artykułu 5 Traktatu Waszyngtońskiego wymusza na Sojuszu posiadanie odporności gwarantującej zdolność do szybkiego przemieszczania niezbędnych jednostek wojsk i sprzętu w dowolny rejon obszaru traktatowego, w przypadku zbliżającego się zagrożenia lub bezpośredniego ataku oraz zapewnienia pełnego i niezakłóconego dostępu do infrastruktury sojuszniczej. Po drugie Sojusz musi być w stanie przewidywać, rozpoznawać i odpierać uderzenia hybrydowe oraz minimalizować ich niszczący wpływ na sferę społeczną, polityczną i wojskową (*Odporność...*, 2016). W aspekcie wojny hybrydowej ukierunkowanej na społeczeństwo, kluczową rolę staje się ochrona ludności, bo bez niej nie będzie możliwa projekcja sił zbrojnych Sojuszu. Wyzwaniem jest również ustalenie gdzie, kiedy i jak NATO powinno się angażować w pomoc sprawowania władzy i udzielania wsparcia w sytuacjach nadzwyczajnych, które mogą wystąpić w państwach członkowskich, a także dla zapewniania wymaganego poziomu ochrony infrastruktury czy na rzecz efektywnego zarządzania sytuacjami związanymi z wystąpieniem kryzysu migracyjnego. NATO powinno również rozważyć możliwość angażowania się na rzecz zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego państw członkowskich w sytuacjach pojawienia się znacznych zagrożeń terrorystycznych lub międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (Lindley-French, 2017, s. 15).

Szczyt NATO w Warszawie w 2016 roku zaowocował zacieśnieniem relacji z Unią Europejską (EU) i skonkretyzował obszary współpracy, w tym dotyczące przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym, zwiększa-

nia odporności na zagrożenia, budowania zdolności obronnych, cyberobrony i bezpieczeństwa morskiego (*Komunikat...*, 2016). Aż 24 punkty spośród 42 przyjętego planu współpracy poświęcono problematyce wojny hybrydowej. Duże nadzieje pokłada się w powstającym w Finlandii wspólnym NATO-EU centrum zajmującym się problematyką prowadzonej przez Rosję wojny hybrydowej (Waterman, 2016). Wyzwaniem dla obydwu organizacji, wymagającym podejmowania działań adaptacyjnych jest Brexit. Wielka Brytania odgrywała dużą rolę w dostarczaniu dla sojuszników europejskich informacji wywiadowczych oraz była liderem w sferze bezpieczeństwa i obronności europejskiej. Dla bezpieczeństwa europejskiego partnerstwo strategiczne NATO z EU nigdy nie było tak ważne jak obecnie. Bliska współpraca tych dwóch organizacji międzynarodowych jest ważnym elementem rozwiązywania sytuacji kryzysowych i prowadzenia operacji na zasadzie *comprehensive approach*, które wymaga efektywnego zastosowania zarówno środków militarnych, jak i cywilnych (*Relations...*, 2016). Skuteczna EU jest w interesie Sojuszu, gdyż ma i będzie miała w przyszłości poważny wpływ na realizację zasadniczych misji NATO (Lindley-French, 2017, s. 12).

Z przeprowadzonych badań wynika, że największym wyzwaniem dla NATO jest przygotowanie się do wojny, która może mieć miejsce w przyszłości, a w opracowaniach anglojęzycznych jest nazywana hiperwojną. Ocenia się, że będzie ona konsekwencją połączenia nowych technologii i wykorzystania zachodzących pomiędzy nimi wzajemnych oddziaływań. Rewolucja technologiczna znacznie przyspieszy tempo prowadzenia konfliktu i pozwoli na skrócenie procesu decyzyjnego. Oczekuje się, że w przyszłej wojnie występować będzie zjawisko znacznej kompresji czasu i osiągniętych efektów, jednak procesy dowodzenia niekoniecznie będą przebiegały w sposób bardziej zautomatyzowany. Dążyć się będzie do wytworzenia ogólnego chaosu, który z założenia ma doprowadzić do kapitulacji atakowanej strony. Ocenia się, że coraz większe zaufanie zachodnich cywilizacji do Internetu doprowadzi do uzależnienia ludzi od mediów społecznościowych, co ułatwi manipulowanie nimi i podobnie jak w wojnie hybrydowej doprowadzi do podziałów pomiędzy sferą militarną a cywilną. Oddziaływanie w cyberprzestrzeni na cywilną infrastrukturę spowoduje dezorganizację wszelkich usług świadczonych dla ludności, co znacznie utrudni życie i podniesie stopień niepewności. Ocenia się, że najgroźniejszy jest scenariusz połączenia wojny hybrydowej z wojną w cyberprzestrzeni i hiperwojną, który tworzy nową ideę wojny prowadzonej pomiędzy rozwiniętymi społeczeństwami (Allen, 2017, s. 7).

2. Kierunki adaptacji NATO do zmieniających się uwarunkowań międzynarodowych

Prezydent Donald Trump już w czasie kampanii prezydenckiej krytycznie wypowiadał się pod adresem NATO, szczególnie w aspekcie zastosowania artykułu 5 Traktatu Waszyngtońskiego i wydatków sojuszników ponoszonych na obronność. Dał wyraźny sygnał, że bezpieczeństwo globalne nie może opierać się na Stanach Zjednoczonych („Bild”..., 2017), a państwa członkowskie muszą więcej zrobić dla poprawy zdolności do prowadzenia obrony kolektywnej. W rzeczywistości NATO robi zbyt mało na rzecz zagrożeń obecnych w przestrzeni publicznej, a dotyczących niekontrolowanej migracji i coraz częściej występujących w Europie zjawisk terrorystycznych. Sojusznicy tłumaczą się brakiem wystarczających środków i obawami związanymi z prowokowaniem Rosji lub antagonizowaniem społeczeństwa muzułmańskiego.

Ocenia się, że adaptacja Sojuszu do nowych uwarunkowań międzynarodowych powinna w pierwszej kolejności zmierzać do obniżania napięcia w relacjach z Rosją i zredukowania ryzyka konfliktu, a także zidentyfikowania obszarów wzajemnej współpracy. Prowadzenie polityki zapewniającej Rosję o niezwiększaniu przez NATO ilości wojsk na wschodzie (Dempsey, 2017, s. 8) nie jest rozwiązaniem długofalowym. Potrzebna jest nowa polityczna strategia NATO wobec Rosji, obejmująca całokształt problematyki bezpieczeństwa euroatlantyckiego, której celem powinno być w pierwszej kolejności doprowadzenie do zaprzestania agresji na Ukrainie i utrzymanie pokoju w Europie (Vershbow, 2017, s. 6). W sytuacji aneksji Krym, wspierania separatystów ze wschodniej Ukrainy i złamania przez Rosję podstawowych norm prawa międzynarodowego oraz politycznego porozumienia w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1975 roku, które stworzyło fundament dla dialogu Wschodu z Zachodem jeszcze w czasach zimnej wojny, anachroniczne wydają się działania Sojuszu opierające się na zapisach Aktu Stanowiącego o Wzajemnych Stosunkach, Współpracy i Bezpieczeństwie NATO z Rosją z 1997 roku (Henzel, 2014). NATO musi utrzymywać z Rosją dialog i podejmować niezbędne działania dyplomatyczne. Należy jednocześnie dążyć do obniżania ryzyka eksplozji przypadkowego konfliktu, przywrócenia stabilności we wzajemnych relacjach oraz zwiększyć przewidywalność aktywności militarnych.

Szczyt NATO w Brukseli w 2018 roku był dobrą okazją do zdefiniowania długotrwałych celów adaptacji Sojuszu do nowych wyzwań, któ-

re powinny stanowić podstawę do opracowania i opublikowania nowej koncepcji strategicznej NATO. Adaptacja jednak nie jest wydarzeniem, a raczej długotrwałym procesem przygotowującym NATO do redukcji ryzyka, podejmowania wyzwań i przeciwstawiania się zagrożeniom w średniej i długiej perspektywie czasowej. W drugiej dekadzie XXI wieku Sojusz powinien być forum politycznej solidarności, zapewniać skuteczne odstraszenie i promować kolektywną obronę. Nadrzędnym celem powinno być budowanie silnych, wiarygodnych i elastycznie funkcjonujących sił zbrojnych, zdolnych do podejmowania natychmiastowej walki w wymiarze lądowym, powietrznym, morskim, kosmicznym i informacyjnym, w tym w cyberprzestrzeni (Lindley-French, 2017B, s. 10).

Doświadczenia ostatniej dekady wskazują na coraz większą dynamikę współczesnego środowiska bezpieczeństwa. Zagrożenia stają się coraz bardziej kompleksowe i mogą się materializować nieoczekiwaną konfrontacją z państwami członkowskimi NATO. W aspekcie posiadania przez Rosję zdolności do kilkudziesięciogodzinnej mobilizacji i rozwinięcia setek tysięcy wojsk (Shlapak, 2016, s. 8), NATO powinno osiągnąć gotowość do natychmiastowego odparcia uderzenia. Koszty porażki w początkowym stadium konfliktu są bowiem potencjalnie o wiele wyższe niż w przeszłości. W opinii Bena Hodgesa kluczowym dla reaktywności NATO jest szybkość rozpoznawania zagrożeń, szybkość podejmowania decyzji politycznych do użycia sił VJTF i szybkość osiągnięcia gotowości wojsk do działań operacyjnego (Hodges, 2015). NATO powinno zmienić kulturę instytucjonalną i procesową na poziomie politycznym tak, aby najważniejsze decyzje dotyczące odpowiedzi na zagrożenia, a szczególnie związane z wykorzystaniem sił zbrojnych były podejmowane w ciągu kilku godzin a nie dni. Koniecznością staje się dokonanie zmian w systemie ostrzegania, aby nie powtórzyła się sytuacja z 2014 roku. I w końcu należy uprościć procedury, aby politycy w sytuacji konieczności sprawnego rozwiązywania sytuacji kryzysowej nie zastanawiali się nad ich zrozumieniem (Brzezinski, 2017, s. 9). Jeśli NATO chce na czas przeciwstawić się agresji, to konieczne jest większe zaufanie do wojskowych. W sytuacji prowadzenia przez Rosję niezapowiedzianych ćwiczeń i demonstrowania gotowości do prowadzenia walki, Sojusz musi być w tym samym czasie gotowy do obrony, dlatego też dowódca strategiczny SACEUR musi posiadać uprawnienia do podnoszenia gotowości bojowej i przyjmowania ugrupowania bojowego, co najmniej przez siły odpowiedzi NATO.

Przegląd struktur dowodzenia NATO dokonany po szczycie w Warszawie wykazał, że Sojusz nie jest w stanie sprostać potrzebie jednoczesnego

prowadzenia dwóch dużych operacji i jednocześnie sześciu mniejszych. Rekomenduje się taką adaptację struktury, która pozwoliłaby na dowodzenie operacjami o charakterze hybrydowym, w tym w wymiarze cybernetycznym i informacyjnym, a także podejmowanie wyzwań związanych z prowadzeniem hiperwojny na terytorium traktatowym, z jednoczesnym zachowaniem gotowości do podejmowania walki z terroryzmem i prowadzenia operacji reagowania kryzysowego poza terytorium sojuszniczym (Lindley-French, 2017B, s. 15). Dążąc do zwiększonej obecności wojsk sojuszniczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w obliczu dużej aktywności wojsk rosyjskich w basenie Morza Barentsa i regionu Arktyki ministrowie obrony na spotkaniu w listopadzie 2017 roku podjęli decyzję o konieczności sformowania dowództwa atlantyckiego oraz dowództwa logistycznego (NATO..., 2017).

Zadaniem dowództwa atlantyckiego będzie ochrona linii komunikacyjnych, niezbędnych do przemieszczania sprzętu i zaopatrzenia pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Europą. Wzrastająca aktywność rosyjskiej marynarki wojennej, a szczególnie okrętów podwodnych pomiędzy Grenlandią, Islandią a Wielką Brytanią może wskazywać na próby blokowania dostępu do Europy oraz stanowić zagrożenie dla ruchu transatlantyckiego w potencjalnym konflikcie (Lorenz, 2017). W zakresie odpowiedzialności dowództwa powinny również pozostawać linie komunikacyjne przechodzące przez Morze Północne, Cieśniny Duńskie i Morze Bałtyckie, umożliwiające dostęp do portów morskich w basenie Morza Bałtyckiego. Mają one również szczególnie ważne znaczenie dla obecności wojsk na wschodnich rubieżach obszaru traktatowego. W przypadku konfliktu z Rosją przestrzeń morską stanowić będzie oddzielny teatr prowadzenia działań operacyjnych, dlatego też konieczna jest zmiana obecności strategii morskiej NATO (Rathke, 2017, s. 4).

Dowództwo logistyczne odpowiadałoby za sprawne i szybkie przemieszczenie wojsk, uzbrojenia i sprzętu na obszarze Europy. Obecnie jest ono problematyczne, bowiem po upadku żelaznej kurtyny Sojusz drastycznie zmniejszył wydatki na logistykę. Tymczasem w przypadku konfliktu z Rosją w kierunku wschodniej flanki Sojuszu będą musiały zostać przemieszczone wojska nie tylko z terenu Europy, ale też ze Stanów Zjednoczonych (Stasik, 2017). Aby poprawić możliwości transportowe, szczególnie ciężkiego sprzętu, w Europie konieczne jest adaptacja infrastruktury cywilnej i usunięcie szeregu barier, którymi są niektóre odcinki drogowe i kolejowe, mosty, wiadukty i stacje przeładunkowe. Większość środków transportowych pozostaje w rękach cywilnych, dlatego też nie-

zbędna jest lepsza współpraca z tymi podmiotami. W opinii Sekretarza Generalnego NATO Jensa Stoltenberga w celu usprawnienia przemieszczania się wojsk konieczna jest koordynacja tego poważnego przedsięwzięcia z Unią Europejską, a współpraca na rzecz poprawy mobilności w Europie powinna być tego wizytówką (Davis, 2017, s. 3). Materializacja tej współpracy już nastąpiła poprzez utworzenie pod koniec 2017 roku w UE dedykowanej do tego celu stałej struktury⁷. Dużym ułatwieniem przekraczania granic państwowych przez przemieszczające się po Europie kolumny wojskowe w czasie pokoju i narastania sytuacji kryzysowej mogłoby być zaproponowane przez gen. B. Hodgesa utworzenie tzw. wojskowej strefy Schengen (Vandiver, 2017).

W SHAPE planuje się utworzenie centrum prowadzenia operacji w cyberprzestrzeni, stanowiącego dodatkowy komponent zmienionej struktury dowodzenia. Tym samym cyberprzestrzeń została uznana jako kolejny obok lądowego, powietrznego i morskiego wymiar prowadzenia walki (*Cyber...*, 2018). Obecnie obrona w cyberprzestrzeni stanowi część kluczowych przedsięwzięć zaliczanych do obrony kolektywnej NATO. Ocenia się, że w tym obszarze Sojusz powinien znaleźć właściwe proporcje pomiędzy pozyskiwanymi zdolnościami defensywnymi a ofensywnymi. Państwa sojusznicze powinny też dążyć do ochrony i podnoszenia odporności najwrażliwszych na oddziaływanie w cyberprzestrzeni elementów sił zbrojnych i cywilnej infrastruktury krytycznej (Lindley-French, 2017B, s. 22). W tym kontekście szczególnie ważna wydaje się inicjatywa utworzenia wspólnego NATO z Unią Europejską centrum odporności w cyberprzestrzeni (Lindley-French, 2017B, s. 63). Mogłaby ona również dobrze służyć transatlantyckiej wymianie informacji na temat rosyjskich transakcji finansowych, związanych z prowadzeniem niekorzystnych kampanii przeciwko państwom NATO i Unii Europejskiej oraz poprawiać własne działania antykorupcyjne i zapewniać przestrzeganie zasad prawa (Rathke, 2017, s. 5).

Wnioski z przeprowadzonych badań wskazują, że NATO nie może w dalszym ciągu stosować zimnowojennej strategii odstraszania opierającej się na obawie nieuchronnego odwetu i nieopłacalności prowadzenia

⁷ 13.11.2017 roku Ministrowie 23 państw członkowskich UE podpisali dokument o utworzeniu w Unii Europejskiej stałej struktury do współpracy z NATO (Permanent Structured Cooperation – PESCO). Ma ona obejmować obszar polityki obronnej i działań na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa. Stworzona formuła współpracy pozwoli na wspólne rozwijanie zdolności obronnych, inwestowanie we wspólne projekty obronne oraz podnoszenie gotowości bojowej sił zbrojnych (*Defence...*, 2017).

działań ofensywnych przez potencjalnego agresora. Adaptacja odstraszania do zagrożeń płynących z Rosji powinna uwzględniać fizyczną trudność osiągania celów agresora i świadomość ponoszenia przez niego wysokich kosztów. Taka filozofia odstraszania opierałaby się na posiadaniu przez broniącego się kinetycznych zdolności śmiercionośnych i świadczyła o tym, że zwycięstwo strony atakującej jest niemożliwe lub co najmniej bardzo trudne do osiągnięcia (Mitchell, 2015). W państwach Europy Środkowo-Wschodniej taka strategia mogłaby się wyrażać posiadaniem w basenie Morza Bałtyckiego okrętów podwodnych i zdolności do minowania morskiego, a także różnorodnych, zaawansowanych technologicznie pocisków raketowych dalekiego rażenia. W wymiarze lądowym przeciwdziałając inwazji można stosować trudne do pokonania przez przeciwnika inteligentne miny, które samoczynnie uzbrajałyby się w przypadku pojawienia się sygnałów o agresji oraz broń przeciwpancerną. Zasadnym jest też posiadanie przez państwa średniej wielkości, takie jak Polska, broni ofensywnych na przykład raket manewrujących Cruise średniego zasięgu typu AGM-158 JASSM⁸ lub dalekiego zasięgu Tomahawk⁹, aby razić obiekty położone w głębi terytorium agresora (Grygiel, 2015, s. 40).

Zaproponowana powyżej koncepcja zintegrowanego odstraszania konwencjonalnego i nuklearnego powinna opierać się na integracji wertykalnej, horyzontalnej, funkcjonalnej i czasowej. Integracja wertykalna polega na spójnym zastosowaniu wszystkich dostępnych komponentów odstraszania od nuklearnego poprzez konwencjonalne, aż do niekonwencjonalnego na wszystkich poziomach prowadzenia wojny, włącznie z efektami wywoływanymi zdolnościami posiadanymi przez pojedyncze

⁸ „JASSM to skrót od «Joint Air-to-Surface Standoff Missile» i oznacza wspólny (dla US Air Force i US Navy) pocisk klasy «standoff», czyli odpalany spoza zasięgu działania obrony powietrznej przeciwnika. AGM-158A JASSM to skrzydlaty pocisk manewrujący o obniżonej wykrywalności, napędzany silnikiem turboodrzutowym umożliwiającym atakowanie celów oddalonych o ponad 370 km. Dokładny zasięg nie został dotąd ujawniony przez producenta, podobnie jak część pozostałych danych technicznych” (*Samoloty...*).

⁹ „Poddźwiękowy pocisk manewrujący dalekiego zasięgu Tomahawk uważany jest za najlepszą broń tego typu na świecie. Może atakować cele naziemne (Tomahawk Land Attack Missile – TLAM) oraz nawodne (Tomahawk Anti-ShipMissile – TASM). Może być uzbrojony w głowicę konwencjonalną albo nuklearną (amerykańska armia ma jednak tylko te z głowicami konwencjonalnymi). Tomahawki są skuteczne, praktycznie nie można ich zestrzelić i mogą razić cele w odległości przekraczającej tysiąc mil” (Zadworny, 2015).

pododdziały. Integracja horyzontalna zapewnia włączenie do działań odstraszających wszystkich podmiotów państwowych i niepaństwowych oraz poprawia skuteczność i efektywność interakcji sektora państwowego i prywatnego. Integracja funkcjonalna uwzględnia wszystkie zasady integracji horyzontalnej, które są stosowane w odniesieniu do funkcji wypełnianych przez stosowne podmioty (państwowe i organizacje niepaństwowe). I wreszcie integracja czasowa polega na integrowaniu wysiłków odstraszania w określonym przedziale czasowym, stosownie do potrzeb występujących w określonej sytuacji (Cornish, 2017).

Odstraszanie konwencjonalne powinno mieć wymiar praktyczny, szczególnie w odniesieniu do wschodniej flanki NATO. Cztery rotacyjne bataliony manewrowe nie mogą skutecznie wypełnić tej roli. Sojusz potrzebuje większych i cięższych sił rozmieszczonych na stałe w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Celowe jest podjęcie decyzji przez Stany Zjednoczone o powrocie do Europy co najmniej jednej lub dwóch ciężkich brygad pancernych wycofanych w 2012 roku, a także większa obecność w wymiarze powietrznym i morskim (Hicks, 2016). Towarzyszyć temu powinny działania dyplomatyczne zapewniające długotrwałą obecność wojsk i szybkie reagowanie co najmniej sił odpowiedzi NATO. Skuteczność odstraszania konwencjonalnego mogą zapewnić zasadnicze siły, które posiadając zaadaptowane do nowych zagrożeń zdolności będą w stanie na czas przybyć w rejon konfliktu. Konieczne są zatem nowe możliwości przeciwstawiania się rosyjskim zdolnościom wzbraniania dostępu do rejonu działań operacyjnych oraz pozyskanie nowych zdolności ofensywnych. Podnoszenie wydatków na obronność i modernizacja sił zbrojnych państw sojuszniczych dobrze wpisują się w proces odstraszania. Norwegia, Dania i Wielka Brytania pozyskują zaawansowane technologicznie myśliwce. W Polsce wdraża się program obrony przeciwlotniczej i przeciwraketowej, w ramach którego zamierza się zakupić najnowocześniejsze zestawy Patriot Advanced Capability-3. Dąży się do uzbrojenia myśliwców F-16 w pociski manewrujące typu Cruise i pozyskania środków artyleryjskich dalekiego zasięgu (Gotkowska, 2017, s. 5). Inwestycje Norwegii i Wielkiej Brytanii koncentrują się na zakupach nowych samolotów P-8 Posejdon¹⁰ przeznaczonych do patrolowania akwe-

¹⁰ „W Marynarce Wojennej USA Boeing P-8 Posejdon zastępuje wysłużoną maszynę P-3. Jest to samolot patrolowy i rozpoznawczy, przeznaczony w pierwszej kolejności do niszczenia okrętów podwodnych i nawodnych przeciwnika. Oprócz tego może z powodzeniem zapewniać łączność i dowodzenie na obszarze operacyjnym” (MSPO..., 2017).

nów morskich i są dobrą odpowiedzią na aktywność rosyjskich okrętów podwodnych w rejonie Północnego Atlantyku. W aspekcie tworzonego dowództwa atlantyckiego wszyscy sojusznicy powinni koncentrować się na wzmocnieniu świadomości sytuacyjnej w regionie Atlantyku i basenie Morza Bałtyckiego (Rathke, 2017, s. 3). Duże korzyści w tym zakresie może przynieść zacieśnienie współpracy ze Szwecją i Finlandią oraz podjęcie kroków zmierzających do przyspieszenia akcesji tych państw do NATO.

Na podstawie przeprowadzonych badań można dojść do wniosku, że rezultatem procesu adaptacyjnego powinno być przededefiniowanie możliwego spektrum prowadzenia przyszłych działań operacyjnych i określenie roli NATO w zapewnianiu bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Nowa koncepcja strategiczna wyrażająca sposób zachowania się Sojuszu w przyszłym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego powinna stanowić podstawę do zidentyfikowania wymaganych systemów walki i potrzeb w zakresie sprawowania dowodzenia. Ocenia się, że powinien być to dokument pozwalający na kształtowanie przyszłego środowiska bezpieczeństwa i jednocześnie pozwalając na dokonywanie poprawnych wyborów inwestycyjnych w obszarze obronności przez wszystkie państwa sojusznicze. Koniecznie należy też określić zasady prowadzenia komunikacji strategicznej i wojny informacyjnej. W nowej koncepcji strategicznej powinny też znaleźć się zapisy dotyczące sposobów kształtowania odporności cywilno-wojskowej, w tym kluczowej dla obronności infrastruktury. Należało też będzie wyartykułować wizję prowadzenia zintegrowanego konwencjonalnego, niekonwencjonalnego i nuklearnego odstraszania Sojuszu oraz wykorzystania ofensywnych zdolności do oddziaływania w cyberprzestrzeni (Allen, 2017, s. 15).

Wnioski

Wnioski z przeprowadzonych badań wskazują, że strategiczny wektor Rosji będzie w dalszym ciągu skierowany przeciwko Zachodowi, a szczególnie państwom Europy Środkowo-Wschodniej. Nic nie wskazuje na to, żeby stosunek do sojuszników miał się zmienić. Rosja już prowadzi ograniczoną wojną hybrydową, w tym w cyberprzestrzeni, aby zastraszyć państwa Europy Środkowo-Wschodniej i osłabić spójność NATO. Nie wiadomo tylko jaki będzie w przyszłości poziom jej agresji. Mimo to, że konflikt zbrojny w Europie wydaje się nierealistyczny, to nigdy nie

można go wykluczyć. Dlatego też obniżenia napięcia w relacjach NATO z Rosją należy poszukiwać bardziej w sferze politycznej niż militarnej.

Na podstawie przeprowadzonych analiz należy sądzić, że priorytetem dla NATO powinno być uniknięcie scenariusza testowania przez Rosję Zachodu. Z drugiej strony NATO powinno podjąć takie działania, aby wyraźnie komunikować Rosji, że jakiegokolwiek wrogie działania wymierzone przeciwko Sojuszowi nie pozostaną bez odpowiedzi. Wydaje się też, że większe zaangażowanie militarne Stanów Zjednoczonych na rzecz Europy Środkowo-Wschodniej może pokrzyżować rewizjonistyczne zapędy Rosji.

Z przeprowadzonych ocen wynika, że bezpieczeństwo obszaru euroatlantyckiego, w tym Europy Środkowo-Wschodniej należy opierać na zmodyfikowanej koncepcji odstraszenia, która powinna być zintegrowana strukturalnie i funkcjonalnie. Zaadaptowana do nowych uwarunkowań strategiczna koncepcja powinna uwzględniać zintegrowane działania konwencjonalne, niekonwencjonalne i nuklearne zapewniające odstraszenie i prowadzenie działań obronnych, a także pozwalać na projekcję siły i zapewniać ochroną ludności. Wydaje się, że podstawę odstraszenia powinny zapewniać silne wojska i zdolności do działania konwencjonalnego. Koncepcja powinna też obejmować wizję i strategię zaimplementowania nowych technologii pozwalających na odstraszenie niekonwencjonalne. Chodzi tu szczególnie o wykorzystanie możliwości jakie dają sztuczna inteligencja, komputery kwantowe, nanotechnologie, ofensywne zdolności cybernetyczne.

Konieczne jest priorytetowe traktowanie zdolności do obrony kolektywnej, a szczególnie wzbraniających dostępu do obszaru traktatowego. NATO powinno w dalszym ciągu dążyć do wzmocnienia państw Europy Środkowo-Wschodniej poprzez na stałe rozmieszczenie na ich terytorium wojsk posiadających zdolności do działań kinetycznych i wywoływania dewastujących efektów po stronie potencjalnego agresora.

NATO potrzebuje nowej strategii prowadzenia wojny, dostosowanej do obecnych i przyszłych uwarunkowań bezpieczeństwa międzynarodowego. Przyszła koncepcja strategiczna NATO powinna uświadomić sojusznikom potrzebę posiadania narzędzi oddziaływania twardego i miękkiego możliwych do zastosowania w całym spektrum prowadzenia przyszłych działań operacyjnych. Konieczna jest zmiana obecnie obowiązujących zapisów dotyczących kryteriów uruchamiania artykuły 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Koncepcja powinna też określać w jaki sposób Sojusz będzie szybko reagował w odpowiedzi na pojawiające się zagrożenia, zasady prowadzenia defensywnych i ofensywnych działań

w cyberprzestrzeni, defensywnych i ofensywnych działań hybrydowych oraz identyfikować zdolności do prowadzenia hiperwojny.

Bibliografia

- Allen J., Breedlove P. M., Lindley-French J., Zambellas G. (2017), *War NATO? From Hybrid War to Hyper War via Cyber War*, Supporting Paper of the GLOBSEC NATO Adaptation Initiative, Defence & Security, 20.10, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/10/GNAI-Future-War-NATO-JLF-et-al.pdf>, 18.02.2018.
- „Ameryka jest w grze i Ameryka zwycięży”. Cztery filary bezpieczeństwa według Trumpana (2018), portal tvn24, 18.12, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatek/2/usa-trump-oglosil-nowa-strategie-bezpieczenstwa-narodowego,799709.html>, 18.02.2018.
- Banasik M., Panek B. (2017), *Bezpieczeństwo Sojuszu Północnoatlantyckiego i jego rosyjski problem*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. 18, z. 5, cz. 2: *Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne wobec współczesnych wyzwań – wybrana problematyka*, red. A. Stępień, s. 143–161, <http://piz.san.edu.pl/docs/e-XVIII-5-2.pdf>, 23.02.2018.
- „Bild”: Trump nazywa NATO archaicznym i krytykuje UE (2017), Portal internetowy Onet 16.01, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/bild-trump-nazywa-nato-archaicznym-i-krytykuje-ue/sjbn7fs>, 18.02.2018.
- Boston S., Johnson M., Beauchamp-Mustafaga N., Crane Y. K. (2018), *Assessing the Conventional Force Imbalance in Europe*, Santa Monica, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2400/RR2402/RAND_RR2402.pdf, 24.02.2018.
- Brzezinski I. J., Valášek T. (2017), *Reanimating NATO's Warfighting Mindset: Eight Steps to Increase the Alliance's Political-Military Agility*, Globsec NATO Adaptation Initiative, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/07/GNAI-reanimating-natos-warfighting-mindset.pdf>, 18.02.2018.
- Cornish P. (2017), *Integrated Deterrence: NATO's 'First Reset' Strategy*, GLOBSEC NATO Adaptation Initiative, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/07/GNAI-Integrated-Deterrence.pdf>, 18.02.2018.
- Cyber defence (2018), portal internetowy NATO, 18.02, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm, 18.02.2018.
- Defence cooperation: 23 member states sign joint notification on the Permanent Structured Cooperation* (2017), Council of the European Union, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/11/13/defence-cooperation-23-member-states-sign-joint-notification-on-pesco/>, 18.02.2018.
- Dempsey J. (2017), *Nato's Eastern Flank And Its Future Relationship With Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, http://carnegieendowment.org/files/CP_318_Eastern_Flank_FNL4WEB.pdf, 18.02.2018.

- Davis I. (2017), *NATO seeks faster military movement across Europe and two new military commands to counter Russian threat: A review of the NATO Defence Ministers meeting, Brussels, 8–9 November 2017*, Briefing Paper Nr 58, 15.11, http://www.natowatch.org/sites/default/files/2017-11/briefing_paper_no_58_nato_defence_ministers_meeting_nov_2017.pdf, dostę: 18.02.2018.
- Doran P. B., Bugajski J., Brown M. S. (2017), *Strengthening Strategic Security in Central and Eastern Europe*, Center for European Policy Analysis, Washington and Warsaw, https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=4896, 16.02.2018.
- Dwie nowoczesne rosyjskie korwety Bujan-M na Bałtyku. Mogą przenosić broń atomową (2016), portal internetowy Wiadomości.pl, 26.10, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Dwie-nowoczesne-rosyjskie-korwety-Bujan-M-na-Baltyku-Moga-przenosic-bron-atomowa,wid,18559523,wiadomosc.html?tid=118085&_tictsn=3, 24.02.2018.
- Dura M. (2017), *Rosyjska „prawda” o systemie S-400*, Defence24, 26.01.2017, <https://www.defence24.pl/rosyjska-prawda-o-systemie-s-400>, 22.04.2020.
- Gotkowska J., Szymański P. (2017), *Russia and the security in the Baltic Sea region. Some recommendations for policy-makers*, Baltic Sea Region Policy Briefing series 1/2017, Warszawa, s. 1–10, http://www.centrumbalticum.org/files/2157/BSR_Policy_Briefing_1_2017.pdf, 18.02.2018.
- Hicks K. H., Conley H. A., Samp L. S., Bell A. (2016), *Evaluating Future U.S. Army Force Posture in Europe*, Washington, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/160712_Samp_ArmyForcePostureEurope_Web.pdf, 18.02.2018.
- Hodges B. (2015), *Department of Defense Press Briefing by General Hodges on Operation Atlantic Resolve in the Pentagon Briefing Room*, 09.12, <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript-View/Article/633667/department-of-defense-press-briefing-by-general-hodges-on-operation-atlantic-re/>, 18.02.2018.
- Gac M. (2019), *Maritime Safety of NATO Borders in the Baltic Sea Region*, „Historia i Polityka”, nr 30(37), s. 77–87, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-0e0b894b-b334-40b8-84b7-8bb52a579e75/c/gac.pdf>, 22.03.2020.
- Górzyński O. (2016), *Rosja znów potrzeba szabelką. Spieszy się przed wyborami w USA?*, Portal internetowy wp.pl, 11.10, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosyjski-politolog-decyzja-Putina-potwierdza-nowa-zimnowojne,wid,18538947,wiadomosc.html>, 30.08.2016.
- Grygiel J. (2015), *Arming Our Allies: The Case for Offensive Capabilities*, „Parameters” 45(3), Autumn, s. 39–49, https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/parameters/issues/Autumn_2015/7_Grygiel.pdf, 18.02.2018.
- Henzel P. (2014), *Kontrowersje wokół Aktu NATO–Rosja z 1997 r. „Trudno mówić, że NATO łamie to porozumienie”*, Portal onet.wiadomości 08.12, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/kontrowersje-wokol-aktu-nato-rosja-z-1997-r-trudno-mowic-ze-nato-lamie-to/0veqz>, 18.02.2018.

- Khramchikhin A. (2018), *Rethinking the Danger of Escalation: The Russia–NATO Military Balance*, Carnegie Endowment for International Peace, http://carnegeendowment.org/files/Khramchikhin_NATO_web.pdf, 18.02.2018.
- Komunikat ze szczytu NATO w Warszawie* (2016), Wydany przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w Posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca, http://m.mon.gov.pl/d/pliki/rozne/2016/08/Komunikat_ze_Szczytu.pdf, 23.02.2018.
- Kuczyński G. (2015), *Zachodnia rubież naszpikowana wojskiem. Tutaj Rosja ma przewagę nad NATO*, Portal tvn.24, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/potencjal-militarny-rosji-nad-baltykiem-zachodni-okreg-wojskowy,530057.html>, 24.02.2018.
- Lindley-French J. (2017), *One Alliance? Change Drivers in a New Strategic Environment*, Globsec Nato Adaptation Initiative, https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/07/GLOBSEC-NATO-ADAPTATION-INITIATIVE_-_one_alliance_interim_report.pdf, 18.02.2018.
- Lindley-French J. (2017B), *The Future Tasks of the Adapted Alliance*, The GLOBSEC NATO Adaptation Initiative, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/11/GNAI-Final-Report-Nov-2017.pdf>, 18.02.2018.
- Lorenz W. (2017), *Changes to the NATO Command Structure*, „Biuletyn PISM”, nr 108 (1048), 14.11, https://www.pism.pl/files/?id_plik=23766, 18.02.2018.
- Macierewicz: Do Polski trafi 7 tys. żołnierzy USA i NATO* (2017), Portal Defensce24, 13 stycznia, <http://www.defence24.pl/macierewicz-do-polski-trafi-7-tys-ozolnierzy-usa-i-nato>, 23.02.2018.
- Mitchell A. W. (2015), *The Case for Deterrence by Denial*, Portal The American interest 12.07, <https://www.the-american-interest.com/2015/08/12/the-case-for-deterrence-by-denial/>, 18.02.2018.
- Michta A. (2016), *Michta: odpowiedź na rosyjski system A2/AD to wielkie wyzwanie dla NATO*, „Dziennik Związkowy”, 5.06, <http://dziennikzwiązkowy.com/ameryka/michta-odpowiedz-na-rosyjski-system-a2ad-to-wielkie-wyzwanie-dla-nato/>, 30.08.2016.
- NATO Defence Ministers agree to adapt command structure, boost Afghanistan troop levels* (2017), Portal NATO 9.11, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/news_148722.htm?selectedLocale=en, 18.02.2018.
- NATO confirms entry of two Russian warships into Baltic Sea waters*, Baltic News Network 27.10.2016, <https://bnn-news.com/nato-confirms-entry-of-two-russian-warships-into-baltic-sea-waters-153570>, 22.04.2020.
- Odporność: kluczowy element obrony zbiorowej* (2016), „Przegląd NATO”, <https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/nato-defence-cyber-resilience/PL/index.htm>, 18.02.2018.
- Pre-Ministerial press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg before the meeting of the North Atlantic Council at the level of Defence Ministers* (2016), Portal internetowy NATO 13.06, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_132272.htm, 18.02.2018.

- MSPO 2017: *Boeing P-8 Poseidon – samolot do zwalczania okrętów* (2017), portal internetowy defence.24 8.09, <http://www.defence24.pl/mspo-2017-boeing-p-8-poseidon-samolot-do-zwalczania-okretow>, 18.02.2018.
- Rathke J. (2017), *Security in Northern Europe and the Road to the 2018 NATO Summit*, Center for Strategic and International Studies, 20.11, <https://www.csis.org/analysis/security-northern-europe-and-road-2018-nato-summit>, 18.02.2018.
- Relations with the European Union* (2018), Portal internetowy NATO, 13.02, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_49217.htm, 18.02.2018.
- Rosja uzbroi Flotę Bałtycką w rakiety S-400. „Polska w zasięgu”*, Portal internetowy Wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/rosja-uzbroi-flote-baltycka-w-rakiety-s-400-polska-w-zasiegu-6224103254111873a>, 24.02.2018.
- Samoloty w lotnictwie polskim*, <http://www.samolotypolskie.pl/samoloty/14821/126/Lockheed-Martin-AGM-158-JASSM2>, 18.02.2018.
- Stasik E. (2017), *Ben Hodges: siedzibą dowództwa logistycznego NATO powinny być Niemcy*, Portal internetowy DW 29.11, <http://www.dw.com/pl/ben-hodges-siedziba-dowodztwa-logistycznego-nato-powinny-by%C4%85-dow%C3%B3dztwa-logistycznego-nato-powinny-by%C4%87-niemcy/a-41575778>, 18.02.2018.
- Shlapak D. A., Johnson M. (2016), *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf, 23.02.2018.
- Szef NATO: Rozmieszczanie sił na wschodniej flance jest na dobrej drodze* (2017), PAP 14.02, <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/542686,jens-stoltenberg-nato-wschodnia-flanka-wojsko-armia-zolnierze-polska.html>, 23.02.2018.
- Vandiver J. (2013), *US Army's last tanks depart from Germany*, Stars and Stripes, 04.04, <https://www.stripes.com/news/us-army-s-last-tanks-depart-from-germany-1.214977>, 24.02.2018.
- Vandiver J. (2017), *Mattis, allies eye faster military movement across Europe*, Stars and Stripes, 24.10, <https://www.stripes.com/news/mattis-allies-eye-faster-military-movement-across-europe-1.494134>, 18.02.2018.
- Vershbow A. (2017), *The Political Adaptation of the Alliance*, GLOBSEC NATO Adaptation Initiative: Supporting Paper ONE NATO 2017, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/07/GNAI-The-Political-Adaptation-of-Alliance.pdf>, 18.02.2018.
- Waterman S. (2016), *Finns plan NATO-EU hybrid warfare center*, Portal internetowy Cyberscoop, 29.11, <https://www.cyberscoop.com/finns-plan-nato-eu-hybrid-warfare-center/>, 18.02.2018.
- Xavier A. I. (2016), *The (Post) Warsaw NATO Strategy and The Eastern Flank: A Perspective From The South*, UA: Ukraine Analytica, Issue 3 (5), https://research.unl.pt/files/2945111/AIX_UkraineAnalytica_3_5_2016.pdf, 16.02.2018.
- Zadworny A. (2015), *Rakiety manewrujące – polski sen o potędze. Amerykańskie Tomahawki czy francuskie MdCN?*, Portal wyborcza.pl, 6.05.2015, <http://>

wyborcza.pl/1,87648,17867617,Rakiety_manewrujace___polski_sen_o_po-
tedze__Amerykanske.html, 18.02.2018.

The security of Central and Eastern Europe with regard to threats from the Russian Federation

Summary

The goal of the Russian Federation's imperial policy is changing the international order established after the end of the Cold War and rebuilding its zone of influence. The aim of the article is to assess the security of Central and Eastern European countries in terms of threats from Russia. The article presents the strategic challenges facing NATO and indicates the desirable directions NATO should take to adapt to the changing determinants of international security.

Key words: Central and Eastern Europe, Russia, NATO, adaptation, challenge, security, threats

Marcin PIECHOCKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0001-9574-4755

Jacek WYSZYŃSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-2195-2233

Dobra zmiana? Niemcy na antenie Wiadomości TVP w 2015 i 2017 r.

Streszczenie: Artykuł jest rezultatem analizy zawartości głównych wydań Wiadomości TVP, które zostały wyemitowane pomiędzy 1.03 a 31.05 2015 i 2017 roku. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ukazywane w nich są Niemcy i czy można mówić o zmianie w tym zakresie, która jest wynikiem wyborów w 2015 roku. Badanie pokazuje, że tematyka niemiecka nie ma neutralnego charakteru, a Niemcy są często instrumentalnie wykorzystywane jako negatywny punkt odniesienia.

Słowa kluczowe: TVP, analiza zawartości, Niemcy, telewizja

Tematyka niemiecka często nie ma neutralnego charakteru i bywa instrumentalnie wykorzystywana w toczonych w kraju dyskusjach i sporach. Wystarczy wspomnieć sprawę zwrotu majątku Agnes Trawny w miejscowości Narty (na mocy Wyroku Sądu Najwyższego z 13.12.2005) oraz kampanię prezydencką w 2005 roku i informację o walkach Józefa Tuska, dziadka Donalda, w szeregach Wehrmachtu. Za taką sugestią Jacek Kurski stracił stanowisko szefa kampanii kandydata Prawa i Sprawiedliwości, Lecha Kaczyńskiego, który przeprosił za te insynuacje (ROB, 2005).

Analiza została przeprowadzona na prośbę naukowców z Uniwersytetu w Poczdamie, z którymi autorzy od lat współpracują w ramach polsko-niemiecko-rosyjskiej grupy badawczej. Rezultaty analogicznego monitoringu w odniesieniu do obrazu Federacji Rosyjskiej opublikowano w jednym z ukazujących się tam czasopism (Piechocki, Wyszynski, 2018).

U podstaw przeprowadzonych przez autorów badań legło przypuszczenie, iż tendencja do retorycznego wykorzystywania figury Niemiec

znajduje mocniejszy wyraz w serwisach informacyjnych Telewizji Polskiej w 2017 roku, co wynika ze zmiany układu sił politycznych w kraju i nowego kierownictwa tejże. W styczniu 2016 roku prezesem TVP został Jacek Kurski, były polityk Prawa i Sprawiedliwości i jeden z twórców Solidarnej Polski¹. Konstrukcja systemu medialnego sprawia, że nadawca publiczny zostaje po wyborach *de facto* podporządkowany rządzącej koalicji, choć zakres tych ingerencji może się różnić. W monografii poświęconej nadawcy publicznemu, Katarzyna Doktorowicz przypomina, iż już od początku przekształcania nadawcy państwowego w publicznego, próbowano nieformalnie podporządkować politykę informacyjną aktualnie rządzącym. Wskazuje ona również na niedostatki niezależności instytucjonalnej, które współwystępują z brakiem niezależności dziennikarskiej (Doktorowicz, 2010, s. 42). Pogłębieniu tej tendencji służyło powstanie w 2016 roku Rady Mediów Narodowych, która powołuje władze mediów publicznych. W jej skład wchodzi trzech członków wybieranych przez Sejm i dwóch przez Prezydenta, spośród wskazanych przez kluby opozycyjne (art. 3 i 6 ustawy o Radzie Mediów Narodowych).

Powyższe założenia przyjęte przez autorów zdają się znajdować potwierdzenie w badaniach Macieja Mrozowskiego i Tatiany Popadiak-Kuligowskiej (2016), choć rozważania wyżej wspomnianych prowadzone są wielokierunkowo i nie poświęcają dużej uwagi kwestii samych Niemiec. W niniejszym opracowaniu zdecydowano się ująć temat wąsko, ograniczając zakres tematyczny, jednocześnie znacząco powiększając próbę badawczą oraz włączając do niej audycje emitowane w 2015 roku. Porównanie tych okresów umożliwiło uchwycenie istoty zmian w narracji Wiadomości. W trwającej wśród metodologów, już od czasów Berelsona (1952), dyskusji nad doborem próby dla potrzeb analizy zawartości (Luke, Caubernay, Cohen, 2011, s. 76–91; Neuendorf, 2002, s. 83–94; Krippendorff, 2004, s. 11–124), jej wielkość pozostaje w nierozzerwalnym związku z adekwatnością badań.

W przypadku metodologii zastosowanej w tej pracy, biorąc pod uwagę zakładaną niewielką ekspozycję tematyki niemieckiej w programach informacyjnych, zakreślono szerokie ramy czasowe analizy. W tym miejscu warto podkreślić, że możliwości zastosowanego w badaniach systemu (CAST), ułatwiły podjęcie takiej decyzji. Duża próba pozwala na wyciągnięcie wniosków na wysokim poziomie pewności.

¹ W lipcu 2014 roku pojawił się on jako jeden z mówców na konwencji PiS i już w kolejnym roku powołano go na wiceministra w resorcie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w rządzie Beaty Szydło.

Założenia badawcze

Autorzy postanowili sformułować następujące hipotezy:

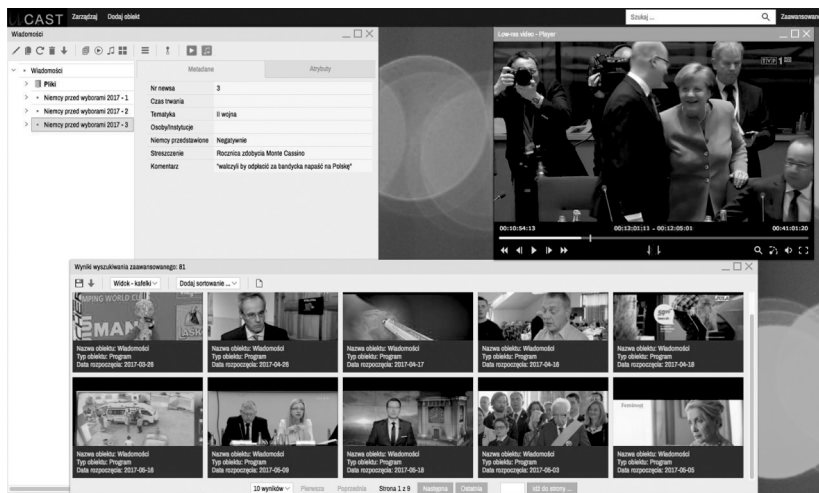
- wątki dotyczące Niemiec mogą być wplatanie w inne narracje, by nadać im określony wymiar, a tym samym podsunąć sposób interpretacji (kryzys uchodźczy, pozycja Niemiec w Unii Europejskiej, kapitał zagraniczny w Polsce, wydarzenia w polityce krajowej);
- w roku 2017 wzrośnie poziom instrumentalizacji Wiadomości TVP w odniesieniu do tematyki niemieckiej, co zaowocuje częstszym niż w 2015 r. przedstawianiem Niemiec w negatywnym kontekście.

Badanie pozwoliło również odpowiedzieć na pytania o to, jak często tematyka niemiecka pojawiała się w głównym wydaniu Wiadomości, jak rozkładała się w czasie i co spowodowało wzrost jej widoczności, a także jakie osoby występowały w emitowanych materiałach.

Metodologia

W badaniu wykorzystano CAST (Content Analysis System for Television) – komputerowy system wspomagający analizę zawartości mediów, który został stworzony na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Umożliwia on jednoczesne odbieranie kilkuset kanałów telewizyjnych i propagowanie ich w sieci komputerowej dzięki technologii streamingu multicastowego. System od 2014 r. rejestruje następujące kanały: TVP 1 i 2, TVN, Polsat, TVN24 oraz TVP Info. Tak obszerny materiał badawczy umożliwia badania *ex-post* i prowadzenie szerokich studiów porównawczych, umożliwiając niespotykany wcześniej dostęp do programów telewizyjnych, co zostało wykorzystane w niniejszym badaniu. Każdy materiał automatycznie otrzymuje opis generowany na podstawie danych EPG (Electronic Program Guide), w tym: tytuł audycji, krótki opis, nazwa kanału, data nadania, czas trwania etc. Ponadto CAST umożliwia transkrybowanie mowy na tekst, co ułatwia wyszukiwanie określonych audycji.

Dostęp do systemu możliwy jest z poziomu przeglądarki WWW, co pozwala w elastyczny sposób prowadzić proces kodowania, bowiem użytkownicy mogą pracować na dowolnym komputerze z dostępem do internetu. CAST pozwala stworzyć formularz badania, w którym opisuje się poszczególne jednostki analizy. Ułatwia to proces kodowania – lista analizowanych audycji, klucz kategoryzacyjny, odtwarzacz video, wy-

Rys. 1. Widok interfejsu CAST

Źródło: Opracowanie własne.

świetlane są w pojedynczym oknie przeglądarki. Dzięki użyciu CAST badacze mogli sprawnie zakodować badany materiał.

Próba objęła wszystkie główne wydania Wiadomości, wyemitowane w okresie od 1 marca do 31 maja w 2015 r. oraz w tych samych miesiącach w roku 2017. Badanie zostało przeprowadzone w okresie od czerwca do sierpnia 2017 r. Zostało to podyktowane założeniem, że instrumentalizacja treści emitowanych przez Telewizję Polską ma charakter progresywny. Dla porównania wybrano analogiczny okres w roku 2015. Autorzy zdecydowali się wybrać 3 miesiące bezpośrednio poprzedzające moment rozpoczęcia badań, co wynikało ze wspomnianej już prośby badaczy z Uniwersytetu w Poczdamie oraz terminu prezentacji wyników dociekań podczas konferencji naukowej.

Analizie poddano łącznie 184 wydania, relewantne newsy zawierało 78 z nich. Z próby wykluczono informacje o tematyce sportowej oraz te, w których Niemcy zostały wspomniane na marginesie, w sposób incydentalny (na przykład, gdy w materiale wspomniano o obywatelu Niemiec, będącym jedną z ofiar zamachu). Jednostką analizy był jeden news; łącznie badaniu poddano 145 zawierających odniesienia do Niemiec. Jak wspomniano na wstępie, stosunkowo duży rozmiar próby wynikał z założenia, poczynionego na etapie badania pilotażowego, które zostało do pewnego stopnia potwierdzone w wynikach badań właści-

wych, że tematyka niemiecka będzie prezentowana na antenie raczej rzadko.

W przygotowanym kluczu znalazły się następujące kategorie:

- czas trwania newsa;
- osoba wypowiadająca się – liczony był wyłącznie czas wypowiedzi („setki”), nie brano pod uwagę incydentalnych wystąpień danej osoby czy wspomnienia o niej w materiale. Kodowano wszystkich obywateli Niemiec;
- tematyka – kategoria koniunktywna, tworzona *ad hoc*, w trakcie badania.

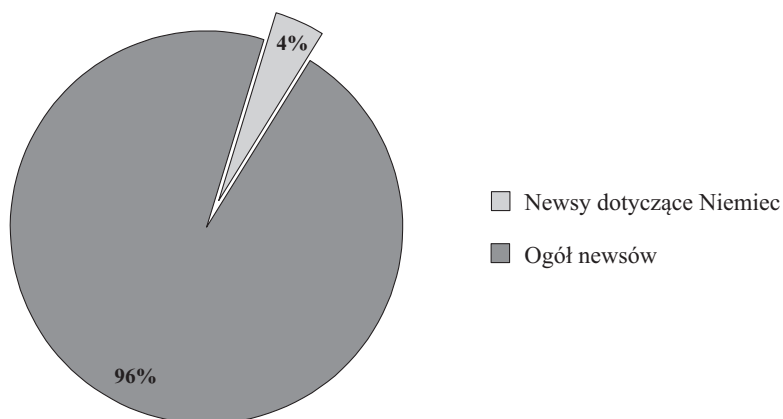
Oprócz powyższych, których kryteria nie budzą wątpliwości ujęto też jedną wymagającą dokładniejszej operacjonalizacji – „sposób przedstawienia Niemiec”. W trakcie procesu kodowania przewidziano cztery odpowiedzi: pozytywnie, negatywnie, neutralnie oraz ambiwalentnie. Rozumienie tych kategorii nie odbiega od analiz realizowanych przez innych badaczy (Idzik, Klepka, 2019, s. 24; Niven, 2003, s. 316–319). W pierwszym przypadku materiał prezentował Niemcy w sposób przychylny, aprobatywny, zarówno biorąc pod uwagę treść informacji, jak i ewentualny komentarz. *A contrario*, do przedstawiających Niemcy w sposób negatywny jednostek analizy, zaliczono te, w których były one przedstawiane w sposób krytyczny i stawiający je w niekorzystnym świetle. Za neutralne uznano materiały, w których nie pojawiały się sądy wartościujące, o charakterze wyłącznie informatywnym, ograniczającym się wyłącznie do faktów. Do ambiwalentnych autorzy zaliczyli nieliczne materiały, w których występowały zarówno przychylny, jak i nieprzychylny sądy, opinie i ewentualne komentarze redakcyjne, co utrudniało jednoznaczne stwierdzenie, jaki ma wydźwięk.

Autorzy kodowali materiał wspólnie, eliminując konieczność przeprowadzenia weryfikacji zgodności koderów. Takie podejście pozwoliło także na sprawne stworzenie spójnej listy obszarów tematycznych badanych newsów.

Wyniki badań

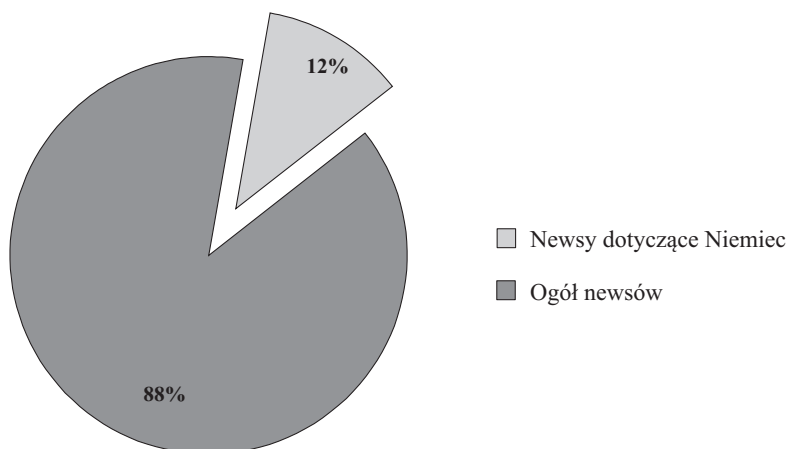
Jak widać na wykresach 1 i 2, tematyka niemiecka w badanych okresach poruszana była raczej rzadko, pojawiając się średnio w mniej niż 10% newsów. Należy jednak zwrócić uwagę na wyraźny wzrost jej obecności w roku 2017 – 8 punktów procentowych jest trudne do przeoczenia.

Wykres 1. Odsetek newsów dotyczących Niemiec w badanym okresie 2015 roku

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 2. Odsetek newsów dotyczących Niemiec w badanym okresie 2017 roku

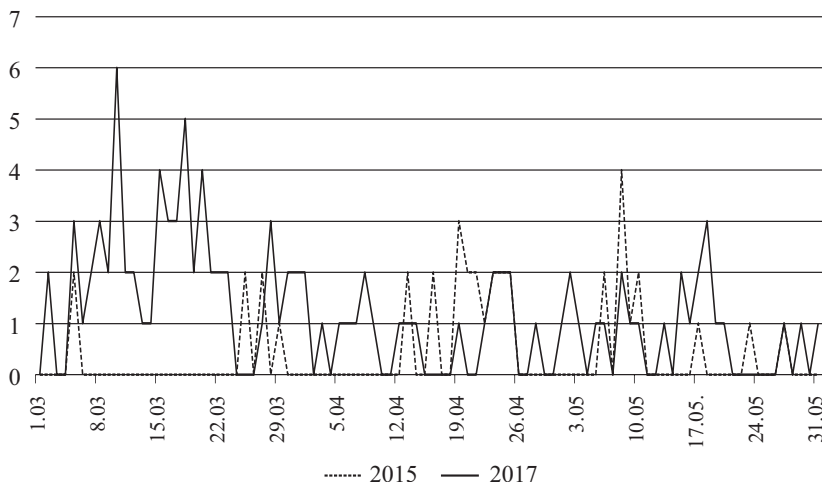

Źródło: Opracowanie własne.

Na wykresie 3 można zauważyć kilka miejsc, w których nastąpił wzrost ekspozycji tematyki niemieckiej. W 2015 roku (linia przerywana) były to:

- koniec marca – katastrofa samolotu linii GermanWings w okolicach Prads-Haute-Bléone we Francji;

Wykres 3. Rozkład w czasie

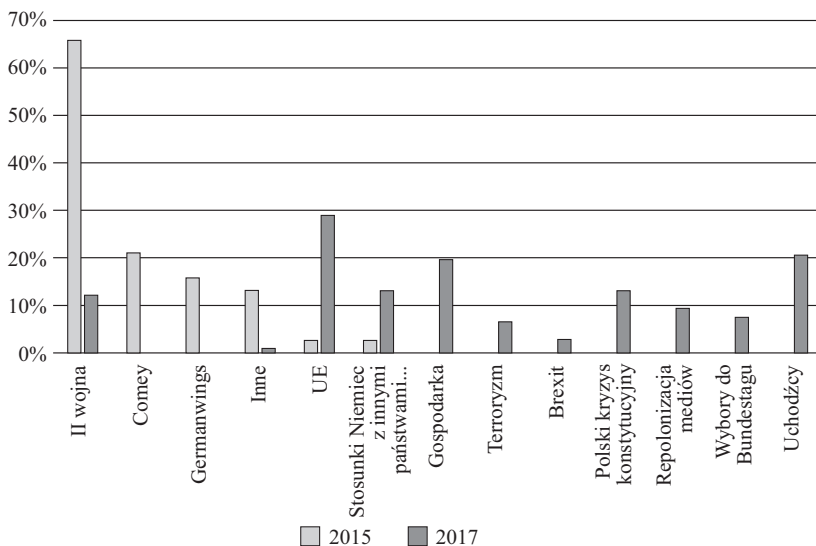

Źródło: Opracowanie własne.

- kwiecień – wypowiedź Jamesa Comey’a, dyrektora FBI, w której obok Niemców, obarczył on Polaków odpowiedzialnością za Holocaust;
 - początek maja – obchody rocznicy zakończenia II wojny światowej.
- W 2017 odnotować należy również trzy kluczowe momenty wzrostu widoczności Niemiec i Niemców na antenie Wiadomości:
- początek marca – ponowny wybór Donalda Tuska na przewodniczącego Rady Europejskiej przy sprzeciwie strony polskiej;
 - koniec marca – obecność Polski na szczycie G-20 w Hamburgu na zaproszenie Niemiec oraz kwestia listu Marka Dekana, prezesa zarządu wydawnictwa Ringier Axel Springer Media do polskich pracowników koncernu, w którym pisał on, że wolność, demokracja, rządy prawa, demokracja oraz Europa są wartościami, które reprezentuje grupa Onet-RAS Polska;
 - połowa maja – obrady Parlamentu Europejskiego, których tematem był kryzys uchodźczy.

Wiele kategorii przedstawionych na wykresie 4 jest związanych z bieżącymi wydarzeniami i jako takie nie pojawiają się w drugim z porównywanych okresów. Dotyczy to kategorii: Comey, Germanwings, Brexit, polski kryzys konstytucyjny, repolonizacja mediów, Wybory do Bundestagu. Na uwagę zasługuje zmiana poziomu ekspozycji dwóch katego-

Wykres 4. Tematyka

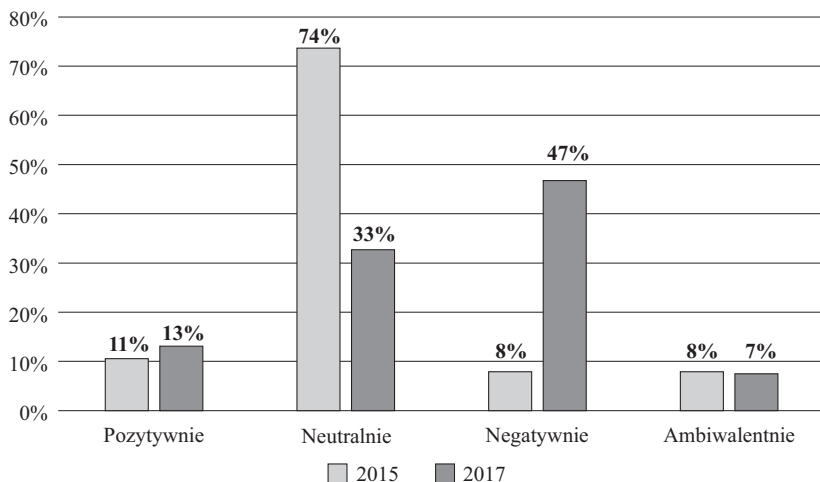

Źródło: opracowanie własne.

rii: II wojna światowa oraz Unia Europejska (zob. wykres 4). Tematyka II wojny światowej pojawiała się w 66% newsów w roku 2015. Były to najczęściej materiały emitowane w związku z rocznicami wydarzeń z tamtego okresu. Jako takie, wpisywały się w klasyczną, informacyjną rolę mediów. W 2017 r., choć charakter materiałów pozostał zbliżony, stanowiły one już tylko 12% ogółu materiałów dotyczących Niemiec. Olbrzymi wzrost zaobserwować można w kategorii Unia Europejska, w którym to kontekście Niemcy niemal nie pojawiały się w pierwszym z badanych okresów. W drugim, to już niemal 30%. Z czego 38% to newsy przedstawiające Niemcy w sposób negatywny. Trudno znaleźć inne uzasadnienie takiego stanu rzeczy niż zbieżność narracji „Wiadomości” z retoryką polskiego rządu względem Niemiec – odgrywających hegemoniczną rolę w tej organizacji.

Zasadniczą zmianę w ekspozycji Niemiec w analizowanych okresach można dostrzec, gdy weźmie się pod uwagę sposób prezentowania tej tematyki na antenie Wiadomości TVP. O ile odsetek materiałów o pozytywnym i ambiwalentnym wydźwięku jest zbliżony (11% w 2015 roku i 13% w roku 2017 oraz odpowiednio 8% i 7%), to różnicę widać w odniesieniu do materiałów o wydźwięku neutralnym i negatywnym. W pierwszym

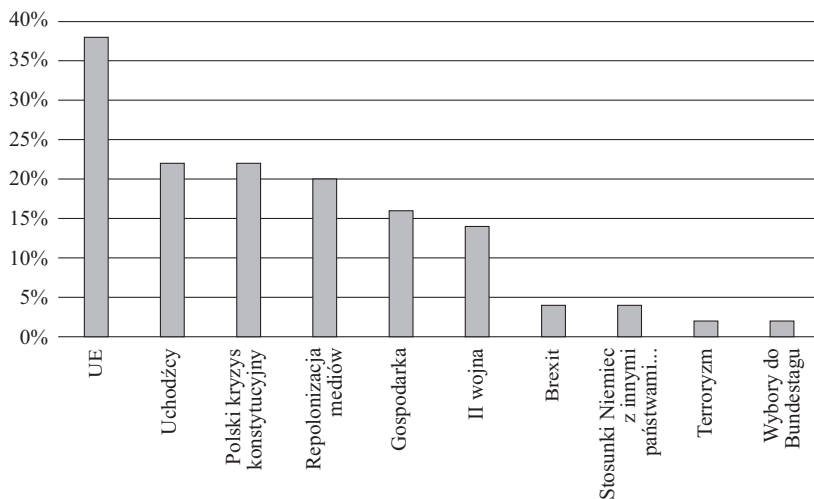
Wykres 5. Sposób przedstawiania Niemiec

Źródło: Opracowanie własne.

przypadku odsetek ten wyniósł w roku 2015 – 74%, w 2017 – 33%, z kolei negatywny wydzźwięk można dostrzec w 8% materiałów dotyczących Niemiec w 2015 roku i 47% w roku 2017.

Wykres 6. Odsetek newsów o negatywnym wydzźwięku w 2017 roku

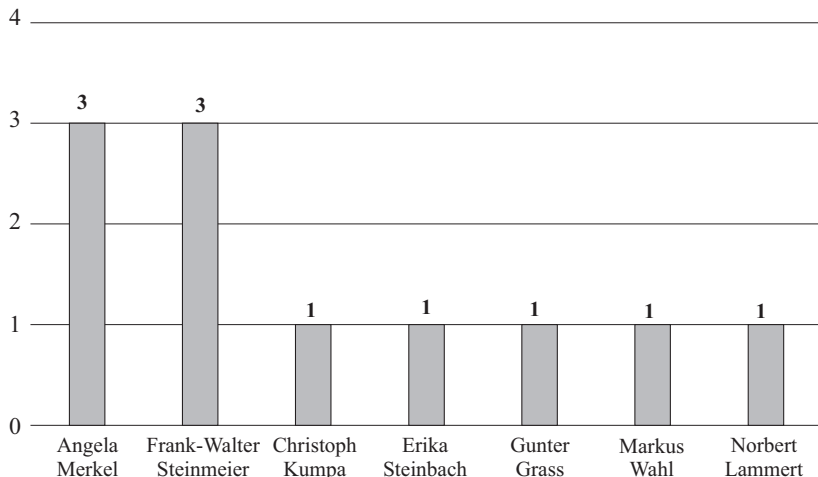
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres obrazujący rozkład tematyki, w której Niemcy prezentowane były w negatywnym kontekście, ukazuje zjawisko wplatania tych wątków w narrację nawiązujące do Polski. Dowodzi to instrumentalnego traktowania figury Niemiec, która stanowi negatywny punkt odniesienia dla omawianych zagadnień. Tak stało się chociażby w przypadku kryzysu uchodźczego, o spowodowanie którego obwiniano Niemcy i przed którym obywatele zamierzał uchronić rząd. Również list prezesa wydawnictwa Ringier Axel Springer, posłużył do budowania narracji wspierającej konieczność repolonizacji (nacjonalizacji?) środków przekazu w Polsce. Jak wynika z wypowiedzi prezentowanych na antenie, będąc w obcych rękach, służą one interesom innych państw, szczególnie Niemiec. Te zagadnienia przeplatały się z tematyką kryzysu konstytucyjnego w Polsce, w przypadku którego wskazywano na Niemcy, jako kraj, którego rząd ingeruje w sprawy wschodniego sąsiada, bowiem jest zaniepokojony polską samodzielnością (owym wstawaniem z kolan, do którego odwoływali się politycy rządzącego obozu) i odzyskiwaną podmiotowością (co odróżniało go od uległych rządów Donalda Tuska i Ewy Kopacz). Najliczniejszą grupę informacji, w których negatywnie prezentowano Niemcy, stanowiły materiały dotyczące Unii Europejskiej. Wynika to między innymi z reelekcji Donalda Tuska na stanowisko przewodniczącego Rady Europejskiej, czemu sprzeciwiał się polski rząd, który wystawił własnego kandydata, Jacka Saryusza-Wolskiego. Przeworsowanie wyboru Donalda Tuska na to stanowisko ukazywano w Wiadomościach w kontekście dominującej pozycji Niemiec w Unii Europejskiej, która w zasadzie służyć ma realizacji interesów tego państwa. Na ich poparcie mogą liczyć ci politycy, którzy taki stan rzeczy akceptują, wyrzekając się autonomii. Taka optyka pozwalała również krytykować opozycję, sugerując zdradę interesów Polski i działanie wbrew polskiej racji stanu, na rzecz państw trzecich, przede wszystkim Niemiec.

Wykres 7 ukazuje osoby, które najczęściej pojawiały się w materiałach dotyczących Niemiec. Łatwo zauważyć, że byli to głównie członkowie rządu federalnego: kanclerz, Angela Merkel oraz minister spraw zagranicznych, Frank Walter-Steinmeier.

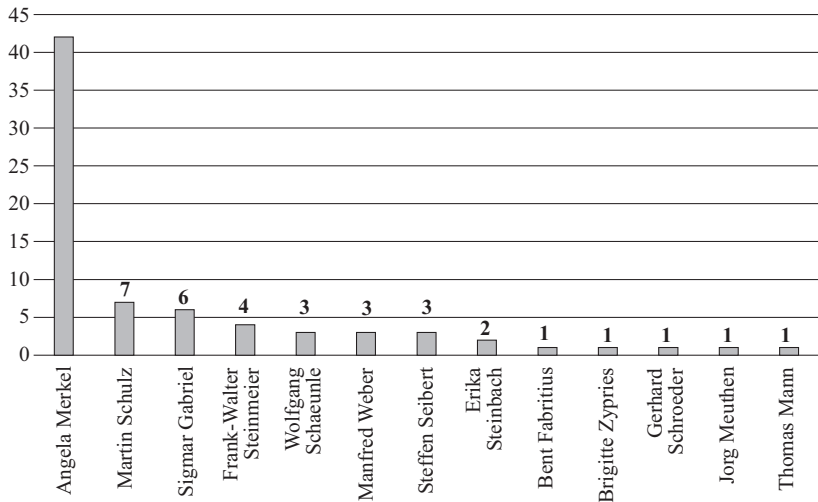
Tendencja ta jest jeszcze bardziej widoczna w badanym okresie roku 2017, w którym Angela Merkel pojawiała się częściej niż pozostałe osoby łącznie. Zaskakiwać może niska obecność przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec, Martina Schulza, który był wskazywany jako główny kontrkandydat urzędującej kanclerz w wyborach we wrześniu 2017 roku. Na uwagę zasługuje fakt, że w porównaniu z ro-

Wykres 7. Osoby występujące w badanych materiałach w 2015 roku

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 8. Osoby występujące w badanych materiałach w 2017 roku

Źródło: Opracowanie własne.

kiem 2015, w materiałach nowszych zdecydowanie wzrosła ekspozycja niemieckich polityków. Na 107 newsów dotyczących Niemiec w 2017 roku, Angela Merkel pojawiła się w 42 z nich. Procentowo to więcej niż

wszyscy Niemcy, którzy pojawili się w Wiadomościach w analizowanym okresie 2015 roku. Biorąc pod uwagę nieprzychylny wydźwięk większości materiałów, można zaryzykować stwierdzenie, iż w optyce redakcji stała się ona uosobieniem negatywnych cech przypisywanych Niemcom.

Wnioski

Wydarzenia w Niemczech nie były szeroko komentowane w głównym serwisie informacyjnym telewizji publicznej, co jest zaskakujące chociażby w kontekście wyborów do Bundestagu. Być może redakcja uznała jednak, iż ich odległy termin (24 września 2017 roku) nie uzasadniał relacjonowania kampanii wyborczej w analizowanym okresie. Zauważalna jest dysproporcja w liczbie informacji w latach 2015 i 2017 oraz ich wydźwięk. O ile bowiem w 2015 roku przeważały materiały neutralne w stosunku do Niemiec, to w roku 2017 przeważająca część materiałów prezentowała niemal wyłącznie jeden punkt widzenia. Taka jednostronność przekazu prowadzi do deformacji obrazu rzeczywistości, dzięki czemu odbiorcy interpretują i definiują ją zgodnie z intencjami nadawców. Nietrudno dostrzec w linii redakcyjnej zbieżność z wypowiedziami polityków strony rządzącej; widać ją chociażby w przypadku odniesień do krytyki pod adresem Polski, która płynie z zagranicy – zostaje ona uznana za wyrażaną z pozycji ideologicznie wrogich. W optyce Wiadomości TVP, na przykład krytyka realizowanych przez rząd PiS zmian w systemie sądownictwa jest zrozumiała, bowiem płynie z Niemiec, kraju Polsce niechętnego. Można wręcz zauważyć, że owa krytyka pozwala tę reformę uwiarygodnić, czyni ją tym bardziej słuszną (por. Przyłęcki, 2012, s. 119, 214–215). W przekazie Wiadomości, dopiero po przejściu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość, Polska zaczęła prowadzić samodzielną politykę zagraniczną, zyskała podmiotowość, której nie miała, będąc zwasalizowanym sojusznikiem Angeli Merkel za rządów poprzedniej koalicji.

Zauważalną tendencją w konstruowaniu medialnego obrazu Niemiec jest wielokrotnie przywoływana narracja o hegemonicznej roli odgrywanej przez to państwo w strukturach Unii Europejskiej, czy szerzej na kontynencie europejskim. Wybrzmiewa to wyraźnie w komentarzach dziennikarzy czy ekspertów:

- „Niemieccy dziennikarze są przekonani, że Berlin ma nad nią [UE] niemal całkowitą kontrolę” (Wiadomości TVP z 10 marca 2017 roku);

- „Może bardziej by pasowało Europejski Bank Ekspansji Niemiec w Europie albo Bank Neokolonialny” – o Europejskim Banku Odbudowy i Rozwoju, który przyznał pożyczkę niemieckiej sieci handlowej Kaufland (Wiadomości TVP z 30 marca 2017 roku);
- „Bulwersujące praktyki koncernu Ringier Axel Springer, który forsuje przekaz niemieckiego rządu” (Wiadomości TVP z 16 marca 2017 roku);
- „Axel-Springer próbuje zmienić tradycyjny system wartości” (Wiadomości z 28 marca 2017 roku);
- „Niemcy bronią wizerunku Hitlera” (Wiadomości TVP z 5 marca 2017 roku);
- „Niemcy mają problem z chrześcijańskimi korzeniami Europy” (Wiadomości TVP z 20 maja 2017 roku).

Tę antyniemiecką retorykę wykorzystywano w 2017 roku również do oceny bieżących wydarzeń w kraju. Ukazanie niemieckiego poparcia dla kogoś lub czegoś prezentowano jako element pozwalający deprecjonować czy wręcz zożydzać określone osoby, instytucje czy ugrupowania. Pojawiła się wręcz sugestia zdrady, jak w przypadku Donalda Tuska, ponownie – zbieżna z narracją PiS (Orłowski, 2017). W materiałach podkreślano również, że dopiero nowy rząd w Polsce sprawił, że Niemcy zaczęli liczyć się ze swoim wschodnim sąsiadem. Tego typu materiały tworzą system ideologicznych odniesień, który proponuje się odbiorcom, co pozwala tworzyć poczucie wspólnej tożsamości wobec osoby lub grupy osób prezentowanych jako swego rodzaju wróg. Emocjonalna argumentacja, odwołująca się do generalizacji, upraszcza obraz rzeczywistości. Ponownie warto sięgnąć do cytatów:

- „Wałęsa uznał prymat Niemiec nawet nad Polską” (Wiadomości TVP z 10 maja 2017 roku);
- „Na kolejnych unijnych szczytach klimatycznych premierzy z PO zgodzali się na niemieckie propozycje znaczącej redukcji dwutlenku węgla” (Wiadomości TVP z 7 marca 2017 roku);
- „Relacje pol.-niem. ostatnio zmieniły się. Z kraju, który posłusznie zatwierdzał polityczne plany Berlina, staliśmy się ważnym partnerem, który jednak potrafi twardo walczyć o narodowe interesy” (Wiadomości TVP z 8 marca 2017 roku);
- „Bardzo często się dzisiaj krytykuje z różnych stron TVP. Gdyby ona nie była troszeczkę mocniej zaangażowana w obronę wartości polskich, polskiej racji stanu, to właściwie tamte niemieckie koncerny by rządziły” (Wiadomości TVP z 18 marca 2017 roku);

- „Zaniepokojona losem muzeum jest także państwowa niemiecka telewizja. Jest to o tyle dziwne, że jak wiele wskazuje na to, tak naprawdę te media niemieckie są inspirowane z Polski. Jest to element akcji lobbingowej mającej na celu zachowanie status quo w gdańskim muzeum. Jednym z celów tejże ekspozycji muzealnej było wejście w taki pożądanym przez stronę niemiecką dialog dotyczący rozliczenia się z latami II wojny światowej. Dlaczego spór o muzeum rozpała tak ostre polityczne emocje także za Odrą? Widać, że nie chodzi tylko o muzeum. Widać wyraźnie, że tak naprawdę chodzi o kształt polskiej polityki historycznej, ale także i o kształt niemieckiej polityki historycznej. A takie placówki jak polskie muzea muszą kierować się wyłącznie polską polityką historyczną” (Wiadomości TVP z 6 kwietnia 2017 roku).

Bibliografia

- Berelson B. (1952), *Content analysis in communication research*, New York.
- Doktorowicz K. (2010), *Polski system mediów publicznych. Jak to się stało?*, w: *Media publiczne. System medialny w Polsce – pytania i dezyderaty*, pod red. P. Bielawskiego, A. Ostrowskiego, Wrocław.
- Idzik J., Klepka R. (2019), *O analizie zawartości, czyli jak badać medialne obrazy świata?*, w: *Medialne obrazy świata, t. 2: Polityka i bezpieczeństwo w relacjach medialnych*, pod red. R. Klepki, J. Idzika, Kraków.
- Luke D., Caburnay C., Cohen E. (2011), *How Much Is Enough? New Recommendations for Using Constructed Week Sampling in Newspaper Content Analysis of Health Stories*, “Communication Methods and Measures”, 5, s. 76–91.
- Krippendorff K. (2004), *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*, Sage Publications.
- Mrozowski M., Popadiak-Kuligowska T. (2016), *Ekspertyza programów informacyjnych głównych wydań TVP1 Wiadomości, TVN Fakty, Polsat Wydarzenia z okresu 4.02.2016 r. do 11.02.2016 r. Raport końcowy*, Warszawa, http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/komunikaty/12.04.2016/krrit_ekspertyza.pdf, 23.01.2018.
- Neuendorf K. (2002), *The Content Analysis Guidebook*, Sage Publications.
- Niven D. (2003), *Objective Evidence on Media Bias: Newspaper Coverage of Congressional Party Switchers*, “Journalism & Mass Communication Quarterly”, 80(2), s. 311–326.
- Orłowski M. (2017), *PiS w spocie wideo manipuluje i oskarża Tuska o zdradę. Sprawdziliśmy tezę po tezie*, „Gazeta Wyborcza”, <https://wyborcza.pl/7,75398,21471645,pis-w-spocie-wideo-manipuluje-i-oskarza-tuska-o-zdrade-sprawdzilismy.html>, 24.01.2018.

- Piechocki M., Wyszyński J. (2018), *The image of Russia in the Wiadomości news service of Polish National Television in 2017*, „PolitBook”, nr 4.
- Przyłęcki P. (2012), *Populizm w polskiej polityce. Analiza dyskursu polityki*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Riffe D., Stephen L., Frederick F. (2014), *Analyzing media messages: Using quantitative content analysis in research*, Third edition, Taylor and Francis.
- ROB (2005), *Gra z dziadkiem przegrana*, „Express Bydgoski” z 11 października 2005.
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o Radzie Mediów Narodowych, Dz. U. 2016, poz. 929.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2005 r.. Sygnatura: IV CK 304/05, http://www.sn.pl/orzecznictwo/SitePages/Baza_orzeczen.aspx?Sygnatura=IV%20CK%20304/05, 26.01.2018.

The Good Change? The image of Germany in the Wiadomości news service of Polish National Television in 2015 and 2017

Summary

This article draws upon content analysis of the leading evening news program on Polish public television – Wiadomości. The authors examine how Germany was presented in this news service. The research sample includes every news item concerning Germany that was broadcast from March 1 to May 31 in 2015, and in the same period in 2017. The study shows that Germany is often used instrumentally and in a negative context.

Key words: TVP, content analysis, Germany, television

Remigiusz ROSICKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-1187-5895

The geopolitical dimension of gas security in the European Union

Abstract: The objective scope of the analysis performed in the text encompasses the energy security in the European Union and its member states, and includes the perspective of geopolitical conditions. The geopolitical conditions should be understood as a variety of relations between geographical conditions and decision-making processes concerned with energy security. The main objective of the text is to present a selection of theoretical problems encountered in the study of energy security, as well as to link them with such issues as gas import dependence and the risk of gas supply disruptions, mainly from the Russian direction. In order to elaborate the objective scope of analysis, the following research questions are presented: (1) To what extent do geographical conditions determine decision-making processes in the energy policy pursued by the European Union?; and (2) To what extent do geographical conditions determine threats to the security of gas supplies to the European Union and its member states? The text is chiefly an overview, but the theoretical part loosely makes use of the premises of the research program concerned with the integration of knowledge as part of the studies of energy security and energy transitions, presented by E. Brutschina, A. Cherp, J. Jewell, B. K. Sovacool and V. Vinichenka. Additionally, knowledge contained in the literature on energy and gas security has been synthesized and enriched with a critical approach, and the author's own assessments and conclusions.

Key words: energy policy, energy security, gas security, gas supply security, the European Union

The objective scope of the research problem is concerned with energy security in the European Union and its member states in the context of geopolitical conditions. The issues concerned with energy security are exemplified here with a selection of aspects related to gas supply security. The starting point for the discussion undertaken in the text is defined by terminological, categorial and theoretical issues which concern the concept of energy and gas security as well as geographical conditions. It is presupposed that it is possible to demonstrate the interrelation or direct causal relation between geographical conditions and the processes of making decisions

about energy security (and, more broadly, energy policy). These kinds of relations and interrelations have been covered with one common category of geopolitical conditions. The crucial geographical conditions have been recognised as including spatial conditions and the potential of the energy resources found in the European Union and its individual member states.

The main objective of the text is to present a selection of terminological, categorial and theoretical problems encountered in the study of energy security, as well as to link them with such issues as import dependence, diversification and scenarios of gas supply disruptions. In order to elaborate the objective scope of the research problem, the following research questions have been addressed in the text: (1) To what extent do geographical conditions determine decision-making processes in the energy policy of the European Union?; and (2) To what extent do geographical conditions determine threats to the security of the gas supply to the European Union and its member states?

The text is primarily an overview of a conceptual character with regard to the analysis of gas security in the European Union. The analysis makes selective use of the premises of the research program integrating knowledge as part of the studies of energy security and energy transitions, as presented by E. Brutschin, A. Cherp, J. Jewell, B. K. Sovacool and V. Vinichenka (Cherp, Jewell, 2011, pp. 202–212; Cherp et al., 2018, pp. 175–190). Additionally, the knowledge contained in the literature on energy and gas security has been synthesised. The analysis of the collected and processed material and of the literature has been supplemented with the author's own conclusions and evaluations. A critical approach to the presented issues has been adopted; the approach has been supplemented with an analysis of import dependence, diversification and scenarios of gas supply disruptions in the European Union and its member states. Besides scientific literature and popular scientific literature, the text also makes use of reports by BP, ENTSO-G, Eurostat, the European Commission, Gazprom and IEA.

1. Preliminary issues

1.1. The concept of energy and gas security

It is to be noted that, despite a multitude of presented definitions, the category of energy security has not been unambiguously delineated and

separated from other similar categories. This can be illustrated with the interchangeable use of the categories of energy policy and energy security, which results in analyses making use of identical features that are expected to characterise them, or indexes whose values are expected to serve as evaluation points. As regards quantitative research, this results in a multitude of operative definitions of the categories of energy security which have specific features, along with their representative indexes attributed to them, the effect possibly being varying scales of energy security and their evaluations. There is no doubt that, in the context of quantitative research, widespread investigation is being conducted with regard to the issue of the construction of synthetic indexes of energy security, which are an effect of the combination of other statistical values that are measurements of various parameters recognised as relevant by individual researchers. Statistical research also makes use of other instruments characterising energy security, e.g. methods of multidimensional comparative analysis or methods of quantitative forecasting. In the studies of this kind characterization of energy security makes use of the following indexes: a level of energy resources, energy production, energy consumption, a share of individual energy carriers in the structure of energy production or consumption, energy import, diversification of energy supply, emissions performance of the energy sector or of individual energy carriers, emissions performance of other sectors than the energy sector, energy efficiency, the condition of the energy infrastructure (e.g. generating units, transmission and distribution lines of electricity or fuels), the innovativeness level of the economy (including the energy sector), the structure of the energy market, energy prices, fiscal burdens applying to the energy sector or energy end users, and energy poverty (Baumann, 2008, pp. 4–12; Gupta, 2008, pp. 1195–1211; Kruyt et al., 2009, pp. 2166–2181; Chester, 2010, pp. 887–895; Löschel, Moslener, Rübhelke, 2010, pp. 1665–1671; Stirling, 2010, pp. 1622–1634; Vivoda, 2010, pp. 5258–5263; Sovacool, Mukherjee, 2011, pp. 5343–5355; Frondel, Ritter, Schmidt, 2012, pp. 29–42; Sovacool, 2012, pp. 835–840; Pach-Gurgul, 2013, pp. 85–106; Sharifuddin, 2014, pp. 574–582; Obadi, Korček, 2017, pp. 113–120; Rosicki, 2017, pp. 45–60).

In the analysis of the issues concerned with energy security, literature from the field of the political and economic sciences frequently resorts to a device whereby it presents various energy structures of states and regions, the level of import, as well as the influence of external and

internal political factors on decision-making processes within the energy industry. As for the latter, political processes in the energy industry are presented by way of highlighting either institutional solutions or the activities of various socio-political actors viewed as formal or informal interest groups. As for international issues, attention is drawn to the fact of the existing threats to energy supplies on account of import dependence on other countries. Hence, energy diversification in respect of directions as well as sources of supply is an indispensable element in energy security. A good example is furnished by the European Union and its member states, which on account of their limited reserves are dependent on the supply of energy resources, not infrequently from regions that are hardly stable in political terms. What is more, just like in the case of gas, the problem of resource supplies is becoming a crucial problem of energy solidarity in the European Union itself, and is also constituting a subject of political and geopolitical conflict in the region. It is noteworthy that energy as such is viewed by some analysts as an instrument of foreign policy, or even as a unique kind of weapon, which can be particularly seen in the case of the “policy of gas pipelines” pursued by the Russian Federation in the territory of Europe (cf. Wasilewski, 2004, pp. 95–120; Paniuszkin, Zygar, 2008; Ostant, 2009, pp. 1–7; Donaj, 2010, pp. 171–195; Kałużna, Rosicki, 2010, pp. 165–214; Söderbergh, Jakobsson, Aleklett, 2010, pp. 7827–7843; Donaj, Kucenko, 2011, pp. 335–350; Smith Stegen, 2011, pp. 6505–6513; Mareš, Laryš, 2012, pp. 436–448; Ostant, 2012, pp. 154–173; Rosicki, Rosicki, 2012, pp. 139–156; Kratochvíl, Tichý, 2013, pp. 391–406; Austvik, 2016, pp. 372–382; Mitrova, Boersma, Galkina, 2016, pp. 19–28; Motowidlak, Motowidlak, 2016; Vatansever, 2017, pp. 1–11).

Reports on the energy policies pursued by individual member states, as presented by the International Energy Agency (IEA), may serve here as an example illustrating attempts at distinguishing between the categories of energy policy and energy security for analytical purposes. In selected reports, an energy policy is understood as established energy structures, energy production, structures of energy import and export, a condition of energy efficiency and action undertaken for the sake of it, the structures and workings of energy markets, institutions and legal regulations concerned with the energy sector. As regards energy security, it is reduced to the level of deposits of energy resources, the structure of energy diversification (import dependence, the geographical diversification of energy import and the level of internal energy diversification), the energy in-

frastructure and emergency response mechanisms with regard to energy supply disruptions.¹

A synthetic approach to the category of energy security is presented by Aleh Cherp and Jessica Jewell in the text entitled *The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration*, which in itself is a research program geared towards the integration of knowledge acquired by way of several different research perspectives.² According to the authors, the three main research perspectives on energy security should include the findings of the political, life, technical and economic sciences. To each one of these disciplines Cherp and Jewell attribute particular paradigms of research on energy security. In the case of the political sciences *sensu lato*, sovereignty is the research paradigm. As regards the life and technical sciences, the paradigm focuses on the reliability and stability of energy supply from the technical viewpoint, as well as the viewpoint concerned with access to the deposits of energy resources. As for the latter case, that is the economic sciences, the paradigm is chiefly about flexibility and resilience to energy market crises. To each one of the above-mentioned research perspectives one can ascribe historical landmarks denoting the beginning of the discussion of a particular approach to energy security in the individual disciplines. And thus we have: the oil crisis of the 1970s (sovereignty), breaches of the energy infrastructure, power supply failures and diminishing resources (the reliability and stability of the energy supply, and access to resources), liberalisation of energy markets (flexibility and resilience of energy systems) (Cherp, Jewell, 2011, pp. 202–212).³

¹ Statements based on the analysis of selected reports on energy policies pursued by individual IEA member states in 2010–2019.

² An elaborate version of this concept can be found in chapter five of the extensive research paper entitled *Global Energy Assessment: Toward a More Sustainable Future* (Gomez-Echeverri, Johansson, Nakićenović, Patwardhan, 2012).

³ However, it must be pointed out that, contrary to the propositions by Cherp and Jewell, it is not specific political problems that gave rise to the three perspectives on energy security, but individual disciplines themselves narrowed the issues of energy security down to the three perspectives, or research fields, which as a matter of fact the authors in question do for their own use. These processes are connected with the very essence of the development of science at the level of institutions and individual research communities. As for the former, it is noteworthy that the research scope of a discipline is most often delineated with the aid of organisational, educational and practical criteria, unlike entire fields of science, which are demarcated with the aid of methodological and logical criteria. Hence, the demarcation of, *inter alia*, the study of security and study

A similar logic of the synthesis of knowledge of energy security actuated the consolidation of knowledge of energy transitions, which was performed by Cherp and Jewell along with Vinichenka, Brutschin and Sovacool. By and large, one can recognise that the synthesis of theoretical findings about the study of transformation constitutes an extension of the issue concerned with the category of energy security in a processual approach. These authors took into consideration three kinds of changes in their analysis: (1) energy transfer in the energy production and consumption system, (2) the use of technology in energy production (material mining, energy conversion and use), and (3) decision-making processes in politics. Individual changes were linked with three kinds of systems: (1) a techno-economic system, (2) a socio-economic system, and (3) a political system. Identifying the three main systems also results in a presentation of the three main theoretical trends. The first one is a techno-economic trend; the second – socio-economic, and the third – political. These trends in the research into energy processes and changes were associated by Cherp, Jewell and their colleagues with specific scientific disciplines. Therefore, one can recognise that the consolidation of knowledge of both the research into energy security and energy transitions presents the same kind of methodological aesthetics (Cherp et al., 2018, pp. 175–190).

Irrespective of the willingness to integrate the study of energy security and to create a meta-theoretical framework for the analysis of energy transitions shown by Cherp and Jewell and other members of their team, it should be pointed out that political action in the field of various challenges to energy security was undertaken regardless of the existence of three or more research perspectives. This results from the fact that in the practice of decision-making processes all the emphasised spheres of chal-

of international relations is more of an instrumental and pragmatic character. A possible effect may take the form of research conducted within institutionally locked-in disciplines. This process may be termed *purification*, to abuse Latour's category. As for the latter, it is appropriate to refer to Fleck's concept whereby he pointed to the existence of a special kind of style of thinking pursued within research communities. On the one hand, the thought styles found in research communities socialise their members by imposing specified normative-methodological systems; on the other hand, they exclude and depreciate competitive thought styles. As for the study of energy security, individual research perspectives may primarily follow from the educational background of individual researchers (e.g. humanities, social, technical or life sciences) (see: Woleński, 1975, pp. 32–57; Woleński, 1981, pp. 3–11; Fleck, 1986; Klementewicz, 1992, pp. 95–106; Klementewicz, 1994, pp. 73–82; Woleński, 2009, pp. 163–175; Latour, 2011; Afeltowicz, 2012, pp. 47–68; Wegmarshaus, 2013, pp. 40–51).

lenges to energy security intertwine and problems related to them necessitate effective and comprehensive solutions, of course while taking into account the conditions and possibilities afforded in a given period.

Undoubtedly, security of energy supply provides a foundation for the definition of energy security. In the political sciences, security of energy supply is associated with the issues of energy sovereignty. Presenting the oil crisis in the 1970s as a watershed moment in the discussion of the subject is debatable. It appears that the right thing to do is to extend the historical research in this scope, because historical examples concerned with reflection on the subject of supply security and threats related to the depletion of energy resources abound. Of great significance here are early publications on military and territorial conflicts concerned with energy resources. Oil appears to be a good example, because it became a geostrategic resource during the First World War, and its military significance rose in the 1930s. At this point it is worth mentioning an 1865 publication by W. S. Jevons entitled *The Coal Question; An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of Our Coal-Mines*, and a reporter's study by A. Zischka entitled *Der Kampf um die Weltmacht Öl* (1934), *Wissenschaft bricht Monopole. Der Forscherkampf um neue Rohstoffe und neuen Lebensraum* (1936), and *Ölkrig – Wandlung der Weltmacht Öl* (1939). Among the same publications reckoned can be *The Oil War* (1926) by A. Mohr and *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum* (1927) by L. Fische; this selection is, however, subjective (see: Jevons, 1865; Maunsell, 1897, pp. 528–532; Sykes, 1921, pp. 101–116; Slade, 1923, pp. 251–258; Ise, 1926; Mohr, 1926; Fische, 1927; Zischka, 1934; Zischka, 1936; Zischka, 1939; Denovo, 1956, pp. 854–876; Jensen, 1968, pp. 538–554; Mejcher, 1972, pp. 377–391; Kent, 1976; Anderson, 1981; Stivers, 1981, pp. 517–540; Stivers, 1982; Reguer, 1982, pp. 134–138; Venn, 1986; Clark, 1987; Fitzgerald, 1994, pp. 697–725; Madureira, 2010, pp. 75–94; Gibson, 2012).

Security of supply was linked with a simple conception of meeting energy needs, but it quickly turned out that this way of thinking was too narrow, as it referred to the category of state only. Such a conception of security was arguably greatly affected by the essence of the so-called industrial wars, where during periods of military threat political and military entities administered individual economic sectors as part of comprehensive wartime economy. A natural consequence of the threat of war is the militarisation of other sectors, e.g. the transport and energy sectors, because they make wartime logistics effective.

As more and more spheres of social life became securitised, the problem of the security of energy supply came to be considered in terms of individual entities too. Securing the energy supply for (state, social, economic and individual) entities became an immanent part of the definition of energy security. It is to be posited that energy security is about securing – for the common good and effective working of the economy – physically uninterrupted access to a variety of energy sources (resources, processed products, electricity, heat, etc.) at prices affordable for the end users. Further securitisation processes gave rise to more profound reflection on natural environment protection, and that is why the above-mentioned securing of the energy supply should be effected while taking into account the condition of the natural environment, the ecological system and the principles of sustainable development. Taking into account individual end users in the whole chain of energy security directed attention to the phenomena of energy poverty and energy justice (cf. Chester, 2010, pp. 887–895; Kałużna, Rosicki, 2010, pp. 14–29, 129–164; Sovacool, Mukherjee, 2011, pp. 5343–5355; Rewizorski, Rosicki, Ostant, 2013, pp. 17–92; Sovacool, Dworkin, 2015, pp. 435–444.; Jenkins et al., 2016, pp. 174–182; Zha, 2016, pp. 134–153; Pesch et al., 2017, pp. 825–834; Gryz, 2018, pp. 21–45; Podraza, 2018, pp. 46–68).

By holding loosely onto the concept of energy security and energy transitions by Cherp, Jewell and their colleagues, one can point to the main elements of gas security in the European Union (Cherp, Jewell, 2011, pp. 202–212; Cherp et al., 2018, pp. 175–190). The institutionalisation of energy policy within the European Union (or its institutional predecessors) involves – albeit not without difficulty – overcoming of the paradigm of the energy sovereignty of the individual member states, maintenance of the reliability and stability of energy supply as well as access to new energy sources, and development of flexibility and resilience of the gas market. The manifestation of these political and economic processes in the European Union took the form of the construction of an energy union, that is, a common energy market, including a gas market. In other words, mechanisms for the working of a transparent and competitive gas market are being developed. In this context it must be assumed that the common gas market should be based on competitiveness; a competitive market cannot exist without a uniform market; a market characterised by such features cannot be created without the proper infrastructure. Still, it must be borne in mind that the continued socio-economic development of the European Union leads to an increased demand for energy, which

in turn requires demand management and increased energy efficiency, including efficiency of gas use. This also means that gas is becoming an “energy” of the *backstop resource* type (*backstop technology*). Compared with coal and other hydrocarbons, gas is becoming a resource facilitating a transition towards a future increase in the significance of renewable energy sources. At the same time, from the perspective of the paradigm of energy sovereignty, a lack of substantial gas resources in the European Union contributes to an internal threat (egoisms or national interests of member states) and an external threat (a geopolitical threat to the whole of the European Union or its individual member states).

1.2. The concept of geopolitical conditions

Geopolitical conditions are recognised as factors influencing decision-making processes within the energy policy in the European Union and the individual member states. The significance of the geopolitical factors results from adopting the presupposition of the relationship between particular geographical conditions and the decision-making processes engaged in by political, economic and social entities. Identifying those geographical conditions that have direct or indirect relevance for decision making as part of energy policy *sensu lato* is a moot point. Still, one can point to the most recognisable and widely accepted geographical conditions which include location, atmospheric conditions, natural resources (organic and inorganic, renewable and non-renewable ones) and populations (cf. Agnew, 1998; Czajowski, 1998, pp. 97–111; Gołębski 2003, pp. 157–171; Jean, 2003, pp. 31–59; Parker, 2008, pp. 3–23; Radcliffe et al., 2010, pp. 98–116; Sykulski, 2014, pp. 11–51).

Assuming that geographical conditions have an effect on decision-making processes as a part of policies, including energy policy, is not tantamount to the position of classical geographical determinism, where geographical factors are of an ultimate and autotelic character. This stipulation results from the awareness of the existing distinction between an interrelation and a direct causal relation. This stipulation is also relevant on account of various theoretical perspectives which have been adopted on the grounds of the studies of space, e.g. social constructivism. Undoubtedly, it was the racial-anthropological current, or more generally Eurocentrism in socio-political thought that contributed to the unfavourable reception of geographical determinism. Therefore, it is to be assumed

that the geopolitical conditions addressed in the text do not constitute a straightforward function between space, technology and policy. Space, technology and policy are rather extensive sets composed of smaller elements, and – what is more – they are all subject to continual processes of translation and social production. At the same time, they are a way of imposing a model of reality perception, and in this case – a model of geopolitical conditions (Davis, 1906, pp. 145–160; Peet, 1978, pp. 360–364; Peet, 1985, pp. 309–333; Jałowicki, 1988; Lefebvre, 1991; Bassin, 1992, pp. 3–22; Driver, 1992, pp. 23–40; Frenkel, 1992, pp. 143–153; Sluyter, 2003, pp. 813–817; Peet, Watts, 2004; Bassin, 2007, pp. 351–374; Radcliffe et al., 2010, pp. 98–116; Meyer, Guss, 2017).

Spatial conditions and the potential of resources are of the greatest significance for the analysis addressed in the text. This results from the fact that spatial conditions, understood as a set of limiting or enabling factors, come to be reflected in the decision-making process as part of the energy policy *sensu lato* of the European Union and its individual member states. It appears that the recognition of the existing relation between the potential of energy resources in one's possession and the decisions as to the energy policy is not a matter open to any doubt. For instance, if the European Union, when compared to other regions, does not possess large energy resources, then this objective state of affairs will naturally result in some remedial measures being sought, e.g. investments made in search of new deposits, the development of the infrastructure providing supplies from other regions, the development of new energy technologies, raising environmental awareness, etc. Large quantities of energy resources make for stability of supply security, but as certain countries become dependent on solid fuels (which is the case of Poland), such a state of affairs may give rise to problems concerned with a flexible transformation of the energy system because of a number of negative factors resulting in a lock-in on the path of technological development.

In addition, one may point out that specific geographical conditions, such as a small territory, no access to sea, insular location, etc., influence infrastructural solutions, e.g. the development of transmission infrastructure, LNG terminals and RES infrastructure. A specific location or other geographical conditions in connection with a lack of energy resources result in a high level of imported energy resources, but also in a susceptibility to all manner of threats to the supply logistics and security.

It is also worth drawing attention to the interaction between political factors as well as factors concerned with a specific geographical situation,

and by extension geographical conditions. This can be exemplified by the consequences of the Polish-Russian relations which influenced the construction of the Nord Stream I and II gas pipelines. Other examples can be furnished by the Silesian Wars 1740–1763, the oil crises of the 1970s and 1980s, the Falklands War of 1982, the Iraqi-Kuwaiti conflict of 1990, or the Russian-Ukrainian gas conflicts (cf. Henderson, 1958; Hochedlinger, 2013; Middlebrook, 1986; Klare, 2006; Barnett, 2012; Middlebrook, 2012; Szabo, 2013; Gędek et al., 2015, pp. 65–80).

2. Gas security in the European Union

As mentioned before, in the present analysis the greatest significance in the assessment of the geographical conditions determining decision-making processes in the energy policy pursued by the European Union and its member states is associated with spatial conditions and the potential of resources. In this context, the spatial conditions determine the logistics of gas supply, because the transmission, distribution, storage and generation infrastructure depends on them. Therefore, specific spatial conditions may thus become factors that either limit or consolidate gas supply security. A lack of domestic gas resources determines gas import or the use of other sources of energy with a view to securing energy supply. And thus individual decision-making processes in the energy policy of the European Union and its member states result from independent factors – in this case, geographical conditions – but also from those of a dependent character. As for the latter, dependent variables include processes resulting from the action of political and social entities, the outcome of which is the energy policy of the European Union and its individual member states. A good example of the intertwining of the thus defined independent and dependent variables is the problem of the construction of Nord Stream I and II. These projects result from both geographical and political conditions that can be found in the individual member states and the European Union.

According to the BP methodology, in 2018 the EU member states had a 0.6 per cent per cent share in the global natural gas proven reserves. By comparison, in the same period Russia had a share of almost 20 per cent of the proven global natural gas reserves. According to the statistical index of reserve adequacy, the EU gas reserves would be exhausted in 10–15 years. At this point it is also noteworthy that the EU-28 is not

the largest gas consumer in the world; the Middle East and the US account for larger consumption, while Russia consumes more or less the same amount as the EU-28 (*BP Statistical Review of World Energy*, 2019, pp. 30–41).

Since the beginning of the 1990s, and thus for over two consecutive decades, the import of gas to the European Union has risen, allowing for temporary drops and rises in import. Undoubtedly, development of new technologies and gas transmission infrastructure has great relevance for the changes in the structure of gas import. The development of LNG and CNG technologies will be coupled with the diversification of directions and sources of gas supply to the European Union. Compared with 1995, in 2015 gas import to the European Union was higher by more than 82 per cent, and the intra-Union import was higher by 124 per cent. As we compare the import from outside the European Union in 2015 with the import in 2000, one can see an increase of more than 35 per cent, and the intra-Union import increased by more than 68 per cent. A comparison between the mid-1990s and the mid-2010s shows a marked drop in the percentage share of the import structure from the Russian direction – from 61.2 per cent to 37 per cent. At the same time there is an observable increase in the significance of gas import from the northern direction. Still, a comparison of the scale of the import of Russian gas in 2015 with the import in 2000 shows an increase of a mere 2 per cent. At the same time, the import from Norway increased by almost 114 per cent, and from Algeria by almost 7733 per cent.⁴

The top ten largest importers of gas to the EU-28 in 2015 included only two countries from Central Europe – the Czech Republic and Poland. In descending order, Germany, Italy, France, the UK and Spain had the largest shares in the EU import. All the listed countries had a share of 70.7 per cent in the overall structure of import to the EU-28. A comparison between the import structure in 2015 and the one in the mid-1990s shows that the order of the first countries has not changed. In that period a significant increase was registered by the UK – by 36.1 Mtoe, Germany – by 30.6 Mtoe, the Netherlands – by 24.4 Mtoe, Italy – by 21.6 Mtoe, Spain – by 20.7 Mtoe, and France – by 11.4 Mtoe.

⁴ The percentage calculations have been made by the author on the basis of Eurostat actual data. While performing the analysis it is also worth paying attention to the large scale of unverified (in the Eurostat statistics) directions of gas supply – in 2015 supplies of this type accounted for a 6.3 per cent share in the overall structure of import directions.

Thanks to the analysis of the upward trend in gas consumption in the individual member states of the European Union, one might conclude that this fuel is becoming an instrument of substitution for solid fuels and nuclear energy, as well as a mechanism of support for a low-emission energy transformation.⁵

Both the Central European countries and other countries are typically characterised by a high index of import dependence with regard to petroleum and petroleum products, as well as gas. Therefore, this points to a high level of dependence on hydrocarbons in the EU-28. Still, there are countries with a negative value of the index of gas import dependence – Denmark and the Netherlands. Even though such cases are not to be found in the group of Central European countries, the index value of Romania – as a country belonging to the group – remains the lowest (1.8 per cent). A characteristic feature of the Central European countries is also a high level of dependence on supplies from Russia. As we consider the level of import dependence on hydrocarbons from Russia in the individual European Union member states in four brackets (0–25 per cent, 25–50 per cent, 50–75 per cent and 75–100 per cent), one can conclude that among the eleven Central European countries as many as nine are dependent on import from Russia in the 75–100 per cent bracket. This means that when compared to the others, the Central European countries are significantly dependent on import from the Russian direction. The other group includes two cases like this – Austria and Finland. The situation of these countries results from a number of factors, *inter alia*, their geographical location and a policy of cooperation with Russia. The Central European countries are also largely dependent as regards import of petroleum and petroleum products, which comes to be expressed in the fact that in the case of three countries, the share of the Russian direction was above 75 per cent (Bulgaria, Estonia and Slovakia), and in the case of four countries – in the 50–75 per cent bracket. A different situation is to be found in the group of Scandinavian countries, Benelux countries, small insular countries, Southern European countries and the other Western European countries – except for Finland all these countries have a share of 0–25 per cent (Dickel et al., 2014, pp. 1–75; *Energy Policies of IEA Countries: European Union...*, 2014, pp. 175–176; *Europe increasingly dependent on oil imports...*, 2016; Shiryayevskaya, Krukowska, 2018; *EU imports of energy products*, 2019).

⁵ The analysis is based on Eurostat data.

With the benefit of the above-mentioned data set, one can note a general regularity whereby the more distant from Russia a given country is, the lower the country's share in the import of hydrocarbons is. Latvia is an exception here, because the Russian share in the country's import of petroleum and petroleum products remains below 25 per cent. The dominance can also be seen in the case of companies supplying hydrocarbons to the EU-28 – the group of ten petroleum suppliers includes three Russian economic entities, i.e. Rosneft, Lukoil and Gazprom (*Europe increasingly dependent on oil imports...*, 2016; Shiryayevskaya, Krukowska, 2018; *EU imports of energy products*, 2019).

The import dependence should be distinguished from the quantitative scale of the import of gas to the European Union, and its distribution by individual countries. With this perspective in mind, one can see that in 2017 the largest gas importers – in this respect dependent on Russia – were the following countries not belonging to Central Europe: Germany (67.1bn m³), the UK (29.1bn m³), Italy (23.7bn m³), France (13.3bn m³) and Austria (9.8bn m³). As for Central Europe, Poland (10.5bn m³) and Hungary (7bn m³) were the largest importers. It can clearly be seen that the division is inversely correlated with the division by the value of the indexes of gas import dependence (*Gazprom Annual Report*, 2017; *Gazprom in Figures 2013–2017*, 2017).

Despite the development of LNG and CNG technology and infrastructure in the European Union, the transmission infrastructure used for trading in and importing gas from countries outside the European Union continues to play the dominant role. For instance, according to BP data, the volume of gas traded over the EU gas pipelines reached approx. 420bn m³, 40 per cent of the gas being imported from Russia and 27.2 per cent from Norway. As for gas traded over the pipelines throughout the European Union, the single greatest end user was Germany (with a share of 24 per cent), then Italy (13.4 per cent) and the UK (10.2 per cent). As regards the EU percentage share in the structure of gas trading with Russia over the gas pipelines, Germany accounted for 33 per cent and Italy – 15 per cent. The percentage share of these two countries would be smaller if we considered this type of import from Russia as part of the entire trading structure in the European Union. Still, all this demonstrates strong dependence on the gas transmission infrastructure and an upward trend with regard to dependence on gas supplies from the eastern direction.⁶

⁶ The percentage calculations are based on actual BP data.

3. Security of gas supply

As indicated in the analysis of the issues concerned with theoretical studies of energy security, irrespective of the adopted research perspective (techno-economic, socio-economic or political), supply security will continue to be indispensable to this security. And so it is worth analysing potential threats to the disruption of gas supply from the direction which in the discourse of the European Union and the Central European countries is the dominant one, namely the eastern direction. Given the meagre energy resources, inadequate storage capacity, lack of transmission infrastructure, lack of gas substitution, lack of cooperation, etc., the consequence of a disruption of the gas supply chain is an emergency situation that breaches energy security. In 2014, the European Commission presented the results of the tests concerned with the short-term resilience of the European gas system in the event of a possible disruption of gas supplies from Russia. The analysis covered disruptions of supplies from the Russian direction and all other transmissions from Russia to Europe. The test covered two main scenarios of the development of the situation where the supply disruption would last six months, and allow for two variants. The first scenario was termed *cooperative*, while the second one – *non-cooperative*. The scenarios of the disruption of gas supply to the European Union were also analysed by ENTSO-G. In 2017 it identified individual groups of risk countries the territories of which overlapped the main routes of gas supply to the European Union, that is the northern, eastern, southern and south-eastern routes (*Preparedness for a possible disruption of supplies...*, 2014; *ENTSOG Union-Wide Security of Supply...*, 2017, pp. 5–59).

According to the European Commission analyses of 2014, in the event of a gas supply disruption lasting six months, even with a change in the supply structure, system shortages to the amount of 5–9bn m³ were demonstrated. By and large, the only mechanism for covering the lack of such a quantity of gas is provided by other import sources and directions. Other mechanisms employed in an emergency are storage capacities and limiting consumption by individual end users of gas. It is estimated that around 61 per cent of the shortage from the Russian direction can be substituted for by LNG systems and underground gas storage facilities. The supplies from the Russian direction accounting for the 35 per cent shortage can be substituted for by the import of gas from Norway and North Africa (*Preparedness for a possible disruption of supplies...*, 2014).

The first variant of developments in the scenario of gas supply disruptions provides that the individual member states of the EU-28 undertake to cooperate with a view to resolving the emergency. Cooperation consists in adopting relatively equal burdens. Such conduct corresponds to the principle of solidarity which should bind the member states of the European Union, and as such reflects the treaty-based principle of energy solidarity. The second variant of developments provides for action consisting in limiting or stopping the internal export of gas to member states. The conducted tests allowed for the necessity to provide gas supplies to Ukraine and Moldova in the event that the two countries should be cut off from gas supplies from the Russian direction.

Should there be no cooperation, over a summer period of six months there would be severe shortages in the gas systems of Bulgaria, Romania and western Balkan countries (Bosnia and Herzegovina, Serbia and Macedonia). This area is highly threatened in the event of both gas transmission over the Ukrainian infrastructure being halted and gas supplies from Russia being entirely cut off. A similar level of shortages will be the case in the event that the supplies of Russian gas to the Baltic countries, i.e. Estonia, Lithuania as well as Finland, were to be cut off. In the case of Poland and Hungary, the shortages will amount to 20 per cent and 30 per cent respectively. Optimal cooperation between the European Union member states may serve to minimise the threats. Still, despite this solution, a part of south-eastern Europe, as well as the Baltic countries are threatened with a gas shortage of 20–60 per cent; the worst predicament would befall Finland, where a gas shortage is estimated to reach 80–100 per cent (*Preparedness for a possible disruption of supplies...*, 2014; Gędek et al., 2015, pp. 131–134).

The development of transmission infrastructure is a possible solution to the problem, but such a goal would be time-consuming and incur high expenditure. The Baltic countries might also adopt a solution that would strengthen their independence – the development of LNG infrastructure and conversion to other energy carriers. A problematic thing about these countries is also the possible influence exerted by the Russian power system on their energy security. In this case, the development of the transmission infrastructure from Poland and the Scandinavian countries as part of the so-called Baltic Ring, or the development of generating capacities on the basis of one's own nuclear energy and renewable resources might provide a solution. A similar situation would be encountered in Finland, but gas threats should be assessed through the prism of the flexibility of the infrastructure

of generating units and its capacity to shift to a different fuel. The significance of storage infrastructure can be seen in the case of Ukraine, which, despite drastic gas shut-offs, thanks to its storage capacities is doing much better than other countries in this part of Europe. However, this does not mean the threat has been entirely eliminated in the event that the Russian gas supplies are cut off. The operation of Nord Stream II will certainly pose a threat to Ukraine, because it will enable Russia to strengthen its transit independence, while decreasing Ukraine's gas security.

The assessment of the gas security of the EU-28 is less favourable in the scenario which provides for cutting off supplies of Russian gas in winter. Even in the variant providing for cooperation it is to be presupposed that there will be problems with gas supplies to parts of Western European countries, Central European countries, western Balkan countries and Scandinavian countries. Furthermore, in the event of cooperation, the threat will affect parts of Western European countries, and in the event of non-cooperation, shutdowns will affect parts of Central European countries, western Balkan countries and Scandinavian countries (*Preparedness for a possible disruption of supplies...*, 2014).

In the event of cooperation, in the wintertime scenario, the great significance of such countries as Austria, Germany and Italy should be emphasised with regard to the stabilisation of gas security in Central Europe. This interpretation remains outside the mainstream of the internal political narrative in such countries as Poland. This existing relation indicates the necessity to strengthen the transmission infrastructure between Western and Central Europe. The occurrence of shortages in the event of cooperation may seem strange, but such a state results from the fact that in a variant like this, transmissions with a view to stabilising the gas systems are effected from countries with lesser shortages to countries with greater shortages. In a general characterisation of the countries not classified as belonging to Central Europe and Central European countries, one should note that the former are more resistant to the threats concerned with gas cuts from the Russian direction. As regards the Central European countries, a great risk is to be observed with regard to gas security on account of supply cuts. In a number of variants, western Balkan countries, the Baltic countries, the Scandinavian countries, as well as Poland, Romania and Hungary are exposed to the greatest threat (*Preparedness for a possible disruption of supplies...*, 2014).

The relevance of the Ukrainian transmission and storage infrastructure for the gas security in the Central European region and western Balkan

countries in winter is stressed by the ENTSO-G report as well. Depending on the period in which the demand volume is verified, in the wintertime scenario the destabilization of gas security may concern its varying degrees and the varying numbers of countries affected by it. In the variant of the longest increased demand for gas in the wintertime scenario, the resource supply curtailment will concern Bulgaria and Romania. Eliminating the shortage of supply to these countries will be hindered even if we take into account cooperation with neighbouring countries. In the variants of shorter periods of increased demand in winter, gas supply shortages will concern Bulgaria, Croatia, Greece, Hungary and Romania. One of the mechanisms to be employed while solving the problem of gas supply shortage is the management of the distribution of supplies from other countries – Austria, the Czech Republic, Germany, Italy, Luxembourg, Poland and Slovakia (*ENTSOG Union-Wide Security of Supply...*, 2017, pp. 25–28).

Therefore, even though one might put forward a debatable proposition whereby the construction of Nord Stream II is *de facto* a diversification of gas supply to the EU-28, the proposition does not allow for the geopolitical goals pursued by Russia (cf. Schmidt-Felzmann, 2019, pp. 142–161). Laying more gas pipelines on the Baltic Sea floor will diminish or eliminate gas transit over the Ukrainian route; Nord Stream I has already decreased the use of the Slovak transmission infrastructure by approximately 25 per cent. It appears that in order to eliminate the threats concerned with gas supply cuts, the development of the gas infrastructure in Central and south-eastern Europe should be continued, allowing for inter-system connections and physical reverse flows of gas between the countries in the region (cf. *Energy Policies of IEA Countries: Czech Republic...*, 2016, pp. 121–136; *Energy Policies of IEA Countries: Greece...*, 2017, pp. 43–59; *Energy Policies of IEA Countries: Hungary...*, 2017, pp. 123–140; *Energy Policies of IEA Countries: Slovak Republic...*, 2018, pp. 43–55).

According to ENTSO-G, among the threats to the gas supply from the eastern direction one should also reckon the shortages of supply provided via the Yamal-Europe pipeline (the so-called Belarusian route). It must be assumed that during a period of short-term increased demand for gas in the wintertime scenario, the supply shortage will affect Estonia, Lithuania and Latvia. However, the scenario envisages an uninterrupted gas supply via Nord Stream I and with the aid of mutual Polish-German transmission infrastructure. A completely different situation would be one

involving the destabilisation of supply on all the routes of the eastern direction (Ukrainian, Belarusian and Baltic). Undoubtedly, with the eastern direction deliveries being totally cut off, depending on the volume, shortages of varying degrees will affect Estonia, Lithuania and Latvia, with the plight of Finland being the worst. Factors strengthening the gas security of the Baltic countries would include, *inter alia*, GIPL (*Gas Interconnection Poland–Lithuania*) as part of a broader regional transmission infrastructure and a larger number of LNG terminals in the Baltic Sea region (*Energy Policies of IEA Countries: Estonia*, 2013, pp. 57–68; *ENTSOG Union-Wide Security of Supply...*, 2017, pp. 35–36; *Energy Policies of IEA Countries: Finland...*, 2018, pp. 151–153; *Nacionalinė energetinės...*, 2018, p. 45).

Conclusion

The main objective of the text is to present a selection of terminological, categorial and theoretical problems encountered in the study of energy security (and to a lesser degree in the study of energy transitions), as well as to link them with such issues as import dependence, diversification and scenarios of gas supply disruptions. The analysis makes use of the category of geopolitical conditions which are understood as the interrelation or direct causal relation between geographical conditions and decision-making processes concerned with energy security and, more broadly, energy policy. Given the need to elaborate the research problem, the text features two research questions related to the following conclusions:

(1) To what extent do geographical conditions determine decision-making processes concerned with the energy policy in the European Union and its member states?

It is to be assumed that specific geographical conditions and the availability of resources in the EU-28 as well as in the individual member states determine specific decision-making processes concerned with energy policy *sensu lato*. In addition, it must be emphasised that the very political conditions that result from specific geographical and historical conditions may determine the directions of decision-making processes concerned with energy policy. A limited quantity of gas reserves in the EU-28 territory results in an increased level of import dependence. In

turn, specified geographical but also political conditions may determine ways of diversifying the sources and directions of gas supply. This can be exemplified by the political discourse and specific action concerned with gas import to Poland and Germany (these two perspectives are frequently generalised and take the form of a dispute between the “old” and “new” members of the EU-28). Undoubtedly, a lack of energy resources and potential threats to gas supply on account of the level of import dependence necessitate action in various spheres of energy policy, e.g. with regard to energy efficiency, renewable energy sources or generally new energy technologies.

Geographical conditions constitute one of the main factors limiting the establishment of a common energy market in the EU-28 territory. A large area, various energy structures, and a special kind of geographical situation, are factors slowing down effective solutions concerned with gas security. There is no doubt that on account of the variety of barriers to entry into domestic markets of this kind, account should be taken of the specificity of the energy sector as well as difficulty in constructing a uniform gas market. In this context it must be assumed that the common gas market should be based on competitiveness; a competitive market cannot exist without a uniform market; a market characterised by such features cannot be created without proper infrastructure. Therefore, the gas transmission and storage infrastructure, as well as the LNG technology, determine the capacity for overcoming the limitations resulting from the existence of limited geographical conditions of the EU-28 and the individual member states.

As regards hydrocarbons, one should consider speeding up an energy transformation in which this energy source will be playing a transitory role in support of the maintenance of distributed energy resources. This solution may eliminate the relation between the geographical situation and energy security. Certainly, it will fundamentally eliminate the influence of political factors resulting from a special geographical and historical situation.

(2) To what extent do geographical conditions determine threats to the security of the gas supply to the European Union and its member states?

It should be pointed out that specific geographical conditions determine a variety of problems which can be exemplified by import dependence and its attendant possibility of gas supply disruptions. The issues concerned with gas security in this scope can be summarised with the

generalisation of quantitative data, in terms of a geographical division into countries not considered to be Central European and Central European countries as part of the EU-28.

In the case of import dependence, the countries not considered to belong to Central Europe are characterised by a higher mean of gas import scale than the Central European countries. Among the former, the group of Western European countries, with some exceptions, is characterised by the largest scale of gas import. As for the Central European countries, the Czech Republic, Poland and Hungary have the largest scale of import. If we were to consider import dependence on gas from Russia, then it is noteworthy that the countries not considered to belong to Central Europe are characterised by a lower degree of dependence, whereas the Central European countries are characterised by a higher one. As for the former group, Austria and Finland have a high degree of dependence, and quantitatively Germany, the UK, Italy, France and Austria are the largest importers. As for the latter group, 9 out of 11 Central European countries are dependent on gas imported from Russia in the 75–100 per cent bracket. Quantitatively, the largest importers of Russian gas in the latter group are Poland and Hungary. Therefore, one may point to a general regularity whereby the more distant from Russia a given country is, the lesser the country's share in the import of hydrocarbons is.

The issues concerned with geopolitical, geographical and infrastructural conditions significantly influence potential disruptions of gas supplies to the EU-28, its regions and member states. In various variants of disruption of gas supplies from the Russian direction, the countries exposed to the greatest threat include the western Balkan countries, the Baltic countries and Finland, as well as Poland, Romania and Hungary. As for countries outside the EU-28 that are threatened with the negative consequences of gas cuts, these include Ukraine, Moldova and the former Yugoslavian republics. In the case of the destabilisation of gas supplies in the above-mentioned EU-28 countries, the stabilising role for gas supply is performed by western European countries, e.g. Austria, Germany and Italy. Still, this interpretation does not envisage gas supplies in three simultaneous directions – the Baltic, Belarusian and Ukrainian one. The presented division in terms of geopolitical conditions also serves as a reflection of the division in the discourse concerned with threats to energy security that has been engaged in by the “new” and “old” members of the EU-28, that is the Central European countries and countries not considered to belong to Central Europe.

The text does not analyse all the geographical conditions that might affect gas security in the European Union and individual member states. In further analyses it will be worthwhile investigating such aspects of gas supply security as the economic security of Russia itself. This results from the fact that the increase in the transmission capacity of gas pipelines, as well as of LNG, in an obvious manner limits Russia's capacity to use gas blackmail, but on the other hand makes Russia economically dependent on the revenues from gas sold to the EU-28.

Bibliography

- Afeltowicz Ł. (2012), *Modele, artefakty, kolektywy*, UMK, Toruń.
- Agnew J. (1998), *Geopolitics Re-visioning world politics*, Routledge, London–New York.
- Anderson I. H. (1981), *Aramco, the United States, and Saudi Arabia: A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy, 1933–1950*, Princeton University Press, Princeton–New Jersey.
- Austvik O. G. (2016), *The Energy Union and security-of-gas supply*, “Energy Policy”, vol. 96.
- Barnett A. (2012), *Analysis: The Falklands Syndrome: the 30 year legacy of Iron Britannia*, <https://www.thebureauinvestigates.com/opinion/2012-06-13/analysis-the-falklands-syndrome-the-30-year-legacy-of-iron-britannia>, 15.07.2019.
- Bassin M. (1992), *Geographical Determinism in Fin-de-siècle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History*, “Annals of the Association of American Geographers”, no. 82 (1).
- Bassin M. (2007), *Civilisations and Their Discontents: Political Geography and Geopolitics in the Huntington Thesis*, “Geopolitics”, no. 12 (3).
- Baumann F. (2008), *Energy security as multidimensional concept*, “CAP Policy Analysis”, no. 1.
- BP Statistical Review of World Energy (2019), BP.
- Caballero-Anthony M. (ed.) (2016), *An Introduction to Non-Traditional Security Studies*, Sage, London.
- Cherp A., Jewell J. (2011), *The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration*, “Current Opinion in Environmental Sustainability”, vol. 3, no. 4.
- Cherp A., Vinichenko V., Jewell J., Brutschin E., Sovacool B. K. (2018), *Integrating techno-economic, socio-technical and political perspectives on national energy transitions: A meta-theoretical framework*, “Energy Research & Social Science”, no. 37.

- Chester L. (2010), *Conceptualising Energy Security and Making Explicit Its Polyse-mic Nature*, "Energy Policy", vol. 38, issue 2.
- Chołuj B., Joerden J. C. (eds.) (2013) *Od faktu naukowego do produkcji wiedzy: Lud-wik Fleck i jego znaczenie dla nauki i praktyki badawczej*, UW, Warszawa.
- Clark J. G. (1987), *Energy and the federal government: fossil fuel policies, 1900–1946*, University of Illinois Press, Chicago.
- The Commission calls for a climate neutral Europe by 2050* (2018), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-6543_en.htm, 21.08.2019.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council *on the short term resilience of the European gas system: Preparedness for a possible disruption of supplies from the East during the fall and winter of 2014/2015* /COM(2014) 654 final/ (2014), European Commission, Brussels.
- Czajowski A. (1998), *Geopolityka*, in: *Studia z teorii polityki*, vol. 2, eds. A. W. Ja-błoński, L. Sobkowiak, UW, Wrocław.
- Davis W. M. (1906), *An Inductive Study of the Content of Geography*, "The Journal of Geography", vol. 5, no. 4.
- Denovo J. A. (1956), *The Movement for an Aggressive American Oil Policy Abroad, 1918–1920*, "American Historical Review", vol. 61, no. 4.
- Dickel R., Hassanzadeh E., Henderson J., Honoré A., El-Katiri L., Pirani S., Rogers H., Stern J., Yafimava K. (2014), *Reducing European Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford.
- Donaj Ł. (2010), *Spór rosyjsko-białoruski z czerwca 2010 roku a solidarność Unii Europejskiej wobec kryzysów gazowych*, "Rocznik Integracji Europejskiej", no. 4.
- Donaj Ł., Kucenko A. (2011), *Gazprom i jego wpływ na współczesne bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej. Wybrane problemy*, "Przegląd Strategiczny", no. 2.
- Driver F. (1992), *Geography's empire: histories of geographical knowledge*, "Envi-ronment and Planning D: Society and Space", no. 10 (1).
- Energy Policies of IEA Countries: Czech Republic 2016 Review* (2016), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: Estonia 2013 Review* (2013), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: European Union 2014 Review* (2014), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: Finland 2018 Review* (2018), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: Greece 2017 Review* (2017), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: Hungary 2017 Review* (2017), OECD/IEA, Paris.
- Energy Policies of IEA Countries: Slovak Republic 2018 Review* (2018), OECD/IEA, Paris.
- ENTSOG Union-Wide Security of Supply Simulation Report* (2017), ENTSOG, Brus-sels.

- EU imports of energy products – recent developments* (2019), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU, 20.06.2019.
- Europe increasingly dependent on oil imports, above all from Russia* (2016), <https://energypost.eu/europe-increasingly-dependent-oil-imports-russia/>, 12.07.2019.
- Fische L. (1927), *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum*, Allen & Unwin, London.
- Fitzgerald E. P. (1994), *France's Middle Eastern ambitions, the Sykes-Picot negotiations, and the oil fields of Mosul 1915–1918*, "Journal of Modern History", vol. 66, issue 4.
- Fleck L. (1986), *Powstanie i rozwój faktu naukowego: wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- Frenkel S. (1992), *Geography, Empire, and Environmental Determinism*, "Geographical Review", no. 82 (2).
- Frondel M., Ritter N., Schmidt C. M. (2012), *Measuring Long-Term Energy Supply Risks: A G7 Ranking*, "Energy Studies Review", vol. 19, issue 1.
- Gazprom Annual Report* (2017), PJSC Gazprom, Moscow–Saint Petersburg.
- Gazprom in Figures 2013–2017* (2017), Gazprom, Moscow–Saint Petersburg.
- Gędek S., Nowacki M., Polak S., Ruszel M., Zajdler R. (2015), *Wspólny rynek gazu Unii Europejskiej*, Rambler, Warszawa.
- Gibson M. W. (2012), *British strategy and oil, 1914–1923* (PhD thesis), University of Glasgow, Glasgow.
- Gołębski F. (2003), *Kategoria przestrzeni jako metafora polityki*, in: *Metafory polityki*, vol. 2, ed. B. Kaczmarek, Elipsa, Warszawa.
- Gomez-Echeverri L., Johansson T. B., Nakićenović N., Patwardhan A. (eds.) (2008), *Global Energy Assessment: Toward a More Sustainable Future*, Cambridge University Press, International Institute for Applied Systems Analysis, Cambridge–New York–Laxenburg.
- Gryz J. (2018), *Bezpieczeństwo energetyczne – związki między nauką, polityką a rzeczywistością*, in: *Bezpieczeństwo energetyczne. Koncepcje, wyzwania, interesy*, eds. J. Gryz, A. Podraza, M. Ruszel, PWN, Warszawa.
- Gryz J., Podraza A., Ruszel M. (eds.) (2018), *Bezpieczeństwo energetyczne. Koncepcje, wyzwania, interesy*, PWN, Warszawa.
- Gupta E. (2008), *Oil vulnerability index of oil importing countries*, "Energy Policy", vol. 36, issue 3.
- Henderson W. O. (1958), *The state and the industrial revolution in Prussia 1740–1870*, Liverpool University Press, Liverpool.
- Hochedlinger M. (2013), *Austria's Wars of Emergence, 1683–1797: War, State, and Society in the Habsburg Monarchy. Modern Wars in Perspective series*, Routledge, New York.
- Ise J. (1926), *The United States Oil Policy*, Yale University Press, New Haven.

- Jabłoński A. W., Sobkowiak L. (eds.) (1998), *Studia z teorii polityki*, vol. 2, UW: Wrocław.
- Jałowicki B. (1988), *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, KiW, Warszawa.
- Jean C. (2003), *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa.
- Jenkins K., Mccauley D., Heffron R., Stephan H., Rehner R. (2016), *Energy justice: A conceptual review*, “Energy Research & Social Science”, vol. 11.
- Jensen W. G. (1968), *The Importance of Energy in the First and Second World Wars*, “Historical Journal”, vol. 11, issue 3.
- Jevons W. S. (1865), *The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of Our Coal-Mines*, Macmillan and Co., London.
- Kaczmarek B., (ed.) (2003), *Metafory polityki*, vol. 2, Elipsa, Warszawa.
- Kałużna K., Rosicki R. (2010), *Wymiary bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, WSB, Poznań.
- Kent M. (1976), *Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil 1900–1920*, Palgrave Macmillan, New York.
- Klare M. T. (2006), *Krew i nafta. Niebezpieczeństwa i konsekwencje rosnącej zależności Ameryki od importowanej ropy naftowej*, AKCES, Warszawa.
- Klementewicz T. (1992), *Politologia tradycyjna a politologia teoretyczna. W poszukiwaniu modelu metodologicznego nauki o polityce*, “Studia Polityczne”, no. 1 (1).
- Klementewicz T. (1994), *Status metodologiczny nauki o stosunkach międzynarodowych*, “Studia Polityczne”, no. 3.
- Kratochvíl P., Tichý L. (2013), *EU and Russian discourse on energy relations*, “Energy Policy”, vol. 56, issue C.
- Kruyt B., van Vuuren D. P., De Vries H. J. M., Groenenberg H. (2009), *Indicators for energy security*, “Energy Policy”, vol. 37, issue 6.
- Latour B. (2011), *Nigdy nie byliśmy nowoczesni*, ON, Warszawa.
- Lefebvre H. (1991), *The Production of space*, Blackwell, London.
- Löschel A., Moslener U., Rübhelke D. T. G. (2010), *Indicators of energy security in industrialised countries*, “Energy Policy”, vol. 38, issue 4.
- Madureira N. L. (2010), *Oil in the age of steam*, “Journal of Global History”, vol. 5, issue 1.
- Mareš M., Laryš M. (2012), *Oil and natural gas in Russia's eastern energy strategy: Dream or reality?*, “Energy Policy”, vol. 50.
- Maunsell F. R. (1897), *The Mesopotamian Petroleum Field*, “The Geographical Journal”, vol. 9, issue 5.
- Mejcher H. (1972), *Oil and British Policy Towards Mesopotamia, 1914–1918*, “Middle Eastern Studies”, vol. 8, issue 3.
- Meyer W. B., Guss D. M. T. (2017), *Neo-Environmental Determinism Geographical Critiques*, Palgrave Macmillan, New York.

- Middlebrook M. (1986), *Operation Corporate: The Falklands War, 1982*, Viking Adult, New York.
- Middlebrook M. (2012), *The Falklands War*, Pen and Sword Military, Barnsley.
- Mitrova T., Boersma T., Galkina A. (2016), *Some future scenarios of Russian natural gas in Europe*, "Energy Strategy Reviews", vol. 11–12.
- Mohr A. (1926), *The Oil War*, Martin Hopkinson, London.
- Motowidlak U., Motowidlak T. (2016), *Funkcjonowanie łańcuchów dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego do Polski. Uwarunkowania infrastrukturalne i geopolityczne*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija 2018* (2018), Lietuvos Respublikos energetikos ministerija, Vilnius.
- Obadi S. M., Korček M. (2017), *EU Energy Security – Multidimensional Analysis of 2005–2014 Development*, "International Journal of Energy Economics and Policy", vol. 7, no. 2.
- Opalek K. (ed.) (1975), *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, PWN, Warszawa.
- Ostant W. (2009), *Import rosyjskiego gazu do państw Unii Europejskiej*, "Biuletyn Instytutu Zachodniego", no. 10.
- Ostant W. (2012), *Energy safety of central-east European countries versus "gas main politics" of the Russian Federation*, "Reality of Politics", no. 3.
- Pach-Gurgul A. (2013), *Poland's Energy Security in Light of a Statistical Analysis*, "Comparative Economic Research", vol. 16, issue 3.
- Paniuszkin W., Zygar M. (2008), *Gazprom: rosyjska broń*, WAB, Warszawa.
- Parker N. (ed.) (2008), *The Geopolitics of Europe's Identity: Centers, Boundaries, and Margins*, Palgrave Macmillan, New York.
- Parker N. (2008), *A Theoretical Introduction: Spaces, Centers, and Margins*, in: *The Geopolitics of Europe's Identity: Centers, Boundaries, and Margins*, ed. N. Parker, Palgrave Macmillan, New York.
- Peet R. (1978), *The Dialectics of Radical Geography: A Reply to Gordon Clark and Michael Dear*, "The Professional Geographer", no. 30 (4).
- Peet R. (1985), *The social origins of environmental determinism*, "Annals of the Association of American Geographers", no. 75 (3).
- Peet R., Watts M. (eds.) (2004), *Liberation ecologies: environment, development, social movements*, Routledge, London–New York.
- Pesch U., Correljé A., Cuppen E., Taebi B. (2017), *Energy justice and controversies: Formal and informal assessment in energy projects*, "Energy Policy", vol. 109.
- Podraza A. (2018), *Problemy i zagrożenia a rozwój koncepcji bezpieczeństwa energetycznego*, in: *Bezpieczeństwo energetyczne. Koncepcje, wyzwania, interesy*, eds. J. Gryz, A. Podraza, M. Ruszel, PWN, Warszawa.
- Radcliffe S. A., Watson E. E., Simmons I., Fernández-Armesto F., Sluyter A. (2010), *Environmental Thinking and/in Geography*, "Progress in Human Geography", no. 34 (1).

- Raik K., Rącz A. (eds.) (2019), *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*, ICDS, Tallinn.
- Reguer S. (1982), *Persian Oil and the First Lord: A Chapter in the Career of Winston Churchill*, "Military Affairs", vol. 46, issue 3.
- Rewizorski M., Rosicki R., Ostant W. (2013), *Wybrane aspekty bezpieczeństwa energetycznego*, Difin, Warszawa.
- Rosicki R. (2017), *Energy security cultures in the European Union*, "Przegląd Polityczny", no. 4.
- Rosicki R., Rosicki G. (2012), *Znaczenie gazociągu Nord Stream dla Polski*, "Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", no. 6.
- Schmidt-Felzmann A. (2019), *Between Geopolitics and Market Rules: The EU's Energy Interdependence with Russia*, in: *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*, K. Raik, A. Rącz, ICDS, Tallinn.
- Sharifuddin S. (2014), *Methodology for quantitatively assessing the energy security of Malaysia and other southeast Asian countries*, "Energy Policy", vol. 65, issue C.
- Shiryaevskaya A., Krukowska E. (2018), *Russia tightens grip on Europe's gas supply with Gazprom deal*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-24/russia-tightens-grip-on-europe-s-gas-supply-with-gazprom-deal>, 20.07.2019.
- Slade E. J. W. (1923), *The Influence of Oil on International Politics*, "Journal of the British Institute of International Affairs", vol. 2, issue 6.
- Sluyter A. (2003), *Neo-Environmental Determinism, Intellectual Damage Control, and Nature/Society Science*, "Antipode", no. 35.
- Smith Stegen K. (2011), *Deconstructing the 'energy weapon': Russia's threat to Europe as a case study*, "Energy Policy", vol. 39, issue 10.
- Sovacool B. K. (2012), *The methodological challenges of creating a comprehensive energy security index*, "Energy Policy", vol. 48.
- Sovacool B. K., Dworkin M. H. (2015), *Energy justice: Conceptual insights and practical applications*, "Applied Energy", vol. 142.
- Sovacool B. K., Mukherjee I. (2011), *Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach*, "Energy", vol. 36, issue 8.
- Stirling A. (2010) *Multicriteria diversity analysis: a novel heuristic framework for appraising energy portfolios*, "Energy Policy", vol. 38, issue 4.
- Stivers W. (1981), *International Politics and Iraqi Oil, 1918–1928: A Study in Anglo-American Diplomacy*, "Business History Review", vol. 55, issue 4.
- Stivers W. (1982), *Supremacy and Oil: Iraq, Turkey, and the Anglo-American World Order, 1918–1930*, Cornell University Press, London.
- Sykes P. (1921), *South Persia and the Great War*, "The Geographical Journal", vol. 58, no. 2.
- Sykulski L. (2014), *Geopolityka*, WNG, Częstochowa.
- Szabo F. A. J. (2013), *The Seven Years' War in Europe 1756–1763*, Routledge, New York.

- Söderbergh B., Jakobsson K., Aleklett K. (2010), *European energy security: An analysis of future Russian natural gas production and exports*, "Energy Policy", vol. 38, issue 12.
- Vatansver A. (2017), *Is Russia building too many pipelines? Explaining Russia's oil and gas export strategy*, "Energy Policy", vol. 108.
- Venn F. (1986), *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, Macmillan, New York.
- Vivoda V. (2010), *Evaluating energy security in the Asia-Pacific region: A novel methodological approach*, "Energy Policy", vol. 38, issue 9.
- Wasilewski A. (2004), *Gaz ziemny w polityce zagranicznej Rosji*, "Sprawy Międzynarodowe", no. 1.
- Wegmarshaus G.-R. (2013), *Od stylu myślowego do paradygmatu*, in: *Od faktu naukowego do produkcji wiedzy: Ludwik Fleck i jego znaczenie dla nauki i praktyki badawczej*, eds. B. Chołuj, J. C. Joerden, UW, Warszawa.
- Woleński J. (1975), *Spór o status metodologiczny nauki o polityce*, in: *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, ed. K. Opałek, PWN, Warszawa.
- Woleński J. (1981), *Dyscyplina naukowa a teoria naukowa*, "Zagadnienia Naukoznawstwa", no. 1–2.
- Woleński J. (2009), *Dwa pojęcia nauki: metodologiczne i socjologiczne*, "Prace Komisji Historii Nauki PAU", vol. 9.
- Zha D. (2016), *Energy security*, in: *An Introduction to Non-Traditional Security Studies*, ed. M. Caballero-Anthony, Sage, London.
- Zischka A. (1934), *Der Kampf um die Weltmacht Öl*, Goldmann, Leipzig.
- Zischka A. (1936), *Wissenschaft bricht Monopole. Der Forscherkampf um neue Rohstoffe und neuen Lebensraum*, Goldmann, Leipzig.
- Zischka A. (1936), *Ölkrieg – Wandlung der Weltmacht Öl*, Goldmann, Leipzig.

Bezpieczeństwo gazowe Unii Europejskiej w wymiarze geopolitycznym

Streszczenie

Zakres przedmiotowy analizy w tekście obejmuje bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej i państw członkowskich z uwzględnieniem perspektywy warunków geopolitycznych. Przez warunki geopolityczne przyjęto rozumieć występowanie różnego rodzaju zależności między warunkami geograficznymi i procesami podejmowania decyzji w zakresie bezpieczeństwa energetycznego. Głównym celem tekstu jest prezentacja wybranych problemów teoretycznych w studiach nad bezpieczeństwem energetycznym i powiązanie ich z takimi zagadnieniami jak zależność importowa od gazu i ryzyko w przerwaniu dostaw gazu – głównie na kierunku rosyjskim. W celu uszczegółowienia zakresu przedmiotowego analizy zaprezentowano następujące pytania badawcze: (1) W jakim stopniu warunki geograficzne determinują procesy decyzyjne w polityce energetycznej Unii Europejskiej i państw członkowskich?, (2) W ja-

kim stopniu warunki geograficzne determinują zagrożenia dla bezpieczeństwa dostaw gazu do Unii Europejskiej i państw członkowskich? Praca ma głównie charakter poglądowy, jednakże w części teoretycznej w swobodny sposób wykorzystano założenia programu badawczego integracji wiedzy w ramach studiów nad bezpieczeństwem energetycznym i tranzycją energetyczną prezentowane przez E. Brutschinę, A. Cherpa, J. Jewell, B. K. Sovacoola i V. Vinichenkę. Ponadto dokonano syntezy wiedzy zawartej w literaturze dotyczącej problematyki bezpieczeństwa energetycznego i gazowego, którą wzbogacono o krytyczne ujęcie, własne oceny i wnioski.

Słowa kluczowe: polityka energetyczna, bezpieczeństwo energetyczne, bezpieczeństwo gazowe, bezpieczeństwo dostaw gazu, Unia Europejska

Tadeusz KAMIŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0001-5491-3639

Polityczne uwarunkowania funkcjonowania kościelnych organizacji charytatywnych w Republice Czeskiej

Streszczenie: W artykule podjęty został problem szeroko rozumianych politycznych uwarunkowań kościelnej działalności charytatywnej w Republice Czeskiej. W pierwszej części omówiono relacje pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w tym kraju. Przywołane zostały przepisy konstytucji oraz jeszcze nieratyfikowanej umowy ze Stolicą Apostolską. Następnie zostały przeanalizowane regulacje prawne stwarzające ramy dla zaangażowania Kościoła w czeskim systemie usług socjalnych. Właściwe przepisy w tym zakresie zawiera ustawa o służbach społecznych z roku 2006. W ostatniej części, celem egzemplifikacji, została przybliżona działalność największego wyznaniowego dostawcy usług socjalnych w Republice Czeskiej, a mianowicie katolickiej Caritas.

Słowa kluczowe: relacje państwo–Kościół, Republika Czeska, usługi społeczne, działalność charytatywna

Organizacje charytatywne, zakładane i prowadzone przez Kościół lub w jakikolwiek sposób powiązane z Kościołem, wykonują swoje zadania w określonym kontekście społeczno-politycznym. Może on w mniejszym lub większym stopniu sprzyjać takiej działalności lub ją ograniczać. Kluczowe znaczenie ma przyjęty w danym państwie model stosunków między państwem a Kościołem, gdyż stwarza on ramy dla wszelkiej społecznej aktywności zorganizowanych grup religijnych. W tym właśnie wymiarze w sposób szczególnie ujawniają się polityczne uwarunkowania kościelnej dobroczynności. Praktycznym wyrazem tych uwarunkowań jest ustawodawstwo odnoszące się do możliwości zaangażowania organizacji wyznaniowych w realizację zadań publicznych z zakresu szeroko rozumianej pomocy społecznej (Kamiński, 2012, s. 11). W przypadku Republiki Czeskiej koniecznie trzeba przy tym uwzględnić ponad czterdziestoletnie doświadczenie funkcjonowania w systemie real-

nego socjalizmu. Jednym z jego istotnych elementów była planowa walka z Kościołem i jego czynną obecnością w życiu społecznym. To wpłynęło nie tylko na ograniczenie na przykład działalności charytatywnej w owym czasie, ale zdeterminowało także sposób, w jaki kształtowane były relacje między państwem a Kościołem po 1989 roku. Specyficzną cechą społeczeństwa czeskiego, która też powinna być dostrzeżona, jest wysoki poziom jego sekularyzacji.

Celem prezentowanego artykułu jest zrekonstruowanie tak rozumianych politycznych uwarunkowań kościelnej działalności charytatywnej w Republice Czeskiej. Wymaga to zastosowania trzech typów analizy: historycznej, instytucjonalno-prawnej oraz systemowej. W pierwszej części tekstu omówiony będzie proces kształtowania się relacji pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w tym państwie, przy czym punktem wyjścia będzie krótka charakterystyka struktury wyznaniowej czeskiego społeczeństwa. Następnie zostaną przedstawione aktualne regulacje prawne stwarzające ramy dla zaangażowania Kościoła w czeskim systemie usług socjalnych. W ostatniej części, celem egzemplifikacji, zostanie przybliżona działalność największego wyznaniowego dostawcy usług socjalnych w Republice Czeskiej, a mianowicie katolickiej Caritas.

Stosunek państwa do Kościoła katolickiego w Republice Czeskiej

Podstawowe polityczne uwarunkowania obecności Kościoła w życiu publicznym ujawniają się i przybierają konkretną postać formalno-prawną na płaszczyźnie stosunków między państwem a Kościołem. Na ukształtowanie się tych relacji istotny wpływ ma jednak struktura wyznaniowa danego społeczeństwa i od tej kwestii należy zacząć analizy w tym zakresie. W Republice Czeskiej struktura ta jest czymś wyjątkowym, nawet na tle i tak przecież dość zsekularyzowanej Europy. Jak wynika z raportu Pew Research Center, większość dorosłych obywateli tego państwa nie czuje się związana z żadną religią. Jest to aż 72% populacji. 66% badanych twierdzi zarazem, że w ogóle nie wierzy w Boga (*Religijność*, 2017, s. 26). To potwierdza tezę, którą sformułował niegdyś Zdeněk R. Nešpor, że Republika Czeska to „ekstremalny przypadek europejskiej wyjątkowości” (cyt. za: Fiala, 2016, s. 19), a ową wyjątkowość stanowi wysoki poziom sekularyzmu w Europie w porównaniu z innymi

regionami świata. W roku 2015 zadeklarowani katolicy stanowili w Republice Czeskiej 21% społeczeństwa, co oznacza radykalny spadek, w porównaniu z rokiem 1991, kiedy to jako katolicy deklarowało się 44% populacji. Łącznie 6% badanych wskazało natomiast w 2015 roku na swój związek z religią inną niż katolicka (*Religijność*, 2017, s. 26). Społeczeństwo czeskie jest więc przykładem społeczeństwa „odreligijnionego”, czyli takiego, w którym religia przestaje być obecna i istotna zarówno w życiu publicznym, jak i w życiu poszczególnych jednostek (Fiala, 2016, s. 32). Kościół katolicki zachowuje, w sensie statystycznym, status największej wspólnoty wyznaniowej, inne zaś deklaracje – ale znacząco mniejsze – wskazują na obecność wiernych głównie Ewangelickiego Kościoła Braci Czeskich, Czechosłowackiego Kościoła Husyckiego, Śląskiego Kościoła Ewangelickiego Obrządku Augsburskiego, Wschodniego Kościoła Prawosławnego oraz Świadków Jehowy (Tretera, 2007, s. 67). Mimo liczebnej dominacji wśród ogółu wspólnot wyznaniowych, Kościół katolicki nie jest już akceptowany przez całość społeczeństwa jako wyraziciel i obrońca powszechnie podzielanych, istotnych wartości. Coraz częściej jest natomiast postrzegany jako organizacja wprawdzie pożyteczna w niektórych dziedzinach życia społecznego, ale głównie jednak broniąca specyficznych interesów mniejszościowej grupy swoich wiernych (Fiala, 2016, s. 94).

Stosunki między państwem a Kościołem w Republice Czeskiej, mimo przemian, jakie dokonały się po 1989 roku, pozostają napięte i nadal nie zostały do końca unormowane, choć samo społeczeństwo nie jest generalnie w sposób otwarty wrogie Kościołowi (Kaczmarek, 2016, s. 18). Można raczej mówić o obojętności, gdyż Kościół utracił wpływ na większość społeczeństwa i jego oficjalne wypowiedzi nie spotykają się z powszechnymi reakcjami i polemikami. Jednocześnie ma on swobodę sprawowania kultu, a także prowadzenia działalności społecznej, co dość szeroko realizuje w zakresie edukacji religijnej (Fiala, 2016, s. 60). Warto zatem bliżej przyjrzeć się, jaki model stosunków między państwem a Kościołem w Republice Czeskiej wyłania się z kluczowych aktów prawnych, odnoszących się do tej problematyki. Są to przepisy, ułożone na czterech poziomach: prawa konstytucyjnego, umów międzynarodowych, wewnętrznego prawa państwowego oraz umów między państwem a Kościołami (Tretera, 2007, s. 72)¹.

¹ Umowy między państwem a Kościołami dotyczą duszpasterstwa w siłach zbrojnych, zakładach karnych i obecności Kościołów w mediach (Tretera, 2007, s. 72–73), dlatego nie będą one bliżej omawiane w niniejszym opracowaniu.

Ani Preambuła, ani sam główny tekst Konstytucji Republiki Czeskiej² z 16 grudnia 1992 roku w ogóle nie wspominają o religii i Kościele (Kościołach i innych związkach wyznaniowych). Regulacje dotyczące kwestii związanych z religią znajdują się natomiast w Karcie Podstawowych Praw i Wolności, która zgodnie z art. 3 Konstytucji jest „częścią porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej” i Uchwałą Prezydium Czeskiej Rady Narodowej z dnia 16 grudnia 1992 r. o ogłoszeniu Karty podstawowych praw i wolności jako części porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej jest integralnym składnikiem tekstu ustawy zasadniczej. Zgodnie z postanowieniami Karty „Państwo jest oparte na wartościach demokratycznych i nie może być skrępowane ani wyłączną ideologią, ani wyznaniem religijnym” (art. 2.1). Obywatelom przysługuje prawo do wolności poglądów, sumienia i wyznania. Każdy ma też prawo do „zmiany wyznania lub wiary albo do niewyznawania żadnej religii” (art. 15.1). Nikogo nie wolno zmuszać do pełnienia służby wojskowej, jeśli „jest to niezgodne z jego sumieniem lub z jego wyznaniem religijnym” (art. 15.3)³. Do kwestii publicznego manifestowania wiary oraz obecności Kościołów w życiu publicznym odnosi się w całości art. 16 Karty, który stanowi, że:

- 1) każdy ma prawo do swobodnego uzewnętrzniania swojej religii lub wiary, indywidualnie lub wspólnie z innymi, prywatnie lub publicznie, poprzez modlitwy, nauczanie, uczestniczenie w praktykach religijnych i obrzędach;
- 2) Kościół i związki wyznaniowe zarządzają swoimi sprawami, zwłaszcza powołują swoje organy, powołują swoich duchownych oraz tworzą zakonne i inne kościelne instytucje niezawisłe od organów państwowych;
- 3) ustawa określa zasady nauczania religii w szkołach państwowych;
- 4) wykonywanie tych praw może być ograniczone w sposób określony w ustawie, jeśli jest to w demokratycznym społeczeństwie niezbędne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego i porządku, zdrowia i obywatelności albo praw i wolności innych osób.

² Tekst Konstytucji Republiki Czeskiej w języku polskim, w tłumaczeniu Marii Kruk-Jarosz, jest dostępny on-line: http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/07/Czechy_pol_010811.pdf.

³ Jak jednak podaje Hieronim Kaczmarek, „1 stycznia 2005 roku zniesiono obowiązek służby wojskowej, istnieje tylko obowiązek służby nadzwyczajnej w razie niebezpieczeństwa. Z niego można być też zwolnionym z powodów religijnych (zákon č. 585/2004 Sb.), nie można jednak być zwolnionym z obowiązku pracy w celach obronnych (zákon č. 222/1999 Sb.)” (Kaczmarek, 2016, s. 157).

Jeśli chodzi o umowy międzynarodowe, to należy w tym miejscu wspomnieć o zawartej 25 lipca 2002 roku umowie między Republiką Czeską a Stolicą Apostolską o uregulowaniu wzajemnych stosunków. Została ona ostatecznie odrzucona przez Izbę Poselską parlamentu w dniu 21 maja 2003 roku. Za odrzuceniem głosowało 110 deputowanych, 39 było przeciw, 28 wstrzymało się od głosu, zaś 23 nie uczestniczyło w głosowaniu (Kaczmarek, 2016, s. 209). Jak wskazuje Jiri Rajmund Tretera (2007, s. 72), propozycja ta może zostać ponownie poddana procedowaniu, gdy pojawią się bardziej sprzyjające okoliczności. To oczywiste zwrócenie uwagi na polityczny wymiar problemu, czyli zależność decyzji w tej sprawie od woli sił politycznych posiadających stosowną większość w parlamencie. Mimo, że umowa ta nie weszła do dziś w życie, warto zwrócić uwagę na zawarte w niej odniesienia do kościelnej działalności charytatywnej⁴. Dla zidentyfikowania charakteru stosunków między państwem a Kościołem w Republice Czeskiej istotne jest zawarte w tej umowie wyraźne stwierdzenie, iż „Stolica Apostolska przyjmuje do wiadomości, że Republika Czeska jest, zgodnie ze swym porządkiem konstytucyjnym, państwem bezwyznaniowym, a więc nie jest związana z żadnym wyznaniem religijnym” (art. 5.1). Republika Czeska jednak zobowiązuje się w ramach swojego porządku prawnego do zapewnienia Kościołowi katolickiemu prawa swobodnego wykonywania właściwej mu misji apostołskiej i zarządzania swoimi sprawami (art. 6), a w zakresie ten z pewnością wchodzi prowadzenie działalności charytatywnej. Tak więc, Kościół katolicki zgodnie z własnymi przepisami powołuje osoby prawne dla organizowania i wyznawania wiary katolickiej oraz dla swej działalności, szczególnie w dziedzinie oświaty, służby zdrowia, opieki społecznej i działalności charytatywnej. Tak powołane kościelne osoby prawne stają się osobami prawnymi w rozumieniu porządku prawnego Republiki Czeskiej po spełnieniu warunków w nim określonych (art. 10.1).

W kontekście tematu niniejszego opracowania trzeba w całości przywołać art. 13 umowy, zgodnie z którym:

- 1) Kościół katolicki udziela w miarę swoich możliwości pomocy humanitarnej w Republice Czeskiej i za granicą oraz jest gotowy współpracować w udzielaniu tej pomocy z organizacjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi w Republice Czeskiej;

⁴ Tekst umowy został opublikowany w Aneksie do wielokrotnie cytowanej tu pracy: Kaczmarek, 2016, s. 365–373.

- 2) organizacje charytatywne Kościoła katolickiego w Republice Czeskiej kierują się własnymi statutami w zgodzie z porządkiem prawnym Republiki Czeskiej oraz mają prawo do finansowania świadczonych przez nie usług socjalnych z budżetu państwa na takich samych warunkach, jak inne instytucje takiego samego lub podobnego typu;
- 3) w instytucjach świadczących usługi socjalne Kościół katolicki ma prawo do pełnienia posługi duchowej i duszpasterskiej dla przebywających tam osób, które się o to zwróca;
- 4) dalsze warunki wykonywania i zapewnienia posługi duchowej i duszpasterskiej w instytucjach świadczących usługi socjalne mogą być określone w drodze porozumienia między odpowiednim przedstawicielem Kościoła a odpowiednią instytucją opieki społecznej.

Włączając natomiast w zakres tradycyjnej działalności dobroczynnej Kościoła sferę opieki zdrowotnej wypada przytoczyć również art. 14 umowy, ponieważ określa on, że:

- 1) Kościół katolicki ma prawo zakładać i prowadzić placówki służby zdrowia na warunkach określonych w porządku prawnym Republiki Czeskiej;
- 2) w placówkach służby zdrowia Kościół katolicki ma prawo do pełnienia posługi duchowej i duszpasterskiej dla przebywających tam osób, które się o to zwróca;
- 3) dalsze warunki wykonywania i zapewnienia posługi duchowej i duszpasterskiej w placówkach służby zdrowia mogą być ustalane w drodze porozumienia między przedstawicielem Kościoła a odpowiednią placówką służby zdrowia.

Omówiona powyżej umowa jest w swojej treści „typową umową konkordatową, a więc regulującą pozycję i możliwą działalność Kościoła katolickiego w obrębie danego państwa” (Kaczmarek, 2016, s. 205). Fakt, że mimo upływu niemal dwudziestu lat od jej podpisania nie została dotychczas ratyfikowana, jest dość znamienny. Z punktu widzenia ram działalności charytatywnej Kościoła trzeba zauważyć, że jest to dokument, w którym tej sferze kościelnej aktywności poświęcono dość dużo miejsca w porównaniu z bardzo ogólnymi przepisami innych aktów prawnych. Może to świadczyć o dostrzeżeniu przez jej autorów pozytywnej roli, jaką szeroko rozumiana działalność pomocowa Kościoła może odegrać w kontekście socjalnych potrzeb społeczeństwa.

Wskutek odrzucenia umowy ze Stolicą Apostolską, aktualnie stosunki między państwem a Kościołem normują przepisy ustawy nr 3/2002 o wolności wyrażania religii i o statusie kościołów i związków wyznaniowych.

Zastąpiła ona uchwaloną u początków transformacji ustrojowej – jeszcze w Czeskiej i Słowackiej Republice Federalnej – ustawę z 4 lipca 1991 roku o wolności religijnej oraz położeniu kościołów i związków wyznaniowych. Ustawa z 1991 roku definiowała w § 4 Kościoły i związki wyznaniowe jako dobrowolne zrzeszenia osób tej samej wiary religijnej, które tworzą „organizację mającą własną strukturę, organy, przepisy wewnętrzne i obrzędy [...] Kościoły i związki wyznaniowe są osobami prawnymi [...] Państwo uznaje jako kościoły i związki wyznaniowe jedynie te, które są zarejestrowane według niniejszej ustawy”⁵. Z kolei wśród uprawnień kościołów i związków wyznaniowych, przysługujących im w celu realizacji własnej misji, ustawa wymienia w § 6 p. 1k prawo do tworzenia i prowadzenia własnych urzędzeń służby zdrowia i opieki społecznej oraz uczestnictwa w „udzielaniu takich usług w urządzeniach państwowych zgodnie z powszechnie obowiązującymi przepisami prawnymi”. Ustawa stwarzała zatem szerokie możliwości obecności instytucji religijnych (podmiotów wyznaniowych) w systemie pomocowym i współpracy z państwem w dziedzinie zaspokajania potrzeb socjalnych obywateli. Porządek prawny powstałej 1 stycznia 1993 roku Republiki Czeskiej inkorporował zawarte w tej ustawie zasady prawa wyznaniowego i zdaniem Tretery „okres jej obowiązywania (1991–2002) można postrzegać jako najlepszy okres wolności religijnej w historii Czech” (Tretera, 2007, s. 71).

W przedterminowych wyborach parlamentarnych w 1998 roku władzę zdobyła Czeska Partia Socjaldemokratyczna (ČSSD) i nowy rząd Miloša Zemana podjął starania, aby na nowo uregulować zasady funkcjonowania Kościołów. Projekt miała przygotować specjalna komisja kościelno-rządowa, ale pojawiły się poważne kontrowersje wokół jej składu. Strona kościelna nie akceptowała obecności przedstawicieli partii komunistycznej i w konsekwencji powstały dwie odrębne komisje: rządowa i ekspercka. W tej drugiej znaleźli się przedstawiciele Kościołów. Nowa ustawa o wolności wyznania i statusie kościołów i związków wyznaniowych została ostatecznie uchwalona z 27 listopada 2001 r. Prezydent Havel odmówił jej podpisania, ale 18 grudnia 2001 roku głosami Obywatelskiej Partii Demokratycznej (ODS) oraz Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej (ČSSD) weto prezydenta zostało odrzucone i ustawa mogła wejść w życie. Obowiązuje ona od 7 stycznia 2001 roku (Kaczmarek, 2016, s. 161). Ustawa ta zdefiniowała kościoły i związki wyznaniowe w sposób znacząco węższy

⁵ Pełny tekst ustawy w języku polskim dostępny jest w: Staszewski, 1994, s. 107–112.

niż poprzednia. Uznała je bowiem za instytucje, których wyłącznym celem jest propagowanie religii i praktykowanie obrzędów, natomiast w ogóle nie wspominała o działalności charytatywnej (Tretera, 2007, s. 74). Co ciekawe, była ona obszerna, pięciokrotnie dłuższa od poprzedniej, ale koncentrowała się na obowiązkach kościołów. Ustawa z 1991 roku zawierała tymczasem także katalog praw kościołów i związków wyznaniowych (Kaczmarek, 2016, s. 162). Zgodnie z nowymi przepisami „poszczególne organizacje kościelne posiadające osobowość prawną miały obowiązek [uzyskania – TK] w ciągu roku wpisu do rejestru prowadzonego przez Ministerstwo Kultury, pod sankcją utracenia ich statusu. W ten sposób został zagrożony byt kościelnych organizacji charytatywnych [...] We wrześniu 2002 roku sąd [konstytucyjny w Brnie – TK] uchylił art. 6 ust. 2 ustawy o ograniczeniu działalności związków wyznaniowych do nabożeństw i ewangelizacji” (Tretera, 2007, s. 74). Zgodnie z aktualnym brzmieniem ustawy, władze zarejestrowanego kościoła lub związku wyznaniowego mogą ubiegać się o rejestrację utworzonych przez siebie organizacji i placówek charytatywnych. W ramach ich funkcjonowania możliwe jest prowadzenie działalności gospodarczej i pozyskiwanie dochodów. Podmioty powołane przez kościoły i związki wyznaniowe celem realizacji usług socjalnych, medycznych, charytatywnych/diakonijnych⁶, które mają być zarejestrowane na podstawie omawianej ustawy powinny być określone w statucie danego kościoła lub związku wyznaniowego (Zákon č. 3/2002 Sb., § 15a p. 1b i 4 oraz § 16a p. 1).

Jak pisze Kaczmarek, zdaniem niektórych specjalistów z zakresu prawa wyznaniowego wprowadzenie nowej ustawy w 2002 roku było zbędne. Ustawa wcześniejsza wymagała bowiem jedynie drobnych korekt, odnoszących się na przykład do ilościowych kryteriów rejestracji kościoła lub związku wyznaniowego (Kaczmarek, 2016, s. 162). Ustawodawstwo ogłoszone w styczniu 2002 roku ograniczyło w istocie część praw związków wyznaniowych (Tretera, 2007, s. 71) i w praktyce oznacza ono możliwość decydowania przez państwo o istnieniu wyznaniowych osób prawnych i ingerowania w tę działalność Kościołów, która nie ma charakteru *stricte* religijnego. Orzeczenia Sądu Konstytucyjnego i kolejne nowelizacje ustawy nie zmieniły zasadniczo tego jej charakteru. Jak więc konkluduje Kaczmarek, „zwiększona kontrola instytucji kościelnych przez państwo jest działaniem w duchu reform józefińskich

⁶ Działalność „diakonijna” jest ewangelickim odpowiednikiem działalności „charytatywnej” praktykowanej w Kościele katolickim.

i komunistycznych, przeciwnym współczesnemu rozumieniu wolności religijnej, gwarantowanej w Karcie Praw Podstawowych” (Kaczmarek, 2016, s. 164–165). Niemniej jednak to właśnie na tych przepisach opiera się aktualnie możliwość powoływania i prowadzenia wyznaniowych organizacji i instytucji funkcjonujących w obszarze pomocy społecznej. Uzyskując osobowość prawną mogą one realizować zadania z zakresu usług socjalnych, przynależące do kompetencji administracji publicznej.

Podsumowując ten wątek opracowania można stwierdzić, że – jak pisze Tretera – właściwie „nigdy na ziemiach czeskich nie został w pełni zrealizowany model kompletnego rozdziału Kościoła od państwa. Obecnie państwo stosuje zasadę nieidentyfikowania się z żadnym Kościołem oraz zasadę równości i niezależności Kościołów, ale współpracuje z nimi w wielu obszarach. System ten możemy określić jako model współpracy” (Tretera, 2007, s. 73).

Formalnoprawne możliwości zaangażowania Kościoła w systemie usług socjalnych

Zakres przedmiotowy działalności kościelnych organizacji charytatywnych wpisuje się w kategorię usług socjalnych, czyli usług zorientowanych na osobę i/lub rodzinę w celu zaspokojenia życiowych potrzeb ludzi, szczególnie najsłabszych grup w społeczeństwie (Grewiński, Lizut, 2012, s. 10). Tego rodzaju działalność stanowi szczególną dziedzinę współpracy między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Warunki tej współpracy określa ustawodawstwo socjalne, a zawarte w nim możliwości działania organizacji kościelnych są w pewnym stopniu pochodną przyjętego modelu stosunków między państwem a Kościołem, a także realizowanej koncepcji polityki społecznej.

W Republice Czeskiej kwestię wsparcia finansowego dla osób ubogich reguluje ustawa z 14 marca 2006 roku o pomocy w potrzebach materialnych (*zákon o pomoci v hmotné nouzi*), natomiast odrębne przepisy określają formy i sposoby organizacji usług socjalnych dla osób potrzebujących również wsparcia pozafinansowego ze względu na swą sytuację życiową. Te regulacje zawiera ustawa o usługach społecznych (*zákon o sociálních službách*), również z 14 marca 2006 roku, w której określono, że działania podejmowane na jej podstawie mają zapewnić pomoc i wsparcie w integracji społecznej i zapobieganiu wykluczeniu społecznemu (Zákon č. 108/2006, § 3a). O ile przyznawanie i wypłacanie zasiłków

pieniężnych pozostaje wyłącznie w gestii administracji publicznej, o tyle udział w dostarczaniu usług socjalnych mogą mieć organizacje pozarządowe, do których w Republice Czeskiej zaliczane są także podmioty wyznaniowe (Frič, Goulli, Vyskočilová, 2004, s. 607). Dlatego też konkretne dziedziny działań pomocowych, w jakich kościelne organizacje charytatywne mogą realizować zadania publiczne, zostaną ukazane w oparciu właśnie o ustawę o usługach socjalnych.

System usług socjalnych w rozumieniu czeskiego ustawodawstwa obejmuje trzy główne subsystemy: poradnictwo socjalne, usługi opiekuńcze oraz usługi z zakresu profilaktyki społecznej (Zákon č. 108/2006, § 32). Mogą być one świadczone w trybie stacjonarnym, ambulatoryjnym lub w miejscu zamieszkania/pobytu beneficjenta (§ 33). Ustawa określa dwadzieścia typów instytucji, które mogą być tworzone w celu realizacji usług socjalnych (§ 34):

- a) ośrodki dziennej opieki ambulatoryjnej;
- b) ośrodki pobytu dziennego;
- c) ośrodki pobytu tygodniowego;
- d) domy dla osób niepełnosprawnych;
- e) domy dla osób starszych;
- f) domy ze specjalnym reżimem (konieczność dostosowania do specyficznych potrzeb danego pensjonariusza, wynikających ze stanu jego zdrowia);
- g) mieszkania chronione;
- h) schroniska (zapewniają tymczasowe schronienie dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji wskutek utraty mieszkania);
- i) domy „w pół drogi” (placówki tymczasowego pobytu dla młodzieży do 26 roku życia, która opuściła placówki opiekuńczo-wychowawcze po osiągnięciu pełnoletności);
- j) ośrodki interwencji kryzysowej;
- k) ośrodki dzienne „niskiego progu” (świadczą one usługi ambulatoryjne lub terenowe dla osób bezdomnych, w zakresie higieny, wyżywienia i pomocy w korzystaniu z przysługujących uprawnień);
- l) ośrodki „niskiego progu” dla dzieci i młodzieży (świadczą usługi ambulatoryjne i terenowe dla dzieci i młodzieży w wieku 6–26 lat, zagrożonych wykluczeniem społecznym i narażonym na społecznie niepożądane zjawiska);
- m) noclegownie;
- n) wspólnoty terapeutyczne (zapewniają wsparcie dla osób uzależnionych lub chorych psychicznie, chcących powrócić do życia społecznego);

- o) poradnie socjalne;
- p) warsztaty socjoterapii;
- q) centra rehabilitacji;
- r) punkty wczesnej opieki (to usługa informacyjna, opcjonalnie uzupełniana pomocą ambulatoryjną, adresowana rodziców z dziećmi poniżej 7. roku życia, których rozwój jest zagrożony z powodu niepełnosprawności lub złego stanu zdrowia);
- s) ośrodki interwencyjne dla osób dotkniętych przemocą domową;
- t) placówki opieki następczej (przeznaczone dla osób przewlekle chorych psychicznie lub uzależnionych, które zakończyły lub przerwały leczenie w placówkach stacjonarnych albo programy terapeutyczne realizowane w trybie ambulatoryjnym).

Szczególne znaczenie ma przepis omawianej ustawy, odnoszący się do rejestrowania podmiotów uprawnionych do realizacji usług socjalnych. Tylko bowiem podmioty wpisane do rejestru mają prawo uczestniczyć w dostarczaniu tych usług na warunkach określonych w ustawie (§ 78). Podmioty niepubliczne, realizujące usługi socjalne mogą otrzymywać subsydia z budżetu państwa, regionu lub gminy pod warunkiem, że są zarejestrowanymi dostawcami usług. Działalność wszystkich dostawców usług społecznych podlega kontroli Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych. W ramach tej kontroli jest weryfikowana także jakość świadczonych usług w oparciu o przyjęte standardy (§ 97). Kadre realizującą zadania z zakresu usług społecznych stanowią pracownicy socjalni, specjaliści od poszczególnych typów usług, personel medyczny, pedagodzy, doradcy małżeńscy i rodzinni (§ 115). Kościelne organizacje charytatywne mogą być zarejestrowane jako pozarządowi (niepubliczni) dostawcy usług społecznych i realizować każdy, z wymienionych w ustawie ich typów. W rejestrze podmioty te pod względem formy prawnej określone są jako „kościół i wspólnoty religijne”⁷.

Praktyka działalności charytatywnej w czeskim systemie socjalnym na przykładzie Caritas

Kościelna działalność charytatywna na terenie Republiki Czeskiej, podobnie jak w Polsce, ma za sobą długą i bogatą historię. Jak jednak twierdzi Jakub Doležel (2016, s. 80), jest ona wciąż jeszcze słabo zba-

⁷ Rejestr dostawców usług socjalnych dostępny on-line: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1524830673228_4.

dana i udokumentowana, co szczególnie odnosi się do okresu sprzed i w trakcie panowania reżimu komunistycznego. Niemniej jednak, jak przypomina Ilona Tůmová (2016, s. 19–20) za poprzednika dzisiejszej katolickiej Caritas na ziemiach czeskich uznać można stowarzyszenie dobroczynne zarejestrowane już 1867 roku na podstawie ówczesnego prawa o zgromadzeniach. Autorka niestety nie podaje bliższych szczegółów na temat tej organizacji. Szczególne zasługi dla rozwoju nowoczesnej działalności charytatywnej położył ks. Ludvík Antonín Bláha, który od 1919 roku pracował na Świętej Górze (*Svatém Kopečku*) w pobliżu Ołomuńca. Rozpoczął on organizowanie działalności charytatywnej, przesyłając ankiety do wszystkich domów zakonnych w Czechosłowacji, aby uzyskać wgląd w ich działalność humanitarną i edukacyjną. Bláha przetworzył zebrane dane i opublikował własną książkę, w której ukazał zakres ówczesnej działalności charytatywnej, a także rozpoczął serię wykładów na Morawach. Arcybiskup ołomuniecki Antonín Cyril Stojan zaprosił go do współpracy i w ten sposób praca charytatywna została oficjalnie włączona do publicznej służby Kościoła, jako jeden z najważniejszych jej elementów. W 1922 roku powstał w Ołomuńcu diecezjalny Związek Caritas, zaś ukoronowaniem tego procesu rozwojowego było powołanie w 1928 roku ogólnokrajowej centrali skupiającej kościelne organizacje charytatywne.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej kościelna działalność charytatywna mogła powrócić w pełni do przedwojennego zakresu i nadal się rozwijać. Po pierwsze, podejmowane były działania mające na celu łagodzenie dotkliwych skutków minionej wojny. Obejmowały one dystrybucję pomocy rzeczowej przesyłanej z Zachodu. Po drugie, kontynuowana była opieka instytucjonalna w placówkach socjalno-medycznych. Po trzecie, zorganizowana została pomoc leczniczo-wypoczynkowa dla dzieci i młodzieży zagrożonych w rozwoju. Po czwarte wreszcie, prowadzona była działalność w zakresie opieki domowej, uznana zresztą przez Caritas za najbardziej efektywną. Niestety, wkrótce nastąpił czas likwidacji kościelnych struktur charytatywnych niezależnych od państwa. Rząd komunistyczny z powodów ideologicznych przystąpił do zwalczania obecności Kościoła w życiu publicznym. Lata 1948–1968 są zatem czasem całkowitej destrukcji kościelnej Caritas w Czechosłowacji (Doležel, 2016, s. 83–85).

Okoliczności i przebieg procesu likwidacyjnego były podobne do tych, które w tym czasie miały miejsce w Polsce, choć dokonały się nieco szybciej. Stanowią one wyraźne świadectwo bezpośredniej ingerencji w kościelną działalność charytatywną z powodów politycznych. W mar-

cu 1948 roku dekretem prezydenta republiki ustanowiony został zarząd komisaryczny w centrali Caritas, który zinwentaryzował cały majątek organizacji i zarazem ostrzegł przed próbami utrudniania pracy komisarzy. W 1949 roku została utworzona instytucja charytatywna (*Česká katolická charita*), która miała podlegać kontroli państwowego urzędu ds. kościelnych (Tůmová, 2016, s. 21–22). Można zatem mówić o swoistym „politycznym oswojaniu miłosierdzia” (*Political domestication of Charity*), czego wyrazem było stopniowe ograniczanie zakresu usług socjalnych wykonywanych przez kościelne organizacje oraz wyeliminowanie ich głównych realizatorów, czyli zakonników i zakonnice (Doležel, 2016, s. 86). Trzeba tu także wspomnieć o tzw. Akcji „K”, w ramach której w kwietniu 1950 roku doszło do likwidacji zakonów męskich, internowania i uwięzienia zakonników. Kilka miesięcy później analogiczne działania przeprowadzono wobec zakonów żeńskich w ramach tzw. Akcji „Ř” (Kaczmarek, 2016, s. 137). Wyłączność decydowania o działalności socjalnej i charytatywnej uzyskali tzw. księża patrioci zgromadzeni w Pokojowym Ruchu Duchowieństwa Katolickiego (*Mírové hnutí katolického duchovenstva*), działającym w latach 1950–1968 (Novotný, 2013, s. 420). Za moment całkowitego wygaszenia kościelnej działalności charytatywnej uznaje się 1 stycznia 1960 roku, kiedy to funkcjonujące jeszcze instytucje charytatywne przekazane zostały władzom lokalnym, tzw. radom narodowym (Doležel, 2016, s. 87). *Česká katolická charita* została zreorganizowana, a biura diecezjalne zlikwidowane (Lábrová, 2011, s. 75). W latach 1968–1970 pojawiła się szansa ożywienia kościelnej działalności charytatywnej. „Praska Wiosna” na chwilę stworzyła uludę liberalizacji i demokratyzacji życia, nieznacznie wzrosła nawet liczba placówek prowadzonych przez organizacje charytatywne. Niestety bardzo szybko te ledwie zapoczątkowane zmiany, jak to wyraził Doležel, „poszły z dymem” (Doležel, 2016, s. 89).

Reaktywowanie Caritas jako organizacji kościelnej niezależnej od władz stało się możliwe dopiero po upadku komunizmu, ale warto odnotować ogłoszony w listopadzie 1987 roku duszpasterski program pod nazwą „Dekada Duchowej Odnowy Narodu”, który miał być przygotowaniem do obchodów tysięcznej rocznicy śmierci św. Wojciecha. W programie tym każdy rok miał być poświęcony innej sferze życia społecznego (Kaczmarek, 2016, s. 145). Inicjatywa ta dała impuls między innymi do udziału w działaniach skoncentrowanych przede wszystkim na służbie potrzebującym. Swoistą formą przetestowania skuteczności tej inicjatywy było ogłoszenie akcji pomocy w związku z trzęsieniem ziemi, które

nawiedziło Armenię 7 grudnia 1988 roku. Kardynał Tomášek natychmiast utworzył Chrześcijańską Radę Pomocy (*Výbor křesťanské pomoci*), której filie zostały wkrótce ustanowione w parafiach w całym kraju. Ludność entuzjastycznie włączyła się w organizowanie pomocy materialnej dla dotkniętych trzęsieniem ziemi. Było to pierwsze po wielu latach doświadczenie działalności charytatywnej całkowicie niezależnej od władz, a co więcej, stało się ono miejscem swoistego szkolenia pierwszej generacji współpracowników odnowionej Caritas (Doležel, 2016, s. 89).

W kwietniu 1990 roku decyzją Zgromadzenia Federalnego nastąpiła zmiana nazwy państwa, powstała Czeska i Słowacka Republika Federalna. Był to początek zmian ustrojowych, który doprowadził do podziału państwa w 1992 roku (Kaczmarek, 2016, s. 154). W 1990 roku wycofany został nadzór państwa nad Chrześcijańskimi Radami Pomocy. Zostały one włączone w struktury Caritas, która otrzymała nowe statuty i na ich podstawie powróciła pod wyłączną jurysdykcję Episkopatu. Począwszy od 1991 roku rozpoczął się proces odbudowy sieci central diecezjalnych oraz regionalnych i lokalnych ośrodków charytatywnych. W związku z rozpadem Czechosłowacji konieczne było przyjęcie nowych statutów, co dokonało się w 1993 roku. Od 1995 roku czeska Caritas jest członkiem Caritas Europa i Caritas Internationalis (Doležel, 2016, s. 90). Posiada ona osobowość prawną zgodnie z kodeksem prawa kanonicznego oraz jest zarejestrowana jako część Kościoła katolickiego zgodnie z przepisami ustawy o wolności wyznania i statusie kościołów i związków wyznaniowych (Lábrová, 2011, s. 75).

Struktura organizacyjna czeskiej Caritas opiera się obecnie na 348 parafialnych i lokalnych podmiotach o zróżnicowanej wielkości – czasami jest to tylko niewielka liczba wolontariuszy, ale niekiedy skupiają one nawet ponad stu współpracowników. Te lokalne jednostki są zgrupowane w dwie archidiecezjalne i sześć diecezjalnych organizacji charytatywnych. Archidiecezjalne i diecezjalne struktury Caritas posiadają osobowość prawną i mogą realizować między innymi usługi społeczne oraz z zakresu ochrony zdrowia. Centrala ogólnokrajowa (*Charita Česká Republika*) ma swoją siedzibę w Pradze. Sekretariat centrali pełni funkcje wspierające i koordynujące działalność charytatywną, a także koordynuje projekty pomocy humanitarnej i współpracy rozwojowej oraz udziela pomocy cudzoziemcom na terytorium Republiki Czeskiej. Ponadto do swoistej rodziny Caritas zaliczane są prowadzące działalność charytatywną zakony męskie i żeńskie oraz Caritas greckokatolicka (*Organizační struktura*, 2018).

Pierwsze nowe placówki świadczące usługi na rzecz bezdomnych, niepełnosprawnych, uzależnionych, a także seniorów i kobiet w trudnej sytuacji oraz migrantów i uchodźców zaczęły powstawać już na początku lat 90. ubiegłego wieku. Wraz z wprowadzeniem nowej ustawy o usługach społecznych w 2006 r., portfolio istniejących usług charytatywnych musiało zostać dostosowane do katalogu usług określonych przez prawo (Doležel, 2016, s. 90). Podstawowym celem usług świadczonych przez Caritas jest zabezpieczenie godności człowieka od jego narodzin aż do naturalnej śmierci. Opierają się one na szacunku, bezpieczeństwie i rozwoju naturalnych praw każdej osoby oraz przestrzeganiu wartości etycznych zawartych w Piśmie Świętym i dokumentach społecznego nauczania Kościoła katolickiego. Usługi Caritas są adresowane do osób dotkniętych lub zagrożonych trudnymi sytuacjami, bez względu na ich wiek, płeć, poglądy polityczne, stan rodzinny, stan zdrowia, orientację seksualną, pozycję społeczną i ekonomiczną, poglądy, wiarę, religię i kulturę (Annual Report, 2016). Dane dotyczące rodzajów usług, ich liczby oraz liczby użytkowników w 2016 roku przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1

**Usługi socjalne i zdrowotne realizowane przez Caritas
w Republice Czeskiej w 2016 roku**

Rodzaj usług	Liczba usług	Liczba beneficjentów
Centra poradnictwa socjalnego	67	17 879
Usługi opiekuńcze	383	26 662
Usługi profilaktyki społecznej	372	44 476
Usługi zdrowotne	85	34 192
Domowa opieka hospicyjna	53	1 521
Mobilna opieka hospicyjna	6	290
Hospicja stacjonarne	4	1 431
Inne	329	b.d.
Razem	1299	135 171

Źródło: *Annual Report*, 2016, s. 2.

Spośród wszystkich odbiorców usług socjalnych realizowanych przez Caritas w Republice Czeskiej 1/3 stanowią seniorzy, choć stopniowo wzrasta liczba usług profilaktycznych. Póki co jednak, żadna inna grupa beneficjentów nie jest tak dobrze zabezpieczona przez Caritas. Preferowane są usługi stabilne, o przewidywalnej przyszłości, także w sensie zapewnienia ciągłości finansowania przez państwo. Caritas wprowadzie de-

klaruje, że pomaga wszystkim, także niespełniającym wymagań systemu publicznego, ale jest oczywiste, że jako zarejestrowany dostawca usług systemu publicznego w pierwszej kolejności realizuje te właśnie zadania. W porównaniu z innymi dostawcami, kościelne organizacje charytatywne zapewniają na przykład prawie połowę wszystkich usług dla osób bezdomnych oraz 15–25% wszystkich usług świadczonych dla seniorów i osób niepełnosprawnych (Opatrný, Morongová, 2016, s. 117–120). Caritas jest więc największym pozarządowym dostawcą usług społecznych w Republice Czeskiej (Lábrová, 2011, s. 76).

Caritas angażuje się również w debaty publiczne z zakresu polityki społecznej, pełniąc funkcję rzecznika osób ubogich i wykluczonych społecznie. Eksperti organizacji analizują i komentują przepisy z zakresu prawa socjalnego i ochrony zdrowia, a następnie inicjują dyskusje na temat pożądanych zmian systemowych. Działania rzecznicze obejmują także monitorowanie i komentowanie ogólnokrajowych strategii społecznych i zdrowotnych oraz wykorzystywanie funduszy strukturalnych otrzymywanych z Unii Europejskiej (<https://www.charita.cz/jak-pomahame/advokacni-cinnost/>). Aktywność w tej dziedzinie pokazuje, że Caritas podlegając w swej działalności określonym uwarunkowaniom politycznym, sama stara się też te uwarunkowania kształtować.

Zakończenie

W Republice Czeskiej kościelne organizacje charytatywne mają zapewnioną możliwość prowadzenia swej działalności pomocowej. Mimo wysokiego stopnia laicyzacji społeczeństwa i pewnych napięć w stosunkach między państwem a Kościołem przepisy pozwalają na dość duży zakres współdziałania podmiotów wyznaniowych i administracji publicznej. Co istotne, przepisy te nie są martwe, o czym świadczy duży zakres faktycznego zaangażowania choćby katolickiej Caritas. Stanowi ona dobry przykład organizacji, która boleśnie doświadczyła negatywnych politycznych uwarunkowań swojego funkcjonowania w okresie realnego socjalizmu, a następnie – w zmienionych okolicznościach ustrojowych – znalazła swoje miejsce w czeskim systemie socjalnym, rozbudowała własną infrastrukturę i stała się największym pozarządowym partnerem władz publicznych w dziedzinie usług socjalnych. Czeski model rozdziału między państwem a Kościołem, a także daleko idące zmiany struktury wyznaniowej, nie przeszkadzają – póki co – w uznawaniu swoistej spo-

łączej użyteczności kościelnych organizacji charytatywnych i wykorzystaniu ich potencjału do zaspokajania potrzeb społecznych czeskiego społeczeństwa.

Bibliografia

- Annual Report* (2016), Caritas Czech Republic, <http://svet.charita.cz/res/archi-ve/059/006791.pdf?seek=1508510246>, 5.05.2018.
- Doležel J. (2016), *Catholic Charitable Social Work in the Former Czechoslovakia with the Focus on the Czech Lands*, „European Journal of Mental Health”, nr 1–2.
- Fiala P. (2016), *Laboratorium sekularyzacji*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków.
- Frič P., Goulli R., Vyskočilová O. (2004), *Small Development Within the Bureaucracy Interests: The Nonprofit Sector in the Czech Republic*, w: *Future of Civil Society: Making Central European Nonprofit-Organizations*, red. A. Zimmer, E. Priller, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Grewiński M., Lizut J. (2012), *Pomoc społeczna jako realizator efektywnych usług społecznych*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu, Toruń.
- Kaczmarek H. (2016), *Czechy. Kościół i państwo*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Kamiński T. (2012), *Caritas i polityka. Podmioty wyznaniowe w systemie pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Konstytucja Republiki Czeskiej, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/07/Czechy_pol_010811.pdf, 26.06.2019.
- Lábrová J. (2011), *Sociální služba církve a sociální práce v České republice*, https://theses.cz/id/t2golj/DP_Lbrov.pdf, 11.07.2019.
- Novotný V. (2013), *Paradygmaticzna przemiana czeskiego katolicyzmu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, nr 2.
- Opatrný M., Morongová T. (2016), *Outsourcing bliženecké lásky*, „Studia Theologica”, nr 4.
- Organizační struktura* (2018), <http://www.charita.cz/o-charite/organizacni-struktura/>, 7.05.2018.
- Religijnost i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Przenikanie się tożsamości narodowej i religijnej w regionie dawniej zdominowanym przez ateistyczne reżimy*, PEW Research Center, <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2017/05/15120322/POL-Overview-FOR-WEB.pdf>, 20.03.2018.
- Registr poskytovatelů sociálních služeb* (2018), http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1524830673228_4, 23.04.2018.
- Staszewski M. T. (1994), *Państwo–Kościół w Europie Środkowo-Wschodniej. Aspekty instytucjonalno-prawne*, ISP PAN, Warszawa.

- Tretera J. R. (2007), *Państwo i Kościół w Czechach*, w: *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. G. Robbers, Kolonia Limited, Wrocław.
- Tůmová I. (2016), *Dějiny České katolické charity do roku 1960*, <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/download/130183283>, 10.07.2019.
- Zákon č. 3/2002 Sb. ze dne 27. listopadu 2001 *o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)*, <https://www.mkcr.cz/zakon-c-3-2002-sb-o-cirkvich-a-nabozenskych-spolecnostech-396.html>, 11.04.2018.
- Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 *o sociálních službách*, https://www.mpsv.cz/files/clanky/31234/Zakon_o_socialnich_sluzbach-stav_k_1_10_2017.pdf, 19.04.2018.

Political determinants of the church charities operating in the Czech Republic

Summary

The article concerns the political determinants of church charities in the Czech Republic. The first part of the article deals with the relationship between the state and the Catholic Church in this country. The provisions of the Constitution and the unratified agreement with the Holy See are discussed. Next, the regulations contained in the Social Services Act 2006 are presented. This law gives religious organizations the right to provide social services. The last part discusses the activities of the largest religious provider of social services in the Czech Republic, namely the Catholic Caritas, in more detail.

Key words: state-church relations, Czech Republic, social services, charity work

Łukasz JUREŃCZYK

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
ORCID: 0000-0003-1149-925X

Działania Wielkiej Brytanii na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa północno-wschodniej flanki NATO w obliczu aktywności wojskowej Rosji na Ukrainie

Streszczenie: Przedmiotem artykułu są działania Wielkiej Brytanii ukierunkowane na zwiększenie bezpieczeństwa państw północno-wschodniej flanki NATO w kontekście kryzysu na Ukrainie. W pierwszej części tekstu omówione zostało zaangażowanie Wielkiej Brytanii w zapewnienie bezpieczeństwa Polski i państw bałtyckich w XX wieku, w tym przede wszystkim zachowanie przez nie niepodległości. Druga część poświęcona została reakcji Londynu na działania zbrojne Rosji na Ukrainie w obszarze politycznym i gospodarczym. W trzeciej części omówiono wojskowe aspekty wsparcia przez Wielką Brytanię bezpieczeństwa Polski i państw Bałtyckich w okresie kryzysu na Ukrainie. Zakres politycznej reakcji Londynu na kryzys na Ukrainie był ograniczony. Nie mniej jednak Wielka Brytania zdecydowanie włączyła się w działania wojskowe na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa państw północno-wschodniej flanki NATO.

Słowa kluczowe: Wielka Brytania, kryzys na Ukrainie, północno-wschodnia flanką NATO, stosunki brytyjsko-rosyjskie

Wstęp

Kryzys na Ukrainie ma bardzo poważne konsekwencje dla Europy, zarówno w wymiarze politycznym, jak i militarnym. Doprowadził on do znacznego ograniczenia współpracy między państwami Zachodu i Rosją. Spowodował także, że państwa NATO, w tym przede wszystkim te leżące na jego wschodniej flance, ponownie zaczęły odczuwać zagrożenie militarne ze strony wschodniego sąsiada. Działania podejmowane przez społeczność międzynarodową jak dotąd nie doprowadziły do zakończenia kryzysu. Destabilizacja Ukrainy, a w pewnym stopniu także całego regionu Europy Środkowo-Wschodniej, nadal ma miejsce. W związku z tym strony podejmują zabiegi ukierunkowane na przygotowanie się nawet na najbardziej katastroficzne scenariusze.

Celem artykułu jest analiza i ocena posunięć Wielkiej Brytanii na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa północno-wschodniej flanki NATO w obliczu aktywności wojskowej Rosji na Ukrainie. Główny problem badawczy zawiera się w pytaniu, czy Wielka Brytania w istotnym stopniu zaangażowała się działania ukierunkowane na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa Polski i państw bałtyckich w obliczu kryzysu na Ukrainie? W celu zrozumienia podejścia Wielkiej Brytanii ważne jest ukazanie politycznej reakcji Londynu na kryzys na Ukrainie. Główną tezę artykułu jest stwierdzenie, że Wielka Brytania z dużą determinacją włączyła się w działania na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa państw północno-wschodniej flanki NATO w obliczu wzrastającego zagrożenia ze strony Rosji. Mniejsze było z kolei jej zaangażowanie w rozwiązanie samego kryzysu na Ukrainie. Podczas pisania artykułu zastosowano metodę analizy źródeł tekstowych oraz metodę genetyczną.

Reakcja Wielkiej Brytanii na działania zbrojne Rosji na Ukrainie

Londyn, podobnie jak stolice szeregu innych państw, zaskoczony był tempem i intensywnością działań podejmowanych przez Rosję na terytorium Ukrainy, w tym przede wszystkim zajęciem i aneksją Krymu dokonany na przełomie lutego i marca 2014 r. Wielka Brytania miała szczególne zobowiązania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa Ukrainie. Wynikało to nie tylko z faktu stałego członkostwa w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, ale przede wszystkim bycia sygnatariuszem *Memorandum budapesztańskiego* z 1994 r., gwarantującego suwerenność i niepodzielność terytorialną Ukrainy w zamian za zrzeczenie się przez nią broni jądrowej (*Memorandum*, 1994). W latach poprzedzających kryzys Londyn próbował ocieplić stosunki z Rosją, w związku z czym po jego rozpoczęciu początkowo wahał się jaką przyjąć strategię działania. Po tym jak kryzys się rozwinął rząd Davida Camerona przyjął stanowczą postawę, jednoznacznie potępiając działania Rosji (Tomaszewski, 2015, s. 26). 3 marca 2014 r. minister spraw zagranicznych William Hague określił pogarszającą się sytuację na Ukrainie mianem „największego kryzysu w Europie w XXI wieku”. Przestrzegł świat, że musi go zahamować oraz ostrzegł Rosję, że Wielka Brytania i inne państwa podchodzą do niego bardzo poważnie. Tego samego dnia premier Cameron zasygnalizował, że jeśli Rosja nie wycofa żołnierzy z Ukrainy to będzie musiała się liczyć

z „dyplomatycznymi, politycznymi i ekonomicznymi sankcjami oraz innymi formami presji” (Morris, Osborne, 2014).

Wielka Brytania znalazła się w grupie państw Unii Europejskiej najbardziej zdecydowanie opowiadających się za nałożeniem, a później rozszerzeniem sankcji gospodarczych na Rosję. Stało się tak mimo, że mogły one negatywnie przełożyć się na handel brytyjsko-rosyjski, jak i rosyjskie inwestycje w londyńskim City. Brytyjski rząd miał jednak nadzieję, że sankcje gospodarcze szybko wymuszą na Moskwie zmianę polityki, dlatego aktywnie lobbował ich wprowadzenie na forum Unii Europejskiej i państw G-7. Z kolei w Organizacji Narodów Zjednoczonych Wielka Brytania działała na rzecz uchwalenia rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 68/262 z 27 marca 2014 r. dotyczącej integralności terytorialnej Ukrainy (General Assembly UN, 2014). Londyn był również aktywny po zestrzeleniu 17 lipca 2014 r. samolotu pasażerskiego Malaysia Airlines lotu MH17 w obwodzie donieckim kierowanym pociskiem raketowym ziemia-powietrze Buk M1 należącym do Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Na pokładzie samolotu zginęło między innymi dziesięcioro obywateli Wielkiej Brytanii. Brytyjski rząd zdecydowanie potępił zamach i wezwał Moskwę do zaprzestania zbrojenia działających na terytorium Ukrainy separatystów (House of Lords, 2015, s. 29).

Wielka Brytania sceptycznie podeszła natomiast do działań dyplomatycznych Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, których konsekwencją było podpisanie *Protokołu mińskiego* z 5 września 2014 r. (Protocol, 2014). W praktyce podjęte przez strony zobowiązanie do zawieszenia broni nie zostało zrealizowane. W związku z tym niemiecka kanclerz Angela Merkel i francuski prezydent François Hollande podjęli się misji dyplomatycznej na rzecz stabilizacji sytuacji na Ukrainie. W lutym 2015 r. pojechali oni do Mińska, żeby negocjować zawieszenie broni między Ukrainą a Rosją i separatystami z samozwańczych republik donieckiej i ługańskiej. Premier Cameron odmówił uczestnictwa w podróży, kontaktując się jedynie telefonicznie z jej uczestnikami. Jeden z brytyjskich dyplomatów określił tę misję jako „dyplomację na próżno” („vanity diplomacy”) (Gowland, 2017, s. 314). Efektem działań Berlina i Paryża było podpisanie 11 lutego 2015 r. *Pakietu Działań na rzecz Implementacji Porozumień Mińskich* (Package, 2015). Ustalono w nim między innymi zawieszenie broni, wycofanie z terytorium Ukrainy obcych wojsk i rozbrojenie nielegalnych grup. Rząd brytyjski poparł porozumienie i przyjął stanowisko, że należy utrzymać sankcje wobec Rosji aż do momentu wywiązania się przez nią z porozumień z Mińska (Tomaszewski, 2015, s. 26).

W reakcji na kryzys Wielka Brytania wprowadziła szereg ograniczeń w stosunkach bilateralnych z Rosją. Zawiesiła regularne spotkania ministrów obrony i ministrów spraw zagranicznych. Podobnie stało się z pracami międzyrządowej komisji nadzorującej współpracę handlową. Ponadto odwołano między innymi wizytę burmistrza Londynu w Moskwie i podróż delegacji brytyjskiej na paraolimpiadę w Soczi. Zaprzestano również przygotowań na posiedzenie państw G-8, którego w Soczi Rosja miała być gospodarzem. Z kolei kontakty premiera i ministra spraw zagranicznych z odpowiednikami w Moskwie ograniczone zostały do spraw dotyczących bezpieczeństwa Ukrainy (House of Lords, 2015, s. 29).

W Strategii Bezpieczeństwa Narodowego (SBN) Wielkiej Brytanii z listopada 2015 r. stwierdzono, że „Rosja stała się bardziej agresywna, autorytarna i nacjonalistyczna, coraz bardziej definiując się w opozycji wobec Zachodu. Nielegalna aneksja Krymu w 2014 r. i utrzymujące się wsparcie dla separatystów na wschodniej Ukrainie poprzez użycie spornych taktyk hybrydowych i manipulację mediami pokazało chęć Rosji do podważenia szerszych standardów międzynarodowej współpracy na rzecz zabezpieczenia własnych interesów” (Her Majesty Government, 2015, s. 18). W dokumencie Wielka Brytania zadeklarowała wsparcie dla rozwiązania kryzysu na Ukrainie metodami dyplomatycznymi i złożyła przyrzeczenie prowadzenia działań ukierunkowanych na utrzymanie suwerenności Ukrainy i wsparcia jej mieszkańców w budowaniu oporu przeciwko Rosji. Zapowiedziała kontynuację udzielania pomocy humanitarnej, doradztwa i wsparcia w zwalczaniu korupcji oraz pomocy w reformowaniu sektora obronnego i szkoleniu Sił Zbrojnych Ukrainy (Her Majesty Government, 2015, s. 54).

Jak wspomniano, główną formą nacisku Wielkiej Brytanii na Rosję, w celu zmiany przez nią polityki wobec Ukrainy, była presja sankcyjna. Sankcje nakładane były w ścisłej współpracy z partnerami z Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi. Początkowo nałożono je na oligarchów blisko współpracujących z reżimem Władimira Putina i wysokich urzędników państwowych. Następnie rozszerzano ograniczenia na poszczególne sektory rosyjskiej gospodarki (David, 2016, s. 49). Równoległe praktycznie od początku kryzysu Wielka Brytania wspierała Ukrainę pod względem humanitarnym. Włączyła się także we wsparcie rozwoju sektora obronnego tego państwa. Na szczycie NATO w Newport z 4–5 września 2014 r. zadeklarowała objęcie kierownictwa nad jednym z funduszy powierniczych dla Ukrainy – tzw. NATO C4 (Command, Control, Communications and Computers), na który przeznaczyła

400 tys. euro. Jednocześnie zaczęła przekazywać Siłom Zbrojnym Ukrainy nieletalny sprzęt wojskowy, przeznaczając na ten cel tylko do końca 2014 r. 840 tys. funtów. W marcu 2015 r. Wielka Brytania wysłała na Ukrainę instruktorów w celu szkolenia jej sił zbrojnych. Plan szkolenia zakładał jednorazową obecność na Ukrainie 75 żołnierzy brytyjskich, podzielonych na cztery zespoły instruktorskie. Ich zadaniem było przeszkolenie do końca 2015 r. 2 tys. członków personelu wojskowego. Wspierała również Misję Doradczą Unii Europejskiej na Ukrainie (European Union Advisory Mission to Ukraine – EUAM) rozpoczętą 1 grudnia 2014 r. Jej celem jest wsparcie reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa, na rzecz wzrostu jego efektywności, odpowiedzialności i poziomu zaufania społecznego. Dotyczy to głównie szkolenia personelu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Policji Państwowej, Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, Państwowej Służby Straży Granicznej, Biura Prokuratora Generalnego, sądów i podmiotów zwalczających korupcję (*About*). Jednocześnie Londyn zapowiedział wielopłaszczyznowe działania na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa państw wschodniej flanki NATO, w tym Polski i państw bałtyckich (Tomaszewski, 2015, s. 28).

Kolejny rząd brytyjski podtrzymał główne kierunki działań politycznych w kwestii kryzysu na Ukrainie. W listopadzie 2017 r. premier Theresa May zarzuciła Rosji nie tylko destabilizację Ukrainy, ale również zagrożenie światowemu porządkowi, podkopywanie autorytetu zachodnich instytucji, naruszanie przestrzeni powietrznej i wkraczanie na wody terytorialne wielu państw europejskich, ingerowanie w wybory w innych państwach oraz prowadzenie kampanii misinformacji i szpiegostwa internetowego. Szef Sztabu Generalnego Nick Carter określił z kolei Rosję największym zagrożeniem państwowym dla Wielkiej Brytanii od zakończenia zimnej wojny, ostrzegając, że Siły Zbrojne Jej Królewskiej Mości w razie konieczności dorównają wojskom rosyjskim na polu walki (Koval, 2018, s. 96–97). Rząd Wielkiej Brytanii poinformował, że tylko w 2017 r. rosyjskie okręty wojenne ponad trzydzieści razy prowadziły działania w pobliżu jej wód terytorialnych (Lorenz, 2019). W pierwszej połowie 2018 r. stosunki brytyjsko-rosyjskie uległy dalszemu pogorszeniu. Spowodowane było to otruciem 4 marca w Salisbury rosyjskiego oficera wywiadu wojskowego współpracującego z brytyjskimi służbami wywiadowczymi – Siergieja Skripała i jego córki. W odpowiedzi 15 marca premier May zdecydowała o wydaleniu z Wielkiej Brytanii 23 rosyjskich dyplomatów. To z kolei spowodowało wydalenie z Rosji 23 brytyjskich dyplomatów i zawieszenie kontaktów na wysokim szczeblu politycznym (Kramer, 2018).

Działania Wielkiej Brytanii w płaszczyźnie wojskowej na rzecz zabezpieczenia państw północno-wschodniej flanki NATO

Podczas szczytu NATO w Newport Polska i państwa bałtyckie zdecydowanie zabiegały o zabezpieczenie wschodniej flanki Sojuszu przed wzrastającym zagrożeniem ze strony Rosji. Postulaty tych państw uzyskały jednoznaczne wsparcie ze strony delegacji brytyjskiej. Na szczycie przyjęto „Plan Działania na rzecz Gotowości” („Readiness Action Plan”), w ramach którego zdecydowano między innymi o powołaniu sił natychmiastowego reagowania, ciągłej obecności wojsk NATO w Polsce i państwach bałtyckich, zwiększeniu intensywności ćwiczeń sojuszniczych w regionie i aktualizacji planów ewentualnościowych (*Wales*, 2014). W SBN z 2015 r. Wielka Brytania potwierdziła swoją gotowość do realizacji postanowień szczytu na rzecz wzmocnienia wschodniej flanki Sojuszu. Zapewniła, że pozostanie najpotężniejszą siłą militarną w Europie, aby być w stanie wspierać sojuszników w obliczu zagrożenia ze strony Rosji. W dokumencie zapowiedziano objęcie przez Londyn przewodniej roli w tworzeniu Połączonych Wielonarodowych Sił Zadaniowych o Bardzo Wysokim Stopniu Gotowości (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF). Zapewniono o angażowaniu się Królewskich Sił Powietrznych (Royal Air Force) w misję NATO „Baltic Air Policing” oraz udziale Wojsk Lądowych (British Army), Royal Navy, Royal Air Force i Sił Specjalnych (Special Forces) w wielonarodowych ćwiczeniach i manewrach realizowanych w celu zapewnienia bezpieczeństwa sojusznikom z wschodniej flanki Sojuszu. Ogłoszono również włączenie się Wielkiej Brytanii w Transatlantycką Inicjatywę Szkolenia i Doskonalenia Zdolności (Trans-Atlantic Capability Enhancement and Training Initiative – TACET) w państwach bałtyckich i Polsce, realizowaną poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy wojskowej (Her Majesty Government, 2015, s. 51). W 2015 r. Wielka Brytania przystąpiła także do struktury zlokalizowanego w Szczecinie Wielonarodowego Korpusu Północny-Wschód (Multinational Corps Northeast – MNC NE).

Londyn zrealizował podjęte wobec Polski i państw bałtyckich zobowiązania i obietnice ze szczytu w Newport i SBN. Wielka Brytania została jednym z siedmiu państw ramowych przewodzących VJTF. Zadaniem tzw. szpicy jest błyskawiczne reagowanie, niektórych jej elementów nawet w przeciągu 2–3 dni, na pojawiające się kryzysy, aby zapobiec ich eskalacji. Zgodnie z założeniem w jej skład miała wejść wielonarodowa brygada w liczebności 5 tys. żołnierzy, złożona z pięciu batalionów lądo-

wych, wspieranych przez jednostki powietrzne, morskie i specjalne (Allied Command Operations, 2015). Brytyjczycy każdorazowo delegują do VJTF grupę bojową w liczbie przynajmniej ok. 1 tys. żołnierzy. W styczniu 2017 r. w koszarach Imjin w hrabstwie Gloucester Wielka Brytania przejęła dowództwo nad VJTF. W związku z tym kontrybuowała do nich aż 3 tys. żołnierzy, głównie z 20. Brygady Pancерnej (20th Armoured Brigade), ale także batalion piechoty i grenadierów oraz jednostkę artylerii, inżynieryjną i logistyczną. W skład szpicy dowodzonej przez Brytyjczyków weszły także pododdziały ze Stanów Zjednoczonych, Danii, Hiszpanii, Norwegii i Polski (Ministry of Defence, 2017).

Wielka Brytania wsparła również tworzenie Jednostek Integracji Sił NATO (NATO Forces Integration Unit – NFIU) na wschodniej flance Sojuszu, w tym w Polsce i państwach bałtyckich. Jednostki te mają zapewnić jak najszybsze rozmieszczenie VJTF i innych sił sojuszniczych w celu realizacji zadań w regionie. Po sformowaniu NFIU we wrześniu 2015 r. Londyn skierował po jednym żołnierzu do każdego z nich (Tomaszewski, 2015, s. 28). Wielka Brytania zaangażowała się także w opracowanie tzw. planów ewentualnościowych na wypadek wystąpienia w Europie Środkowo-Wschodniej różnych scenariuszy, w tym agresji zbrojnej ze strony Rosji. Znacząco zwiększyła również liczbę żołnierzy delegowanych na ćwiczenia i manewry wojskowe z 700 w 2011 r. do 4 tys. w 2015 r. i ponad 9 tys. w 2016 r. Należy podkreślić, że głównie realizowane były one na terenie Polski i państw bałtyckich oraz na Morzu Bałtyckim. W 2016 r. Royal Navy skierowała na Morze Bałtyckie do Standing NATO Maritime Group fregatę i niszczyciela, w celu patrolowania akwenu. Londyn wysłał także do Polski samolot Boeing E-3 Sentry z zadaniem patrolowania jej przestrzeni powietrznej. Wielka Brytania uzyskała również status, obok USA i Niemiec, państwa przewodzącego inicjatywie TACET zainaugurowanej w lutym 2016 r. (Koval, 2018, s. 99–100).

Podczas szczytu NATO w Warszawie z 8–9 lipca 2016 r. podjęto decyzję o realizacji koncepcji wzmocnionej Wysuniętej Obecności (enhanced Forward Presence – eFP). W trakcie obrad ustalono skierowanie do Polski i państw bałtyckich wielonarodowych batalionowych grup bojowych. Ich formowanie miało być koordynowane przez tzw. państwa ramowe, obejmujące dowództwo oraz kontrybuujące najwięcej żołnierzy i sprzętu do grupy (Warsaw, 2016). Delegacja brytyjska zdecydowała o objęciu, jako państwo ramowe, grupy kierowanej do Estonii. Brytyjscy żołnierze już wcześniej stacjonowali w tym państwie w ramach misji NATO „Baltic Air Policing”, prowadzonej w celu strzeżenia przestrzeni powietrznej państw bałtyckich.

Cztery brytyjskie samoloty Eurofighter Typhoon stacjonowały w okresie czteromiesięcznych zmian w latach 2015 i 2016, a później także w 2019 r. w estońskiej bazie powietrznej Ämari (*RAF*, 2019). Warto nadmienić, że wojska brytyjskie i estońskie miały wcześniej możliwość współpracy operacyjnej także podczas misji ekspedycyjnych NATO. Przede wszystkim kontyngent z Estonii wspierał Brytyjczyków w prowincji Helmand, uznawanej za jedną z najbardziej niebezpiecznych w Afganistanie (Cawkwell, 2016, s. 60). Poza Estonią Wielka Brytania postanowiła również delegować swoich żołnierzy do batalionowej grupy bojowej stacjonującej w Polsce.

Rozmieszczenie sił brytyjskich w Estonii w ramach eFP zrealizowano na przełomie marca i kwietnia 2017 r. w ramach operacji pod kryptonimem CABRIT (*Enhanced*). Podczas uroczystości przywitania wojsk brytyjskich na lotnisku bazy Ämari, zlokalizowanej 25 mil na południowy zachód od Tallina, minister obrony Wielkiej Brytanii sir Michael Fallon powiedział, że „w obliczu wzrastającej stanowczości Rosji NATO staje na wysokości zadania w realizacji zobowiązań w zakresie kolektywnej obrony [...] Brytyjskie siły będą odgrywały wiodącą rolę w Estonii i wspierały sojuszników z USA w Polsce, jako część szerszych wysiłków obronnych NATO. Nasz wzrastający budżet obronny oznacza, że możemy utrzymywać to rozmieszczenie w długim okresie czasu i wzmocnić nasze oddanie bezpieczeństwu europejskiemu” (tłumaczenie za: Press Association, 2017). Pierwszą zmianę brytyjskiego kontyngentu stanowił 5 Batalion Strzelców (5th Battalion The Rifles), który w październiku zastąpiony został przez 1 Batalion Królewskiej Walii (1st Battalion The Royal Welsh), a w kolejnych zmianach przez inne bataliony (*The Royal*, 2017). Wspierane były one przez pododdziały logistyczne, inżynieryjne, wywiadowcze i rozpoznania. Brytyjscy żołnierze wyposażeni zostali w ok. 300 pojazdów, w tym uznawane za jedno z najlepszych na świecie czołgi Challenger 2, bojowe wozy piechoty Warrior i samobieżne armatohaubice AS-90 (Telegraph Reporters, 2017). W międzynarodowej grupie bojowej w Estonii poza Brytyjczykami w poszczególnych zmianach służyło również po kilkuset żołnierzy z Belgii i Francji. W kwaterze głównej pracowało także po kilku oficerów z Danii i cywil z Islandii, która nie posiada sił zbrojnych (*NATO's*, 2019, s. 2).

Jak wspomniano, żołnierze brytyjscy weszli również w skład batalionowej grupy bojowej stacjonującej od kwietnia 2017 r. w Polsce w Orzyszu. Państwem ramowym tej grupy, a jednocześnie kontrybutorem między 800 a 900 żołnierzy, w tym Szwadronu kawalerii pancernej (Armoured cavalry squadron), są Stany Zjednoczone (*NATO's*, 2019,

s. 2). Brytyjczycy delegowali do grupy między 140 a 150 żołnierzy Lekkiego szwadronu rozpoznania (Light reconnaissance squadron) z pułku Light Dragoons. Poszczególne szwadrony pułku stacjonują w Orzyszu na zasadzie stałej rotacji, zmieniając się co pół roku. Ich głównym zadaniem jest zapewnienie rozpoznania, tj. zbieranie informacji z przedpola i przekazywanie ich do sztabu. W razie potrzeby mogą one być również wykorzystywane jako lekka piechota, w tym mogą skutecznie zwalczać pojazdy wroga, także czołgi (Korsak, Miernicka, 2017). Podstawowym wyposażeniem szwadronu jest w prawie 50 lekkich pojazdów rozpoznawczych Jackal. Charakteryzują się one dużą zwrotnością i mobilnością, również w bardzo trudnym terenie. Szwadron dysponuje także bezzałogowymi statkami powietrznymi (Zieliński, 2017). Brytyjczycy żołnierze biorą, wspólnie z Polakami i innymi narodowościami, udział w ćwiczeniach na terenie Polski, w tym z cyklu „Puma”, „Saber Strike” czy „Dragon”. W skład batalionowej grupy bojowej stacjonującej w Polsce obok Amerykanów i Brytyjczyków wchodzi również żołnierze z Rumunii i Chorwacji.

Wszystkie batalionowe grupy bojowe NATO stacjonujące w państwach wschodniej flanki podporządkowane zostały koordynacji nowo sformowanego Dowództwa Wielonarodowej Dywizji Północny-Wschód (Multinational Division Northeast – MND NE) w Elblągu. W poszczególnych państwach rozmieszczenia podlegają one z kolei lokalnym brygadam wojsk lądowych. W Estonii Brytyjczycy działają w ramach 1 Brygady Piechoty (1. Jalaväebrigad) (Hankewitz, 2019), a w Polsce 15 Giżyckiej Brygady Zmechanizowanej (Lesiecki, 2018).

Podczas szczytu NATO w Brukseli z 11–12 lipca 2018 r. Wielka Brytania optowała za utrzymaniem postanowień szczytów z Newport i Warszawy dotyczących wzmocnienia wschodniej flanki Sojuszu. Poparciem Londynu cieszyła się również decyzja dotycząca utrzymania w mocy zawieszenia wojskowej i cywilnej współpracy z Rosją, przy otwartości na dialog polityczny (Brussels, 2018). Londyn poparł także kontynuowanie wsparcia reform sektora bezpieczeństwa Ukrainy i zapowiedział skierowanie do tego państwa większej liczby instruktorów wojskowych (Nicholls, 2018).

Zakończenie

Jako sygnatariusz *Memorandum budapesztańskiego* Wielka Brytania ponosi szczególną odpowiedzialność za suwerenność i integralność teryto-

rialną Ukrainy. Gdy wybuchł kryzys na Ukrainie brytyjski rząd nie wziął na siebie jednak przewodniej roli politycznej w działaniach na rzecz jego rozwiązania. Zdecydowanie potępiał politykę Moskwy, w tym na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych i aktywnie lobbował nałożenie na Rosję sankcji gospodarczych. Nie włączył się jednak bezpośrednio w działania dyplomatyczne ukierunkowane na zakończenie kryzysu na Ukrainie. W związku z tym aktywność Londynu mogła być znacznie większa, bardziej zdecydowana i widoczna (House of Lords, 2015, s. 29). W praktyce stała ona w tle presji kierowanej wobec Moskwy z Waszyngtonu i działań dyplomatycznych prowadzonych przez Berlin i Paryż. Ponadto Wielka Brytania nie opracowała strategicznej odpowiedzi na działania Rosji w długim terminie.

Znacznie bardziej zdecydowane działania Wielka Brytania podjęła w obszarze wojskowym na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa sojusznikom z północno-wschodniej flanki NATO. Wynikało to z faktu, że Londyn uznał aktywność militarną Rosji na Ukrainie za strategiczne zagrożenie dla bezpieczeństwa Europy, w tym także Wielkiej Brytanii. Szczególnie wrażliwy był na potrzeby bezpieczeństwa sąsiadujących z Rosją Polski i państw bałtyckich. Londyn stał się jednym z czołowych graczy formułujących odpowiedź NATO na destabilizacyjne działania Moskwy. Zdecydowanie wsparł postulaty zgłaszane przez Polskę i państwa bałtyckie na szczytach NATO w Newport i Warszawie (Koval, 2018, s. 99). Wywiązał się z podjętych zobowiązań, podejmując szereg działań na rzecz faktycznego wzmocnienia bezpieczeństwa państw północno-wschodniej flanki NATO. Działania te pokazały, że w XXI wieku Wielka Brytania nadal odgrywa ważną rolę w zakresie utrzymania bezpieczeństwa w Europie, jak również jest wiarygodnym sojusznikiem aktywnie działającym w NATO. Mimo promowania koncepcji „Global Britain” obrona zbiorowa w ramach NATO i obecność wojskowa na północno-wschodniej flance Sojuszu mają pozostać kluczowymi elementami polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii także po brexicie (Szymański, 2019).

Warto zaznaczyć, że Wielka Brytania ani inne państwa NATO nie były gotowe na podjęcie bardziej zdecydowanych działań militarnych na terytorium Ukrainy, ograniczając się do pomocy w reformie jej sektora bezpieczeństwa i szkoleniu armii oraz dostarczając nieletalny sprzęt wojskowy. Nie było to jednak zaskoczeniem, ponieważ o przeprowadzeniu interwencji humanitarnej najczęściej nie decydują uzasadnienia prawne, a czynniki polityczne (Rowe, 2016, s. 36). Opinia publiczna zasadniczo wrażliwa jest na argumenty takie jak popełnianie zbrodni wojennych, czy konieczność ochrony kobiet i dzieci. Z drugiej jednak strony wcześniejsze

doświadczenia uczestnictwa Wielkiej Brytanii w misjach wojskowych, w tym w Iraku, Afganistanie i Libii, powodowały, że politycy podchodzili do tej kwestii bardziej wstrzemięźliwie. Było to dostrzegalne nie tylko wobec Ukrainy, ale również Syrii, w której skala łamania podstawowych praw człowieka jest nieporównywalnie większa.

Bibliografia

- About Us*, EUAM Ukraine. <http://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/>, 16.04.2019.
- Allied Command Operations (2015), *NATO Response Force / Very High Readiness Joint Task Force. Fact Sheet*, 9.03.2015, Internet Archive, <https://web.archive.org/web/20150414014221/http://www.aco.nato.int/page349011837.aspx>, 16.04.2019.
- Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018*, Brussels, 12.07.2018, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm.
- Cawkwell T. W. (2016), *UK Communication Strategies for Afghanistan, 2001–2014*, Routledge, London–New York.
- David S. (2016), *Obama: the reluctant realist*, w: *US Foreign Policy and Global Standing in the 21st Century. Realities and Perceptions*, red. E. Inbar, J. Rynhold, Routledge, London–New York.
- Enhanced Forward Presence (eFP)*, UK Army, <https://www.army.mod.uk/deployments/baltics/>, 16.04.2019.
- General Assembly UN, *Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. 68/262. Territorial integrity of Ukraine*, New York, 27.03.2014, United Nations, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262, 10.04.2019.
- Gowland D. (2017), *Britain and the European Union*, Routledge, London–New York.
- Hankewitz S. (2019), *Estonia awards 600 British troops for their service*, 25.02.2019, „Estonian World”, <https://estonianworld.com/security/estonia-awards-600-british-troops-for-their-service/>.
- Her Majesty Government (2015), *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom*, London, Assets, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf, 10.04.2019.
- House of Lords. European Union Committee, *6th Report of Session 2014–15. The EU and Russia: before and beyond the crisis in Ukraine*, London, 20.02.2015,

- UK Parliament, <https://publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/lddeu-com/115/115.pdf>, 10.04.2019.
- Korsak E., Miernicka M., Zieliński M. (2017), *Brytyjczycy i Rumuni w Orzyszu*, 14.04.2017, „Polska Zbrojna”, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/22359?#Brytyjczycy-i-Rumuni-w-Orzyszu#>, 16.04.2019.
- Koval N. (2018), *United Kingdom*, w: *Understanding Strategic Adaptations: Security Strategies and Policies after 2014*, red. H. Maksak, R. Q. Turcsányi, M. Vorontyuk, Strategic Policy Institute, Bratislava–Kyiv.
- Kramer A. E. (2018), *Russia Expels 23 British Diplomats, Escalating Row Over Ex-Spy's Poisoning*, 17.03.2018, “The New York Times”, <https://www.nytimes.com/2018/03/17/world/europe/russia-expel-britain-diplomats.html>, 16.04.2019.
- Lesiecki R. (2018), *Batalion NATO w Polsce jest od roku. „Obietnica szczytu w Warszawie została zrealizowana”*, 16.03.2018, Defence24, <https://www.defence24.pl/batalion-nato-w-polsce-jest-od-roku-obietnica-szczytu-w-warszawie-zostala-zrealizowana>, 16.04.2019.
- Lorenz W. (2019), *Priorytety obronne państw północnej flanki NATO*, 8.05.2019, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://www.pism.pl/publikacje/Priorytety_obronne_pa_stw_p_nocnej_flanki_NATO, 20.02.2020.
- Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, 5.12.1994, United Nations, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/52241/Part/I-52241-0800000280401fbb.pdf>, 10.04.2019.
- Ministry of Defence (2017), *UK steps up to take command of NATO task force*, 11.01.2017, Government UK, <https://www.gov.uk/government/news/uk-steps-up-to-take-command-of-nato-task-force>, 16.04.2019.
- Morris N., Osborne D., *Ukraine crisis: This is Europe's biggest crisis in the 21st century, warns William Hague as Russia defiantly threatens a military assault on Crimea*, 4.03.2014, „The Independent”, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-crisis-western-countries-scramble-to-respond-to-russia-as-acting-president-appeals-to-moscow-9166748.html>, 16.04.2019.
- NATO's Enhanced Forward Presence*, 03.2019, NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_04/20190402_1904-factsheet_efp_en.pdf, 16.04.2019.
- Nicholls D. (2018), *Gavin Williamson commits extra British troops in Ukraine to stop Russia, reversing Cold War outcome*, 20.09.2018, „The Telegraph”, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/09/20/gavin-williamson-commits-extra-british-troops-ukraine-stop-russia/>, 16.04.2019.
- Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements*, Minsk, 11.02.2015, United Nations, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf, 10.04.2019.
- Press Association, *British troops land in Estonia for Nato mission to deter Russia*, 18.03.2017, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/uk-news/2017/>

- mar/18/british-troops-land-in-estonia-for-nato-mission-to-deter-russia, 16.04.2019.
- Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group*, Minsk, 5.09.2014, OSCE, <https://www.osce.org/home/123257>, 10.04.2019.
- RAF Typhoon Jets Arrive In Estonia*, 25.04.2019, RAF, <https://www.raf.mod.uk/news/articles/raf-typhoon-jets-arrive-in-estonia/>, 16.04.2019.
- Rowe P. (2016), *Legal Accountability and Britain's Wars 2000–2015*, Routledge, London–New York.
- Szymański P. (2019), *Konsekwencje brexitu dla polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii i wschodniej flanki NATO*, 3.04.2019, Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-04-03/konsekwencje-brexitu-dla-polityki-bezpieczenstwa-wielkiej>, 28.02.2020.
- Telegraph Reporters, *British troops arrive in Estonia to deter Russian aggression in one of biggest deployments to region in decades*, 18.03.2017, „The Telegraph”, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/18/british-troops-arrive-estonia-deter-russian-aggression-one-biggest/>, 16.04.2019.
- The Royal Welsh Arrive In Estonia*, 30.10.2017, Forces Network, <https://www.forces.net/news/royal-welsh-arrive-estonia>, 16.04.2019.
- Tomaszewski J. (2015), *Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr IV.
- Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport, 5.09.2014, NATO, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm, 10.04.2019.
- Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016*, Warsaw, 9.07.2016, NATO, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_133169.htm, 10.04.2019.
- Zieliński M. (2017), *Jakim uzbrojeniem dysponuje Batalionowa Grupa Bojowa?*, 25.04.2017, „Polska Zbrojna”, <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articles-how/22423?t=Jakim-uzbrojeniem-dysponuje-Batalionowa-Grupa-Bojowa->, 16.04.2019.

The activities of the United Kingdom to strengthen the security of NATO's north-east flank in the face of Russia's military activity in Ukraine

Summary

The subject of the article is the activities of the United Kingdom aimed at increasing the security of NATO's north-eastern flank countries in the context of the crisis in

Ukraine. The first part of the text discusses the involvement of the United Kingdom in ensuring the security of Poland and the Baltic states in the 20th century, including, above all, retaining their independence. The second part is devoted to London's reaction to Russia's armed operations in Ukraine in the political and economic spheres. The third part discusses the military aspects of the United Kingdom's support for the security of Poland and the Baltic states during the crisis in Ukraine. The extent of London's political response to the crisis in Ukraine has been limited. Nevertheless, the United Kingdom has definitely joined the military activities to strengthen the security of NATO's north-eastern flank countries.

Key words: Great Britain, the crisis in Ukraine, the north-eastern flank of NATO, British-Russian relations

Michał SKORZYCKI

Społeczna Akademia Nauk

ORCID: 0000-0002-5519-2084

Polityka europejska Słowacji w kontekście jej uczestnictwa w Grupie Wyszehradzkiej

Streszczenie: Tekst podsumowuje główne cele i kierunki polityki europejskiej Słowacji, a także interesy państwa, które są realizowane w jej ramach. Artykuł zaczyna się od przeglądu najważniejszych interesów Republiki Słowackiej, broniących poprzez prowadzenie polityki zagranicznej. Następnie przedstawione są uwarunkowania realizacji tego typu polityki oraz metody prowadzenia jednej z jej odnóg, tj. polityki europejskiej, po czym omówiony zostaje zakres wykorzystania własnej pozycji w UE w działaniach wewnątrz Grupy Wyszehradzkiej. Zasadniczym kontekstem analizy zawartej w tekście jest swoista sytuacja polityczna kraju, który jako jedyny należy zarówno do Grupy Wyszehradzkiej, jak i strefy euro. Jej głównym celem jest ukazanie sposobów i skali wykorzystania tej pozycji do realizacji własnych interesów. Słowacja pokazana jest jako państwo, którego polityka zagraniczna opiera się obecnie na silnych związkach z Niemcami i Francją, zapewniających mu dostęp do unijnych środków i zachodnich inwestycji oraz bezpieczeństwo energetyczne.

Słowa kluczowe: Słowacja, polityka zagraniczna, Grupa Wyszehradzka, Unia Europejska

Republika Słowacka (RS) jest jedynym państwem Grupy Wyszehradzkiej (V4) należącym do strefy euro. Ta sytuacja daje jej szczególne położenie w Grupie, umożliwiające pełnienie roli pośrednika między krajami zrzeszonymi a największymi państwami członkowskimi UE i Komisją Europejską. W obliczu konfrontacyjnego kursu obserwowanego w polityce europejskiej Polski i Węgier, położenie Słowacji zapewnia jej szczególne możliwości w zakresie prowadzenia politycznej gry, służącej rekompensowaniu niskiego potencjału ludnościowego i gospodarczego za pomocą kapitału politycznego. Szansa ta dostrzeżona została już przez Niemcy, czego przejawem była choćby wypowiedź ministra spraw zagranicznych Sigmara Gabriela z sierpnia 2017 r., w której określił Słowację mianem pomostu między „jądrem UE” a państwami członkowskimi z Europy Środkowo-Wschodniej. Celem niniejszego artykułu jest

wyszczególnienie i scharakteryzowanie przypadków wykorzystywania wspomnianego usytuowania kraju – w kontekście zasadniczych kwestii spornych między V4 a Niemcami, Francją oraz Komisją Europejską – do realizacji jego interesów oraz poprawiania jego pozycji na arenie międzynarodowej.

Teoretyczną podstawą analizy był paradygmat racjonalistyczny w wersji klasycznej reprezentowanej przez Hansa Morgenthaua (Morgentau, 2010, s. 21, 27–29). Przyjęto zatem założenie, że polityka międzynarodowa opiera się na uniwersalnych i obiektywnych zasadach, z których główną jest dążenie aktorów do realizacji własnych interesów, które należy rozumieć w kategoriach siły. Kryterium oceny działań politycznych nie są zatem intencje prowadzących je podmiotów, ale ich efektywność w realizacji celów oraz racjonalność, połączona ze zdolnością do przedstawiania urzeczywistniania własnych aspiracji jako osiągnięcia ogólnie akceptowanych celów o charakterze moralnym. Moralność należy przy tym rozumieć jako część kulturowego kontekstu działań, zaś przedkładanie indywidualnych „moralnych aspiracji” nad przetrwanie może prowadzić do skutków gorszych (w kategoriach etycznych) niż odstępowanie od wartości. Zdawać by się wprawdzie mogło, że do analizowania polityki państw należących do mocno zinstytucjonalizowanych ugrupowań integracyjnych i organizacji w rodzaju Unii Europejskiej bardziej nadawałyby się koncepcje republikańskiego czy instytucjonalnego liberalizmu, jednak pierwsza z nich wydaje się być fundamentem teoretycznym samej UE, zatem służyć może raczej do analizowania rozbieżności między teorią a praktyką, co nie mieści się w zakresie celów niniejszego tekstu. Druga z wymienionych, poprzez eksponowanie różnorodności powiązań wpływających na współzależność państw, gubi z kolei nieco sam sens polityki, która nadal jest prowadzona między państwami Unii, nawet jeśli zgodziły się one na dokonanie głębokiej integracji swoich gospodarek oraz zrezygnowały z przemocy jako formy rozwiązywania konfliktów i obrony własnych interesów wewnątrz ugrupowania. Nie doszło przy tym do stworzenia wspólnej europejskiej przestrzeni politycznej, a co za tym idzie państwo narodowe jest nadal zasadniczym fundamentem demosu i punktem odniesienia dla polityków zainteresowanych zdobyciem władzy. Pożyteczne stosowanie paradygmatu realistycznego nie wyklucza poszukiwania związków między polityką zagraniczną państwa a jego sytuacją wewnętrzną, czego dowodzi chociażby udany wywód Andrzeja Dybczyńskiego (Dybczyński, 2014, s. 70–71), w którym zwraca on uwagę na wewnętrzne uwarunkowania zawierania sojuszy międzypaństwo-

wych, korzystając przy tym ze wspomnianej teorii. Uzupełnieniem teoretycznym w tym aspekcie była socjologiczna teoria racjonalnego wyboru, tłumacząca zależności między racjonalnym postępowaniem aktorów dążących do maksymalizacji korzyści, a racjonalnością kolektywnych skutków ich działań (Hechter, Kanazawa 2006, s. 165).

Realizacja celu niniejszej pracy zaczyna się od wyodrębnienia obecnych priorytetów polityki zagranicznej Republiki Słowackiej oraz interesów chronionych poprzez jej prowadzenie. Następnie zarysowywane zostają podstawowe uwarunkowania wewnętrzne polityki zagranicznej Słowacji oraz zasadnicze sposoby realizacji interesów Słowacji poprzez prowadzenie polityki europejskiej i udział w Grupie Wyszehradzkiej. Analizie poddano wybrane posunięcia rządu i prezydenta RS, zaobserwowane w latach 2010–2019, chociaż dla ich pełnego zrozumienia konieczne było niejednokrotnie zarysowywanie kontekstu historycznego poprzez odwoływanie się do wcześniejszych wydarzeń. Kryteriami wyboru działań politycznych poddanych analizie były: ich treściowa spójność z kierunkiem polityki europejskiej, logiczny związek z realizowaniem celów i interesów Słowacji wymienionych w cytowanym dokumencie strategicznym polityki zagranicznej RS (*Úspešné*) oraz związki z polityką prowadzoną w stosunku do pozostałych państw Grupy Wyszehradzkiej.

Zasadnicze interesy Republiki Słowackiej realizowane poprzez prowadzenie polityki zagranicznej

Priorytety polityki zagranicznej Słowacji opisane w strategii mającej stanowić jej podstawę, przyjętej przez rząd w Bratysławie, są typowe dla niewielkiego państwa, obrazując jego tendencję do multilateralizmu ułatwiającego mu zmaganie się z konkurencją większych krajów i zapewnienie sobie dogodnej pozycji negocjacyjnej. Widać to choćby przy okazji kwestii obronności, która nie jest wyrażona wprost, a za pośrednictwem priorytetu „Wzmocnienie bezpieczeństwa obszaru euroatlantyckiego” (*Úspešné*, s. 7). Jeden z sześciu priorytetów zatytułowany „Interesy RS w efektywnej UE” dosyć bezpośrednio określa podstawowe założenia polityki europejskiej Słowacji, sformułowane za pośrednictwem trzech celów strategicznych:

- wzmocnienie promocji interesów Republiki Słowackiej w UE i jej wpływu na tworzenie wspólnych polityk UE;

- promowanie rozszerzenia UE w oparciu o ścisłe przestrzeganie kryteriów przedakcesyjnych;
- przyczynianie się do wzmocnienia skutecznego funkcjonowania instytucji UE (*Úspešné*, s. 4).

W ramach pierwszego z nich, poziomem precyzji wyróżnia się dążenie do „zakończenia tworzenia jednolitego rynku wewnętrznego UE i stopniowego usuwania barier z europejskiego rynku pracy, usług i energii”, mogącego poprawić stan bezpieczeństwa energetycznego kraju oraz dodatkowo zwiększyć jego atrakcyjność inwestycyjną. W ramach tego priorytetu Słowacja ma także dążyć do „[...] zastosowania traktatu li zbońskiego i wykorzystania nowych ram instytucjonalnych UE do egzekwowania interesów Republiki [...]”.

Poza tym RS wspiera poszerzenie ugrupowania o państwa Zachodnich Bałkanów oraz Turcję, dążąc do „[...] pogłębienia współpracy, procesu integracji i konsolidacji UE” (*Úspešné*, s. 4). Jednocześnie w ramach realizacji priorytetu związanego w rozwoju gospodarczym, słowacka polityka zagraniczna zmierza w kierunku zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego, zaś wśród celów strategicznych związanych z bezpieczeństwem i demokratyzacją znalazła się „regulacja imigracji zgodnie z interesami RS”.

Z treści dokumentu programowego wyłaniają się zatem cztery główne interesy państwa, których obronie ma służyć jego polityka zagraniczna:

- zwiększanie poziomu bezpieczeństwa militarnego i energetycznego;
- zwiększanie poziomu eksportu i inwestycji;
- utrzymanie transferów finansowych przekazywanych przez unijne Fundusze oraz w ramach WPR;
- zapewnianie państwu wpływów politycznych w UE.

Podstawowe uwarunkowania wewnętrzne polityki zagranicznej Słowacji

Politykę zagraniczną Słowacji prowadzi rząd, odpowiedzialny przed Radą Narodową Republiki Słowackiej i powoływany (wraz z przewodniczącym) przez Prezydenta Republiki Słowackiej (Konstytucja, art. 110, 111, 114 ust. 1, 119 p. i.). Konstytucja nie przewiduje liczby, nazw czy konkretnych uprawnień poszczególnych ministerstw, powierzając ich powoływanie Radzie Narodowej, wykonującej swoje prerogatywy w tym względzie na drodze ustawowej (*Ústava*). Realizacją polityki za-

granicznej zajmuje się obecnie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Europejskich Republiki Słowackiej, powołane do życia ustawą z 2016 r. (*Štatút*).

Pewne uprawnienia jej dotyczące posiada także prezydent wybierany w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję, do którego kompetencji należy reprezentowanie Republiki Słowackiej na zewnątrz (Konstytucja, art. 101 ust. 2, ust. 1) oraz zawieranie i ratyfikowanie umów międzynarodowych, przy czym zawieranie umów może delegować na rząd lub, za jego zgodą, na jego poszczególnych członków, dysponując jednocześnie uprawnieniem do żądania „[...] od rządu Republiki Słowackiej oraz od jego członków informacji niezbędnych do wykonywania swoich kompetencji” (Konstytucja, art. 102, ust. 1. p. a, r.). Część umów międzynarodowych musi być też zatwierdzana przez Radę Narodową (Konstytucja, art. 86, p. e.).

Słowacja jest krajem małym, nieposiadającym głębi strategicznej ani większego potencjału demograficznego i militarnego, a zatem w dziedzinie obronności jest zdana na sojusze. Siły zbrojne tego państwa zatrudniają przy tym tylko 18 tys. żołnierzy i oficerów, zaś armia cierpi na niedoinwestowanie objawiające się niskimi płacami kadry i takąż obecnością nowoczesnego sprzętu (Łada, 2017, s. 9). Sytuacja ta jest spowodowana faktem, że wysokość wydatków na obronność wynosi jedynie 1,16% PKB – spadła z wymiaru 1,7% utrzymywanego przed wejściem do NATO – (Goda, Goszkowski, 2016, s. 59), acz przed warszawskim szczytem NATO w lipcu 2017 r. rząd zapowiedział podniesienie tego odsetka do 1,6%, zaś docelowo do 2% w 2024 r. (Goda, Goszkowski, 2016, s. 59; *Słowacja: F-16*, 2018). Rozpoczęto też program modernizacji armii, w ramach którego podjęto decyzję o zakupie 9 śmigłowców Black Hawk, dwóch samolotów transportowych C-27J Spartan oraz 81 kołowych transporterów opancerzonych Patria AMV, zapowiadając też nabycie 41 pojazdów opancerzonych i wymianę radzieckich samolotów MiG-29, prawdopodobnie na F-16V Block 70/72 lub Jas-39E/F Gripen NG (*Słowacja: F-16*, 2018).

Populacja państwa w 2018 r. wynosiła 5432 tys. osób, zaś terytorium – 49 035 tys. km² (*Warunki życia; Słowacja liczba ludności*). Słowacja jest przy tym jedynym państwem V4 graniczącym z wszystkimi pozostałymi, a jej granice z partnerami z Grupy są dłuższe od pozostałych – 679 km z Węgrami, 597,5 km z Polską, 265 km z Czechami. Poza tym graniczy z Austrią (127,2 km) i ze strefą poradziecką za pośrednictwem Ukrainy – 98 km (*Warunki życia*). Konsekwencją położenia jest zaintereso-

sowanie regionalnymi związkami wewnątrz UE oraz czerpaniem zysków z tranzytu rosyjskich węglowodorów przesyłanych do Europy, zapewniającego budżetowi wpływy w wysokości około 150 mln euro rocznie (Dąborowski, Groszkowski, 2015)¹.

Istotnym czynnikiem wpływającym na politykę zagraniczną Słowacji jest otwarty charakter jej gospodarki opartej na eksporcie i inwestycjach zagranicznych², będący skutkiem reform gabinetów Mikulusza Dzurindy, opartych na założeniach neoliberalizmu oraz neoinstytucjonalizmu (Ručinská, 2010, s. 162). Władze zdecydowały o wykorzystaniu taniej siły roboczej oraz niskiego opodatkowania do przyciągnięcia inwestycji, skutkiem czego drugi rząd Dzurindy nie zgodził się na harmonizację podatków pośrednich i polityki socjalnej z innymi państwami UE (Bilčík, Groszkowski, 2016, s. 31). Dominującym produktem eksportowym stały się wyroby przemysłu motoryzacyjnego, zlokalizowanego w zachodniej – zakłady Volkswagena w Bratysławie oraz PSA w Tarnawie, a także uruchamiana obecnie fabryka firmy Jaguar/Land Rover w Nitrze (Kublik 2018) – centralnej i północnej (fabryka KIA Motors w Žilinie) oraz wschodniej części kraju – w rejonie miast Koszyce i Kochenec, gdzie produkuje się układy napędowe w zakładach Ford Gertrag i Molex (Lizak, 2011, s. 146–147).

Dążenie do dalszego wzrostu inwestycji było bodźcem do zamiany autonomicznej waluty na euro, dobrze przyjęte przez dotychczasowych inwestorów ze względu na obniżenie kosztów bankowych i administracyjnych oraz ryzyka kursowego i stanowiące jednocześnie dla nowych dowód na stabilność słowackiej gospodarki, zdolnej do spełnienia (nie-małym kosztem społecznym) restrykcyjnych warunków przyjęcia do strefy euro (*Slovakia and the European Union*, 2010, s. 195).

Sytuacja ta skłania słowackich decydentów do utrzymywania kraju w głównym nurcie integracyjnym, przy czym wykazują oni ograniczoną aktywność w zakresie proponowania własnych rozwiązań wspólnie

¹ Słowacja ma jedną z najbardziej zagęszczonych sieci przesyłowych gazu w UE, będąc najistotniejszym państwem tranzytowym tego paliwa w Europie Środkowej, przez którego terytorium rocznie transportowanych jest około 95 mld m³ gazu, którego większa część trafia do odbiorców w Czechach, Niemczech, Austrii, Francji, Włoszech, Węgrzech, Słowenii i Chorwacji (Pronińska, 2013, s. 25). Zapotrzebowanie krajowe na surowiec sięga jedynie 5 mld m³ (Dąborowski, Groszkowski, 2015).

² Już dwa lata po wejściu do UE obroty Słowacji w handlu zagranicznym sięgnęły 160% PKB, a przy tym 80% z nich było realizowane w euro (Nič, Šlobodník, Šimečka, 2014, s. 7).

towych. Może to być spowodowane słabo rozwiniętym zapleczem eksperckim oraz brakiem właściwej akademickiej dyskusji nad kwestiami reform instytucjonalnych UE. W związku z tym dosyć ograniczone są możliwości monitorowania działań kolejnych ekip rządzących, a co za tym idzie brak jest presji oraz zaplecza doradczego, które spowodowała by formułowanie śmiałych programów w zakresie polityki europejskiej (Nič, Slobodník, Šimečka, 2014, s. 10).

Poza tym obecność kwestii europejskiej w dyskusji publicznej jest niewielka, z którego to względu sprawy mieszczące się w jej zakresie są zazwyczaj przedmiotem uzgodnień elit politycznych, biznesowych i administracyjnych (Nič, Slobodník, Šimečka 2014, s. 7). Jeżeli już tematyka unijna pojawia się w publicznej przestrzeni, jest zazwyczaj ograniczona do spraw związanych z dystrybucją środków, w rodzaju wykorzystania funduszy strukturalnych, czy kwestii wsparcia dla niestabilnych finansowo państw strefy euro (Bilčík, s. 2).

Sytuacja ta ma wyraźne źródła społeczne, określone przez Vladimíra Bilčíka mianem „słowackiego paradoksu” (Bilčík, s. 2). Polega on na połączeniu wysokiego poparcia dla pozostawania Słowacji w UE oraz głównym nurcie integracyjnym z powszechnym brakiem zainteresowania wobec unijnej polityki. Jaskrawym przykładem tego fenomenu było połączenie najniższej (trzeci raz z rzędu) w Unii frekwencji w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku (13%) z (kontrastującym z wieloma innymi krajami) wykazywanym przez słowackich wyborców brakiem poparcia dla partii eurosceptycznych w wyborach do PE oraz wysokim odsetkiem osób dobrze oceniających wówczas obecność kraju w UE i strefie euro – wynik ustępował jedynie rezultatom analogicznych badań przeprowadzonych w Niemczech i w Polsce (Bilčík, s. 2; Nič, Slobodník, Šimečka, 2014, s. 10). Co więcej, badania przeprowadzone tuż przed wyborami w ramach programu Eurobarometr wykazały, że tylko w pięciu państwach członkowskich respondenci deklarują (nieznacznie) wyższe zaufanie do PE niż Słowacy; sięga ono wśród nich 56% (*Standardowy Eurobarometr 80*, 2013, s. 3).

Zarysowane wyżej zjawisko społeczne wskazuje na sytuację panowania w społeczeństwie słowackim nieprzepracowanego euroentuzjazmu, który w obecnej sytuacji pozwala elitom na utrzymanie proeuropejskiego kursu, ale jest podstawą dosyć niestabilną, która może nie wytrzymać prób zmiany relacji wpływów i wpłat do budżetu oraz konieczności dokonywania poświęceń na rzecz wspólnych interesów UE. Bratysława zademonstrowała już ten wariant zachowania, decydując się na zaskar-

żenie do TSUE decyzji Rady z września 2015 r. dotyczącej obowiązku przyjmowania kwot uchodźców przez państwa członkowskie, mimo wątpliwych podstaw prawnych, skutkujących oddaleniem skargi (*Słowacja: szanujemy*, 2017). Wcześniej, 11 października 2011 roku, słowacki parlament odrzucił projekt reformy Europejskiego Instrumentu Stabilności Finansowej, zakładający wsparcie dla członków strefy euro zagrożonych bankructwem. Finalnie projekt został przyjęty dwa dni później dzięki poparciu ówczesnej opozycji, jednak akceptacja partycypacji RS w „pakiecie ratunkowym” (udział państwa w finansowaniu pożyczki dla Grecji miał wynieść 816 mln euro) spowodowała upadek centro-prawicowego rządu koalicyjnego Ivety Radičovej, wcześniej przyczyniając się do porażki wyborczej pro-unijnej Partii *Smer*-Socjalna Demokracja i ukazując brak społecznej akceptacji dla obciążeń solidarnościowych wynikających z członkostwa w strefie (Groszkowski, 2011; Mesík, 2010).

Na tym tle możliwa jest popularyzacja interpretacji integracji europejskiej jako projektu elit, której sprzyjają przypadki nielegalnego czerpania ze środków unijnych przez nieformalne grupy biznesmenów i polityków, ujawniane przykładowo w czasie realizacji projektu budowy autostrad oraz – w sposób bardziej spektakularny – w sprawie zabójstwa dziennikarza śledczego Jána Kuciaka, badającego przykłady nielegalnej eksploatacji wspomnianych funduszy przez kalabryjskie zorganizowane grupy przestępcze, korzystające z kontaktów w kręgach rządowych (Kuciak, 2018). Afera doprowadziła do fali demonstracji, pod naporem których doszło do rekonstrukcji gabinetu, obejmującej ustąpienie premiera Roberta Fico oraz ministra spraw wewnętrznych Roberta Kaliniaka (Meredith, 2018). Wspomnianej interpretacji sprzyjać może panujący w kraju poziom zaufania do instytucji, należący do najniższych w UE. W pierwszej połowie 2018 r. 77% słowackich respondentów Eurobarometru wyraziło nieufność wobec rządu, 72% – wobec parlamentu, 82% – wobec partii politycznych a 72% – wobec wymiaru sprawiedliwości (*Standard Eurobarometer 89*, 2018, s. 42–44, 48). Istnieje zatem w społeczeństwie słowackim znaczny potencjał niezgody na dalsze pogłębianie integracji z UE, który może w przyszłości poważnie skomplikować prowadzenie polityki europejskiej przez władze.

Należy też zwrócić uwagę na zwiększenie eurosceptycyzmu słowackich parlamentarzystów. Po wyborach z 2016 r. *Smer* wprowadził utrzymał się przy władzy, ale zanotował spadek popularności, redukujący liczbę jego posłów z 83 do 49 (*Słowacja*). Trzeba zresztą zwrócić uwagę, że w początkowej fazie swojej działalności partia ta krytykowała rządzącą

wtedy prawie za zbytnią uległość, przejawianą rzekomo w trakcie negocjacji akcesyjnych, zaś jej członkowie zaczęli przejawiać wyraźnie poglądy prointegracyjne dopiero po decyzji przewodniczącego Ficy o przyjęciu ideologii socjaldemokratycznej po wyborach z 2002 r. (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 26). Co więcej, cztery lata później *Smer* wszedł w koalicję rządową z opóźniającym integrację Ruchem na Rzecz Demokratycznej Słowacji (HZDS) Vladimíra Mečiara oraz z nacjonal-populistyczną i prorosyjską Słowacką Partią Narodową (SNS), gromadzącą kapitał polityczny dzięki epatowaniu wyborców negatywnym stosunkiem do mniejszości narodowych.

Słabszy wynik zanotowało też liberalne i prounijne ugrupowanie *Most-Híd*, jednoczące działaczy pochodzenia słowackiego i węgierskiego, tracąc 2 z 13 posłów. Poza tym wyborczego prognozę nie udało się przekroczyć, przychylnemu integracji, konserwatywnemu Ruchowi Chrześcijańsko-Demokratycznemu (KDH) oraz założonej przez Dzurindę Słowackiej Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej-Partii Demokratycznej (SDKU-DS), która odegrała kluczową rolę przy wprowadzaniu Słowacji do UE (*Slovakia*). Do Rady Narodowej wrócili natomiast po czteroletniej przerwie reprezentanci SNS (15 posłów), zaś po raz pierwszy zasiedli w niej przedstawiciele nacjonalistycznej Partii Narodowej Nasza Słowacja (L'SNS), kierowanej przez byłego marszałka województwa bańsko-bystrzyckiego Mariana Kotlebę, który domaga się opuszczenia NATO i UE, prowadząc akcję zbierania podpisów pod wnioskiem o ogłoszenie referendum w tej sprawie (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 31).

Poza tym znaczny wzrost poparcia (z 11 do 21 posłów) zanotowała umiarkowana eurosceptyczna Partia Wolność i Solidarność (SaS), sprzeciwiająca się przyjęciu traktatu z Lizbony i domagająca się wprowadzenia obowiązku akceptowania każdej propozycji przekazywania przez Słowację kompetencji Komisji Europejskiej poprzez głosowanie w Radzie Narodowej kwalifikowaną większością 3/5 głosów (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 27–28). Z 16 do 19 posłów powiększyło też reprezentację parlamentarną ostrożnie eurosceptyczne stronnictwo Zwykli Ludzie i Niezależne Osobowości (OĽaNO-NOVA), które wraz z SaS umieściło swoich europarlamentarzystów we frakcji Konserwatystów i Reformatorów. Trudny do określenia stosunek do kwestii związanych z integracją ma zaś nowe, założone przez milionera Borisa Kollára, ugrupowanie Jesteśmy Rodziną, które po raz pierwszy uzyskało reprezentację parlamentarną (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 28). Wyraźniejsze stanowisko zaprezentował natomiast zrzeszający różne inicjatywy obywatelskie ruch

Siet', którego kierownictwo poparło zbliżenie Słowacji do jądra integracji gospodarczej UE (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 28).

Metody realizacji interesów RS przy pomocy polityki europejskiej

Zapewnienie państwu bezpieczeństwa w sensie militarnym i energetycznym jest realizowane przez RS na kilku płaszczyznach polityki europejskiej.

Pierwsza z nich ma charakter ekonomiczny. Wspomniana otwartość słowackiej gospodarki ma podnieść koszty, które poniosłaby gospodarka europejska po zajęciu Słowacji przez mocarstwo trzecie. W tym sensie bezpośrednie inwestycje zagraniczne stanowią substytut surowców naturalnych bądź dużego rynku zbytu, wiążąc interesy silniejszych państw (szczególnie Niemiec) z suwerennością RS.

Druga płaszczyzna ma już charakter *stricte* militarny. Jak zostało wspomniane, własny potencjał wojskowy kraju jest niewystarczający do prowadzenia samodzielnej obrony. Jej podstawą musi być zatem system sojuszy, z których kluczowe znaczenie ma oczywiście NATO. Warto jednak zwrócić uwagę, że poziom zaangażowania w sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, kryjący się pod uczestnictwem w organizacji, nie jest traktowany tak ostentacyjnie, jak w przypadku Polski, ze względu na mniejszy entuzjizm elit i opinii publicznej wobec polityki amerykańskiej oraz ich bardziej pozytywny stosunek do Rosji. RS nie kontynuuje jednak polityki premiera Mečiar, który rozważał ogłoszenie Słowacji państwem neutralnym w zamian za tanie rosyjskie surowce i wsparcie dyplomatyczne (Bajda, 2010, s. 262).

Aż do kryzysu gazowego z 2009 roku kolejne słowackie rządy nie podejmowały wysiłków na rzecz dywersyfikacji dostaw węglowodorów, skutkiem czego RS do dzisiaj należy do grupy państw o jednym z najwyższych stopni uzależnienia energetycznego od Rosji. Z tego względu Słowacja niechętnie odnosi się do prób stosowania przez UE bardziej zdecydowanej polityki wobec Kremla, czego dobitnym przejawem był sprzeciw premiera Ficy wobec zamierzeń wprowadzenia poważniejszych wspólnotowych sankcji gospodarczych po zajęciu przez Rosję Krymu i zgłoszenie *désintéressement* wobec jej konfliktu z Ukrainą, wzmocnione stwierdzeniem, że to Ukraina odpowiada za zaistniałą sytuację. Stanowisko to potwierdzone zostało gestem w postaci wizyty w Moskwie Mirosława Lajčáka, ministra spraw zagranicznych i zarazem absolwenta

moskiewskiej MGIMO, w czasie gdy przedstawiciele innych państw UE odwoływali zapowiedziane przyjazdy (Palata, 2014).

Ten sam premier Fico zasłynął też z krytyki Stanów Zjednoczonych, uzupełnionej o przedterminowe wycofanie słowackiego kontyngentu z Iraku. Poparcie słowackiej opinii publicznej dla pozostawiania kraju w NATO jest przy tym wyraźnie niższe niż akceptacja członkostwa w UE (58,2% do 73,9%), co sprawia że przejazdy kolumn wojsk państw sojuszu nie spotykają się z entuzjazmem, a fakt prowadzenia przez nie ćwiczeń na jednym ze słowackich poligonów nie jest nagłaśniany (Prieskum, 2017; Łada, 2017, s. 9). Ponadto trzeba tu przypomnieć, że w Radzie Narodowej zasiadają przedstawiciele dwóch partii domagających się wystąpienia z organizacji. Ta sytuacja zwiększa gotowość RS do uczestniczenia w dodatkowych projektach związanych z obronnością. Stąd udział kraju w stałej współpracy strukturalnej w dziedzinie obrony (PESCO) – unijnej inicjatywie, z której słowacki rząd chce skorzystać m.in. w celu optymalizacji swoich programów zbrojeniowych oraz uzyskania dla nich dodatkowego finansowania (*Slovakia joins*).

W ostatnich latach Słowacja wzmogła jednak przede wszystkim intensywność wykorzystywania polityki europejskiej w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa energetycznego. Wspomniane już dobre relacje z Rosją nie są bowiem w stanie dostatecznie go zagwarantować ze względu na pośrednictwo Ukrainy i poziom napięcia w stosunkach Moskwa–Kijów. Dowiodło tego odcięcie dostaw gazu ziemnego wywołane konfliktem tych państw na początku 2009 r., które wywołało konieczność wstrzymania produkcji w wielu słowackich fabrykach, doprowadzając do strat o wartości przekraczającej miliard dolarów i spowolnienia wzrostu gospodarczego o około 1–1,5% PKB (Palata, 2014; Dąborowski, Duleba, 2016, s. 72).

Warto tutaj nadmienić, że RS wykazuje największe uzależnienie importowe w zakresie surowców energetycznych spośród wszystkich państw V4 (Pronińska, 2013, s. 12). Nadrabia to jednak w pewnym stopniu przy pomocy najbardziej zróżnicowanego ze wszystkich krajów Grupy bilansu energetycznego, podnoszącego nieco odporność kraju na wstrzymanie dostaw rosyjskich (Pronińska, 2013, s. 11). W tej sytuacji w interesie Słowacji leży dywersyfikacja źródeł dostaw gazu ziemnego, co nie musi jednak oznaczać dążenia do zdecydowanego zwiększenia liczby państw dostarczających surowiec, a jedynie do zapewniania krajowi możliwości w zakresie importu z pominięciem Ukrainy. Drogą do osiągnięcia tego zamierzenia jest współpraca z państwami regionu w formule V4 oraz

V4+, dająca Słowacji potencjalną solidarność sąsiadów w razie kolejnego kryzysu gazowego oraz szansę na rozbudowę połączeń o zdolności rewersyjnej, zapewniających państwu alternatywną drogę przesyłową. Wpisane we współpracę wyszehradzką dążenie do utworzenia wspólnego rynku gazowego, celem poprawienia pozycji negocjacyjnej, jest dla RS raczej kosztem niż zyskiem, ze względu na to, że już teraz udaje jej się uzyskiwać niskie ceny surowca od rosyjskiego dostawcy, a solidarność ze skłóconą z Moskwą Polską może spowodować ich wzrost.

Aby zwiększyć swoje bezpieczeństwo energetyczne, Słowacja wzięła udział w inicjatywie korytarza energetycznego północ-południe, która znalazła się wśród tematów budapesztańskiego szczytu energetycznego państw V4+ z 2010 r. i została uzupełniona wspólną deklaracją ministrów ds. energii krajów V4 wydaną rok później, zakładającą stworzenie połączeń infrastrukturalnych, które zapewnią zrzeszonym państwom dostęp do dwóch źródeł gazu spoza UE (Pronińska, 2013, s. 64–65). Stanowi ona też zajęcie dla powołanej w 2009 r. grupy roboczej ds. infrastruktury, przemianowanej następnie na grupę wysokiego szczebla ds. bezpieczeństwa energetycznego (Dąborowski, Duleba, 2016, s. 73). W ramach tych działań planowany jest interkonektor łączący Polskę ze Słowacją, budowany przez Gaz-System i Eustream a.s., na który przeznaczono niemal jedną czwartą środków będących do rozdysponowania w ramach unijnego programu „Łącząc Europę” – 107,741 mln euro (Szafrąńska, 2017). Ma on połączyć miejscowość Strachocina w województwie podkarpackim ze stacją kompresorową Veľké Kapušany, osiągając przepustowość 4,7 mld m³ rocznie w kierunku Słowacji oraz od 4,3 do 5,7 mld m³ w przeciwnym. Rozpoczęcie budowy jednak opóźnia się, prawdopodobnie z tego samego powodu, dla którego nie oddano jeszcze łącznika polsko-czeskiego. Strona polska jako priorytetową uważa budowę gazociągu *Baltic Pipe* dla pozyskiwania surowca norweskiego, chcąc zapobiec sytuacji tłoczenia do kraju gazu z linii przesyłowej *Nord Stream II*, jeśli zostałaby oddana do użytku wcześniej. Prognozowany termin ukończenia polsko-słowackiego łącznika został przesunięty z roku 2019 na 2020.

RS wykorzystuje również politykę europejską do zahamowania wspomnianej inicjatywy rosyjsko-niemieckiej, która zagraża jej pozycji jako kraju przesyłowego. Z tego względu delegacja słowacka odniosła się krytycznie do tej koncepcji na szczycie państw NATO z 2017 r. Wyraziła nawet aprobatę dla mocnych słów prezydenta Donalda Trumpa, którego zdaniem gazociąg czyni z Niemiec „zakładnika” Rosji. Prezydent Andrej Kiska i sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i Europej-

skich Ivan Korčok, podważali jednak sens budowy drugiej nitki Gazociągu Północnego, używając argumentów bardziej uniwersalnych niż zagrożenie dla dochodów RS związanych z opłatami przesyłowymi, wskazując na to, że projekt zwiększa uzależnienie UE od Rosji i jednocześnie ma ograniczony sens ekonomiczny w obliczu niepełnego wykorzystania pierwszej nitki rurociągu (*Slovakia supports*, 2017).

Słowackie władze zrobiły jednak niewiele w kierunku zatrzymania projektu, posługując się Polską jako „lodołamaczem”. Z punktu widzenia małego kraju jest to rozwiązanie racjonalne, bowiem zmierza do załatwienia sprawy bez strat politycznych, które wiązałyby się z konfliktem z Niemcami i Rosją. Reakcja na realizację koncepcji Gazociągu Północnego, której pierwszy etap – czyli oddanie do użytku gazociągu *Nord Stream I* – spowodował spadek przepływu gazu przez Słowację o 37% w latach 2011–2014, ma raczej charakter dostosowawczy (Dąborowski, Groszkowski, 2015). RS dąży nie tyle do radykalnego ograniczenia eksportu z Rosji, co do utrzymania statusu kraju tranzytowego oraz zapewnienia ciągłości dostaw surowca. Z tego względu podjęła działania, które mieszczą się w jej polityce europejskiej. W krótkiej perspektywie skorzystała z nowo utworzonego „trójkąta sławkowskiego”, proponując (w maju 2015 r.) jego pozostałym uczestnikom integrację rynków gazu poprzez powiększenie przepustowości, usytuowanego przy przecięciu granic trzech państw, punktu Lanžhot z 24,5 do 51 mld m³ rocznie oraz uruchomienie „wirtualnego gazociągu” przez Słowację łączącego systemy przesyłowe Czech z austriackim hubem w Baumgarten. Słowacki Eustream zaproponował przy tym wykorzystanie mechanizmu sprzężenia rynków, czyli łączenia aukcji z rezerwacją przepustowości, znanego z handlu energią elektryczną. Trzeba zaznaczyć, że propozycja ta jest bardziej ostrożna, niż wcześniejsza inicjatywa utworzenia z tych państw tzw. „regionu gazowego”, z której RS wystąpiła w 2013 r. nie chcąc, jak przypuszczają Dąborowski i Groszkowski, tracić dochodów z opłat przesyłowych (Dąborowski, Groszkowski, 2015). W dalszej perspektywie Słowacja planuje powiększać możliwości przesyłowe z Węgrami i Polską, łącząc je przy tym z tureckim kierunkiem pozyskiwania surowca poprzez planowany gazociąg Eastring, biegnący przez Bułgarię, Rumunię i Węgry, którym ma być tłoczony gaz wydobywany pod Morzem Kaspijskim, na Bliskim Wschodzie oraz (w przyszłości) na szelfie Morza Czarnego należącym do Rumunii (*At a glance*). Użyteczna więc będzie tutaj inicjatywa V4+, zwłaszcza w kontekście pozyskania finansów na pokrycie kosztów inwestycji ze źródeł unijnych.

Zwiększanie poziomu eksportu i inwestycji również wspomagane jest przez politykę europejską RS. Wykracza ona jednak poza tradycyjne formy korzystania z placówek dyplomatycznych celem przyciągania inwestorów, zadeklarowane w rządowej strategii polityki zagranicznej (*Úspešné*, s. 8). Instrumentami służącym temu celowi, należącymi do kategorii polityki europejskiej, jest utrzymywanie dobrych stosunków z Francją i z Niemcami, czyli głównymi źródłami inwestycji, zwłaszcza w przemyśle motoryzacyjnym, oraz wzmacnianie integracji UE w dziedzinie gospodarczej, czego wyrazem było zadeklarowane w programie słowackiej prezydencji z drugiej połowy 2016 r. utworzenie jednolitego rynku usług cyfrowych.

Trudno ocenić, który z tych celów będzie priorytetowy w wypadku niemożliwości ich pogodzenia. Decyzje w tej materii są zazwyczaj podejmowane *ad hoc* i zależą od doraźnych pragmatycznych kalkulacji. Przykładem tego była głośna sprawa zaproponowanej przez Francję nowelizacji dyrektywy 96/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 grudnia 1996 r. dotyczącej delegowania pracowników w ramach świadczenia usług, która wymagałaby od pracodawców wysyłających osoby zatrudnione za granicę opłacania ich według miejscowych stawek. Zdawało się, że w tej sytuacji rząd zdecyduje się na wsparcie, korzystnej dla słowackiej gospodarki, reguły wolnej konkurencji, pozwalającej RS na uzyskiwanie przewagi w konfrontacji z silniejszymi państwami, na co wskazywało podpisanie przez premiera Ficę wspólnej deklaracji szefów państw V4 w maju 2017. Wyrażono w niej sprzeciw wobec koncepcji francuskiej, domagając się wyłączenia usług transportowych z zakresu definicji delegowania (*Joint Statement*, 2017). Stanowisko to, korzystne dla Polski, której firmy delegowały w tym czasie około pół miliona pracowników do innych krajów UE, słowacki premier powtórzył ponownie w czasie rozmowy telefonicznej z premier Beatą Szydło pod koniec sierpnia tego samego roku (*Czeski minister*, 2017), niedługo wcześniej akceptując propozycje francuskie na spotkaniu premierów państw „trójkąta sławkowskiego” z prezydentem Emmanuelem Macronem w Linzu (Rozwadowska, 2017). W październiku 2017 r. reprezentacja RS zagłosowała za nowelizacją dyrektywy w trakcie posiedzenia Rady.

Działania na rzecz utrzymania dobrych relacji z europejskimi mocarstwami regionalnymi są jednak szczególnie wyraźne w odniesieniu do Niemiec. Państwo to jest głównym partnerem handlowym Słowacji (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 5.), a zarazem najistotniejszym partnerem politycznym, z którym sojusz jest o tyle łatwy, że niska liczba utrwalonych

społecznie zbiorowych wspomnień o dwustronnych konfliktach nie stwarza dogodnych warunków społecznych do szukania przez partie kapitału politycznego w przekonywaniu opinii publicznej o rzekomych niebezpieczeństwach związanych z niemieckim prymatem w Europie. Słowacy zazwyczaj przyjmują stanowisko niemieckie w sprawach kluczowych dla UE, jak to było w przypadku metod wyprowadzania strefy euro z kryzysu. RS poparła kurs oszczędnościowy, widząc jednocześnie w dalszej integracji prowadzonej wokół strefy euro sposób na pokonanie kłopotów UE. Wyraził to dobitnie premier Fico w swoim exposé z 2016 r., wskazując na Niemcy jako głównego (poza Republiką Czeską) partnera strategicznego, jak również wyrażając poparcie wobec projektu integracji fiskalnej (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 26). Stolicy kluczowych państw UE nie decydują wprawdzie o poziomie inwestycji w Słowacji, ale Bratysława (nie bez racji) liczy na stworzenie przez nie korzystnego klimatu dla podejmowania takich decyzji przez kierownictwa korporacji pochodzących z tych krajów.

Nieco bardziej zniuansowana jest polityczna taktyka, stosowana przez rząd słowacki, celem uzyskania stałego dopływu środków z funduszy unijnych. RS posługuje się tutaj znów wypróbowaną metodą utrzymywania bliskich stosunków z niemiecko-francuskim tandemem, korzystając jednocześnie z solidarności z grupą V4, którą łączy wspólne zainteresowanie utrzymaniem dotychczasowej polityki wspierania nowych państw członkowskich przy pomocy Funduszy Strukturalnych, pozwalającej im na ograniczanie wydatków na inwestycje infrastrukturalne i wspieranie rolnictwa. Podejście do tej kwestii znów ma raczej charakter taktyczny niż strategiczny, zmieniając się w zależności od okoliczności negocjacyjnych. Jest jednak mało prawdopodobne, żeby Słowacja stanęła solidarnie po stronie któregoś z państw V4, poza Czechami, jeśli w trakcie trwających obecnie negocjacji perspektywy budżetowej 2021–2027 środki dla niego zostaną uszczuplone, chyba że nie będzie się to wiązało ze stratami, lub będzie można przysłużyć wymienić na poparcie w innej sprawie.

Dosyć zbliżone instrumentarium stosuje RS, chroniąc swój kolejny interes strategiczny w postaci poszerzania wpływów w UE. Zasadniczym narzędziem jest oczywiście udział w głównym nurcie integracji, przejawiający się przede wszystkim obecnością w strefie euro, dlatego Słowacja nie przyłączyła się do płynącej z Budapesztu i Warszawy krytyki propozycji reformatorskich Macrona zawartych w treści przemówienia wygłoszonego na Sorbonie 26 września 2017 r., wśród których zawar-

te zostały m.in. postulaty powiększenia wspólnego budżetu opartego na strefie euro i wzmocnionego nowymi podatkami oraz akceptacji dla idei różnych prędkości integracji celem umożliwiania zwiększania jej zakresu przez państwa przodujące bez konieczności włączania pozostałych (Sorbonne, 2017). Słowację stać wprawdzie na opór wobec czołowych państw europejskich, ale jest on zazwyczaj ostrożny i towarzyszą mu gesty pozwalające na utrzymanie zdolności manewrowania i wyjście z konfliktu, celem utrzymania prointegracyjnego kursu. Przykładem tego rodzaju działania jest postępowanie rządu słowackiego w trakcie gwałtownego napływu uchodźców związanego z wojną w Syrii. Delegacja słowacka głosowała przeciwko decyzji Rady z 22 września 2015 r., powiększającej do 66 tys., a docelowo do 120 tys. liczbę kandydatów na azylantów, podlegających rozdysponowaniu zgodnie z systemem kwotowym (Decyzja Rady (UE) 2015/1601, art. 4). Zaraz po głosowaniu premier Fico ogłosił, że Słowacja nie przyjmie przypisanej jej kwoty, decydując się przy tym na wystosowanie wspomnianej już skargi do TSUE. Charakterystyczne jest jednak, że to stanowisko (niedługo po wyborach parlamentarnych) zostało dyskretnie złagodzone. RS nie wycofała się wprawdzie z krytyki systemu rozdziału uchodźców, ale przyjęła symboliczną liczbę 16 osób z Grecji, a następnie jeszcze kolejnych 60 (Šimečka, 2017), zawierając z Austrią porozumienie o umieszczeniu w Gabčíkovie 500 osób z przepełnionego ośrodka w Traiskirchen *Jak Słowacja uniknęła*, 2017), a do tego w grudniu 2015 r. zaprosiła 149 chrześcijan z Iraku (Łada, 2017, s. 9). To zestawienie posunięć potwierdza tezę Bajdy i Zenderowskiego, że sprzeciw Słowacji nie był tylko wyrazem przedwyborczego koniunkturalizmu *Smeru* i jego przewodniczącego, ale próbą zażegnania sytuacji przenoszenia kontrowersyjnych spraw do Rady, gdzie do zablokowania propozycji niezbędna jest koalicja co najmniej 4 państw dysponujących 35% ludności (Bajda, Zenderowski, 2017, s. 38–39). System głosowania ogranicza skuteczność działania związków niewielkich państw, takich jak V4 (ich łączna ludność składa się na 13% populacji UE), zaś trzeba przypomnieć, że kwestia rozdziału uchodźców została przeniesiona pod wpływem Komisji Europejskiej na forum Rady ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych z Rady Europejskiej, na której posiedzeniach obowiązuje dążenie do konsensusu. Chodziło zatem o sprzeciw Słowacji wobec pewnej politycznej praktyki ograniczającej jej wpływy w UE, a nie o liczbę przyjętych cudzoziemców, skoro finalnie zgodziła się przyjąć liczbę niewiele niższą od tej, która przewidziana była w kwestionowanej decyzji i wynosiła 802 (Decyzja Rady (UE) 2015/1601).

Wykorzystanie pozycji zajmowanej przez Słowację w UE na forum Grupy Wyszehradzkiej

Unikalny status podwójnej przynależności do V4 i głównego nurtu integracji, związanego ze strefą euro, daje RS pewne możliwości w zakresie realizacji wspomnianych wyżej interesów.

Przede wszystkim poprawia on pozycję państwa w relacji z jednym z dwóch najważniejszych partnerów o charakterze strategicznym, tj. z Republiką Czeską. W obliczu perspektywy realizacji przynajmniej części wspomnianych postulatów Macrona dotyczących zbudowania twardego jądra UE wokół strefy euro, poprzedni czeski gabinet pod kierownictwem Bohuslava Sobotki postanowił przystąpić do działań dostosowawczych. W ich ramach wystąpił z oryginalną propozycją uzyskania, nieistniejącego do tej pory, statusu członka obserwatora eurogrupy, czyli konferencji ministrów finansów państw strefy euro, na której często zapadają decyzje stanowiące potem kanwę posunięć całej UE (Šafaříková, 2017). Posunięcie to miałyby stanowić alternatywę wobec odejścia od korony, czemu przeciwna jest znakomita większość czeskich wyborców. Nie wiadomo wprawdzie, czy obecny rząd premiera Andreja Babiša będzie kontynuował tę inicjatywę, ale zmienne i niejednoznaczne podejście do strefy euro jego oraz czołowych członków jego partii pozwala sądzić, że pomysł może być podtrzymywany. Aby go zrealizować, Pradze będzie konieczne wsparcie Bratysławy, która do tej pory pełniła wobec niej rolę informatora o treści obrad. W zamian strona słowacka może otrzymać choćby wsparcie dla swojej koncepcji wspólnego rynku energetycznego, zapewniając sobie dalsze zyski z opłat przesyłowych.

Pozycja Słowacji umożliwia jej także rozwiązywanie spraw bieżących w imieniu V4, skutkiem czego może podnosić swój status w Grupie, zwłaszcza w obliczu zmiany położenia Polski, wchodzącej w otwarte konflikty z Komisją Europejską oraz Francją i Niemcami. Nie zapewni to RS oczywiście przywództwa w Grupie, o które z resztą nie zabiega, ale jej pośrednictwo może być na tyle istotne, żeby zapewnić jej pewną specjalizację w V4 i możliwość wymiany usług na wsparcie w realizowaniu jej interesów. Jedną z takich spraw dotyczyła rzekomych podwójnych standardów żywności sprzedawanej przez dużych producentów w starych i nowych państwach UE. To właśnie Słowacja wprowadziła ten temat pod obrady szczytu państw V4 w marcu 2017 roku po przeprowadzeniu laboratoryjnych testów 22 produktów, wykazujących różnice w ich składzie, sprawiając, że szybko trafił on pod obrady Rady ds. rolnictwa i pocią-

gając za sobą pozostałe kraje Grupy, mimo początkowego sceptycyzmu Polski, której badania nie potwierdziły rażących uchybień w zakresie składu produktów (*Sprawa podwójnych standardów*, 2017). Bratysława dowiodła tym samym swojej sprawności i siły przebiccia w Unii, pokazując, że jest w stanie szybko nagłaśniać sprawy i przekonywać unijne gremia do zajęcia się nimi oraz wpływać jednocześnie na agendę V4. Budapeszt natychmiast zajął miejsce głównego sojusznika Bratysławy. Solidarność okazały też Czechy, gdzie już w 2015 roku przeprowadzono podobne badania, nie potrafiąc jednak nadać sprawie wystarczającej rangi na forum UE (Livingstone, Marks, 2016). Rozgrywanie przypadków tego typu przynosi Słowacji kapitał polityczny w kontaktach z czołowymi państwami Unii, przedstawiając ją jako reprezentanta państw członkowskich o najkrótszym stażu i udowadniając im tym samym swoją skuteczność, co wpływa na zwiększenie jej wagi politycznej.

Omówiona sprawa miała dla Węgier i Polski charakter symboliczny. Forsują one bowiem politykę opartą na tworzeniu wyraźnej tożsamości środkowoeuropejskiej, domagającej się uznania swojej równorzędności, co na użytek polityki wewnętrznej jest interpretowane jako obrona godności narodowej i odrzucanie kompleksów. Słowackie władze wyraźnie jednak dystansują się od udziału w tak widzianej polityce, o co pieczołowicie dbają przedstawiciele rządu. Nieprzypadkowe były wypowiedzi Ficy w rodzaju określenia Słowacji mianem pro-europejskiej wyspy w regionie po zwycięstwie wyborczym partii ANO w Czechach (*Slovakia a pro-European*, 2017), czy reakcji ministra Lajčáka na projekt „trójmorza”, którym RS ma być zainteresowana tylko wtedy, jeśli będzie „częścią europejskich działań”, a nie alternatywą wobec UE (Šimečka, 2017).

Słowacja wyraźnie liczy na obsadzenie w roli pośrednika między odradzającym się francusko-niemieckim tandemem a V4. Pozycja ta może zapewnić jej pewne przywileje, zwłaszcza jeśli kraje te zdecydują się na przyjęcie bardziej koncyliacyjnego podejścia do Polski i Węgier oraz przystąpią do stabilizowania UE po „brexicie”. Sygnałem tego jest odmienne potraktowanie Słowacji przez Komisję Europejską, która nie zdecydowała się na uruchomienie wobec niej procedury dyscyplinującej w oparciu o artykuł 258 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, mimo że zainicjowano ją wobec pozostałych członków Grupy, w tym Czech, których władze zdecydowały się na przyjęcie 12 uchodźców (Prończuk, 2017).

Z tego względu dla Słowacji nie jest do końca korzystna decyzja unijnego szczytu w Bratysławie z czerwca 2018 roku. Ustalono tam, że relokacja będzie się odbywała na zasadzie dobrowolności, zaś refor-

ma systemu dublińskiego będzie zatwierdzana na zasadzie konsensusu. Uwzględnione więc zostały opinie państw V4, które odąd mogą z powodzeniem zrezygnować z przyjmowania imigrantów, nie narażając się na ponowne uruchomienie wspomnianej procedury (*Liderzy UE*). Poza tym zwyciężyła, lansowana przez Bratysławę, idea rozstrzygnięcia o kwestiach migracyjnych w oparciu o zasadę jednomyślności. Poprawia to jednak sytuację krajów V4, nie pozwalając Słowacji wyraźnie się wyróżnić i sprawiając, że we wspomnianej kwestii nie będzie już potrzebny pośrednik, który mógłby być wynagrodzony w trakcie negocjowania perspektywy budżetowej 2021–2027.

Wnioski

Sytuacja zewnętrzna Słowacji umożliwia temu krajowi prowadzenie aktywnej polityki europejskiej. Jej kapitał polityczny opiera się na dobrych stosunkach z Francją i Niemcami, cementowanych udziałem w strefie euro, równie dobrymi relacjami z partnerami z V4, stabilnymi stosunkami z Rosją oraz udziałem w NATO, praktykowanym jednak bez ostentacyjnej polityki proamerykańskiej, co w dobie prezydentury Donalda Trumpa, usuwa potencjalne przyczyny napięć ze wspomnianymi państwami stanowiącymi trzon Unii Europejskiej. Potencjał polityczny związany z tą sytuacją nie jest jednak wykorzystywany w pełni. Trudno bowiem w polityce tego państwa znaleźć poważniejsze własne idee, dotyczące sposobu rozwiązywania problemów, w które obfitują relacje między państwami Unii. Bratysławska dyplomacja ogranicza się zazwyczaj do odnoszenia się do pomysłów innych aktorów, popierając najczęściej rozwiązania proponowane przez Niemcy i Francję. Polityka regionalna Słowacji opiera się zatem bardziej na taktycznym lawirowaniu, niż poszukiwaniu wspólnych strategii z sąsiadami. Trudno wskazać na istotniejsze przykłady poszukiwania przez RS pól zbliżenia między tandemem polsko-węgierskim a francusko-niemieckim, chociaż działania w tym kierunku byłyby możliwe i niewątpliwie przyniosłyby tamtejszej dyplomacji atuty. W miejsce ambitnych projektów tego typu, Słowacja stara się uzyskiwać doraźne korzyści, przyjmując linię przyjazną partnerom z V4, ale w momentach kluczowych akceptując stanowiska silniejszych państw zachodnich i usiłując odnosić korzyści płynące z wizerunku najbardziej pronijnego państwa Europy Środkowej. Działania te łączą zatem podjęcie multilateralne, w odniesieniu do Unii Europejskiej, z indywi-

dualnym w zakresie polityki regionalnej. Cechą dominującą słowackiej polityki jest wysoki poziom jej adaptowalności do zastanych warunków. Dowodzi tego przede wszystkim sprawa Gazociągu Północnego, który po okresie kontestacji zaczął być traktowany przez słowacki gabinet jako fakt dokonany, który wymaga już dostosowania się poprzez próby ratowania pozycji tranzytowej w handlu gazem. Trzeba zauważyć, że nie jest to polityka pozbawiona skuteczności. Słowacji udaje się być wewnątrz V4, bez tracenia dobrych relacji z czołowymi państwami UE, a przez to unikać zarówno sankcji ze strony Komisji Europejskiej, jak i regionalnego ostracyzmu. Daje to krajowi dogodną pozycję do prowadzenia negocjacji związanych z perspektywą finansową 2021–2027. Warunkiem kontynuowania tego kursu jest utrzymanie się poparcia społecznego dla silnej integracji, warunkującego dostęp do władzy sił reprezentujących postawy proeuropejskie. Obecne tendencje w polityce wewnętrznej nie gwarantują jego spełnienia.

Bibliografia

- At a glance*, <http://www.eastring.eu/page.php?page=about>, eastring.eu, 9.09.2018.
- Bajda P. (2010), *Polityka zagraniczna Słowacji*, w: *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, red. E. Pałka, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław.
- Bajda P., Zenderowski R. (2017), *Europejska polityka Słowacji*, „ETE Working Paper”, t. 3, nr 3.
- Bilčík V., *Eurocepticism and European Parliament elections*, w: *Slovakia*, red., V. Bilčík, A. Duleba, <http://www.eu-28watch.org/?q=node/1221>, 1.09.2018.
- Bilčík V., Groszkowski J. (2016), *Polska i Słowacja w Unii Europejskiej*, w: *Współczesne stosunki polsko-słowackie*, red. M. Gniazdowski, P. Samerek, T. Strážay, Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie, Bratysława.
- Czeski minister: Nie odchodzimy od stanowiska V4 ws. pracowników delegowanych*, 15.09.2017, gazetaprawna.pl, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1071267,czechy-grupa-wyszehradzka-pracownicy-delegowani.html>, 26.01.2018.
- Dąborowski T., Duleba A. (2016), *Polsko-słowacka współpraca energetyczna*, w: *Współczesne stosunki polsko-słowackie*, red. M. Gniazdowski, P. Samerek, T. Strážay, Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie, Bratysława.
- Dąborowski T., Groszkowski J., *Słowacja: poszukiwanie nowego miejsca na mapie gazowej regionu*, 27.05.2015, Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://>

- www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-27/slowacja-poszukiwanie-nowego-miejsca-na-mapie-gazowej-regionu, 9.09.2018.
- Decyzja Rady (UE) 2015/1601 z dnia 22 września 2015 r. *ustanawiająca środki tymczasowe w obszarze ochrony międzynarodowej na rzecz Włoch i Grecji*, Dz. Urz. UE L 248/80 z 24.09.2015.
- Dybczyński A. (2014), *Teoria sojuszy międzynarodowych*, w: *Stosunki międzynarodowe. Wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Kącka, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Goda S., Groszkowski J. (2016), *Polsko-słowacka współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony*, w: *Współczesne stosunki polsko-słowackie*, red. M. Gniazdowski, P. Samerek, T. Strážay, Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie, Bratysława.
- Groszkowski J., *Słowacja: Niepokorny beniaminek w grupie euro*, 14.10.2011, Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-10-14/slowacja-niepokorny-beniaminek-w-grupie-euro>, 2.09.2018.
- Hechter M., Kanazawa S. (2006), *Teoria racjonalnego wyboru a socjologia*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Kraków.
- Słowacja liczba ludności*, <https://www.populationof.net/pl/slovakia/>, 18.08.2018.
- Jak Słowacja uniknęła sporu z Unią o uchodźców? Po cichu przyjęła 16 osób*, 29.06.2017, „Dziennik Gazeta Prawna”, <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/553139,slowacja-uchodzcy-wygaszony-spor-z-unia-europejska.html>, 10.10.2017.
- Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group on the Amendment of Posting of Workers Directive*, 11.05.2017, visegradgroup.eu, <http://www.visegradgroup.eu/calendar/selected-events-in-2017-170203/joint-statement-of-the>, 27.01.2018.
- Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r.*, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/Slowacja_pol_010711.pdf.
- Kublik A. (2018), *Land Rover Discovery tylko ze Słowacji. Pracę straci kilkuset Brytyjczyków*, 12.06.2018, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/7,155287,23526130,land-rover-discovery-bedzie-tylko-ze-slowacji.html>, 8.09.2018.
- Kuciak J., wstęp red. „Die Welt”, *Mafia zadomowiła się na Słowacji. Niedokończony artykuł zamordowanego dziennikarza śledczego Jána Kuciaka*, 2.03.2018, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/7,75399,23091235,mafia-zadomowila-sie-na-slowacji-niedokonczone-artykul-jana.html>, 2.09.2018.
- Liderzy UE doszli do porozumienia ws. migracji. Nie będzie obowiązkowych kwot relokacji uchodźców*, 29.06.2018, Polsat News, <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-06-29/liderzy-ue-doszli-do-porozumienia-ws-migracji-nie-bedzie-obowiazkowych-kwot-relokacji-uchodzcow/>, 12.09.2018.

- Livingstone E., Marks S., *Central Europe resents double EU food standard EU's new guard wants to close East-West divide in food ingredients*, 3.11.2016, Politico, <https://www.politico.eu/article/a-snack-by-any-other-name-varying-food-standards-irk-new-eu-countries/>, 11.09.2018.
- Lizak P. (2011), *Proces kształtowania się słowackiego przemysłu motoryzacyjnego jako wyraz konkurencyjności regionu*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu”, nr 17.
- Łada A. (2017), *Strategia środka. Słowacka polityka europejska w obliczu zmian na kontynencie*, Instytut Spraw Publicznych, Heinrich Boll Stiftung, Warszawa.
- Meredith S., *Slovakia crisis: A double murder and allegations of Italian mafia links trigger political chaos*, 16.03.2018, CNBC, <https://www.cnbc.com/2018/03/16/slovakia-crisis-the-italian-mafia-eu-cash-and-a-double-murder.html>, 2.09.2018.
- Mesík J., „*Enfant terrible*” of the Eurozone – Why did Slovakia refuse to bail out Greece?, 17.09.2010, Heinrich Böll Stiftung, <https://www.boell.de/en/navigation/europe-transatlantic-enfant-terrible-of-the-eurozone-10154.html>, 2.09.2018.
- Morgenthau H. J. (2010), *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Difin, Warszawa.
- Nič M., Slobodník M., Šimečka M. (2014), *Slovakia in the EU: An Unexpected Success Story?*, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.
- Palata L., *Słowacja – najbardziej prorosyjskie państwo Unii Europejskiej. Za dobrą cenę gazu Fico nie będzie narażał się Putinowi*, 2.06.2014, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,16075127,Słowacja__najbardziej_prorosyjskie_panstwo_Unii_Europejskiej_.html, 4.09.2018.
- Słowacja: szanujemy decyzję Trybunału. Węgry: jest oburzająca*, 6.09.2017, TVN.24, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/premier-slowacji-szanujemy-decyzje-trybunalu-w-sprawie-relokacji,770470.html>, 1.09.2019.
- Prieskum: Väčšina Slovákov podporuje členstvo krajiny v EÚ a NATO, dokonca aj voliči Kotlebu*, 30.06.2017, <https://slovensko.hnonline.sk/988620-prieskum-vacsina-slovakov-podporuje-clenstvo-krajiny-v-eu-a-nato-dokonca-aj-vol-ici-kotlebu>, 4.09.2018.
- Pronińska K. (2013), *Wpływ współpracy energetycznej krajów Europy Środkowej na regionalne bezpieczeństwo energetyczne i politykę energetyczną UE*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa.
- Prończuk M., *Polskę, Czechy i Węgry czeka proces w Trybunale Sprawiedliwości UE za nieprzyjęcie uchodźców. Możliwe kary finansowe*, 29.07.2017, Oko.press, <https://oko.press/polska-czechy-wegry-o-krok-procesu-trybunale-sprawiedliwosci-ue-nieprzyjecie-uchodzcow-groza-nam-sankeje-finansowe/>, 11.09.2018.
- Rozwadowska A., *Jest porozumienie Macrona, Czech i Słowacji w sprawie pracowników delegowanych. Rumunia usiądzie do rozmów*, 24.08.2017, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/7,155287,22273316,jest-porozumienie-macrona-czech-i-slowacji-w-sprawie-pracownikow.html>, 23.01.2018.

- Ručinská S. (2010), *Polityka gospodarcza Słowacji*, w: *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, red. E. Pałka, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław.
- Šafaříková K., *Sobotka chystá nečekaný tah: Česká vláda se plánuje více připoutat k eurozóně*, 20.08.2017, „Hospodářské noviny”, <https://domaci.ihned.cz/c1-65851440-sobotka-chysta-necekany-tah-ceska-vlada-se-planuje-vice-pripoutat-k-eurozone>, 9.09.2018.
- Šimečka M. M., *Słowacja ucieka przed Polską. Premier Fico porzuca Orbana i Kaczyńskiego i tapie się Zachodu*, 12.08.2017, Oko.press, <https://oko.press/nawet-slowacja-ucieka-polska-premier-fico-porzuca-orbana-kaczynskiego-lapie-sie-zachodu/>, 11.09.2018.
- Slovakia a pro-European island in its region, PM says*, 23.10.2017, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-slovakia-europe/slovakia-a-pro-european-island-in-its-region-pm-says-idUSKBN1CS1M3>, 11.09.2018.
- Slovakia and the European Union. A single-country study of Slovakia's position in the EU* (2010), Country Report, Series III (CORE-series), European Policy Studies, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Slovakia joins PESCO initiative*, 13.11.2017, „SME”, <https://spectator.sme.sk/c/20695566/slovakia-joins-pesco-initiative.html>, 4.09.2018.
- Slovakia supports US President Trump's opinion on North Stream 2*, 1.07.2017, „The Slovak Spectator”, <https://spectator.sme.sk/c/20869229/slovakia-supports-us-president-trumps-opinion-on-north-stream-2.html>, 11.09.2018.
- Slovakia*, <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia.html>, 3.09.2018.
- Słowacja: F-16 lub Gripeny zastąpią MiG-29*, 2.02.2018, defence24.pl, <https://www.defence24.pl/slowacja-f-16-lub-gripeny-zastapia-migi-29>, 18.08.2018.
- Sorbonne speech of Emmanuel Macron*, 22.10.2017, <http://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/29/macron-sorbonne-verbatim-europe-18583.html>, 28.01.2018.
- Sprawa podwójnych standardów w produkcji żywności trafi do Rady UE*, 2.03.2017, „Dziennik Gazeta Prawna”, <http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1024176,podwojne-standardy-w-produkcji-zywnosci-ue.html>, 11.09.2018.
- Standard Eurobarometer 89* (2018), ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/.../83136, 2.09.2018.
- Standardowy Eurobarometr 80. Opinia publiczna w Unii Europejskiej* (2013), http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb80/eb80_pl_pl_nat.pdf, 1.09.2018.
- Štatút Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, č. 82/2016, Čl. 3,4, <https://www.mzv.sk/documents/10182/2616229/%C5%A0tat%C3%BA+Ministerstva+zahrani%C4%8Dn%C3%BDch+vec%C3%AD+a+eur%C3%B3pskych+z%C3%A1le%C5%BEitost%C3%AD+Slovenskej+republiky/52418f14-1455-48c7-8a93-bcfbd6667fd4>, 18.08.2018.

Szafrańska M., *Budowa interkonektora gazowego Polska-Słowacja. Ponad 100 mln euro z Unii*, 17.02.2017, money.pl, https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artukul/interkonektor-gazowy-polska-slowacja_231,0,2265063.html, 13.11.2017.

Úspešné slovensko v bezpečnom svete. Stratégia MZV SR, <https://www.mzv.sk/documents/10182/621898/Strategia+MZV+definit+260208.pdf>, 15.03.2020.

Ústava Slovenskej republiky Čl. 86 e, <https://www.mzv.sk/document-s/10182/2616229/%C5%A0tat%C3%BAt+Ministerstva+zahrani%C4%8Dn%C3%BDch+vec%C3%AD+a+eur%C3%B3pskych+z%C3%A1lle%C5%BEitost%C3%AD+Slovenskej+republiky/52418f14-1455-48c7-8a93-bcfbd6667fd4>, 18.08.2017.

Warunki życia i pracy w krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego – Słowacja, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, EURES, https://eures.praca.gov.pl/zal/warunki_zycia/slowacja/Slowacja.pdf, 18.08.2018.

European policy of Slovakia as a member of the Visegrád Group

Summary

The text summarizes the main objectives and directions of European policy in Slovakia, as well as the interests of the state which are pursued within this framework. The article begins with a review of the most important interests of the Slovak Republic, which are implemented through its foreign policy. Then, the conditions for the implementation of this type of policy and the method of conducting one of its branches, i.e. European policy, are presented. Afterwards, the extent to which the state's position in the EU can be taken advantage of within the Visegrád Group is discussed. The fundamental context of the analysis is provided by the specific political situation of the country, which is the only member of both the Visegrád Group and the Eurozone. The main goal of the analysis is to show the ways and scale of using this position to pursue one's own interests. Slovakia is shown to be a country whose foreign policy is currently based on strong ties with Germany and France, providing it with access to EU funds, Western investments and energy security.

Key words: Slovakia, foreign policy, Visegrád Group, European Union

Oleg GORBANIUK

Uniwersytet Zielonogórski, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0001-9830-8537

Justyna ŚNIADACH

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0001-5668-9044

Damian PIWOWARCZYK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-1403-6472

Monika BENDYK

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-9414-2813

Małgorzata MAJEWSKA

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-3764-4999

Anna OSTROWSKA

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-5394-2769

Struktura wizerunku elektoratów partii politycznych

Streszczenie: Celem serii czterech badań eksploracyjnych i confirmacyjnych przeprowadzonych w latach 2009, 2011, 2015 i 2017 była identyfikacja struktury postrzegania elektoratów partii politycznych i opracowanie narzędzia do pomiaru tej struktury. Ustalono, że elektoraty partii politycznych są postrzegane przez pryzmat trzech wymiarów osobowości (Uczciwość, Konfliktowość i Podatność na manipulację), światopoglądu i ideologii (Konserwatyzm, Lewicowość vs. Prawicowość) oraz wymiaru oceniającego (Zacofanie vs. Nowoczesność). W badaniach potwierdzono równoważność konfiguracyjną i metryczną struktury postrzegania elektoratów różnych partii oraz ich wartość w wyjaśnianiu preferencji wyborczych. Opracowany model strukturalny oraz walory psychometryczne kwestionariusza otwierają nowe możliwości systematycznych badań empirycznych uwarunkowań zachowań wyborczych.

Słowa kluczowe: wizerunek, elektoraty, podejście leksykalne, model strukturalny, preferencje wyborcze

Wprowadzenie

Badania realizowane w różnych krajach wskazują, że opinia na temat partii politycznych przynajmniej częściowo odzwierciedla przekonania wyborców na temat grup społecznych, które w ich mniemaniu popierają te partie (Wattenberg, Miller, 1981). Systematyczne badania realizowane w Stanach Zjednoczonych poczynając od lat pięćdziesiątych XX wieku szacują, że co najmniej jedna trzecia wszystkich podawanych powodów preferencji wyborczych odnosiła się do grup społecznych skojarzonych z partiami politycznymi (Miller, Wlezien, Hildreth, 1991). Mimo to wizerunek elektoratu i jego znaczenie dla decyzji wyborczych rzadko stanowią przedmiot badań i rozważań w literaturze przedmiotu w porównaniu do wizerunku partii i polityków.

Wizerunek elektoratu może być szczególnie istotny z perspektywy koncepcji kongruencji, która w oryginalnej wersji zakłada, że nasze wybory są w znacznej mierze uzależnione od stopnia dopasowania pomiędzy spostrzeganym obrazem obiektu lub grupy społecznej a spostrzeganym obrazem samego siebie przez decydenta (Sirgy, 1982; Osgood, Tannenbaum, 1955). Wyborca oddając swój głos na daną partię staje się częścią jej elektoratu, a więc też częścią grupy społecznej o określonym wizerunku, z którym musi się zmierzyć. Teoria tożsamości społecznej (Tajfel, Turner, 1979) zakłada bowiem, że każda osoba dąży do osiągnięcia pozytywnego obrazu siebie poprzez ewaluację swojej identyfikacji w trakcie porównań grupy własnej z grupą obcą na porównywanym wymiarze. Przynależność do elektoratu może stanowić dla wyborcy zarówno powód do dumy w przypadku pozytywnego wizerunku, jak też powód do wstydu w przypadku negatywnego wizerunku. Wówczas, aby zachować dobre mniemanie o sobie samym, wyborca musi albo zmienić partię, albo zmienić sposób postrzegania jej wyborców.

Koncepcja kongruencji znajduje potwierdzenie w badaniach marketingowych (Aguirre-Rodriguez, Bosnjak, Sirgy, 2012) i jest wskazywana jako jedna z teorii potencjalnie użytecznych w wyjaśnianiu zachowań wyborczych (Caprara, Zimbardo, 2004; Guzmán, Paswan, Van Steenburg, 2015; Schneider, Ferié, 2015). Brakuje jednak badań – w świetle źródeł opublikowanych, które systematyzowałyby wymiary percepcji elektoratów partii politycznych wśród wyborców. W efekcie nie jesteśmy w stanie stwierdzić, w jakim stopniu koncepcja kongruencji pozwala wyjaśniać zachowania wyborcze, ani tym bardziej ustalić,

w zakresie których wymiarów zbieżność percepcji elektoratów jest kluczowa dla decyzji wyborców. Zwraca się uwagę jedynie na znaczenie wybranych postrzeganych cech elektoratu, w szczególności cech demograficznych takich jak: statusu społecznego, rasy, przynależności religijnej (Campbell, Green, Layman, 2011; Miller, Wlezien, Hildreth, 1991). W innych badaniach większy akcent kładzie się na znaczenie zgodności ideologicznej przekonań wyborców z wartościami partii politycznej lub polityków niż na wymiarach pozaświatopoglądowych (Mayer, 2018; Powell, 2018). Z drugiej strony badania wskazują, że zmiany ideologiczne w programach partii politycznych mają jedynie ograniczony wpływ na zmianę preferencji jej dotychczasowych wyborców (Ferland, Dassonneville, 2019), co oznaczałoby, że przynależność do elektoratu ma charakter wieloaspektowy niesprowadzalny do jednego wymiaru. Powstaje w związku tym pytanie, na jakich wymiarach wyborcy postrzegają i porównują elektoraty partii politycznych? Poznanie struktury percepcji elektoratów partii politycznych oraz opracowanie narzędzia do jej pomiaru stanowi kluczowy cel serii badań własnych relacjonowanych w tym artykule.

Przez wizerunek elektoratu należy rozumieć zbiór przekonań, myśli i wrażeń na temat grupy osób oddającej swój głos w wyborach na rzecz danej partii politycznej lub wyrażającą gotowość do takich zachowań. Z kolei jako operacyjną definicję można przyjąć zbiór skojarzeń z elektorem danej partii.

W psychologii społecznej i psychologii osobowości modele strukturalne, które zyskały największe uznanie wśród badaczy, mają rodowód leksykalny. Badania w różnych krajach oparte na założeniu, że najważniejsze różnice indywidualne istotne dla społecznego funkcjonowania jednostki są zakodowane w języku naturalnym (Goldberg, 1981), przyczyniły się do osiągnięcia dużej zgodności wśród badaczy odnośnie kluczowych, a zarazem wyczerpujących wymiarów postrzegania ludzkiej osobowości (Saucier, Srivastava, 2015). Modele teoretyczne opracowane następnie na podstawie wyników badań leksykalnych spełniają kluczowe wymagania stawiane modelom strukturalnym (por. Eysenck, 1991).

Podejście leksykalne zastosowane w odniesieniu do percepcji obiektów marketingowych i politycznych przyczyniło się w analogiczny sposób do rozwiązania problemu konceptualizacji wizerunku marki (Aaker, 1997), osobowości polityków (Gorbaniuk, Razmus, Slobodianyk i in., 2017) i wizerunku partii politycznych (Gorbaniuk, Kusak, Kogut, Kustos,

2015). Składa się ono z dwóch zasadniczych etapów: eksploracyjnego i konfirmacyjnego (Kolańska, Gorbaniuk, Wilczewski, 2020). W ramach badań eksploracyjnych najpierw jest kompletowany leksykon terminów, których wyborcy używają do opisu obiektu percepcji. Następnie najczęściej występujące terminy są używane do badań ilościowych wizerunku danego obiektu, dzięki którym można zidentyfikować jego strukturę czynnikową.

Struktura wizerunku partii politycznych stanowi najbliższy punkt odniesienia w procesie przewidywań, jakie wymiary wizerunku elektoratu byłyby istotne dla wyborców. Wyniki badań leksykalnych wyłoniły pięć wymiarów wizerunku partii politycznych (Gorbaniuk i in., 2015), z których pierwsze trzy opisują cechy osobowości przypisywane partiom politycznym [(1) Siłę/Pewność siebie, (2) Uczciwość, (3) Konfliktowość], natomiast ostatnie dwa opisują właściwości pozasobowościowe: (4) Nowoczesność jest wymiarem silnie nacechowanym ewaluacją, natomiast (5) Prawicowość vs. Lewicowość jest wymiarem opisującym postrzegane światopogląd i ideologię partii.

Cel badań

Celem badań było ustalenie struktury postrzegania elektoratów partii politycznych oraz opracowanie narzędzia do pomiaru wizerunku elektoratów partii politycznych. Aby zrealizować ten cel ogólny sformułowano szereg szczegółowych celów, sprecyzowanych w postaci następujących pytań badawczych:

- P1: Jaka jest struktura psycholeksykalna skojarzeń z elektoratami partii politycznych?
- P2: Jaka jest struktura wizerunku elektoratów partii politycznych?
- P3: Czy struktura percepcji elektoratów jest uniwersalna dla wszystkich partii politycznych?
- P4: Czy struktura wizerunku elektoratów jest stabilna w czasie?
- P5: Czy pomiar wizerunku elektoratów partii politycznych jest rzetelny?
- P6: Czy i w jakim stopniu wymiary wizerunku elektoratów partii politycznych wyjaśniają preferencję partii?

Odpowiedź na pytania badawcze P1–P2 wymaga przeprowadzenia badań eksploracyjnych, z kolei odpowiedź na P3–P6 – badań konfirmacyjnych, które zweryfikują strukturę wymiarów wizerunku elektoratów wyłonioną w ramach badań eksploracyjnych.

Badanie 1: Skojarzenia z elektoratami partii politycznych

Pierwszym etapem badań eksploracyjnych wizerunku elektoratów partii politycznych, w myśl podejścia leksykalnego, jest skompletowanie leksykonu używanego do opisu elektoratów partii politycznych, co stanowi odpowiedź na wcześniej postawione pytanie badawcze P1. Metodą badań, umożliwiającą zgromadzenie naturalnego leksykonu w sposób nieskrępowany założeniami teoretycznymi i narzuconą strukturą percepcji, zawężającymi wyniki badań do odgórnie przyjętego modelu teoretycznego, jest technika wolnych skojarzeń (Supphellen, 2000).

Metoda

Próba

Dobór próby był kwotowy: jako warstwy uwzględniono wiek (z podziałem na pięć kategorii) i płeć. Przeprowadzono wywiady z 101 polskimi wyborcami w wieku od 18. do 85. roku życia (średnia = 38,7, odchylenie standardowe = 14,1). Mężczyźni stanowili 50,5% próby. 17,8% respondentów mieszkało na wsi, a 82,2% – w miastach. 18,8% respondentów miało wykształcenie podstawowe lub zawodowe, 53,6% średnie, a 27,7% – wyższe.

Procedura badań

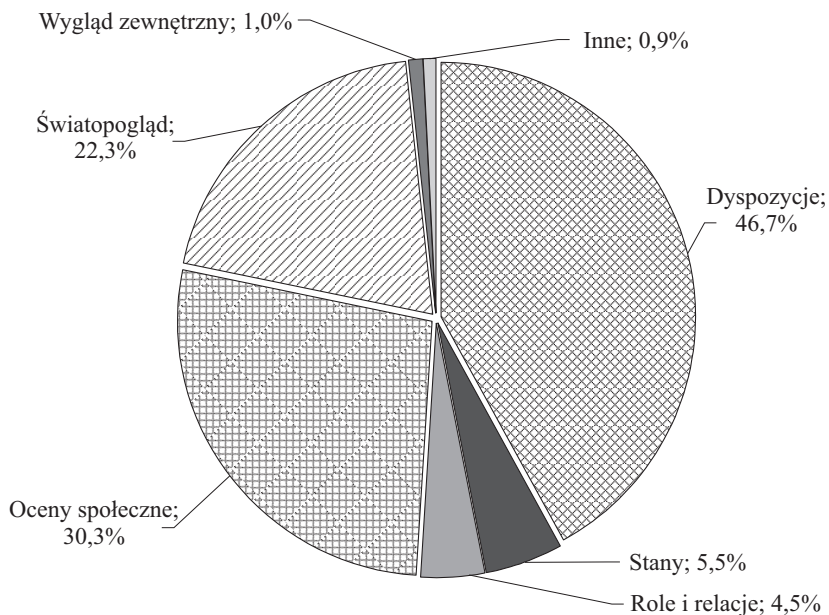
Dane zebrano przy użyciu wywiadu indywidualnego przez dwóch przeszkolonych ankierów o wykształceniu psychologicznym w okresie od 1.11.2009 r. do 1.03.2010 roku. Po wyjaśnieniu celu badań respondent był proszony o wymienienie partii, które funkcjonują w polskiej przestrzeni publicznej. Następnie proszono o wskazanie na liście partii, które spośród nich respondent rozpoznaje. Tylko wymienione i rozpoznane przez danego respondenta partie stanowiły następnie przedmiot wywiadu. Na liście znajdowały się Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Słusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Platforma Obywatelska (PO), Samoobrona, Liga Polskich Rodzin (LPR), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Socjaldemokracja Polska (SDPL), Partia Demokratyczna (PD). Następnie proszono respondenta o udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Jakie skojarzenia ma Pan/i z wyborcami partii X?” Przy czym kolejność partii była rotowana.

Zgromadzone skojarzenia zostały następnie poklasyfikowane przez 9 przeszkolonych sędziów kompetentnych posiadających wykształcenie psychologiczne zgodnie z procedurą taksonomii deskryptorów osobowych zaproponowaną przez Angleitnera i jego współpracowników (1990). Do 12 podkategorii składających się na pięć kategorii nadrzędnych: (1) cechy osobowości, (2) przejściowe stany, (3) społeczne aspekty (w tym role i relacje, ewaluacja, światopogląd), (4) wygląd zewnętrzny oraz (5) terminy rzadko używane o specyficznym znaczeniu. Zgodność opinii sędziów wahała się od 0,71 do 0,91 w zależności od kategorii i była satysfakcjonująca. Termin był kwalifikowany do danej podkategorii/kategorii, jeżeli co najmniej 5 z 9 sędziów kategoryzowało go w taki sposób.

Wyniki

Średnia liczba skojarzeń z elektoratami partii uzyskana od jednego respondenta wynosiła 19,54 (mediana 18,0, odchylenie standardowe

Rys. 1. Klasyfikacja skojarzeń z elektoratami partii politycznych

Źródło: Opracowanie własne.

11,49). Z kolei w przeliczeniu na jedną partię/elektorat średnia liczba skojarzeń wynosiła 3,46 (mediana 3,0, odchylenie standardowe 1,98). W sumie zgromadzono 1973 skojarzenia. Wyniki klasyfikacji skojarzeń przedstawia rysunek 1 (niektóre skojarzenia kwalifikowały się jednocześnie do dwóch kategorii z uwagi na przyjęte założenie nieostrości granic oraz wieloznaczność niektórych skojarzeń, dlatego też odsetki nie sumują się do 100%, a sektory na rysunku pokazują względny udział danej kategorii skojarzeń na tle całości).

Wyniki analiz wskazują, że 46,7% podawanych przez respondentów atrybutów elektoratów partii politycznych nawiązuje do cech osobowości (np. prawdomówni, konfliktowi, ulegli), a więc względnie stałych dyspozycji o charakterze psychicznym. Drugie w kolejności były oceny społeczne (30,3%), a więc słowa o silnym zabarwieniu emocjonalnym (np. głupi, wieśniaki, wykształciuchy). Trzecią największą kategorią skojarzeń stanowiły deskryptory światopoglądu, ideologii i postaw społecznych (22,3%; np. ateści, konserwatywni, lewicowi, nacjonałści).

Badanie 2: Struktura wizerunku elektoratów partii politycznych

Celem drugiego etapu badań eksploracyjnych było ustalenie struktury czynnikowej wizerunku elektoratu partii politycznych, traktując jako punkt wyjścia najczęściej wykorzystywany do opisu elektoratów leksykon, zidentyfikowany w poprzednim etapie badań.

Metoda

Wybór partii

Biorąc pod uwagę wyniki sondaży przeprowadzonych przez CBOS w okresie 6 m-cy, do badań wizerunku elektoratu wybrano pięć partii, które przekraczały 5% próg wyborczy: Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Platforma Obywatelska (PO), Liga Polskich Rodzin (LPR), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL).

Kwestionariusz

Na podstawie zebranych w poprzednich etapie skojarzeń z elektoratami partii politycznych wyselekcjonowano 124 właściwości, które pojawiały się najczęściej i które proporcjonalnie (por. rysunek 1) reprezentowały

wszystkie kategorie leksykalne (zob. tabela 1). Zadaniem respondenta była ocena na 5-stopniowej skali (1 – zdecydowanie się nie zgadzam, 5 – zdecydowanie się zgadzam), w jakim stopniu każde ze 124 określeń jest charakterystyczne dla wyborców danej partii politycznej.

Próba

Dobór próby był kwotowy: jako warstwy uwzględniono wiek (z podziałem na pięć kategorii) i płeć. W badaniach wzięło udział 400 polskich wyborców w wieku od 18. do 77. roku życia (średnia = 40,1, odchylenie standardowe = 14,7). Kobiety stanowiły 50% osób badanych. 30,3% respondentów mieszkało na wsi, a 69,7% – w miastach. 14,8% respondentów miało wykształcenie podstawowe lub zawodowe, 54,1% średnie, 22,8% – licencjackie, a 8,3% – magisterskie.

Zbadana liczebność próby pozwoliła z mocą $1 - \beta = 0,90$ estymować korelację pomiędzy pozycjami kwestionariusza wynoszącą co najmniej $r > 0,15$ w populacji w teście dwustronnym (macierz korelacji pomiędzy pozycjami kwestionariusza stanowi podstawę analizy czynnikowej). Ponadto stosunek liczebności próby do liczby pozycji wynoszący ponad 3:1 należy także uznać za satysfakcjonujący.

Procedura badań

Dane zostały zgromadzone przy użyciu ankiety roznoszonej w okresie od grudnia 2010 do marca 2011 roku. Z każdym z respondentów kontaktowano się indywidualnie, wyjaśniano cel badań, sprawdzano znajomość partii i następnie wręczano kwestionariusz, po który ankieter zgłaszał się 1–2 dni później. Zadaniem respondenta było opisanie po kolei trzech elektoratów partii (kolejność rotowana), które we wstępnym badaniu były zidentyfikowane jako znane respondentowi. W ten sposób zgromadzono od 226 do 234 opisów elektoratów każdej z pięciu uwzględnionych w badaniach partii (w sumie 1151 opisów).

Wyniki

Opinie osób na temat elektoratów partii politycznych zawierają komponent deskryptywny i ewaluatywny. Zgodnie z typową procedurą badań leksykalnych w celu uwypuklenia komponentu deskryptywnego dokonano ipsatyżacji wyników polegający na standaryzacji danych uzyskanych od tej samej osoby. Ponadto ipsatyżacja usuwa z danych

różnice wynikające z indywidualnych stylów posługiwania się skalą 5-stopniową.

Kolejnym problem, który należy rozwiązać, zanim zacznie się analizę struktury wizerunków elektoratów, jest hierarchiczny układ zebranych danych. Zgromadzone 1151 opisów 6 elektoratów partii politycznych zawierają dwa źródła wariacji: (1) wynikająca z subiektywnych różnic pomiędzy wyborcami w percepcji tego samego elektoratu (*within*), (2) wynikająca z różnic pomiędzy elektoratami (*between*). Ponieważ celem badań jest ustalenie struktury wizerunku elektoratu, a nie struktury różnic pomiędzy wizerunkami partii, w analizie należy pominąć drugie źródło wariacji. W tym celu dane zostały wycentrowane poprzez odjęcie od wyniku osoby średniej dla danego elektoratu dla całej próby respondentów. Ustalone wymiary percepcji elektoratów na podstawie danych centrowanych mogą być rozpatrywane w dalszych analizach jako potencjalne zmienne wyjaśniające zachowania wyborców.

W celu sprawdzenia czy dane kwalifikują się do analizy czynnikowej, obliczono szereg wskaźników. Wyznacznik macierzy bliski 0 ($4,44 \times 10^{-33}$), test Kaisera-Mayera-Olkina adekwatności doboru próby $KMO = 0,971$ i test sferyczności Bartletta $\chi^2(7626) = 82527,04$, $p < 0,001$ wskazują, że istnieją wszelkie podstawy ku temu, aby szukać wspólnych czynników w zgromadzonych danych. W celu identyfikacji struktury czynnikowej zastosowano analizę głównych składowych. Wartości własne dla pierwszych 15 składowych wyniosły: 29,01, 6,08, 3,50, 2,38, 2,07, 1,94, 1,51, 1,46, 1,42, 1,37, 1,35, 1,32, 1,28. Wykres ospiska wskazuje na punkty spłaszczenia po trzecim i szóstym czynniku. Z uwagi na zainteresowanie bardziej szczegółową strukturą, która pozwala na lepsze wyjaśnienie wariacji percepcji elektoratów partii politycznych, wybrano rozwiązanie 6-czynnikowe. Wykazało ono dużą stabilność składu czynników niezależnie od metody rotacji (*Varimax*, *Equamax*, *Oblimin* i *Promax*). Jako optymalną do prezentacji wybrano rotację ortogonalną *Equamax*, która aktualnie jest najbardziej polecana w badaniach struktury leksykonu. Jej wyniki przedstawia tabela 1.

Pierwszy spośród zidentyfikowanych wymiarów opisuje wymiar Uczciwości (*oszuści, kłamcy, cwaniaki vs. uczciwi, prawdomówni, zależy im na dobru państwa*). Drugi wymiar opisuje otwartość na nowe poglądy i idee (*zaściankowi, zabobonni, skostniaли w poglądach vs. postępowi, światowi, nowocześni*), który można określić jako Nowoczesność i jest to wymiar w znacznym stopniu oceniający. Trzeci wymiar różnicuje opinie na temat tego samego elektoratu z uwagi na postrzeganą konfliktowość

Tabela 1

6-czynnikowa struktura percepcji elektoratów partii politycznych

Deskryptor	Składowa (rotacja Equamax)						Statystyki opisowe	
	1	2	3	4	5	6	<i>M</i>	<i>SD</i>
a	b	c	d	e	f	g	h	i
Oszuści	-0,61						2,84	1,33
Kłamcy	-0,58						2,84	1,32
Złodzieje	-0,54						2,79	1,29
Cwaniaki	-0,54						2,94	1,30
Źli	-0,53						2,59	1,24
Uczciwi	0,50						2,79	1,17
Prawdomówni	0,49						2,73	1,22
Dorobkiewicz	-0,48						2,97	1,22
Zależy im na dobru państwa	0,46						2,98	1,23
Chamsy	-0,46						2,84	1,30
Głupi	-0,44						2,66	1,24
Szczerzy	0,44						2,79	1,19
Godni zaufania	0,44						2,75	1,17
Odpowiedzialni	0,43						2,87	1,18
Dotrzymują zobowiązań	0,42						2,76	1,18
Kierują się wartościami	0,42						2,99	1,16
Dbają o dobro wspólne	0,41						2,89	1,20
...
Stare babcie		-0,58					2,62	1,29
Zaściankowi		-0,53					2,85	1,27
Postępowi		0,52					2,96	1,18
Mieszkańcy wsi		-0,51					3,00	1,28
Wieśniaki	-0,44	-0,50					2,69	1,33
Światowi		0,50					2,88	1,23
Zabobonni		-0,50					2,67	1,18
Ludzie starsi		-0,50					2,94	1,17
Fanatycy	-0,42	-0,47					2,71	1,30
Skostniałi w poglądach		-0,45					2,87	1,27
Nowocześni		0,45					2,95	1,13
Rolnicy		-0,43					3,03	1,25
Zacofani		-0,43					2,65	1,25
Kreatywni		0,43					2,99	1,09
Proeuropejscy		0,43					3,06	1,11
Wykształceni		0,41					3,16	1,23
Bogaci		0,41					3,23	1,12
Prości ludzie		-0,41					3,09	1,23
...

a	b	c	d	e	f	g	h	i
Kłótniwi			-0,62				3,20	1,24
Nerwowi			-0,60				3,11	1,20
Konfliktowi			-0,56				3,26	1,27
Spokojni			0,52				2,88	1,17
Głośni			-0,50				3,29	1,16
Opanowani			0,47				2,86	1,13
Agresywni			-0,47				2,92	1,23
Tolerancyjni			0,43				2,97	1,14
Chciwi			-0,43				3,09	1,26
Kulturalni			0,42				2,93	1,22
Krzykliwi			-0,42				3,03	1,26
Sprawiedliwi			0,41				2,83	1,14
Egoiści			-0,41				2,96	1,22
...		
Dają się zmanipulować				-0,58			2,97	1,24
Ulegli				-0,55			2,81	1,15
Naiwni				-0,54			2,92	1,27
Niezdecydowani				-0,53			2,72	1,17
Łatwowierni				-0,50			2,96	1,15
Ambitni				0,47			3,14	1,18
Mają niską samoocenę				-0,46			2,58	1,19
Zdecydowani				0,44			3,01	1,30
Pewni siebie				0,41			3,41	1,16
Mało inteligentni				-0,41			2,85	1,22
Bezmyślni				-0,41			2,91	1,27
...			
Religijni					0,71		3,26	1,19
Ludzie wierzący					0,68		3,31	1,16
Prorodzinni					0,67		3,27	1,13
Prokatolicy					0,67		3,13	1,13
Katolicy					0,63		3,36	1,17
Tradycyjni					0,60		3,16	1,21
Ateiści					-0,53		2,50	1,21
Patrioci					0,49		3,19	1,15
...					...			
Lewicowi						-0,64	2,72	1,27
Komuniści						-0,60	2,55	1,26
Socjaliści						-0,58	2,74	1,07
Prawicowi						0,57	2,95	1,17
Postkomuniści						-0,54	2,68	1,17
...					

Przypis. W tabeli podano tylko pozycje, dla których absolutne wartości ładunków czynnikowych są wyższe od 0,40; *M* i *SD* – średnia i odchylenie standardowe dla danych niecentrowanych.

Źródło: Opracowanie własne.

(*klótniwi, nerwowi, konfliktowi vs. spokojni, opanowani, tolerancyjni*). Czwararty wymiar wskazuje na stopień przypisywania danemu elektoratowi podatności na wpływ otoczenia (*dają się manipulować, ulegli, naiwni vs. ambitni, zdecydowani, pewni siebie*). Piąty wymiar opisuje religijność i przywiązanie do tradycji (*religijni, prorodzinni, prokatolicy, tradycyjni vs. ateści*) i jest wymiarem światopoglądowym. Ostatni szósty wymiar różnicuje subiektywne opinie na temat elektoratów na wymiarze ideologicznym Lewicowość vs. Prawicowość (*lewicowi, komuniści, socjaliści vs. prawicowi*).

Badanie 3: Weryfikacja struktury wizerunku elektoratów partii politycznych

Celem ostatniego confirmacyjnego etapu badań była weryfikacja ustalonej w badaniach eksploracyjnych struktury postrzegania elektoratów partii politycznych, ocena wartości wyjaśniającej preferencji wyborczych, stopnia dyferencjacji zagregowanych wizerunków elektoratów oraz ocena właściwości psychometrycznych skróconej wersji kwestionariusza.

Metoda

Wybór partii

Na podstawie wyników sondaży CBOS z pierwszego półrocza 2011 i pierwszych dziewięciu miesięcy 2015 roku dla każdego z badanych okresów wybrano partie, które przekraczały lub balansowały w okolicach progu wyborczego. W maju 2011 roku były to następujące partie: Prawo i Sprawiedliwość, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Platforma Obywatelska, Samoobrona, Polskie Stronnictwo Ludowe. Z kolei we wrześniu 2015 roku wybrano sześć partii/komitetów wyborczych: Prawo i Sprawiedliwość, Platforma Obywatelska, Kukiz'15, Nowoczesna, Polskie Stronnictwo Ludowe i Zjednoczona Lewica.

Kwestionariusz

Biorąc pod uwagę pozycje o najwyższych ładunkach czynnikowych z badania drugiego opracowano skróconą wersję kwestionariusza, w której czynniki były reprezentowane przez następujące pozycje: Uczciwość

(szczerzy, prawdomówni, uczciwi), Nowoczesność (nowocześni, postępowi, kreatywni), Konfliktowość (kłótniwi, konfliktowi, nerwowi), Konserwatyzm (tradycyjni, religijni, prokatolicy), Lewicowość (lewicowi, komuniści, prawicowi), Podatność na perswazję (ulegli, dają się zmanipulować, naiwni).

Przy użyciu listy itemów ułożonych w taki sposób, aby reprezentowały one naprzemiennie wszystkie czynniki/skale, respondent opisywał na 5-stopniowej skali po kolei wszystkie elektoraty partii, które rozpoznawał na scenie politycznej. Kolejność elektoratów była rotowana. Skala odpowiedzi była identyczna jak w badaniu drugim. W podobny sposób dokonywano także pomiaru stosunku wobec partii, preferencji partii oraz postrzeganego podobieństwa do typowego wyborcy danej partii.

Po opisanii każdej partii politycznej mierzono stosunek emocjonalny wobec partii za pomocą tzw. „termometru uczuć” na skali od „-50” do „+50”, gdzie 0 oznaczało stosunek obojętny, „+50” – bardzo pozytywny, natomiast „-50” – bardzo negatywny. Preferencję (intencję głosowania) partii zmierzono po opisanii wszystkich partii, prosząc o podzielenie 100% swojego głosu pomiędzy partiami, które występują na polskiej scenie politycznej. Ostatnim użytym wskaźnikiem preferencji partii była subiektywna ocena podobieństwa własnej osoby do elektoratu opisywanej partii.

Próba

W 2015 roku badania przeprowadzono na próbie nieakademickiej liczącej 238 osób. Dobór próby był kwotowy: jako warstwy uwzględniono wiek (z podziałem na pięć kategorii) i płeć. Zbadana liczebność próby pozwoliła osiągnąć następującą moc w estymacji parametrów w populacji: (1) w przypadku konfirmacyjnej analizy czynnikowej: dla populacyjnego $RMSEA = 0,070$, $1 - \beta = 1,00$; (2) w przypadku wielokrotnej analizy regresji: dla populacyjnego $R^2 = 0,05$, $1 - \beta = 1,00$. Wiek respondentów wahał się od 18. do 85. r.ż. (średnia 42,5, mediana 41,0, odchylenie standardowe 15,3). 52,9% próby stanowiły kobiety. 16,7% badanych mieszkało na wsi, a 83,3% – w mieście. 7,2% osób miało wykształcenie podstawowe, 59,5% – średnie i 33,3% – wyższe.

Badanie stabilności pomiaru przeprowadzono na nieakademickiej próbie 65 osób w wieku od 18. do 77. roku życia (średnia 40,8, mediana 40,0, odchylenie standardowe 16,5). 56,4% respondentów stanowiły kobiety.

Procedura badań

Badania próby nieakademickiej przeprowadzono przed wyborami do sejmiku na przełomie września i października 2015 roku przy użyciu ankiety roznoszonej. Ankieterzy kontaktowali się indywidualnie z każdym respondentem w miejscu jego zamieszkania, wyjaśniali cel badań i sprawdzali rozpoznawalność partii politycznych. Po 1–2 dniach ankietę zgłaszał się po odbiór wypełnionego kwestionariusza. W sumie zebrano 1339 opisów elektoratów.

Badania stabilności pomiaru przeprowadzono także techniką ankiety roznoszonej na przełomie marca i kwietnia 2017 roku. Dokonano dwukrotnego pomiaru wizerunku elektoratu w odstępie 2 tygodni w ramach tej samej próby wyborców. W badaniach uwzględniono cztery partie: Prawo i Sprawiedliwość, Platforma Obywatelska, Polskie Stronnictwo Ludowe i Kukiz'15. W sumie zgromadzono 257 par opisów elektoratów.

Testowanie modeli strukturalnych

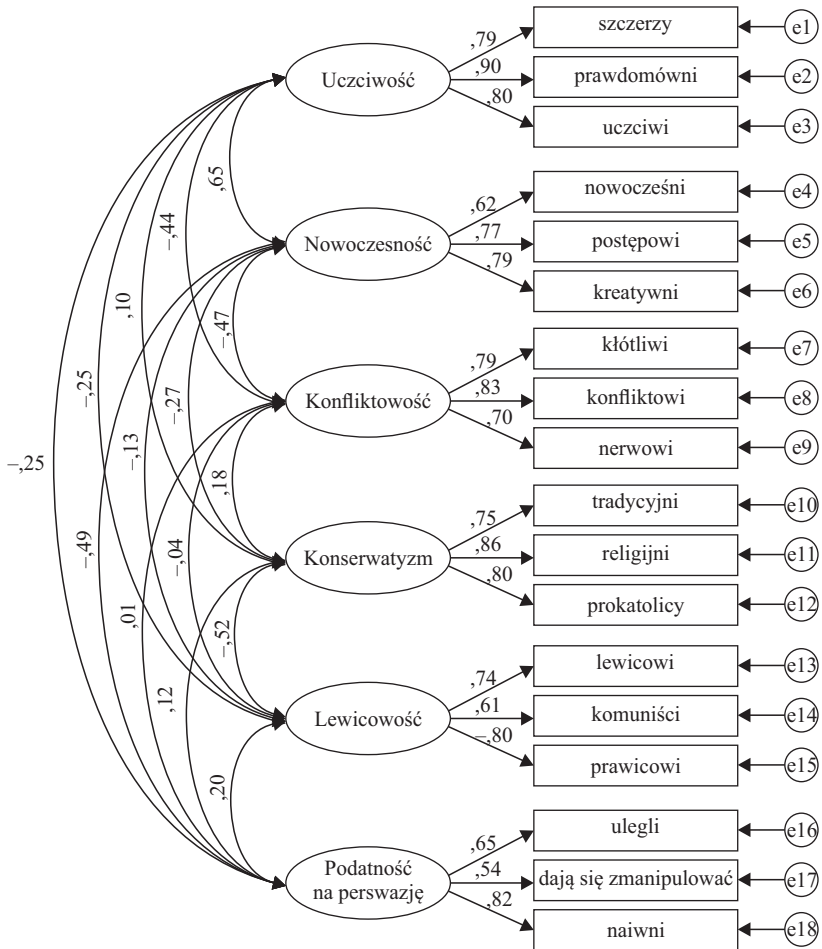
Parametry testowanych modeli były estymowane metodą największej wiarygodności. Do oceny stopnia dopasowania modeli do danych użyto test χ^2 dobroci dopasowania, standaryzowany średniokwadratowy błąd dopasowania (SRMR), porównawczy indeks zgodności (CFI) i średni błąd aproksymacji próby do populacji idealnej (RMSEA). Wartości poniżej 0,08 dla SRMR i RMSEA wskazywałyby na zadowalające dopasowanie, a poniżej 0,05 – na dobre dopasowanie (Hu, Bentler, 1999). CFI większe niż 0,90 wskazują na zadowalające dopasowanie, natomiast większe od 0,95 na dobre dopasowanie (Hu, Bentler, 1999).

Wyniki

Testowanie trafności czynnikowej struktury percepcji elektoratów partii politycznych

W celu przetestowania struktury czynnikowej percepcji elektoratów partii politycznych ustalonej na podstawie badań eksploracyjnych (odpowiedź na pytanie badawcze P3 i P4) wykorzystano konfirmacyjną analizę czynnikową, którą zastosowano osobno dla danych bez podziału na elektoraty oraz dla danych z uwzględnieniem podziału na grupy/elektoraty (wielogrupową konfirmacyjną analizę czynnikową – *multigroup confirmatory factor analysis*, MGCFA). Druga spośród wykonanych analiz pozwala

na testowanie równoważności pomiaru (*measurement invariance*), w tym wykazanie, że 6-czynnikowy model dobrze opisuje percepcję każdego z 6 badanych elektoratów partii politycznych (*configural invariance*), oraz weryfikację czy zmienne latentne (czynniki) znaczą to samo w przypadku każdego elektoratu partii, co wyraża się w braku różnic pomiędzy ładunkami czynnikowymi (*metric invariance*).

Rys. 2. Testowanie struktury czynnikowej listy do pomiaru percepcji elektoratów partii politycznych w populacji nieakademickiej

Źródło: Opracowanie własne.

Konfirmacyjna analiza czynnikowa na danych bez podziału na elektoraty pozyskanych przed wyborami w 2015 roku wykazała, że testowana struktura czynnikowa przedstawiona na rysunku 2 osiąga satysfakcjonujące wskaźniki dopasowania ($\chi^2(120) = 791,28$; SRMR = 0,060, CFI = 0,930, RMSEA = 0,065).

Wielogrupowa konfirmacyjna analiza czynnikowa również potwierdziła, że w przypadku wszystkich elektoratów będących przedmiotem badań, 6-czynnikowa struktura opisuje w sposób adekwatny zebrane dane (równoważność konfiguracyjna: $\chi^2(600) = 1228,43$; SRMR = 0,075, CFI = 0,908, RMSEA = 0,030), a wymiary percepcji każdego z elektoratów mają taką samą treść/interpretację (równoważność metryczna: $\chi^2(648) = 1311,76$; SRMR = 0,077, CFI = 0,902, RMSEA = 0,030).

Z uwagi na to, że struktura czynnikowa ustalona w badaniach z 2011 r. została potwierdzona w 2015, należy stwierdzić, że strukturę wizerunku elektoratów cechuje także stabilność w czasie.

Rzetelność skal do pomiaru wymiarów wizerunku partii politycznej

Rzetelność sześciu skal do pomiaru wizerunku elektoratu partii politycznej oceniono w dwóch aspektach: zgodności wewnętrznej i stabilności bezwzględnej (odpowiedź na pytanie P5). W celu ustalenia zgodności wewnętrznej obliczono współczynniki α Cronbacha dla każdej skali dla badań zrealizowanych w 2011, 2015 i 2017 roku. Wyniki analiz przedstawione w tabeli 2 wskazują, że w przypadku skali Uczciwości współczynniki zgodności wewnętrznej wahają się w przedziale 0,81–0,87, dla skali Nowoczesności 0,75–0,91, dla Konfliktowości 0,75–0,85, Podatności na perswazję 0,70–0,73, Konserwatyzmu 0,83–0,87, a Lewicowości 0,71–0,81. Uzyskane współczynniki są na dobrym lub bardzo dobrym poziomie, szczególnie biorąc pod uwagę niewielką liczbę pozycji (3 itemy) wchodzących w skład każdej skali.

Tabela 2

Rzetelność skal do pomiaru wizerunku partii politycznych

Skala wizerunku	Zgodność wewnętrzna			Stabilność
	2011	2015	2017	2017
Uczciwość	0,82	0,87	0,81	0,78
Nowoczesność	0,75	0,77	0,91	0,86
Konfliktowość	0,75	0,81	0,85	0,71
Podatność na perswazję	0,71	0,70	0,73	0,73
Konserwatyzm	0,83	0,85	0,87	0,83
Lewicowość	0,71	0,76	0,81	0,69

Źródło: Opracowanie własne.

Ocenę rzetelności w aspekcie stabilności bezwzględnej oceniono w 2017 roku, uzyskując następujące współczynniki korelacji pomiędzy pierwszym a drugim pomiarem: Uczciwość – $\alpha = 0,78$, Nowoczesność – $\alpha = 0,86$, Konfliktowość – $\alpha = 0,71$, Podatność na perswazję – $\alpha = 0,73$, Konserwatyzm – $\alpha = 0,83$ oraz Lewicowość – $\alpha = 0,69$. Uzyskane wskaźniki stabilności należy uznać za satysfakcjonujące.

Wizerunek elektoratu a preferencje wyborcze

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze P6 dotyczącego związku pomiędzy wizerunkiem elektoratu partii politycznej a wskaźnikami jej preferencji (zmienne objaśniane: stosunek do partii, deklarowana preferencja partii i postrzegane podobieństwo do elektoratu partii), zastosowano wielokrotną analizę regresji, w której jako zmienne objaśniające wykorzystano wymiary wizerunku elektoratu partii. Analiza została ograniczona do populacji nieakademickiej. Wyniki analiz przedstawia tabela 3.

Tabela 3

**Wizerunek elektoratu a wskaźniki preferencji partii:
wielokrotna analiza regresji**

	Wymiar wizerunku elektoratu	Zmienna objaśniana		
		stosunek emocjonalny do partii	preferencja partii	podobieństwo do elektoratu
<i>Współczynniki beta</i>	Uczciwość	0,49*	0,28*	0,33*
	Nowoczesność	0,18*	0,26*	0,24*
	Konfliktowość	-0,16*	-0,09*	-0,07*
	Podatność na perswazję	-0,05*	-0,13*	-0,14*
	Konserwatyzm religijny	-0,01	0,06*	0,04
	Lewicowość	-0,05*	-0,01	-0,03
<i>MR</i>	R^2	0,51	0,31	0,33
	F	232,77*	98,94*	111,26*
	$df_1; df_2$	6; 1318	6; 1322	6; 1322

* $p < 0,05$.

Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie trzy analizowane modele regresji były istotne statystycznie, przy czym najsilniej skorelowanymi ze wskaźnikami preferencji okazały się wymiary opisujące przypisywane elektoratom cechy osobowości. Wizerunek partii w największym stopniu tłumaczył stosunek emocjonalny do partii (51%), z kolei deklarowaną preferencją partii i postrzeganym podobieństwem do elektoratu można było wytłumaczyć odpowiednio 31%

i 33%. Kluczową zmienną dla uwzględnionych wskaźników preferencji jest postrzegana uczciwość partii, której waga we wszystkich modelach regresji była największa (β od 0,28 do 0,49): im większa postrzegana uczciwość, tym lepszy stosunek do partii i większa jej preferencja. Drugą zmienną co do ważności była postrzegana Postępowość partii (β od 0,18 do 0,26), która także była dodatnio skorelowana ze wskaźnikami preferencji. Z kolei postrzegana konfliktowość partii była skorelowana ujemnie z jej preferencją (β od $-0,16$ do $-0,07$): im większa konfliktowość, tym słabsza preferencja. Również ujemnie korelowała ze wskaźnikami preferencji Podatność na perswazję (β od $-0,14$ do $-0,05$). Najmniej skorelowanymi ze wskaźnikami preferencji partii okazały się wymiary opisujące światopogląd/ideologię partii: przypisywana elektoratowi lewicowość wiązała się z bardziej negatywnymi emocjami kojarzonymi z partią ($\beta = -0,05$), z kolei przypisywany partii konserwatyzm religijny wiązał się z silniejszą deklaracją głosowania na rzecz danej partii ($\beta = 0,06$).

Dyskusja

Wyniki badań eksploracyjnych – zarówno jakościowe, jak i ilościowe, w których uwzględniono całą pulę skojarzeń wyborców z elektoratami partii politycznych, występujących w polskiej przestrzeni politycznej, wykazały, że struktura postrzegania elektoratów jest wielowymiarowa. Potwierdzono istnienie wymiaru ideologicznego w percepcji elektoratów (Lewicowość vs. Prawicowość), który przede wszystkim akcentuje literatura przedmiotu w Polsce (np. Kwiatkowska i in., 2016; Szafranie, Grygieńć, 2019) oraz na świecie (np. Mayer, 2018; Powell, 2018), oraz skorelowanego z nim wymiaru opisującego światopogląd (Konserwatyzm obyczajowy/Przywiązanie do tradycji/Religijność), które stanowiły 22% wszystkich skojarzeń w wywiadach. Kolejnym ustalonym wymiarem był wymiar Nowoczesności vs. Zacołowania, który z jednej strony w dużym stopniu skupia określenia silnie oceniające oraz stygmatyzujące, jednak z drugiej strony z tym wymiarem silnie skorelowane były terminy opisujące otwartość na nowe idee/elastyczność w poglądach/wykształcenie vs. zamknięcie/sztywność w poglądach/ograniczone horyzonty wiedzy. Ostatnie trzy odkryte wymiary (Uczciwość, Konfliktowość i Podatność na perswazję) opisują cechy osobowości/charakteru. Na etapie badań jakościowych skojarzenia osobowościowe stanowiły prawie 47% skojarzeń z elektoratami. Oznacza to, że w subiektywnej percepcji wyborcy przypisują

sują elektoratom różnych partii specyficzne cechy charakteru. Te opinie charakterologiczne mogą mieć znacznie trwalszy charakter i mieć większe znaczenie dla wyborców niż opinie na temat różnic ideologicznych pomiędzy elektoratami. Potwierdzają to wyniki analiz korelacyjnych tych wymiarów ze wskaźnikami preferencji partii, w których opinia na temat uczciwości elektoratu, jego konfliktowości, otwartości na postęp oraz odporności na manipulacje miała większe znaczenie, niż umiejscowienie elektoratu na wymiarze światopoglądowym i ideologicznym. Uzyskane wyniki badań mogą stanowić częściowe wyjaśnienie, dlaczego przesunięciom ideologicznym w orientacji partii nie towarzyszy zmiana preferencji partii w takim stopniu, w jakim jej oczekują badacze akcentujący znaczenie wymiaru ideologicznego w preferencji partii (Ferland, Dassonneville, 2019). Ponieważ w prezentowanych badaniach nie uwzględniano pozycji samego wyborcy na kontinuum ideologicznym, należy w przyszłych badaniach przetestować, czy interakcja percepcji partii i własnych przekonań zwiększa trafność predykcji preferencji.

Traktując jako punkt odniesienia wcześniejsze badania leksykalne partii politycznych (Gorbaniuk i in., 2015), należy stwierdzić, że wspólnymi wymiarami osobowości w percepcji partii i jej elektoratu jest postrzegana Uczciwość oraz Konfliktowość. Z kolei specyficznym wymiarem w percepcji elektoratu jest wymiar Podatności na manipulację/perswazję, który nie występuje ani w percepcji partii, ani też polityków. Podobnie jak w przypadku percepcji partii w postrzeganiu elektoratu także pojawia się wymiar Nowoczesności skojarzony z cechami osobowości odpowiedzialnymi za otwartość na nowe poglądy/doświadczenia. Kolejnym korespondującym wymiarem w percepcji partii i elektoratu jest wymiar Konserwatyzmu religijnego i Lewicowości vs. Prawicowości, które w percepcji partii politycznych są silniej ze sobą skorelowane i mogą być traktowane jako jeden wymiar.

Kluczowe wymiary postrzegania partii politycznych i ich elektoratów ściśle korespondują z nazwami liczących się partii politycznych, a mianowicie Prawo i Sprawiedliwość akcentuje wymiar uczciwości, Nowoczesna – wymiar zacofania vs. nowoczesności, z kolei Zjednoczona Lewica, Zjednoczona Prawica i wiele innych partii lub komitetów wyborczych w różnych wersjach podkreślają wymiar lewicowości vs. prawicowości, który dominuje w pozycjonowaniu partii politycznych w literaturze przedmiotu.

Znaczne podobieństwo (ale nie identyczność!) strukturalne percepcji partii i elektoratu może świadczyć o wzajemnym wpływie wizerunków

tych obiektów społecznych lub też ich wspólnych źródeł. Może to stanowić pole dla przyszłych badań w celu ustalenia uwarunkowań atrybucji cech oraz wzajemnych oddziaływań przyczynowych polityk ↔ partia ↔ elektorat oraz ustalenia ich znaczenia/udziału w wyjaśnianiu decyzji wyborczych. Ustalone struktury percepcji polityków, partii i elektoratów mogą stanowić bazę modelową poszukiwania takich związków.

Wyniki badań confirmacyjnych wykazały wysoką stabilność struktury wizerunku elektoratu, niezależnie od partii politycznej, badanej populacji i czasu realizacji badań (w 2015 roku nastąpiła zasadnicza zmiana partii rządzącej w porównaniu do 2011 roku). Z kolei testowanie właściwości psychometrycznych kwestionariusza wskazuje na jego trafność czynnikową, spójność pomiaru oraz jego stabilność na krótkiej przestrzeni czasu. Z uwagi na dobór kwotowy (kryterium płęć i wiek) zastosowany w zrealizowanych badaniach w przyszłości cennym byłoby również przetestowanie modelu i kwestionariusza na próbie reprezentatywnej dla populacji.

Bibliografia

- Aaker J. L. (1997), *Dimensions of Brand Personality*, „Journal of Marketing Research”, 34(3), ss. 347–356.
- Aguirre-Rodriguez A., Bosnjak M., Sirgy M. J. (2012), *Moderators of the self-congruity effect on consumer decision-making: A meta-analysis*, „Journal of Business Research”, 65(8), ss. 1179–1188.
- Angleitner A., Ostendorf F., John O. P. (1990), *Towards a taxonomy of personality descriptors in German: A psycho-lexical study*, „European Journal of Personality”, 4(2), ss. 89–118.
- Campbell D. E., Green J. C., Layman G. C. (2011), *The party faithful: Partisan images, candidate religion, and the electoral impact of party identification*, „American Journal of Political Science”, 55(1), ss. 42–58.
- Caprara G. V., Zimbardo P. G. (2004), *Personalizing politics: a congruency model of political preference*, „American Psychologist”, 59(7), ss. 581–594.
- Eysenck H. J. (1991), *Dimensions of personality: 16, 5, or 3? Criteria for a taxonomic paradigm*, „Personality and Individual Differences”, 12(8), ss. 773–790.
- Ferland B., Dassonneville R. (2019), *Shifting parties, rational switchers: Are voters responding to ideological shifts by political parties?*, „Party Politics”, 1–11. DOI: 10.1177/1354068819829207.
- Goldberg L. R. (1981), *Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons*, „Review of Personality and Social Psychology”, 2(1), ss. 141–165.

- Gorbaniuk O., Kusak K., Kogut A., Kustos M. (2015), *Dimensions of political party „personality” perception*, „Journal of Political Marketing”, 14(1), ss. 35–63.
- Gorbaniuk O., Razmus W., Slobodianyk A., Mykhailych O., Troyanowskyj O., Kashchuk M., Drako M., Dioba A., Kolisnyk L. (2017), *Searching for a Common Methodological Ground for the Study of Politicians’ Perceived Personality Traits: A Multilevel Psycholexical Approach*, „Journal of Research in Personality”, 70(4), ss. 27–44.
- Guzmán F., Paswan A. K., Van Steenburg E. (2015), *Self-referencing and political candidate brands: A congruency perspective*, „Journal of Political Marketing”, 14(1–2), ss. 175–199.
- Hu L., Bentler P. M. (1999), *Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives*, „Structural Equation Modeling”, 6(1), ss. 1–55.
- Kolańska M., Gorbaniuk O., Wilczewski M. (2020, w druku), *From exploratory research to structural models: A multilevel lexical approach to studying the image of marketing objects*, „East European Review”, 4
- Kwiatkowska A., Cześnik M., Żerkowska-Balas M., Stanley B. (2016), *Ideologiczna treść wymiaru lewica–prawica w Polsce w latach 1997–2015*, „Studia Socjologiczne”, 4(223), ss. 97–129.
- Mayer S. J. (2019), *Ideological congruency, social group linkage or the best-evaluated party of all? Why partisans identify with a political party*, „Quality & Quantity”, 53(1), ss. 297–313.
- Miller A. H., Wlezien C., Hildreth A. (1991), *A reference group theory of partisan coalitions*, „The Journal of Politics”, 53(4), ss. 1134–1149.
- Osgood Ch. E., Tannenbaum P. H. (1955), *The Principle of Congruity in the Prediction of Attitude Change*, „Psychological Review”, 62 (1), ss. 42–55.
- Powell G. B. (2018), *Ideological Congruence: Illusion or Imperfection?*, „Legislative Studies Quarterly”, 43(1), ss. 21–32.
- Saucier G., Srivastava S. (2015), *What makes a good structural model of personality? Evaluating the Big Five and alternatives*, w: *APA Handbook of Personality and Social Psychology*, red. M. Mikulincer, P. R. Shaver, t. 4, Washington, DC.
- Schneider H., Ferié F. (2015), *How to Manage a Party Brand: Empirical Perspectives on Electoral Probability and Internal Conflict*, „Journal of Political Marketing”, 14(1–2), ss. 64–95.
- Sirgy M. J. (1982), *Self-concept in consumer behavior: A critical review*, „Journal of Consumer Research”, 9(3), ss. 287–300.
- Supphellen M. (2000), *Understanding core brand equity: guidelines for in-depth elicitation of brand associations*, „International Journal of Market Research”, 42(3), ss. 319–338.
- Tajfel H., Turner J. C. (1979), *An integrative theory of intergroup conflict*, w: *The Social Psychology of Intergroup Relations*, red. W. G. Austin, S. Worchel, Brooks/Cole, Monterey.

Wattenberg M., Miller A. H. (1981), *Decay in Regional Party Coalitions*, w: *Party Coalitions in the 1980s*, red. S. M. Lipset, Institute for Contemporary Studies, San Francisco.

The Structure of the voter's perception of political party electorates

Summary

The aim of the paper is to establish the structure of the voter's perception of the electorates of various political parties. We conducted an exploratory and confirmatory study using the data collected from voters in 2009, 2011, 2015 and 2017. The structure involved aspects related to human personality traits (Honesty, Disagreeableness, and Susceptibility to Manipulation), worldview and ideology (Conservatism, Left Wing vs. Right Wing), and evaluation (Backwardness vs. Modernity). The study revealed the configural and metric invariance of the structure of the voter's perception of political party electorates. These aspects explain political preferences at an individual level. This is a contribution to current literature that links the voter's perception of electorates to political preferences by presenting a six-factor model established on a valid and reliable psychometric inventory. The model opens up new opportunities for systematic empirical research that will advance our knowledge of the voter's behavior.

Key words: image, electorates, lexical approach, structural model, voter preferences

Lucyna RAJCA

Jan Kochanowski University in Kielce
ORCID: 0000-0002-3947-1729

Management reforms in the Polish and Hungarian local government

Abstract: The study aims to compare management reforms in the Hungarian and Polish local government structures which were introduced at the beginning of the transformation of the socio-political system and during the first two decades of the 21st century. The analyses show that local governments in both countries have implemented solutions derived from different management paradigms, which are in many respects contradictory. In the process of implementing management reforms in the local governments of the two countries there have been both convergent and divergent trends. The public administration reforms in Hungary after 2010 reflect a coherent vision of a strong and centralized state and are intended to ensure effective resolution of social problems. The market and civil society have been given a subordinate role. As far as the Polish local government model is concerned, currently it is difficult to indicate one organizational model constituting a coherent whole.

Key words: management models, Poland, Hungary

Introduction

This study aims to compare management reforms in the Hungarian and Polish local government systems and to indicate convergence and divergence in this respect in both countries. In addition, it attempts to indicate the public administration model that has emerged in Poland and Hungary as a result of public management reforms.¹

The first part presents an outline of the main public management paradigms to provide a better understanding of the trajectories of Hungarian and Polish reforms. Then, changes related to the privatization of municipal services in the Hungarian and Polish local government models and

¹ The article is an English version of a modified chapter of the author's book entitled: *Reformy samorządu terytorialnego na Węgrzech i w Polsce*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019, pp. 91–112.

remunicipalization are discussed. The following part presents the changes inspired by participatory governance. The final part indicates convergence and divergence in the respect of management reforms and tries to determine the public administration model.

The work uses a comparative approach to show convergence and divergence within management reforms in the Hungarian and Polish local government systems and an institutional and legal approach for analyzing legal acts and documents. To explore the topic, scholarly literature was mainly used, but legal acts, documents, and materials obtained from websites were also examined. Polish scholarly literature lacks a comparative study on management reforms in the Polish and Hungarian local government.

The main paradigms of management reforms

Over the past century, four major public governance models have evolved: Weberian, New Public Management (NPM), Public Governance, and neo-Weberian. In the Weberian model, organizations are hierarchical, public officials are recruited on the basis of qualifications, and there is a clear separation between the public and private spheres. The role of the administration is to implement laws in a professional, reliable and lawful way. Traditionally, public management was based on a dichotomy between politics and administration. The provision of services was a major task of the local government as part of the welfare state. Experts – officials and politicians to be precise – specified the needs of the local community. This way of understanding public administration began to change in the post-war period with the expansion of the welfare state and the increasing number and complexity of its functions.

In the 1980s, reforms inspired by the new public management (NPM) concept were introduced. In Central and Eastern Europe the popularity of this paradigm reached a peak in the initial stage of political transformation and was welcomed with great enthusiasm. The private sector and its market-oriented organizational and operational principles were the common basis for reforms inspired by new public management. Their use in the public sector was to be a remedy for public administration failures. In the period when the new public management paradigm dominated, it was believed that the private sector was more effective than the public one, and public services greatly benefited from market competition mecha-

nisms. This resulted in the privatization of some public services, their outsourcing, and the creation of public-private partnerships. The concept promoted reducing the public sector and limiting the role of the state.

As a result of the implementation of this paradigm, networks of actors providing public services and functioning mainly outside the direct control of public authority started to emerge. Observers pointed to the unintended and often negative effects of NPM reforms, such as increasing the fragmentation of public administration, problems with coordination, the erosion of social cohesion, weakening the ethics of public services (Van de Wale et al., 2016, p. 2), unequal access to public services, replacing state monopolies with private ones, and the failure to improve the quality of services and reduce their costs. As a result of the processes of radical privatization, deregulation and decentralization, the state (government) was deprived of instruments to solve many problems and lost public confidence. Experience has proved that the market cannot function without a strong and efficient state performing the role of a regulator, coordinator, strategist and corrector of market failures (Sześciło, 2014, p. 17). Developing reforms based on new public management was opposed, both locally and regionally. By 2005 the concept had been abandoned² and the importance of public administration began to be emphasized (Kopyciński, 2016, p. 27). The international economic crisis of 2008 resulted in even stronger criticism of neoliberal dogmas. For this reason, decentralization and privatization, previously supported by NPM, slowed down in Europe.

At the end of the 1990s, there was a shift towards another set of ideas regarding the management of local public services, referred to as local governance, which provides local government with a new role, namely that of a coordinator that aims to combine and control complex processes. Governance requires partnerships and the extension of the scope and mechanisms of participation, as well as the involvement of civil society in the creation and implementation of public policy. Partner cooperation makes it possible to use the knowledge, skills, and resources of many different participants to solve problems. Local authorities faced the challenge of creating conditions for cooperation and developing methods for coordinating the interests of various social groups.

Local government reforms carried out in many countries in accordance with the concept of governance revealed the dissonance between the

² Criticism of new public management does not mean a complete failure of this management method.

theory and social reality. Research has shown no convincing evidence of the positive effects of governance implementation in either service delivery or democratic renewal (Rajca, 2012, pp. 156–157). Therefore, the question of the effectiveness of using participatory mechanisms for real change remains open. When implementing governance, the institutional context and experience in cooperation with the local community are important, as the functioning of administration depends more on soft law norms, shaped by the nature of social relations, citizens' activity and the ethics of governance (Kachniarz, 2018, p. 161). In post-socialist countries, both NPM and governance were readily accepted, at least on a declarative level, but the weakness of the market and civil society, as well as public institutions, did not allow for the full implementation of these concepts (Pawłowska, 2018, p. 49). According to Tiina Randma-Liiv, the reason for the partial failure in implementing the NPM and governance in post-socialist countries was the lack of a well-functioning public administration based on Weberian principles (Randma-Liiv, 2008/2009, p. 79).

After a period of reducing the role of the state for the benefit of the free market and social actors, the concept of neo-Weberianism (the neo-Weberian state) emerged. It postulated the reinforcement of the instrumental and controlling capabilities of the state. The neo-Weberian model of public management combines elements of the Weberian model (the centralization of power – the state as the main coordinator of activities aimed at solving problems, hierarchy, impartiality, legality, political neutrality, professionalism) and several elements taken from NPM and governance (greater efficiency and effectiveness, high-quality public services, performance-orientation, professional management, strengthening sensitivity to the needs of citizens, public consultations and the direct involvement of citizens). The methods used in the private sector may play a subsidiary role, but the state remains the most important actor with its principles, methods, and culture. Neo-Weberianism means the increased activity of public administration at every level, especially central administration (Kudłacz, 2015, pp. 163–165).

Although the nationalization of public service management could already be observed at the beginning of this century (health care reform in the Nordic countries), its importance has increased since the international financial crisis from the end of the first decade of the 21st century. This crisis highlighted the negative consequences of a highly deregulated political and economic system. There were more and more calls for state regulation by the state, and even the renationalization or remunicipali-

zation of privatized tasks and activities (Kuhlmann, Wollmann, 2014, p. 173). Probably the strongest nationalization took place in Hungary.

Privatization and remunicipalization in Hungary and Poland

Both in Poland and Hungary in the socialist period the state had a monopoly on the provision of public utilities. As a result of the political transformation in both countries, these services (water, sewage, public transport, etc.) were transferred to local governments in 1990. At the same time, relevant institutions passed into their ownership. In Hungary, municipalities used municipal budget institutions to provide public services, especially water, sewage, and heating. They also outsourced their own businesses to carry out some tasks. In Poland, enterprises providing services such as water, sewage management, and heating were, like in Hungary, usually transformed into municipal budget institutions or municipal capital companies. Budget units without legal personality provided services such as kindergartens, schools, and residential care homes. Services such as street cleaning, the maintenance of green spaces and funeral services were, however, much more often privatized.

Under the influence of the NPM concept and growing financial pressure, Hungarian municipalities began selling public utilities and enterprises to private investors. These included municipal water plants and electrical service provider companies (Kuhlmann, Wollmann, 2014, p. 188). Many municipalities started to set up public-private partnerships (PPPs). Most enterprises owned by the counties (*megyék*) were also sold to private investors. In Hungary, there was a tendency to sell public enterprises to West European monopolistic companies. According to Tamás M. Horváth, the reason for the privatization of public enterprises was, firstly, the belief that private companies were more effective than public ones. Secondly, their value (price) increased as a result of using tender procedures, which was important in the context of the budgetary constraints of municipalities. Thirdly, large western European companies were ready to enter the newly opened market in Eastern Europe (Horváth, 2016, p. 189). Pressure on marketization and competition from the liberalization policy of the European Union was also significant.

Hungarian municipalities also outsourced public services much more frequently than municipalities in other Central and Eastern European countries (OECD, 2008, p. 29). For example, local government water

supply companies commissioned the supply of water to private and especially foreign companies. The transfer of tasks to external entities at the local level was also present in health care, cultural services (e.g. libraries) and social services. This resulted in the extension of the range of services provided by the rapidly growing NGO sector as well as churches and private charities. Contracts with external service providers were often concluded after competitive tenders. Contracting services and functional privatization were widespread strategies in Hungary (Kuhlmann, Wollmann, 2014, pp. 198–199).

Actions taken in Hungary after 1990 to develop the economy did not bring satisfactory results. The local public administration was not able to provide good quality services in a professional manner. Also, Hungary was severely affected by the economic crisis and the state was forced to redefine its development structure. In 2005–2006 spending on social services was reduced. Pursuant to state directives, public service contracts were awarded to budgetary institutions at the expense of NGOs and commercial entities. Since 2010, the trend towards greater public control over services has been more and more visible. Larger municipalities and subsequently the central government began to buy back shares in privatized enterprises providing public services. Public utilities have been nationalized (taken over from local governments and foreign investors). At the same time, “insourcing” has replaced the previously widespread outsourcing. Such changes in the provision of public services have also occurred in other European countries, but in Hungary the legal conditions and actions have changed more radically (Horváth, 2016, pp. 190–191).

The main feature of the trend after 2010 was the government’s opposition to privatization, which was perceived as leading to excessive prices for services. Research conducted in 2012–2013 showed that both the government and Hungarian councilors were strongly against privatization, while Polish councilors mostly approved of it, which indicates a quite different approach to NPM reforms at that time in both countries (Heinelt, Krapp, 2016, p. 36). The Hungarian central government has also been skeptical about public-private partnerships (PPPs) as a form of public investment implementation. It has strongly interfered with market processes. The providers of utilities (electricity, gas, waste management, heating) have been obliged to reduce prices for users and a centrally levied tax has been imposed on them. The newly built infrastructure automatically becomes the property of the state or municipalities, although private enterprises can still provide services. To gain more direct power

over the activities of public services, municipal holding companies have been increasingly present in Hungarian cities (Horváth, 2016, p. 194). Hungarian researchers have predicted that the nationalization of the services provided before the reform by local governments or the private sector will continue not only in municipal infrastructure but also in social policy (Pálné Kovács, 2015, p. 18). As a consequence of the reform of the Hungarian public administration after 2010, the role of non-state actors has been reduced. The share of the production of public goods and services commissioned to external entities has decreased. The changes in Hungary are defined as developing a new model of local democracy, which is no longer based on the neoliberal concept of the state or the principles of the NPM, but on the model of the neo-Weberian state in which government bodies play a dominant role in public affairs. Most of the results of the decentralization introduced during the transformation period have been eliminated (Horváth, 2016, p. 193). The local government system has become extremely centralized.

In Poland, at the beginning of the new millennium, a new system of service delivery was developed. Since Poland was under the influence of neoliberal economic doctrines, local government market solutions were preferred. Many municipal heating companies went private. In 2014, out of 349 licensed heating enterprises – 128 were owned by the private sector and 219 were public sector-owned, including 204 owned by municipalities. The heating industry is the most commercialized and at the same time the most privatized field of municipal economy. Prices for energy and heating are controlled by the state authorities – heating companies are required to submit tariffs for approval to the President of the Energy Regulatory Office. In 2010, at least 10 per cent was owned by foreign companies.

Unlike heating enterprises, the privatization of water supply companies is not popular in Poland. According to the Central Statistical Office data, in 2015 out of the total number of entrepreneurs involved in the collection, treatment, and supply of water (1,843 entities), commercial law companies and local government budgetary institutions constituted the largest share (38.14 per cent) and (30.28 per cent) respectively (GUS, 2015). In the vast majority of cases, municipalities were either the sole or majority owner of the water supply companies. Companies with foreign capital accounted for less than 1 per cent of all water utilities. In some cities, the management of water supply systems was entrusted to a privately-owned company. For example, in 1992, a joint-stock company was set up in Gdańsk. The company shareholders were the city of

Gdańsk (49 per cent) and a French company (51 per cent). The contract expires after 30 years from the date of signing. In Katowice, the water supply is provided by Górnośląskie Przedsiębiorstwo Wodociągów S.A. (The Upper Silesian Water Supply System). About 80 percent of the company's shareholders are Śląskie Voivodship, and almost 20 percent are other shareholders (natural and legal persons). Other large cities have 100 per cent shares in water supply companies. In some medium-sized cities there has been partial privatization of water supply companies. However, it should be noted that the privatization of water supply companies in Poland is marginal as compared to the entire water supply market in the country (Odpowiedź Ministra Środowiska, 2016).

After 1990, public transport services were usually performed by municipal budget institutions or limited companies. In 2010, Parliament passed a law (ustawa z dnia 16 grudnia 2010), which stipulates that the roles of the organizer (municipalities and their associations) and the operator are separate from each other. The operator is a local government budgetary institution or an entrepreneur authorized to conduct business in the field of passenger transport, who signs a contract with the organizer of public collective transport for the provision of services. The market opened to free competition, but many municipalities gave their companies the status of internal operator for a transitional period (usually 15 years). In many large cities, only municipal companies are operators (Wąsowicz, 2018, pp. 138–144). Municipal companies can, therefore, remain monopolists in these services for a period of time. Foreign investors have not become important players in the market of local transport services (Mikuła, Walaszek, 2016, pp. 175–176).

As far as healthcare services are concerned, there has been an intensive development of many private medical practices, pharmacies, and clinics. Although there were plans to commercialize and privatize public hospitals, their implementation was progressing at a moderate pace. In 2016, the privatization of health care facilities became restricted. Selling shares or stocks in state-owned capital companies or local government units was banned if, as a result of the sale, these entities would lose their majority block of shares (ustawa z dnia 10 czerwca 2016). Personal social services, such as running residential care homes for the elderly and disabled, are usually run by local governments, but, to a significant extent, also by the Catholic Church or other religious organizations, as well as NGOs and private individuals (Mikuła, Walaszek, 2016, pp. 181). NGOs are playing an increasingly important role in the provision of social services.

In the last few years, more and more Polish local government units, especially in large cities, have been carrying out tasks using public-private partnerships (PPP). Growing local government debt, government pressure to reduce it, as well as the possibility of using EU funds have additionally motivated local authorities to seek alternative forms of financing public investments. Between 2009 and 2016, 113 public-private partnership contracts were carried out. Most of these contracts involved the management of tourist and sports facilities, transport infrastructure and water and sewage management. The most expensive PPP project was the construction of a modern incineration plant in Poznań as part of the waste management system for the city of Poznań (PLN 925 million). Even though local governments have been increasingly interested in PPP, the experience thus far has not been satisfactory. This is due to many existing barriers to undertaking initiatives using PPP, including low awareness and insufficient knowledge of PPPs in the public sector and the high costs of economic and legal analysis.

Polish local government units, especially municipalities, use privatization and contracting services to varying degrees. Public support for liberalization and privatization seems to be weaker than at the beginning of this century. The attitude of Poles towards privatization is most often negative (Ministerstwo Skarbu Państwa, 2016, p. 20). Polish local governments are reluctant to sell municipal companies (for fear of being accused of corruption or sale of municipal assets, as well as to be able to offer employment in municipal companies to people with the “right” political connections) (Forum samorządowe, 2013). It should also be emphasized that in Poland there are nearly 60,000 local government organizational units that help local government authorities carry out the tasks assigned to them. The requirement to have many local government institutions undermines the sense of outsourcing many tasks or purchasing services from private suppliers and indirectly hinders the involvement of residents in improving the quality of life. In Poland, in terms of implementing the concept of new public management, any generalization would be too simplistic, as there is a wide variation in this respect among Polish local governments. Some municipalities still focus on the traditional way of providing services.

To sum up, it can be stated that the Hungarian public service delivery model can be defined as a transition from a centralized state model to a decentralized local government system, which was then subject to NPM-inspired reforms as well as increasing organizational and functional

privatization (Kuhlmann, Wollmann, 2014, p. 198). It was again centralized as a result of delegating tasks to the state administration and limiting the role of municipalities as a service provider. This latest phase of changes has been compliant with the overall political transformation towards creating a non-liberal state in a country where decentralization has never been deeply rooted in public service management and governance (Péteri). In Poland, the evolution of local public service delivery methods was until recently similar to that in Hungary and probably typical of the eastern and central parts of the continent. However, the privatization process in the Polish local government was not radically interrupted as it was in Hungary. Also, centralization never reached the scale comparable to that of Hungary. The current government of Law and Justice is opposed to the privatization of companies and state property and has taken steps to rebuild them. The ruling party, led by Jarosław Kaczyński, seems to agree with the diagnosis made by the Hungarian Prime Minister regarding the adverse effects of the earlier privatization process and the divestment of national property.

In recent years, the neoliberal idea that “private is better than public” has lost much of its strength and credibility. There has been a trend in Europe towards the remunicipalization and nationalization of public assets and services. To overcome the global economic and financial crisis, national governments once more rely on state regulation in the public sector. Increasingly, citizens recognize the value of services being provided by the public sector. In Germany, for example, not only the privatization of municipal enterprises and facilities (assets) but also functional privatization has been rejected in an increasing number of petitions and local referenda. An example of the remunicipalization trends is the German energy sector (Kuhlmann, Wollmann, 2014, pp. 200–201). Hellmut Wollmann stated that the trend towards remunicipalization is caused by factors such as disappointment with the neoliberal belief that the private sector is superior to the public; the growing motivation of local authorities to regain control over municipal services and to obtain financial benefits from the provision of communal services; a change in political and cultural values; growing grassroots pressure in visible local referenda; and the expiry of concession contracts (Wollmann, 2016, pp. 323–324).

Hungary has been a unique case in this process since 2010. As mentioned before, local authorities and their companies are buying back previously sold municipal assets or have started re-insourcing instead of prior outsourcing. It might seem that local government is making a “comeback”

as an appropriate actor in the area of providing local services. However, as noted by Tamás M. Horváth, the events in Hungary are an example of de-municipalization rather than remunicipalization. This is because in Hungary, “there has been a move towards massive state intervention at the expense of public civic solutions” (Horváth, 2016, p. 198).

In Poland, it is hard to prove the existence of the phenomenon of remunicipalization which involves the purchase of previously sold municipal property. The documents of the Ministry of Treasury do not reveal such a process (Ministerstwo Skarbu Państwa, 2015; Ministerstwo Skarbu Państwa, 2016). Although the literature indicates individual cases of actions aimed at regaining control over previously privatized municipal enterprises, it does not seem to be a general tendency. Some cities have resigned from the services of external companies to manage municipal housing resources or collect parking fees (Swianiewicz, 2016, pp. 15–31; Swianiewicz, 2017, p. 26). Research conducted by Paweł Swianiewicz in 2014–2016 shows that the support of Polish mayors for the public provision of services and remunicipalization was among the lowest as compared with the 30 other analyzed European countries, while it was the highest for their Hungarian counterparts. Polish local leaders continued to be closer to the neoliberal service provision model. In Europe, there is a wide variation between countries in terms of their preferences regarding the privatization of local public services (Swianiewicz, 2017, pp. 21, 25).

Participatory governance in Hungary and Poland

In Hungary, the constitutional and statutory framework provided unique opportunities for creating an entirely new bottom-up power model. The law has provided for a universal initiative for residents of the municipality in relation to matters falling within the competence of the representative body, and the right to request a local referendum, while the representative body is obliged to organize an annual public assembly. The principle of openness of the operation of local government bodies has been made a rule. The creation of a legal framework in itself has not proved sufficient for democratic local policies. Neither the transparency of decision-making processes nor the participation of residents has increased. Internal political conflicts have decreased the number of stakeholders involved in the decision-making process, local government politicians have not treated civil society as partners, but only as voters.

Also, as Ilona Pálné Kovács argues, networks around the local government system have been perceived as influential clients of party politicians performing various functions rather than conscious partnerships and development coalitions. Although there has been a development of civic organizations, their activity and their position in the sphere of local policies has been rather marginal (Pálné Kovács, 2012, pp. 184,188). New bodies such as development councils, youth councils, tourism committees, etc. have been usually imposed and represented the government's position. Local policies have not provided space for new forms of democracy and participation. So, as Ilona Pálné Kovács rightly pointed out, making the local governance "more open, receptive and 'democratic' is not a question of reforms of regulations and political programmes. In this field, 'path dependence' has a greater role, and democratic political culture cannot be prescribed like a recipe" (Pálné Kovács, 2012, pp. 193–194). Implementing institutional solutions in a social environment that is not prepared to use them usually does not produce the expected results.

The partnership principle has not brought a real breakthrough in the Hungarian public administrative culture due to the relatively weak civic sector, fragile local administrative resources, and the lack of trust or willingness to cooperate with local politicians and officials (Pálné Kovács, *Region-Building*, p. 80). Partnerships have not been as effective as expected, even in those cases where the participation of economic and social partners was a basic condition for applying for EU funds (Pálné Kovács, 2016, p. 802). Centralization processes have weakened participatory mechanisms in the functioning of the state. After 2010, the funding of civic sector organizations has been significantly reduced and made dependent on political loyalty. The institution of the referendum, local and national, has been weakened, for such reasons as increasing the referendum validity threshold and abolishing the consultative referendum.

In Poland, many legal possibilities of the participatory local government model have been introduced. At present, residents can participate in local referenda, consultations, collegial meetings of elected local government authorities, in the debate on the report on the state of the local government unit, in the procedure of the civic budget and the rural municipality (*solectwo*) fund, subsidiary units, youth city councils, senior councils, local initiatives, and legislative initiatives. There are no obstacles to the use of other forms of participation not specified in the law, such as citizens' courts, citizens' panels, and creating a vision of city development.

The institutions existing in the Polish local government system allow a partner management model to be built.

Currently, however, institutionalized instruments of partnership and participation are used rather occasionally and are largely inspired by supranational (EU) institutions and national authorities, and are controlled by local authorities. Citizens are still treated more as local government clients than their partners (co-decision makers). Local authorities are generally moderately interested in involving residents in the management of public affairs. The success of decentralization has not resulted in widespread civic engagement. The participation of inhabitants is still more embedded in traditional government than in governance. Researchers note the low level of interest of local communities in public affairs, the lack of partnership (Tykwińska-Rutkowska, 2017, p. 54), the decreasing involvement of citizens and the withering of civil dialogue, as well as the dysfunction of participation and the artificial nature of some institutions (Radzik-Maruszak, 2019, p. 267). There has been a noticeable decrease in residents being interested in the civic budget.

Nevertheless, in Poland, attempts to move from a hierarchical and bureaucratic style of governance to social partnership based on cooperation have been observed. Among others, this is demonstrated by gradually increasing the cooperation of the local government with non-governmental organizations, or by the increasing number of cities following the civic budget procedure. An increasing number of local governments are attempting to communicate with residents (websites, regular public meetings, special telephone lines, civic panels). In 2018, the mechanisms of participation and civic control in local government were strengthened. Also, the principle of openness of local government bodies was enhanced (ustawa z dnia 11 stycznia 2018). The introduced regulations correspond with the implementation of the concept of governance postulated for many years. However, they do not constitute a radical turn towards participatory management, but rather a correction of the existing model of local government democracy and a way to popularize mechanisms previously used by some local governments. The concept of governance in Poland is a realistic perspective, but it encounters a number of barriers, such as the weakness of civil society, low social trust, a traditional administrative culture oriented towards hierarchical activities, the reluctance of some local government officials to enter into partnerships and encourage the involvement of society, or insufficient cooperation between local government units.

Summary

The analyses show that in the process of the implementation of management reforms in the local government systems of the two countries there have been both convergent and divergent trends. The strong decentralization of the system and competences visible at the beginning of the system transformation imply a convergent trend. After 2010, in Hungary the earlier decentralization process has been reversed and the country has embarked on the path of radical centralization. In Poland, clear recentralizing trends have been present since 2015, revealing a certain degree of convergence with the policy of the government of Viktor Orbán – the scale of this phenomenon, however, has been much smaller than in Hungary (see: Rajca, 2019, pp. 76–89). There has been a clear convergence in NPM-inspired reforms (privatization, outsourcing). The convergence in the privatization policies in Poland and Hungary has been influenced by signals about the growing financial problems of the welfare state, the dominance of NPM trends in Europe and the world, as well as international organizations such as the EU or OECD. After 2010, Hungary has strongly opposed NPM embarking on the nationalization and remunicipalization of assets and services. Since 2015, Poland has seen trends towards the nationalization of state property, which can be perceived as a certain convergence with Hungarian policy. However, it is difficult to confirm the phenomenon of remunicipalization, which is demonstrated by individual cases rather than the general tendency. The gradual introduction of mechanisms conducive to social participation to solve local problems is an example of a convergent trend. The weakness of civil society but also of public institutions has hindered the full implementation of the concept of governance.

Due to the crisis and disappointment with the earlier “neoliberal” state, the recent neoliberal philosophy has been rejected in Hungary in recent years, and there has been a shift towards nationalization, remunicipalization and the neo-Weberian state (Pálné Kovács, 2012, p. 195). It should be emphasized, however, that the neo-Weberian concept advocates the separation of tasks and competences of politicians and the civil service, while the Hungarian public administration reforms have taken the opposite direction. The political loyalty of officials has been more appreciated than professional skills. Also, according to many studies and documents of international institutions, Hungarian reforms have taken the direction opposite to the neo-Weberian rule of law. Public administra-

tion reforms in Hungary after 2010 reflect a coherent vision of a strong and centralized state intended to ensure the effective resolution of social problems. The market and civil society have been given a subordinate role in solving problems. As far as the Polish local government model is concerned, it can be observed that during the period of political transformation it has been affected (similarly to Hungarian local government) by the implementation of solutions derived from different management paradigms, which are in many respects contradictory. Currently, it is difficult to indicate one organizational model constituting a coherent whole. Polish public administration is characterized by a high degree of acceptance of hierarchical methods of operation (Mazur, Możdżeń, Oramus, 2018, p. 804). In the Polish local government system the Weberian management model dominates (see: Kulesza, 2009, pp. 7–22). Implementing the ideas of new Weberianism requires a change of orientation from the perspective of the lawful execution of tasks to meeting the needs of citizens and management development.

Reforming public administration, including local government, should foster specific national and local socio-economic, territorial, political, cultural and mental conditions, and not rely on the uncritical implementation of the currently fashionable paradigm, as the quality of local democracy and the effectiveness of public service delivery do not just depend on the selected local government model. A much better solution is to use different models in different contexts. The problem is that modern public management models are excessively idealistic and too general or partial, and do not provide guidance as to under which conditions they will be effective (Ropret, Aristovnik, Kovač, 2018/2019, p. 130). Another problem is the misconception that subsequent reforms will make the whole system better. By introducing new methods of providing public services, the administration creates new problems that it needs to solve.

Bibliography

- Forum samorządowe (2013), *Andrzej Arendarski: Spółki komunalne trzeba prywatyzować*, <http://www.forumsamorzadowe.pl/aktualnosci/1420.html>, 4.11.2019.
- GUS, (Central Statistical Office) (2015), *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2015*, GUS, Warszawa.
- Heinelt H., Krapp M.-Ch. (2016), *Perceptions of New Public Management reforms*, in: *Policy Making at the Second Tier of Local Government in Europe*, eds. X. Bertrana, B. Egner, H. Heinelt, Routledge, Abingdon–New York.

- Horváth T. M. (2016), *From Municipalisation to Centralism: Changes to Local Public Service Delivery in Hungary*, in: *Public and Social Services in Europe*, eds. H. Wollmann, I. Koprić, G. Marcou, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Kachniarz M. (2018), *Reformy samorządowe w krajach europejskich*, in: *Samorząd XXI wieku. Problemy, trendy, rozwiązania*, eds. M. Kachniarz, R. Raczyński, Wydawnictwo Siedmioróg, Warszawa.
- Kopyciński P. (2016), *Neoweberyzm (neo-Weberianstate) jako sposób zarządzania w polityce innowacyjnej*, "Zarządzanie Publiczne", no. 3(37).
- Kudłacz M. (2015), *Neoweberyzm jako nowy model zarządzania rozwojem metropolii w warunkach zglobalizowanej gospodarki*, in: *Sprawne państwo. Systemowe zmiany w funkcjonowaniu polskiego samorządu terytorialnego*, eds. M. Ćwiklicki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków.
- Kuhlmann S., Wollmann H. (2014), *Introduction to Comparative Public Administration. Administrative Systems and Reforms in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton.
- Kulesza M. (2009), *O tym, ile jest decentralizacji w centralizacji, a także o osobliwych nawykach uczonych administratywistów*, "Samorząd Terytorialny", no. 12.
- Mazur S., Możdżeń M., Oramus M. (2018), *Public administration characteristics and performance in EU28: Poland*, European Commission, Brussels.
- Mikula Ł., Walaszek M. (2016), *The Evolution of Local Public Service provision in Poland*, in: *Public and Social Services in Europe*, eds. H. Wollmann, I. Koprić, G. Marcou, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Ministerstwo Skarbu Państwa (2016), *Raport o ekonomicznych, finansowych i społecznych skutkach prywatyzacji w roku 2015*, Warszawa.
- Ministerstwo Skarbu Państwa (2016), *Informacja o przekształceniach i prywatyzacji mienia komunalnego za rok 2015*, Warszawa.
- Ministerstwo Skarbu Państwa (2015), *Informacja o przekształceniach i prywatyzacji mienia komunalnego za rok 2014*, Warszawa.
- Odpowiedź Ministra Środowiska na interpelację poselską z dnia 31.05.2016 r., <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/323A0944/%24FILE/i02569-o1.pdf>, 2.11.2018.
- OECD (2008), *Public-Private Partnerships. In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money*, OECD, Paris.
- Pálné Kovács I. et al. (2016), *Farewell to Decentralisation: The Hungarian Story and its General Implications*, "Croatian and Comparative Public Administration", no. 16(4).
- Pálné Kovács I. (2015), *Regionalism in Hungary. Assembly of European Regions Study on Regionalism*, The Assembly of European Regions.
- Pálné Kovács I. (2012), *Roots and consequences of local government reforms in Hungary*, "Revue d'etudes comparatives Est-Ouest", vol. 43, no. 3.

- Pálné Kovács I., *Region-Building in Hungary – the Case of South-Transdanubia*, https://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum2/2_2_kovacs.pdf, 10.02.2019.
- Pawłowska A. (2018), *Czynniki i trajektorie zmian administracji i polityk publicznych*, in: *Państwo w czasach zmiany*, eds. M. Pietraś, I. Hofman, S. Michalowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Péteri G., *Decentralization in Eastern Europe: grab the moment!*, Website of the MTA–DE Public Service Research Group, <http://publicgoods.eu/decentralization-eastern-europe-grab-moment>, 20.07.2018.
- Radzik-Maruszak K. (2019), *Rada gminy jako uczestnik lokalnego współrzędzenia. Przykład Anglii, Finlandii, Polski i Słowenii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Rajca L. (2019), *Reformy samorządu terytorialnego na Węgrzech i w Polsce*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Rajca L. (2012), *Reformy samorządu terytorialnego w Anglii w latach 1997–2010*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń.
- Randma-Liiv T. (2008/2009), *New Public Management Versus the Neo-Weberian State in Central And Eastern Europe*, “The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy”, Special Issue, vol. 1, no. 2.
- Ropret M., Aristovnik A., Kovač P. (2018/2019), *A Content Analysis of the Rule of Law within Public Governance Models: Old vs. New EU Member States*, “The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy”, vol. XI, no. 2.
- Swianiewicz P. (2017), *Urynkowanie, prywatyzacja i rekommunalizacja. Formy dostarczania lokalnych usług publicznych w opiniach burmistrzów krajów europejskich*, “Samorząd Terytorialny”, no. 5.
- Swianiewicz P. (2017), *Stosunek do prywatyzacji lokalnych usług publicznych*, 27.04.2017, “Wspólnota”.
- Swianiewicz P. (2016), *Współczesne badania nad samorządem i polityką lokalną*, in: *Polska gmina 2015*, ed. G. Gorzelak, Warszawa.
- Sześciło D. (2014), *Wprowadzenie*, in: *Administracja i zarządzanie publiczne. Nauka o współczesnej administracji*, ed. D. Sześciło, Wydawca Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Tykwińska-Rutkowska D. (2017), *Młodzieżowe rady gmin i gminne rady seniorów jako forma partycypacji mieszkańców gminy (społeczności lokalnych) w samorządzie terytorialnym*, “Samorząd Terytorialny”, no. 9.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych, Dz. U. 2018, poz. 130.
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy o działalności leczniczej i niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016, poz. 960.
- Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym, Dz. U. 2015, poz. 1440 ze zm.

- Van de Walle S., Hammerschmid G., Andrews R., Bezes P. (2016), *Introduction: public administration reforms in Europe*, in: *Public Administration Reforms in Europe. The View from the Top*, eds. G. Hammerschmid, S. Van de Walle, R. Andrews, P. Bezes, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton.
- Wąsowicz K. (2018), *Efektywność przedsiębiorstw użyteczności publicznej lokalnego transportu publicznego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków.
- Wollmann H. (2016), *Public and Social Services in Europe: From Public and Municipal to Private Provision – And Reverse?*, in: *Public and Social Services in Europe*, eds. H. Wollmann, I. Koprić, G. Marcou, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Reformy zarządzania w polskim i węgierskim samorządzie terytorialnym

Streszczenie

Celem opracowania jest porównanie reform zarządzania w węgierskim i polskim samorządzie terytorialnym wprowadzanych od początku transformacji ustrojowej i w okresie dwóch pierwszych dekad XXI wieku. Analizy wskazują, że samorzady obu badanych państw doświadczyły implementacji rozwiązań zaczerpniętych z różnych i pod wieloma względami sprzecznych paradygmatów zarządzania. We wprowadzaniu reform zarządzania w samorządzie terytorialnym obu państw występowały zarówno trendy zbieżne, jak i rozbieżne. Reformy na Węgrzech po 2010 roku odzwierciedlają spójną wizję silnego i scentralizowanego państwa mającego zapewnić skuteczne rozwiązywanie problemów społecznych. Rynekowi i społeczeństwu obywatelskiemu wyznaczono niewielką rolę. Odnośnie polskiego samorządu terytorialnego, obecnie trudno wskazać jeden organizacyjny model stanowiący spójną całość.

Słowa kluczowe: modele zarządzania, Polska, Węgry

ks. Rafał LEŚNICZAK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0003-0099-4327

Czy tygodnik katolicki „Niedziela” poparł Prawo i Sprawiedliwość w kampanii parlamentarnej w 2019 r? Studium medioznawcze

Streszczenie: Celem pracy jest weryfikacja, czy tygodnik katolicki „Niedziela”, zaangażował się w kampanię parlamentarną w Polsce w 2019 r. jako uczestnik procesu komunikowania politycznego. Podstawową metodą badawczą jest ilościowa i jakościowa analiza zawartości. Pomocniczo wykorzystano także metodę analizy i syntezy oraz analizę kontekstu dyskursu prasowego. Tygodnik katolicki był czasopismem wspierającym PiS. Na jego łamach wypowiadali się politycy prawicy, których wypowiedzi były przyjmowane przez redakcję „Niedzieli” z aprobatą i życzliwością. Nieudzielenie w dyskursie politycznym głosu politykom opozycji dowodzi stronniczości tygodnika i wyekspowowania „jedynego, słusznego” kierunku prowadzenia polityki zagranicznej, gospodarczej czy historycznej, tzn. zaproponowanego przez Prawo i Sprawiedliwość.

Słowa kluczowe: tygodnik katolicki „Niedziela”, Prawo i Sprawiedliwość, kampania parlamentarna, komunikowanie polityczne

Wprowadzenie i metodologia badań

Aktywność polityczno-społeczna Kościoła katolickiego w Polsce po 1989 r. jest przedmiotem wielu analiz medioznawczych i politologicznych (Kowalczyk, 2012; Guzek, 2019, s. 123–165). Komunikowanie polityczne polskich katolickich hierarchów na przestrzeni 30 lat od upadku komunizmu ewoluowało od wyraźnego ich politycznego zaangażowania na rzecz ugrupowań prawicowych do zdystansowanej postawy Konferencji Episkopatu Polski, która, na poziomie wysyłanych komunikatów instytucjonalnych, potwierdzała respektowanie katolickiej nauki społecznej oraz konstytucyjnych zasad autonomii i niezależności Kościoła i państwa (Nosowski, 2018; Mariański, 2017; Nosowski, 2013; Dyda, 2016). Jeśli jednak przyjąć, że media katolickie są alternatywnym wyra-

zicielem stanowiska instytucji eklezjalnej w kwestiach politycznych, to należy wyeksponować ich zaangażowanie w komunikowanie polityczne oraz poparcie udzielone przez nie ugrupowaniom pravicowym w okresie po upadku muru berlińskiego. Dotychczasowe analizy kampanii parlamentarnych i prezydenckich w Polsce po 1989 r. dowiodły, że tygodnik „Niedziela” jest medium katolickim zaangażowanym w ww. procesy *political communication* (Leśniczak, 2017; Wrześniewska, 2017; Leśniczak, 2018; Dzierżyńska-Mielczarek, 2016, s. 136–141).

Politologowie dostrzegają wyraźną polaryzację polskiej sceny politycznej po 2005 r. (Kolczyński, 2017, s. 33) oraz odnotowują w agendzie politycznej 2019 roku obecność kwestii dotyczących Kościoła katolickiego, które zostały wykorzystane w kampanii wyborczej (m.in. temat nadużyć niektórych duchownych katolickich wobec małoletnich i inne grzechy duchownych, co zostało wyeksponowane w filmach *Tylko nie mów nikomu* i *Kler*; wystąpienie Leszka Jażdżewskiego 3.05.2019 na Uniwersytecie Warszawskim, będące krytyką Kościoła katolickiego; stanowisko abp. Jędraszewskiego wobec parad równości promujących ideologię LGBT) (Leśniczak, 2019; Duda, 2019b; Leśniczak, 2020; Klauziński, Chrzczonowicz, 2019).

W podjętych badaniach dokonano weryfikacji, czy tygodnik katolicki „Niedziela”, zaangażował się w kampanię parlamentarną jako uczestnik procesu komunikowania politycznego. Materiał badawczy stanowiły te teksty prasowe zamieszczone na ogólnopolskich stronach analizowanego tytułu prasowego, które odnosiły się do parlamentarnej kampanii wyborczej w Polsce w 2019 r. W analizie pominięto krótkie gatunki informacyjne, np. wzmianki, notatki, zapowiedzi, przegląd prasy, natomiast uwzględniono zasadniczo publikacje o charakterze publicystycznym. Publicystyka w odróżnieniu od informacji interpretuje rzeczywistość, przedstawia ją z subiektywnego i autorskiego punktu widzenia, celem wywołania u odbiorcy określonej reakcji (Kasiak, 2015, s. 85). Gatunki publicystyczne stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie informacji, ich autorska perspektywa eksponuje światopogląd i hierarchię wartości nadawcy przekazu (Bauer, 2000, s. 157–158). Jak zauważa Zbigniew Bauer (Ibidem, s. 164), publicystyka nie powinna jednak charakteryzować się skrajnym subiektywizowaniem czy też jednostronnym i ideologicznym zaangażowaniem autora w opisywany problem. Innego zdania są niektórzy dziennikarze-publicyści, jak Renata Kim czy Michał Kacwicz, którzy cenią publicystykę zaangażowaną po jednej ze stron sporu politycznego czy konfliktu ideologicznego, publicystykę „pełną pasji, przewrotną, stawiającą ryzykowne tezy” (Kasiak, 2015, s. 90). Można za-

tem przyjąć, że wybór do analizy tekstów publicystycznych „Niedzieli” zapewnia wyrazistość stanowisk ideologicznych i politycznych autorów publikacji, jak również całej linii redakcyjnej tygodnika katolickiego.

Zakres czasowy analizy objął okres od 6.08.2019, tj. dnia Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie zarządzenia wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 sierpnia 2019 r...) do dnia elekcji wyborczej, tj. do 13.10.2019. Analizą objęto łącznie 10 edycji tygodnika, od nr 32 (2019) do nr 41 (2019). Do próby badawczej zostały włączone te teksty, które podjęły zagadnienia polityczno-społeczne i w których zostały wyeksponowane poglądy polityków partii Prawo i Sprawiedliwość oraz partii opozycyjnych. Uwzględniono również te publikacje prasowe, które dotyczyły osoby i aktywności politycznej prezydenta Andrzeja Dudy. Został on potraktowany jako wspierający działania rządu Szydło i Morawieckiego i jako osoba wywodząca się z obozu „dobrej zmiany” (Kotras, 2018, s. 149). Ogółem kryteria badań spełniło 40 tekstów prasowych opublikowanych w ogólnopolskich edycjach wersji drukowanej „Niedzieli”.

Zakres temporalny analizy jest częścią kampanii permanentnej (Zaręba, 2016; Garlicki, 2010; Biskup, 2012) obejmującej kampanię europarlamentarną, związaną z wyborami posłów do Parlamentu Europejskiego w dniu 26.05.2019 (Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 lutego 2019 r...), oraz kampanię prezydencką związaną z wyborami zaplanowanymi na miesiące letnie 2020 r. Przyjęto założenie, że okres 6.08.2019–13.10.2019 jest wystarczającą próbą reprezentatywną, aby odpowiedzieć na pytanie badawcze, czy tygodnik katolicki „Niedziela” wsparł Prawo i Sprawiedliwość w końcowym, decydującym etapie kampanii parlamentarnej 2019 r.

Podstawową metodą badawczą jest ilościowa i jakościowa analiza zawartości. Pomocniczo wykorzystano także metodę analizy i syntezy oraz analizę kontekstu dyskursu prasowego.

Posłużono się specjalnie skonstruowanym kluczem kategoryzacyjnym, w którym wyodrębniono następujące cechy badawcze: „DZIAŁANIA RZĄDU W LATACH 2015–2019”; „DZIAŁANIA PREZYDENTA RP ANDRZEJA DUDY”; „DZIAŁANIA POLITYCZNE OPOZYCJI”; „KAMPANIA I PROGRAM WYBORCZY PiS”; „WIARA I WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE”. Kategorie w ramach badanej cechy mają charakter rozłączny i publikacja może zostać przyporządkowana do jednej tylko kategorii w ramach badanej cechy.

Tabela 1

Klucz kategoryzacyjny wraz z cechami i kategoriami

Badana cecha i definicja cechy	Kategorie i definicje w ramach badanej cechy
1	2
DZIAŁANIA RZA- DU W LATACH 2015–2019 – spo- sób prezentacji na łamach „Niedzieli” działań rządu Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego i ich konsekwencji dla życia Polaków	<ol style="list-style-type: none"> 1) aprobata – autorzy publikacji oceniają działania polityczne i gospodarcze rządu jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków (np. aprobata dla programu „500 plus”, legitymizacja reformy sądownictwa); 2) dezaprobata – autorzy publikacji oceniają działania polityczne i gospodarcze rządu jako błędne, skutkujące niekorzystnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi dla Polaków; 3) ambiwalentna – autorzy publikacji oceniają działania polityczne i gospodarcze rządu w niejednoznaczny sposób, tzn. wskazując ich trafność, racjonalność, jak również błędy; 4) brak oceny – autorzy publikacji nie oceniają działań politycznych i gospodarczych rządu.
DZIAŁANIA PREZYDENTA RP ANDRZEJA DUDY – sposób prezentacji na łamach „Niedzieli” działań Prezydenta RP Andrzeja Dudy i ich konsekwencji dla życia Polaków	<ol style="list-style-type: none"> 1) aprobata – autorzy publikacji oceniają działania Prezydenta RP jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków; 2) dezaprobata – autorzy publikacji oceniają działania Prezydenta RP jako błędne, skutkujące niekorzystnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi dla Polaków; 3) ambiwalentna – autorzy publikacji oceniają działania Prezydenta RP w niejednoznaczny sposób, tzn. wskazując ich trafność, racjonalność, jak również błędy; 4) brak oceny – autorzy publikacji nie oceniają działań Prezydenta RP.
DZIAŁANIA POLITYCZNE OPOZYCJI – spo- sób prezentacji na łamach „Niedzieli” działań ugrupowań opozycyjnych (wszystkich partii politycznych poza PiS)	<ol style="list-style-type: none"> 1) aprobata – autorzy publikacji oceniają działania polityczne i gospodarcze opozycji jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków; 2) dezaprobata – autorzy publikacji oceniają działania polityczne i gospodarcze opozycji jako błędne, skutkujące niekorzystnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi dla Polaków; 3) ambiwalentna – autorzy publikacji oceniają działania polityczne opozycji w niejednoznaczny sposób, tzn. wskazując ich trafność, racjonalność, jak również błędy; 4) brak oceny – autorzy publikacji nie oceniają działań politycznych opozycji.
KAMPANIA i PROGRAM WYBORCZY PiS – sposób prezentacji na lamach „Nie- dzieli” kampanii i programu wybor- czego Prawa	<ol style="list-style-type: none"> 1) aprobata – autorzy publikacji oceniają kampanię i program wyborczy PiS jako właściwe i korzystne dla Polski i Polaków (np. przyczyniające się do wzrostu gospodarczego, wzrostu zamożności społeczeństwa); 2) dezaprobata – autorzy publikacji oceniają kampanię i program wyborczy PiS jako niekorzystne dla Polski i Polaków (np. skutkujące spowolnieniem gospodarczym, zubożeniem społeczeństwa);

1	2
i Sprawiedliwości w 2019 r.	3) ambiwalentna – autorzy publikacji oceniają kampanię i program wyborczy PiS w niejednoznaczny sposób, tzn. wskazując ich trafność, racjonalność, jak również błędy; 4) brak oceny – autorzy publikacji nie oceniają kampanii i programu wyborczego PiS.
WIARA I WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE – sposób prezentacji na łamach „Niedzieli” deklarowanych przez Prawo i Sprawiedliwość oraz Prezydenta RP Andrzeja Dudę poglądów na temat wiary i wartości chrześcijańskich.	1) zgodność – poglądy prezentowane są jako zgodne z Magisterium Kościoła; 2) niezgodność – poglądy prezentowane są jako niezgodne z Magisterium Kościoła; 3) ambiwalentność – poglądy prezentowane są jako częściowo zgodne i częściowo niezgodne z Magisterium Kościoła; 4) brak oceny – autorzy publikacji nie dokonują oceny poglądów PiS w kwestiach wiary i wartości.

Źródło: Opracowanie własne.

W kampanii parlamentarnej 2019 r. w Polsce komitet wyborczy Prawo i Sprawiedliwość ubiegał się ponownie o zwycięstwo wyborcze, by kontynuować sprawowanie rządów (Flis, Michalak, 2019, s. 74–75). Ocena osoby i działań prezydenta RP Andrzeja Dudy, mającego poparcie polityczne obozu „dobrej zmiany” (Szczegół, Kwiatkowski, 2017), jest również istotnym czynnikiem oceny stopnia polityzacji „Niedzieli”. Potraktowano rekomendację udzieloną Andrzejowi Dudzie przez tygodnik jako alternatywny sposób poparcia polskiej prawicy, a więc także i PiS, z której środowiska Prezydent RP się wywodzi. Nieobojętnym w odpowiedzi na pytanie o ewentualne wsparcie kampanii parlamentarnej PiS przez czasopismo katolickie, jest wiedza na temat oceny działań innych partii politycznych, m.in. Platformy Obywatelskiej. Liderzy Prawa i Sprawiedliwości podczas sprawowania rządów i podczas kampanii wyborczej, deklarowali zbieżne z Magisterium Kościoła poglądy na temat fundamentalnych wartości, na temat rodziny, roli religii i Kościoła katolickiego w społeczeństwie (KW Prawo i Sprawiedliwość). Taka postawa ideologiczna PiS wpisuje się w ich permanentną postawę wobec Kościoła katolickiego po 1989 r. (Kowalczyk, 2015, s. 170–175).

Sformułowano następujące hipotezy kierunkowe HK1–HK5:

HK1: Autorzy publikacji „Niedzieli” oceniają działania polityczne i gospodarcze rządu Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego w latach

2015–2019 jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków.

HK2: Autorzy publikacji „Niedzieli” oceniają działania Prezydenta RP jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków.

HK3: Autorzy publikacji „Niedzieli” oceniają działania polityczne opozycji jako błędne, skutkujące niekorzystnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi dla Polaków.

HK4: Autorzy publikacji „Niedzieli” oceniają kampanię i program wyborczy PiS w 2019 r. jako właściwe i korzystne dla Polski i Polaków.

HK5: Poglądy PiS i Prezydenta RP na temat wiary i wartości chrześcijańskich prezentowane są na łamach „Niedzieli” jako zgodne z Magisterium Kościoła.

Zaś hipoteza badawcza przyjęła następującą formę:

Autorzy publikacji „Niedzieli” oceniają działania polityczne i gospodarcze rządu Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego oraz działania Prezydenta RP Andrzeja Dudy w latach 2015–2019 jako trafne, odpowiednie i korzystne dla rozwoju Polski i dla poprawy życia Polaków. Z kolei działania polityczne opozycji potraktowano w tygodniku katolickim jako błędne, skutkujące niekorzystnymi konsekwencjami politycznymi i ekonomicznymi dla Polaków. W tekstach prasowych „Niedzieli” kampanię i program wyborczy PiS w 2019 r. zaprezentowano jako właściwe i korzystne dla Polski i Polaków. Poglądy Prawa i Sprawiedliwości oraz Prezydenta RP Andrzeja Dudy na temat wiary i wartości chrześcijańskich zademonstrowano jako zgodne z Magisterium Kościoła.

Wyniki ilościowej i jakościowej analizy zawartości

Tabele 2–6 prezentują liczbę publikacji zaklasyfikowanych do poszczególnych kategorii w ramach badanych cech.

Tabela 2.

DZIAŁANIA RZĄDU W LATACH 2015–2019 w tekstach prasowych „Niedzieli” – liczba publikacji przyporządkowana do danej kategorii

Tytuł prasowy / kategoria	Aprobata	Dezaprobatą	Ambiwalentna	Brak oceny
„Niedziela”	19	0	0	21

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3

DZIAŁANIA PREZYDENTA RP ANDRZEJA DUDY w tekstach prasowych „Niedzieli” – liczba publikacji przyporządkowana do danej kategorii

Tytuł prasowy / kategoria	Aprobata	Dezaprobatą	Ambiwalentna	Brak oceny
„Niedziela”	7	0	0	33

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4

DZIAŁANIA POLITYCZNE OPOZYCJI w tekstach prasowych „Niedzieli” – liczba publikacji przyporządkowana do danej kategorii

Tytuł prasowy / kategoria	Aprobata	Dezaprobatą	Ambiwalentna	Brak oceny
„Niedziela”	0	10	0	30

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5

KAMPANIA i PROGRAM WYBORCZY PiS w tekstach prasowych „Niedzieli” – liczba publikacji przyporządkowana do danej kategorii

Tytuł prasowy / kategoria	Aprobata	Dezaprobatą	Ambiwalentna	Brak oceny
„Niedziela”	18	0	0	22

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 6

WIARA I WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE w tekstach prasowych „Niedzieli” – liczba publikacji przyporządkowana do danej kategorii

Tytuł prasowy / kategoria	Zgodność	Niezgodność	Ambiwalentność	Brak oceny
„Niedziela”	18	1	0	21

Źródło: Opracowanie własne.

Liczba publikacji zaklasyfikowanych do poszczególnych kategorii w ramach badanych cech dowodzi jednostronności przekazu i wyraźnego poparcia przez tygodnik „Niedziela” partii politycznej Prawo i Sprawiedliwość podczas kampanii parlamentarnej w 2019 r. W badanej cesze „DZIAŁANIA RZĄDU W LATACH 2015–2019” odnotowano 19 publikacji przyporządkowanych do kategorii „aprobata”,

żadna natomiast nie została zaliczona do kategorii „dezaprobatą” bądź „ambivalentna”. Analogiczną sytuację odnotowano w kategoriach „DZIAŁANIA PREZYDENTA RP ANDRZEJA DUDY” (liczba publikacji należących do kategorii „aprobatą” – 7, do kategorii „dezaprobatą” – 0, do kategorii „ambivalentna” – 0) oraz „KAMPANIA i PROGRAM WYBORCZY PiS” (liczba publikacji należących do kategorii „aprobatą” – 18, do kategorii „dezaprobatą” – 0, do kategorii „ambivalentna” – 0). Działania polityczne opozycji spotkały się z dezaprobatą wyrażoną w 10 publikacjach, przy braku jakiegokolwiek jej poparcia przez autorów publikacji tygodnika katolickiego. Analiza ilościowa eksponuje, że poglądy PiS i Prezydenta RP na temat wiary i wartości chrześcijańskich zaprezentowane zostały na łamach „Niedzieli” jako zgodne z Magisterium Kościoła (liczba publikacji należących do kategorii „zgodność” – 18, do kategorii „niezgodność” – 1, do kategorii „ambivalentność” – 0).

Obraz działań rządu w latach 2015–2019 na łamach „Niedzieli” jest pozytywny

Tygodnik zaprezentował zagadnienie Forum Ekonomicznego odbywającego się w dniach 3–5.09.2019 w Krynicy-Zdroju, jako miejsce spotkania elit Europy Środkowo-Wschodniej, debatujących nad kwestiami biznesu i zarządzania, inwestycji i rozwoju, Europy i świata, makroekonomii, nowej gospodarki, państwa i reform, społeczeństwa, a także polityki międzynarodowej, bezpieczeństwa, energetyki i innowacji. Wymieniono wśród uczestników liczną reprezentację polityków Prawa i Sprawiedliwości: Jerzego Kwiecińskiego – ministra inwestycji i rozwoju, Witolda Bańkę – ministra sportu i turystyki, Andrzeja Adamczyka – ministra infrastruktury, Dariusza Piontkowskiego – ministra edukacji narodowej, Andrzeja Bittela – sekretarza stanu w Ministerstwie Infrastruktury (*Czy Europa przemówi wspólnym głosem?*). Autorzy „Niedzieli” zauważają, że Forum stanowi także promocję organizacji pozarządowych, np. Caritas Polska. Tygodnik katolicki zwrócił uwagę, że w 2019 roku „prestżową nagrodę Człowieka Roku Forum Ekonomicznego 2018 otrzymał premier Mateusz Morawiecki – za umiejętność pogodzenia wydatków związanych z wielkimi projektami społecznymi z obniżeniem i uproszczeniem systemu podatkowego” (Cinzio, 2019).

W publikacji *Z myślą o polskich rodzinach* Czesław Ryszka (2019c) chwali polskiego premiera i jego ministrów za hasło budowy „polskiej wersji państwa dobrobytu”, w którego centrum jest rodzina. Publicysta przywołał słowa Morawieckiego: „budujemy Polskę nowoczesną, rozwijającą się, skutecznie zaspokajającą potrzeby polskich rodzin, Polskę czerpiącą swe siły z kultury, historii, z wartości”. Jak zauważa Ryszka, „hatrick Kaczyńskiego”, tj. wyższe płace, wyższe emerytury oraz wyrównanie dopłat dla rolników na pełnym europejskim poziomie jest elementem budowy dobrobytu polskich rodzin:

„Ale nie tylko o pieniądze chodzi. Ten program opiera się na wartościach, ponieważ jest prorodzinny, a to oznacza, że odrzuca się model gospodarczy Polski jako kraju niskich pensji i, co za tym idzie, niskiej wydajności. Koniec myślenia, że Polska jest rezerwuarem taniej siły roboczej. Polacy mają konkurować kompetencjami, wiedzą i doświadczeniem” (Ibidem; por. także: Morawiecki, 2019b).

„Niedziela” dedykuje obszerny materiał zasadności podjętej reformy szkolnictwa przez ministra Dariusza Piontkowskiego, pozytywnym efektem przeobrażeń dokonujących się w obszarze edukacji, podwyżce płac nauczycieli, manipulacjom przeciwników reformy (Piontkowski, 2019; por. także Michałek, 2019).

W artykule *To nie jest artykuł pierwszej potrzeby* można odnaleźć komentarz dotyczący pozytywnych następstw wprowadzonych w styczniu 2018 r. przez rząd Morawieckiego zmian w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (akw, 2019).

„Niedziela” przeprowadziła na swoich łamach wywiad z Anną Gembicką (2019), podsekretarzem stanu w Ministerstwie Inwestycji i Rozwoju, prezentując w korzystnym świetle działania polityków polskiej prawicy zaangażowanych w kwestie wspierania przedsiębiorczości i wyrównywania szans (Por. także Obajtek, 2019; Adamczyk, 2019). Z kolei na temat osiągnięć polskiego rządu dotyczących pomocy Polakom na Wschodzie można przeczytać w wywiadzie zatytułowanym *Polacy ze Wschodu wracają do ojczyzny*, którego respondentem była Anna Schmidt-Rodziwicz (2019), sekretarz stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów i pełnomocnik Premiera ds. dialogu międzynarodowego. W ww. tekstach dostrzegalna jest życzliwość pytających, którzy z aprobatą przyjmują odpowiedzi na zadane pytania.

Sylwetka i działania Prezydenta RP zostały przedstawione wyłącznie w korzystny sposób

Jak zauważa publicysta „Niedzieli” Czesław Ryszka (2019a), Andrzej Duda jest „prezydentem niezależnym”, niezależnym od Prawa i Sprawiedliwości, ponieważ „zawetował ważne dla tego ugrupowania ustawy o KRS i Sądzie Najwyższym, a 8 ustaw skierował do Trybunału Konstytucyjnego”. Tygodnik katolicki przypisuje Dudzie m.in. sukcesy w polityce zagranicznej, jego kapitałem jest bardzo duże zaufanie społeczne, jest on inicjatorem ważnych projektów zmian w prawie, np. przywrócenia wieku emerytalnego, podwyższenia kwoty wolnej od podatku, projektów dotyczących pomocy frankowiczom (Ibidem; jk, 2019).

Jan Żaryn (2019), ceniony historyk i działacz społeczny, z uznaniem odniósł się do decyzji Prezydenta RP dotyczącej objęcia swoim patronatem uroczystości upamiętniających 75. rocznicę powstania Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych.

W publikacji Marty Fortuny-Sudor *Wolni, niezłomni, wierni* (2019) Andrzej Duda zostaje zaprezentowany jako patriota i człowiek wierzący. Kontekst publikacji stanowią obchody 100-lecia Związku Podhalan, podczas których, po odprawionej mszy św. przez abp. Jędraszewskiego, Prezydent RP nadał Ordery Odrodzenia Polski współtwórcom i działaczom związku, Feliksowi Gwiżdżowi i Jakubowi Zachemskiemu. Słowa laudacji Dudy wypowiedziane pod adresem górali mają dowodzić jego przywiązania do wiary i wartości chrześcijańskich:

„W przemówieniu, nagradzanym wielokrotnie brawami, Andrzej Duda podkreślał m.in. przywiązanie górali do wolności. Chwalił ich za niezłomność i upór. I zauważył: – W tym wszystkim ogromną rolę odgrywała wiara. I poddanie się Matce Najświętszej, Gaździnie Podhala... Prezydent podkreślił też szczególną cechę górali w podtrzymywaniu tradycji i dokonywaniu właściwych wyborów z tego, co niesie nowoczesność” (Ibidem).

Andrzej Duda, w kontekście uroczystości 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej, zostaje przedstawiony jako mąż stanu, który potrafi nie tylko odwoływać się do historii, ale również dostrzegać współczesne zagrożenia demokracji i potencjalne konflikty zbrojne. Prezydent odwołał się do agresywnej polityki Federacji Rosyjskiej:

„Nie można, nie wolno przechodzić do porządku dziennego nad takimi działaniami. Muszą być sankcje, muszą być podejmowane

zdecydowane kroki, musi być widać, że każda militarna agresja spotka się z absolutnie stanowczą, zdecydowaną, potężną odpowiedzią. [...] Wystąpienie prezydenta RP było najmocniejszym akcentem obchodów 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej. Andrzej Duda przestrzegł przed popełnieniem błędów z przeszłości i przypomniał zdradę Polski przez sojuszników w 1939 r., ale także wcześniejsze błędy aliantów, sprzed wybuchu wojny” (Stelmasiak, 2019b).

Tygodnik negatywnie odniósł się do działań opozycji

„Niedziela” krytycznie oceniła, jako niestosowną, propozycję obchodów 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej autorstwa prezydent Gdańska, Aleksandry Dulciewicz z Platformy Obywatelskiej, która miała przyjąć formę „radosnego pochodu” oraz tańców. Formę tę uznał tygodnik za nиеelegancką i zarzucił Dulciewicz ignorancję i brak wiedzy historycznej dotyczącej form okupacji niemieckiej:

„Chce Pani urządzać wesołości i tańce z odwiecznym wrogiem Polski na grobach i cierpieniu milionów Polaków? [...] Nie wie Pani, co to znaczy walenie kolbami w drzwi i zabieranie ludzi – dobrze, jeśli tylko do pracy w Niemczech, ale przecież wywożono ich także do obozów, wieszano, głodzono, bito, poniżano, mordowano w najokropniejszy sposób” (Kubicka, 2019).

W kontekście dyskusji politycznej na temat projektu „Zatrzymaj aborcję” publicyści „Niedzieli” podkreślają zasługi Kai Godek oraz KW Prawicy Marka Jurka dla ochrony życia nienarodzonych oraz wypowiedzenia konwencji stambulskiej. Jednocześnie poddają krytyce osoby odpowiedzialne za „utrącenie” projektu, tj. byłego prezydenta Bronisława Komorowskiego, Donalda Tuska, liberalne media, ale także „formację deklarującą konserwatywne poglądy”, dla której kwestia ochrony życia była niewygodna (Stelmasiak, 2019c).

W kontekście spraw ekonomiczno-gospodarczych, w niekorzystnym kontekście zaprezentowano na łamach „Niedzieli” działania PO i PSL, choćby dotyczące zaniedbań małych miast i miejscowości (Gembicka, 2019, s. 26). Na tle programów prospołecznych PiS dokonano krytyki opozycji i rządów PO-PSL:

„Nie tylko została ujawniona skala kradzieży z budżetu państwa, ale wprowadzono mechanizmy kontroli, które skutecznie zablo-

kowały działalność mafii VAT i paliwowych. Nie znamy tylko odpowiedzi na pytanie: Dlaczego przez tyle lat nikt nie zajmował się tą przestępczością, która rozwijała się na oczach polityków i urzędników? Rządy PO-PSL zamiast pozszywać dziurawy worek budżetu państwa, zaczęły podnosić podatki” (Stelmasiak, 2019a, s. 14).

Prezes PKN Orlen, Daniel Obajtek zauważa, że w czasie rządów Platformy Obywatelskiej, mafia paliwowa przyczyniła się do ogromnych strat finansowych państwowej spółki:

„Bardzo dużo paliwa ginęło w niewyjaśnionych okolicznościach. Mieliśmy straty z powodu nawiercania rurociągów i spuszczenia z nich paliwa. Kradzieże zdarzały się też na cysternach. [...] Cysterny z nielegalnym paliwem jeździły po całym kraju, nawet tam, gdzie nie było dróg. Paliwo migrowało, ale nikt z tym nic nie robił. Słynne słowa ministra Sienkiewicza o stanie naszego kraju były prawdziwe, bo tak to właśnie wyglądało. Polska była państwem czysto teoretycznym i tak samo teoretyczny był biznes państwowych spółek. Na szczęście to się radykalnie zmieniło, od kad rządu PiS” (Obajtek, 2019, s. 37).

Autorzy publikacji „Niedzieli”, do których należą także politycy prawicy, oceniają kampanię i program wyborczy PiS jako właściwe i korzystne dla Polski i Polaków

Publikacja *Bilans czterech lat rządu* z aprobatą wskazuje osiągnięcia rządów Szydło i Morawieckiego jako korzystne dla Polski. Do nich należą m.in. programy prospołeczne, prorodzinne i prorozwojowe, zwiększenie wpływów do budżetu o 100 mld zł, uszczelnienie systemu podatkowego, wzrost gospodarczy. Do trudności i kłopotów rządu PiS zaliczono przedłużający się kryzys w służbie zdrowia, brak sukcesu sztanדרowego programu „Mieszkanie+”, spór o reformę wymiaru sprawiedliwości, historyczny spór z Izraelem i organizacjami żydowskimi (Stelmasiak, 2019a).

W artykule *Od tego zależy przyszłość Polski* tygodnik prezentuje stanowisko Jana Jackowskiego, w kwestii spadku dzietności w Polsce. Wyowiedź polityka prawicy wyraża z troską o przyszłość Polski, oraz jest pozytywną oceną działań rządu PiS w obszarze polityki pronatalistycznej:

„W związku z raportem skierowałem do Premiera RP interpelację senatorską, w której proszę o informację, jakie wnioski wyciągnął z tego dokumentu rząd i czy zostanie podjęta korekta polityki rodzinnej, aby nakierować ją bardziej pronatalistycznie. [...] To prawda, że Polska pod rządami PiS nadrabia ogromne zaniedbania w polityce rodzinnej, lecz polski rząd absolutnie nie może spocząć na laurach. Potrzebna jest lepsza polityka rodzinna. Od tego zależy przyszłość Polski” (Jackowski, 2019).

Zarówno Prezydent RP jak i Prawo i Sprawiedliwość zostają zaprezentowani w „Niedzieli” jako strażnicy wiary, patriotyzmu i wartości chrześcijańskich

80. rocznica wybuchu drugiej wojny światowej była okazją dla redaktorów „Niedzieli”, aby zamieścić na jej łamach okolicznościowe odezwy premiera RP, Mateusza Morawieckiego oraz Prezydenta RP, Andrzeja Dudy, którzy odwołali się nie tylko do bolesnych kart II wojny światowej, ale wskazali na doniosłość podstawowych wartości chrześcijańskich i praw człowieka w budowaniu dojrzałej demokracji (Duda, 2019a; Morawiecki, 2019a). Morawiecki wyeksponował współczesne sukcesy polityczne i gospodarcze Polski, które domyślnie zostają przypisane rządowi PiS:

„Dziś Polska jest globalnym liderem wzrostu gospodarczego oraz jednym z najlepszych dowodów na sukces rozszerzenia NATO i Unii Europejskiej. Polska pokazuje, że można łączyć solidaryzm społeczny z budową konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki dzięki tworzeniu nowoczesnego systemu podatkowego, dostosowanego do wyzwań XXI wieku” (Morawiecki, 2019a, s. 11).

Z kolei Duda podkreślił zaangażowanie Polski w walkę o poszanowanie praw człowieka i narodów:

„W osiemdziesiąt lat od wybuchu II wojny światowej społeczność państw wolnego świata musi trwać zjednoczona wokół celu, którym jest budowa trwałego ładu bezpieczeństwa, opartego na realnym poszanowaniu praw człowieka oraz prawa narodów. Pragnę zapewnić, że Polska, pamiętając o swoich doświadczeniach wojennych, jest i pozostanie zaangażowana w to dzieło z niewzruszoną konsekwencją i stanowczością” (Duda, 2019a).

W wywiadzie *Zależy mi na silnej i wolnej Polsce*, Morawiecki podkreśla doniosłość wiary i wartości we własnym życiu oraz istotność pontyfikatu Jana Pawła II:

„Chrześcijaństwo niesie ze sobą taki zasób uniwersalnych wartości, na których można budować prawdziwą wspólnotę. [...] Kiedy Karol Wojtyła zasiadł na tronie papieskim, miałem 10 lat. Jego pontyfikat towarzyszył mojemu dorastaniu i dojrzewaniu. Dlatego też czuję się członkiem pokolenia Polaków, którzy Papieżowi Polakowi wiele zawdzięczają intelektualnie i duchowo” (Morawiecki, 2019b, s. 11–12).

Jarosław Grabowski, redaktor naczelny „Niedzieli”, pozycjonuje Dudę i Morawieckiego wśród kustoszy polskiej pamięci historycznej, obok takich autorów jak Michał Kleiber czy Marco Patricelli (Grabowski, 2019b).

„Niedziela” zajęła wyraźne stanowisko dotyczące eksponowania wiary i wartości przez polityków katolickich, jednocześnie wskazując wpływ trzech wielkich areopagów na człowieka (uniwersytety, parlamenty, media), które w skuteczny sposób mogą promować tzw. neutralność światopoglądową:

„[...] polityk katolik powinien się utożsamiać ze swoją wiarą, nie może unikać prezentowania swoich osobistych przekonań, powinien promować swoje poglądy, gdzie się tylko da – podobnie zresztą jak czynią to nieustannie ateści i agnostycy” (Ryszka, 2019b).

„Niedziela” udzieliła aprobaty stanowisku przewodniczącego Parlamentarnego Zespołu ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec, Arkadiuszowi Mularczykowi, który wskazał straty materialne i ludzkie czasów niemieckiej okupacji oraz wyjaśnił konsekwencje ekonomiczne II wojny światowej i okupacji sowieckiej dla przyszłych losów Polski. Prawo i Sprawiedliwość zostało przedstawione jako ugrupowanie polityczne słusznie domagające się sprawiedliwości za wyrządzone Polsce szkody (Mularczyk, 2019).

Tygodnik wyeksponował również niesienie pomocy Polakom mieszkającym na Wschodzie jako rodzaj współczesnego patriotyzmu. W tym obszarze podkreślono zasługi rządu PiS:

„– Całe instrumentarium finansowe, zmiany ułatwiające przyjazd, przyspieszenie wydawania wiz repatriacyjnych oraz tworzenie ośrodków – to zmiany, które my wprowadziliśmy, w tej kadencji Sejmu” (Schmidt-Rodziewicz, 2019, s. 17).

„Niedziela” przywołuje program wyborczy PiS wraz z wypowiedziami jej polityków. W tekście *Szkola bez eksperymentów* Wojciech Dud-

kiewicz prezentuje model szkoły według Jarosława Kaczyńskiego, który odwołuje się do wartości chrześcijańskich:

„– Chcemy szkoły, która będzie kształtowała postawy – powiedział Jarosław Kaczyński. [...] Jego zdaniem, szkoła powinna uczyć, wychowywać i przygotowywać do życia – w sensie potrzebnych na co dzień umiejętności i w sferze duchowej; powinna wskazywać młodym ludziom, jak się odnajdywać w sferze kultury. Szkoła, według Kaczyńskiego, nie może być miejscem eksperymentów społecznych wymierzonych w dzieci i młodzież, tymczasem są takie plany w różnych miejscach w Polsce. Szkoła nie może też godzić w prawa rodziców do wychowania swoich dzieci, podważać fundamentu rodziny, konstrukcji społecznej, która stworzyła chrześcijańską cywilizację – najbardziej życzliwą człowiekowi ze wszystkich w dziejach świata” (Dudkiewicz, 2019).

Jedyną publikacją zaklasyfikowaną do kategorii „niezgodność” w badanej cesze „WIARA I WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE” należy tekst prasowy *Posel na ambonie*, w którym przedstawiono niezgodne z katolicką nauką społeczną wykorzystanie ambony przez europoła Ryszarda Czarneckiego w kościele w Kamieńcu Wrocławskim do celów politycznych (wd, 2019).

W „Niedzieli” odnotowano także teksty prasowe prezentujące nauczanie Kościoła w kwestii obowiązku uczestnictwa katolika w życiu publicznym, w tym także obowiązek pójścia na wybory (Rozpiątkowski, 2019; Grabowski, 2019a; Wysogład, 2019; Gadowski, 2019).

Weryfikacja hipotez badawczych. Wnioski i ich interpretacja

Przeprowadzona analiza prasoznawcza potwierdza prawdziwość hipotez kierunkowych HK1–HK5 oraz hipotezy badawczej.

Weryfikacja hipotez dowodzi, że linia redakcyjna „Niedzieli” nie zmieniła się podczas polskiej kampanii parlamentarnej w 2019 r. Tygodnik katolicki był czasopismem wspierającym Prawo i Sprawiedliwość. Na jego łamach wypowiedzieli się politycy prawicy, których wypowiedzi były przyjmowane przez redakcję „Niedzieli” z aprobatą i życzliwością. Nieudzielenie w dyskursie politycznym głosu politykom opozycji dowodzi stronniczości tygodnika i wyeksponowania „jedynego, słusznego” kierunku prowadzenia polityki zagranicznej, gospodarczej czy historycznej, tzn. zaproponowanego przez Prawo i Sprawiedliwość.

Zważywszy, że wydawcą tygodnika katolickiego „Niedziela” jest Kuria Metropolitalna w Częstochowie, zaś jej redaktorem naczelnym – katolicki duchowny mianowany przez arcybiskupa częstochowskiego, należy przyjąć stanowisko redakcji w kwestiach politycznych jako instytucjonalny głos Kościoła katolickiego. Należy jednak zauważyć, że autorami tekstów popierających wyraźnie Prawo i Sprawiedliwość nie są duchowni katoliccy, co jednak nie zmienia faktu, że redakcja pisma ponosi odpowiedzialność za jego treść i może skutecznie moderować dyskurs polityczny, np. zapraszając na swoje łamy polityków także innych partii politycznych niż PiS lub ich zwolenników.

Zaangażowanie „Niedzieli” w procesy komunikowania politycznego dowodzi udziału tygodnika w procesie mediatyzacji polityki. Nawiązując do badań Zbigniewa Oniszczyka, można stwierdzić, że katolicki periodyk organizował i prowadził dyskurs publiczny; kontrolował dostęp do informacji, poglądów i interesów politycznych obecnych w przekazach medialnych wśród swoich czytelników; dowiódł również politycznego i społecznego znaczenia mediów katolickich dla władzy politycznej (Oniszczyk, 2011, s. 14–15).

Bibliografia

- Adamczyk A. (2019), *Polska jest liderem inwestycji*, rozm. przeprowadził A. Stelmasiak, „Niedziela” z dnia 6.10.2019 r.
- Adamski A. (2019), *Zaszczyt, na który muszę zasługiwać*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- akw. (2019), *To nie jest artykuł pierwszej potrzeby*, „Niedziela” z dnia 22.09.2019 r.
- Bauer Z. (2000), *Gatunki dziennikarskie*, w: *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Wydawnictwo Universitas, Kraków, ss. 143–173.
- Biskup B. (2012), *Prowadzenie kampanii permanentnej w Polsce. Uwagi na temat zjawiska i wykorzystywanych narzędzi*, „Studia Politologiczne”, nr 24, ss. 132–148.
- Cinzio K. (2019), *Polska pokazała lwi pazur*, „Niedziela” z dnia 15.09.2019 r.
- Czy Europa przemówi wspólnym głosem?* (2019), „Niedziela” z dnia 1.09.2019 r.
- Duda A. (2019a), *Silni historią i doświadczeniem*, „Niedziela” z dnia 1.09.2019 r.
- Duda S. (2019b), *Trup nieistniejącego Boga*, Więź, nr 62.676, ss. 89–103.
- Dyda K. (2016), *Postulaty legislacyjne Konferencji Episkopatu Polski a obowiązujące prawa w sumieniu*, „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła”, nr 20, ss. 101–117.

- Dudkiewicz W. (2019), *Szkoły bez eksperymentów*, „Niedziela” z dnia 8.09.2019 r.
- Dzierżyńska-Mielczarek J. (2016), *Tygodnik katolicki „Niedziela” w latach 1981–2014. Koncepcja wydawnicza i miejsce w polskim systemie medialnym*, „Kultura – Media – Teologia”, nr 24, ss. 127–143.
- Flis J., Michalak B. (2019), „Minimalne” manipulacje, czyli konsekwencje polityczne zmiany struktury okręgów wyborczych w wyborach do sejmu RP, „Decyzje”, nr 31, ss. 73–90.
- Fortuna-Sudor M. (2019), *Wolni, niezłomni, wierni*, „Niedziela” z dnia 18.08.2019 r.
- Gadowski W. (2019), *Siła mrówki, która świat zmienia...*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Garlicki J. (2010), *Komunikowanie polityczne – od kampanii wyborczej do kampanii permanentnej*, „Studia Politologiczne”, nr 16, ss. 26–45.
- Gembicka A. (2019), *Inwestujemy w lokalną Polskę*, rozm. przeprowadził A. Stelmasiak, „Niedziela” z dnia 22.09.2019 r.
- Grabowski J. (2019a), *Jesteś ważny!*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Grabowski J. (2019b), *Pamięć i prawda*, „Niedziela” z dnia 1.09.2019 r.
- Guzek D. (2019), *Mediatizing Secular State. Media, Religion and Politics in Contemporary Poland*, Wydawnictwo Peter Lang, Berlin.
- Jackowski J. (2019), *Od tego zależy przyszłość Polski*, „Niedziela” z dnia 8.09.2019 r.
- jk (2019), *Cztery lata PAD*, „Niedziela” z dnia 18.08.2019 r.
- Kasiak M. (2015), *Artykuł publicystyczny w świadomości genologicznej dziennikarzy prasowych*, „Studia Medioznawcze”, nr 63.4, ss. 83–94.
- Kędziora B. (2019), *Takie będą Rzeczypospolite*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Klauziński S., Chrzczonowicz M. (2019), *Miłosierne kazania abp. Jędraszewskiego: „Tęczowa zaraza”, „Ideologia LGBT zaprzecza godności człowieka”*, <https://oko.press/kosciol-lgbt-marsz-bialystok/>, 31.12.2019.
- Kolczyński M. (2017), *Stronniczość mediów w bipolarnym środowisku politycznym. Tygodnik „Polityka” w kampaniach wyborczych 2015 roku*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 15.1, ss. 33–47.
- Kostrzewa J. (2019), *Dobre zmiany*, „Niedziela” z dnia 15.09.2019 r.
- Kotras M. (2018), *Narracje i strategie argumentacyjne w dyskursie IV RP jako narzędzia wyznaczania granic wspólnot w polskim społeczeństwie*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, ss. 141–165.
- Kowalczyk K. (2012), *Partie i ugrupowania parlamentarne wobec Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1989–2011*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Kowalczyk K. (2015), *Stanowiska polskich partii politycznych wobec religii i Kościoła. Propozycja typologii*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, nr 15, ss. 156–189.
- Kubicka E. (2019), *List otwarty do Prezydenta Gdańska*, „Niedziela” z dnia 18.08.2019 r.

- KW Prawo i Sprawiedliwość (2019), *Program Prawa i Sprawiedliwości. Polski model państwa dobrobytu*, <http://pis.org.pl/materialy-do-pobrania>, 31.12.2019.
- Leśniczak R. (2019), *Kategoria negatywizmu a wizerunek prasowy Kościoła katolickiego w kontekście premiery filmu Wojciecha Smarzowskiego „Kler”*. *Studium medjoznawcze polskich tygodników opinii*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, nr 28.2, ss. 153–172.
- Leśniczak R. (2020), *Personalizacja wizerunku medialnego instytucjonalnego Kościoła katolickiego w kontekście nadużyć seksualnych niektórych duchownych. Analiza polskich tygodników opinii (2018–2019)*, „Studia Medjoznawcze”, 2, ss. 554–568.
- Leśniczak R. (2018), *Polish Catholic Press and political communication of the Church on the basis of the 2000–2015 presidential election*, „Political Preferences”, nr 18, ss. 37–56.
- Leśniczak R. (2017), *Wizerunek prezydenta elekta Andrzeja Dudy w tygodnikach katolickich Gość Niedzielny i Niedziela*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 3.48, ss. 299–318.
- Mariański J. (2017), *Autorytet społeczny Kościoła katolickiego w Polsce w procesie przemian*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, nr 20.5, ss. 77–106.
- Michałek I. (2019), *Sukces dziecka = nauka + wychowanie*, rozm. przeprowadził A. Tarwid, „Niedziela” z dnia 6.10.2019 r.
- Morawiecki M. (2019a), *Polski długi rok 1939*, „Niedziela” z dnia 1.09.2019 r.
- Morawiecki M. (2019b), *Zależy mi na silnej i wolnej Polsce*, rozm. przeprowadzili J. Grabowski, K. Woynarowska, „Niedziela” z dnia 29.09.2019 r.
- Mularczyk A. (2019), *Nie wystarczy powiedzieć: Przepraszamy*, rozm. przeprowadził P. Rozpiątkowski, „Niedziela” z dnia 22.09.2019 r.
- Nosowski Z. (2018), *Ból ludzi bólem Kościoła*, „Więź”, 61.673, ss. 55–61.
- Nosowski Z. (2013), *Kościół katolicki w Polsce po 1989 roku. Bliżej społeczeństwa czy bliżej władzy?*, w: *Dialog wiary z nauką i kulturą*, red. B. Bogołębska, M. Worsowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 15–23.
- Obajtek D. (2019), *Wierzę w patriotyzm gospodarczy*, rozm. przeprowadzili J. Grabowski, A. Stelmasiak, „Niedziela” z dnia 6.10.2019 r.
- Oniszczyk Z. (2011), *Mediatyzacja polityki i polityzacja mediów*, „Studia Medjoznawcze”, nr 47.4, ss. 11–22.
- Piontkowski D. (2019), *Najważniejsi są uczniowie*, rozm. przeprowadził A. Tarwid, „Niedziela” z dnia 25.08.2019 r.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie zarządzenia wyborów posłów do Parlamentu Europejskiego, Dz. U. 2019, poz. 365, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000365/O/D20190365.pdf>, 31.12.2019.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 sierpnia 2019 r. w sprawie zarządzenia wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu

- Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. 2019 poz. 1506, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001506/O/D20191506.pdf>, 31.12.2019.
- Rozpiątkowski P. (2019), *Katolicka optyka wyborcza*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Ryszka C. (2019a), *4 lata prezydentury Andrzeja Dudy*, „Niedziela” z dnia 18.08.2019 r.
- Ryszka C. (2019b), *Kilka myśli przed wyborami*, „Niedziela” z dnia 15.09.2019 r.
- Ryszka C. (2019c), *Z myślą o polskich rodzinach*, „Niedziela” z dnia 29.09.2019 r.
- Schmidt-Rodziejewicz A. (2019), *Polacy ze Wschodu wracają do Ojczyzny*, rozm. przeprowadził A. Stelmasiak, „Niedziela” z dnia 29.09.2019 r.
- Stelmasiak A. (2019a), *Bilans czterech lat rządu*, „Niedziela” z dnia 29.09.2019 r.
- Stelmasiak A. (2019b), *Polska to ojczyzna bohaterów*, „Niedziela” z dnia 8.09.2019 r.
- Stelmasiak A. (2019c), *Prawicowy spór o aborcję*, „Niedziela” z dnia 25.08.2019 r.
- Szczegóła L., Kwiatkowski M. (2017), *Alternacja systemowa. „Dobra zmiana” w perspektywie socjologii sfery publicznej*, „Studia Socjologiczne”, nr 4, ss. 49–71.
- wd (2019), *Posel na ambonie*, „Niedziela” z dnia 1.09.2019 r.
- Wołochowicz M. (2019), *Przejęcie odpowiedzialności*, rozm. przeprowadził D. Krawczykowski, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Wrześniewska M. (2017), *Polityka w prasie – analiza prasoznawcza czasopisma „Niedziela” za rok 2016*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Wydawnictwo HUMANICA Instytut Studiów Kobięcych, Białystok, ss. 337–349.
- Wysogład P. (2019), *Bo jestem obywatelem*, „Niedziela” z dnia 13.10.2019 r.
- Zaręba A. (2016), *Permanent campaign in Poland – causes, elements, importance*, „Political Preferences”, nr 13, ss. 97–113.
- Żaryn J. (2019), *Brygada w marszu*, „Niedziela” z dnia 18.08.2019 r.

Did the Catholic weekly *Niedziela* support the Law and Justice party in the 2019 parliamentary campaign? Media studies research

Summary

The purpose of the article is to verify whether the Catholic weekly *Niedziela* was involved in the 2019 parliamentary campaign in Poland as a participant in the process of political communication. The basic research method applied is quantitative and qualitative content analysis. The method of analysis and synthesis, as well as context analysis of press discourse, were also used as auxiliary methods. The Catholic weekly did indeed support Law and Justice. The statements of right-wing politicians were published by the editors of *Niedziela* with approval and sympathy. The failure to give voice to opposition politicians in the political discourse proves the bias of the weekly

and the prevalence of “the one and only” direction of foreign, economic or historical policy, namely that proposed by Law and Justice.

Key words: Catholic weekly Niedziela; Law and Justice party; parliamentary campaign; political communication

Dariusz MISZEWSKI

Akademia Sztuki Wojennej

ORCID: 0000-0002-3821-8844

Koncepcja federacyjna polskiego rządu jako forma nowego ładu pokojowego w Europie (1939–1945)

Streszczenie: W czasie II wojny światowej wyszła z koncepcją integracji Europy Środkowej we współpracy z Czechosłowacją. Polska tradycja wolności i pokojowych unii z sąsiednimi narodami była alternatywą dla niemieckiej i radzieckiej jedności Europy Środkowej na drodze przemocy. Polski plan pokojowej i dobrowolnej integracji państw Europy Środkowej miał im przynieść bezpieczeństwo i rozwój oraz regionalną solidarność i niezależność od wrogich i sojuszniczych mocarstw. Stałe spotkania polskiego rządu w Londynie z ośmioma emigracyjnymi rządami państw okupowanych miały doprowadzić do powstania subregionalnych związków państw. Miały być jednym z filarów pokoju i bezpieczeństwa w Europie obok mocarstw. Sprzeciw ZSRR uniemożliwił realizację polskich planów.

Słowa kluczowe: polska idea federacyjna, federacje regionalne, Europa Środkowa

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej opierało się na sojuszach z Francją i Rumunią (1921) oraz Wielką Brytanią (1939), a także na paktach o nieagresji z ZSRR (1932) i Niemcami (1934). Jednak ani umowy bilateralne ani Liga Narodów i wielostronne umowy o charakterze antywojennym nie odstraszyły Niemiec i ZSRR we wrześniu 1939 r. przed agresją na Polskę. Polityka nieangażowania się z sąsiednimi mocarstwami też nie zapewniła Polsce niepodległości. Dlatego polski rząd na uchodźstwie uznał, że niezależność, bezpieczeństwo i rozwój Polski lepiej gwarantowałyby jedność państw Europy Środkowej. Mocarstwa i federacje regionalne miały być podstawą pokoju i bezpieczeństwa w zjednoczonej Europie. Celem artykułu jest przedstawienie poszczególnych etapów działań rządu polskiego wdrażania idei federacyjnej w czasie II wojny światowej od jej pomysłu w grudniu 1939 r. do jej realizacji w 1942 r. w postaci londyńskich układów polsko-czechosłowackiego i grecko-jugosłowaińskie-

go oraz nowojorskiego porozumienia tych państw o współpracy obu tych związków na obszarze mórz Adriatyk–Bałtyk–Morze Czarne. W artykule zostanie również ukazana ewolucja polskiej idei federacyjnej zaproponowanej przez premiera gen. Władysława Sikorskiego w powiązaniu z rozwojem sytuacji politycznej i militarnej na frontach II wojny światowej. W związku z powyższymi celami w artykule została zastosowana metoda chronologiczno-problemowa. Artykuł ma również za zadanie uzmysłowić, że plan Sikorskiego miał rozwiązać problem powojennego bezpieczeństwa Polski, Europy Środkowej i Europy, która jednoczyłyby państwa i federacje regionalne zapobiegające hegemonii mocarstw i tworzeniu ich stref wpływów. Artykuł ma odpowiedzieć na pytania: dlaczego gen. Sikorski wrócił ponownie do idei federacyjnej realizowanej bez powodzenia przez Polskę po I wojnie światowej, dlaczego wybrał emigracyjny rząd czechosłowacki do swojego projektu, z kim na arenie międzynarodowej wiązał nadzieję na jego realizację, jakie korzyści miała z niego odnieść Polska.

Plan konfederacji polsko-czechosłowackiej jako podstawa federacji Europy Środkowej

Rząd gen. Sikorskiego ogłosił 18 grudnia 1939 r. plan zjednoczenia Europy Środkowej wobec ekspansji Niemiec i ZSRR. Federacja środkowoeuropejska w sojuszu z zachodnimi mocarstwami miała stworzyć trwałą równowagę sił w Europie (Grabowski, 2008, s. 84–87). Jej podstawą byłaby federacja polsko-czechosłowacka. Federacje regionalne, fundament jedności Europy, miały zapobiec hegemonii mocarstw i ich strefom wpływów¹. Plany europejskich federalistów zakładały jednostopniowy model jej integracji. Zdaniem Eugeniusza Ponczka, kwestie pokoju i bezpieczeństwa Europy oraz położenie geopolityczne Polski determinowały działania rządu w zakresie sojuszy, granic i jej roli w Europie Środkowej (Ponczek, Łódź 1999, s. 127). Józef Łaptos podkreślał, że jej małe państwa nie chciały być klientami mocarstw (Łaptos, 2012, s. 24–26). Antoni Marszałek zwracał uwagę, że gen. Sikorski nawiązywał w swojej wizji Europy do myśli Adama Czartoryskiego i Józefa Piłsudskiego (Marszałek, 2008, s. 184). Zdaniem Sławomira Łukasiewicza, premier zmienił kieru-

¹ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (IPMS), sygn. Prezydium Rady Ministrów (PRM) 10, *Punktacja do rozmów z podsekretarzem stanu Sumner Welles w Paryżu w dniu 9 marca 1940 r.*, Angers, 6.03.1940, s. 5.

nek budowania federacji ze wschodniego na południowy (Czechosłowacja i obszar naddunajski) i nie była to realizacja ani idei jagiellońskiej ani Międzymorza (Łukasiewicz, 2010, s. 32). Od 1940 r. plany federacyjne stały się doktryną Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Biura Celów Wojny (od 1942 Ministerstwo Prac Kongresowych) (Pasierb, 1994, s. 259–263). Federację z Czechosłowacją popierał prezydent Władysław Raczkiewicz. Jednak sceptycznie oceniał prezydenta Edvarda Beneša co do jego szczerości współpracy z Polską (Piotrowski, 2007, s. 69–75).

Polska łączyła swoje plany federacyjne ze sprawą odzyskania niepodległości przez państwa Europy Środkowej, przedwojennych granic Polski i poszerzeniem ich kosztem Niemiec, sprawą powojennych Niemiec i bezpieczeństwa w Europie w oparciu o federacje regionalne. Gen. Sikorski, inaczej niż piłsudczycy, już przed wojną był za ścisłą antyniemiecką współpracą Polski i Czechosłowacji jako najsilniejszych państw w Europie Środkowej. Dostrzegał w niej znaczące atuty dla Polski: zdolność do wiązania się z sąsiadami (Mała Ententa), demokratyczny ustrój, rozwinięta gospodarka i przemysł zbrojeniowy, kapitał inwestycyjny, geopolityczne znaczenie dla bezpieczeństwa Polski i Europy Środkowej, możliwość polskiej ekspansji na obszar naddunajski i Bałkany. Gen. Sikorski chciał zjednoczyć Europę Środkową, żeby jej mniejsze państwa uodpornić na zmienność polityki mocarstw. Swoje polityczne plany wiązał z Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi oraz dobrosąsiedzkimi stosunkami z ZSRR. Federacyjna struktura Europy Środkowej miała gwarantować bezpieczeństwo i rozwój jej państw i narodów między Niemcami i ZSRR, wytworzyć solidarność regionalną i ułatwić rozwiązywanie ich wzajemnych sporów.

W celu propagowania koncepcji federacyjnej rząd wydawał w Londynie „Free Europe” (Smogorzewski, 2001, s. 53–61). Przy Konsulacie RP w Nowym Jorku powstało Polskie Centrum Informacyjne. Uczestniczył w wydawaniu „New Europe. Monthly Review of International Affairs” (od 1941 „New Europe and World Reconstruction. Monthly Review of International Affairs”), związany z The American Committee on European Reconstruction. Celem pisma było dotarcie do amerykańskich elit opiniotwórczych w zakresie stosunków międzynarodowych i powojennego planowania (Łukasiewicz, 2010, s. 46 i n.; Sadowski, 2005a, s. 28–29; 2005b, s. 11–12). Poza ZSRR żadne państwo nie sprzeciwiało się federacjom regionalnym. Koncepcja Sikorskiego zyskała poparcie Wielkiej Brytanii (Żurawski vel Grajewski, 2007, s. 110–111). Do II wojny światowej doświadczenia w integracji współczesnych państw były niewielkie.

Środowiska emigracyjne nie chciały przesądzać integracyjnych form. Stąd często nie zważano na pojęcia prawne określeń federacja, konfederacja, unia. Nie było wiadomo, jakim zasięgiem społecznym cieszyła się idea międzynarodowej integracji i do jakich ograniczeń suwerenności były gotowe państwa na rzecz większego bezpieczeństwa (Wandycz, 2003, s. 21–22; Gross, 1994, s. 6).

Polska i Czechosłowacja zawarły 11 listopada 1940 r. w Londynie deklarację o związku państwowym. Działający w latach 1941–1942 Mieszany Komitet Koordynacyjny pracował nad jego organizacją². Polska zakładała federalizację obu państw, przy stopniowej integracji gospodarczej z czasową granicą celną i walutami narodowymi. Strona polska chciała, aby wyżej rozwinięta gospodarczo Czechosłowacja nie utrudniła powojennego uprzemysłowienia Polski. Proponowała też ograniczenie suwerenności na rzecz wspólnych organów związku: reprezentacja zewnętrzna, polityka zagraniczna i obronna (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 1995, s. 191–196)³. Oczekiwała od emigracyjnych władz czechosłowackich uznania granic Polski z sierpnia 1939 r. (czyli także z przejętym w 1938 r. Zaolziem)⁴. Część polskich ministrów preferowała negocjacje z przedwojennym czechosłowackim premierem Milanem Hodżą (Lukač, 2003, s. 151–159)⁵, który przegrał polityczną rywalizację na emigracji z Benešem (Němeček, 2007, s. 64–68; Mastny, 1971, s. 142–145)⁶. Zarzucali Benešowi koniunkturalizm i uległość wobec ZSRR (Kamiński, 2005, s. 74–78; Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 1995, s. 159–160, 190–196)⁷.

² IPMS, sygn. PRM38d, *Protokół posiedzenia inauguracyjnego Komitetu Koordynacyjnego polsko-czechosłowackiego z 31.01.1941*, s. 2–6.

³ IPMS, sygn. PRM38b, *Uchwały Komitetu Politycznego Rady Ministrów z 17 lutego 1941 (polityka zagraniczna i sprawy gospodarcze)*, s. 64–65; *Uchwały KPRM z 21.02.1941 w sprawie organizacji władz związku*, s. 76–77; *Uchwały KPRM z 6.03.1941 o władzach ustawodawczych, kontroli, Trybunale Związkowym i Trybunale Stanu*, s. 88–89; *Uchwały KPRM z 14.03.1941 o obronie związku*, s. 90–93.

⁴ IPMS, sygn. PRM34, *Tezy do zagadnienia federacji środkowo-europejskiej*, 27.11.1940, s. 16–24.

⁵ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (ZNO), Papiery Kazimierza Sosnkowskiego (PKS), 16537/II/t. 2; M. Hodža, *Collective security in Central Europe*, Londyn 28.09.1939, s. 339–345; zob. M. Hodža *Federation in Central Europe*, Londyn 1942.

⁶ IPMS, sygn. PRM19, *Rozmowa Raczyński-Hodža*, Londyn, 28.11.1939, s. 35–38; sygn. PRM38h, *Federacyjna Europa Środkowa. Wywiad Hodży dla „The Picture Post”*, Londyn, 27.06.1941, s. 10–11.

⁷ IPMS, sygn. PRM38a, *Uwagi do pisma prezydenta Beneša z 25 lutego 1941*, Londyn, 4.03.1941, s. 37–41.

Jan Sielezin uważał, że koncepcja federacyjna wzmacniała Polskę w koalicji antyhitlerowskiej i Europie Środkowej (Sielezin, 2004, s. 137).

Prezydent Beneš był za bieżącą współpracą dyplomatyczną, wojсковą i propagandową z Polską⁸. Zgadzał się na powojenne struktury do międzyrządowej i międzyparlamentarnej współpracy Polski i Czechosłowacji (Kamiński, 2005, s. 31–37, 71–74). Ścisłą integrację obu państw widział tylko w sferze gospodarczej, dlatego proponował unię celną i monetarną. Wzbraniał się na emigracji z podjęciem decyzji o integracji politycznej i wojskowej (Łaptos, 2012, s. 33–37; Němeček, 2004, s. 347)⁹. Stał na gruncie granic z września 1938 r. Na związek obu państw chciał zgody ZSRR (Ripka, 1941a, s. 2; Ripka, 1941c, s. 1; Masaryk, 1941, s. 1; Hejret, 1941a, s. 1; Hejret, 1941b, s. 1). Niechęć Beneša do ograniczenia suwerenności wynikała z braku poparcia dla związku z Polską w okupowanym Protektoracie Czech i Moraw (Koura, 2007, s. 144–146; Smetana, 2007, s. 123). Preferował integrację obszaru naddunajskiego (Czernin, 1943, s. 1–2; *Prezydent*, 1941, s. 1; *Konfederacja*, 1941, s. 1). Nawiązywał tu do przedwojennych czechosłowackich planów ścisłej współpracy Czechosłowacji, Jugosławii i Rumunii (od 1921 r. tworzyły tzw. Małą Ententę), do których miałyby dołączyć Węgry i Austria (Plan Hoźdy z 1935 r.) (Němeček, 2004, s. 352). Polska nie chciała Austrii w federacji Europy Środkowej. Powyższą wizję ścisłej współpracy z Polską strona czechosłowacka zawarła w „Podstawowych Zasadach Konfederacyjnego Związku Czechosłowacji i Polski” (Št’oviček, Valenta, 1995, s. 154–156), które przewidywały międzyrządową kooperację obu państw. Ewentualna konfederacja polsko-czechosłowacka musiała być zatwierdzona przez powojenne parlamenty obu państw.

Gen. Sikorski był zdeterminowany, aby powołać związek obu państw. Przysłał na koncepcję Beneša „konfederacji sui generis”. Zakładał dobre stosunki z ZSRR, ale bez pytania go o zgodę (Stanisławska, 1965, s. 185–187, 265–266). Oczekiwał poparcia czechosłowackich władz dla granicy ryskiej i współpracy w zmianie granic z Niemcami. Beneš domagał się dystansu Polski do czechosłowacko-węgierskiego sporu granicznego i zwrotu Zaolzia (Koura, 2007, s. 144; Zgórnjak, Rojek, Suchcitz,

⁸ IPMS, sygn. PRM.K.11, *Przekład artykułu Polacy a my z dziennika wojska czechosłowackiego*, „Nasze Nowiny”, 13.01.1941, nr 108, Ministerstwo Informacji i Dokumentacji (MID), Londyn, 9.05.1941, s. 187–188.

⁹ ZNO, PKS, sygn. 16536/II, *Memorandum Beneša do Sikorskiego*, Londyn 1.11.1940, s. 22–33.

1996, s. 284–291; Kisielewski, 1991, s. 151–155)¹⁰. Polska była za niepodległością lub autonomią Łużyc w Czechosłowacji, która nie podjęła tej sprawy. Beneš nie chciał wielkiej Polski między granicą ryską a Odrą i Nysą Łużycką¹¹. Jak brytyjski rząd, dystansował się w sprawie granicy ryskiej i wejścia Litwy do federacji środkoeuropejskiej (Kamiński, 2005, s. 40, 122, 150; Kastory, 2004, s. 221–222). Popierał wspólną granicę z ZSRR i aneksję państw bałtyckich. Polska sprzeciwiała się radzieckim zaborom z lat 1939–1940. Od początku wojny wiązała integrację Europy Środkowej ze sprawą okrojenia, rozbrojenia i okupacji Niemiec. Z obszaru Bałtyk–Adriatyk–Morze Czarne miały zostać one wypchnięte ekonomicznie i etnicznie. Gdańsk, Gdynia i Szczecin miały być portami Polski i federacji Europy Środkowej (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2003, s. 293–297, 390, 392–425)¹². Sielezin i Marek Kamiński uważali, że Beneš chciał związku podobnego do Austro-Węgier z „etniczną” Polską (Kamiński, 2005, s. 23–24; Sielezin, 2004, s. 147).

Wejście do koalicji antyhitlerowskiej ZSRR wywołało rozdźwięk Polski z Czechosłowacją, która zawarła 18 lipca 1941 r. układ z ZSRR (Kamiński, 2005, s. 109–114; Ripka, 1941c, s. 1–3)¹³. Sikorski podpisał go 30 lipca. W grudniu mówił w radiu Moskwa, że w wolnej od dyktatur i imperializmów demokratycznej Europie problemy graniczne, polityczne, gospodarcze i narodowościowe skuteczniej rozwiązywałyby współpracujące ze sobą regionalne federacje¹⁴. Ale już w tym czasie ZSRR w ich miejsce planował jedność państw słowiańskich wobec Niemiec (Eberhardt, 2014, s. 71).

¹⁰ ZNO, PKS, sygn. 16536/II, *List Sikorskiego do Beneša z 10.02.1941 r.*, s. 132–133; *List Beneša do Sikorskiego z 25.02.1941*, s. 139; *List Sikorskiego do Beneša z 18.06.1941*, s. 186–188.

¹¹ IPMS, sygn. PRM64/3, *Sprawozdanie z rozmowy E. Raczyńskiego z prezydentem Benešem*, Londyn 7.01.1942, s. 5–7; *Projektowany przez rząd czechosłowacki program rozwiązania zagadnienia Niemców sudeckich*, Londyn, 29.11.1941, s. 8–10; *Sprawozdanie z rozmowy E. Raczyńskiego z ministrem Ripką*, Londyn 29.11.1941, s. 11–15; *W sprawie przyszłych stosunków Czechosłowacji z Niemcami*, Londyn, 7.11.1942, s. 46–47.

¹² Archiwum Akt Nowych (AAN), MPK, sygn. 56, *Tezy w sprawie zagadnienia Niemiec uchwalone przez Radę Ministrów w dniu 31 stycznia 1944 r.*, s. 2–14; sygn. 316, *Materiały do spraw gospodarczych Strefy Środkowej i statystyka handlu zagranicznego*, Londyn 1944, s. 3–67.

¹³ IPMS, sygn. PRM38h, *Wystąpienie ministra Masaryka 18 lipca 1941 w BBC*, s. 15–17.

¹⁴ IPMS, sygn. PRM43/1, *Przemówienie Sikorskiego w Moskwie 4.12.1941*, s. 58.

Polsko-czechosłowacki układ z 23 stycznia 1942 r. był kompromisem między polską koncepcją federacji a czechosłowacką koncepcją koordynacyjnej współpracy międzyrządowej obu państw (Stanisławska, 1965, s. 260–261). Był krokiem wstecz wobec polskiego projektu, który przewidywał wspólne organy związkowe: rządowe, ustawodawcze, sądownicze, wojskowe i kontrolne (Kisielewski, 1991, s. 259–267)¹⁵. Pod wpływem strony czechosłowackiej styczniowy układ przewidywał tylko współpracę międzyrządową obu państw. Natomiast otwierał drogę do ich integracji gospodarczej. Na ich konfederację w zakresie politycznym i wojskowym zgodę musiały wydać dopiero powojenne parlamenty. Wówczas mogłyby przystąpić do niej inne państwa regionu. Polska prasa w Wielkiej Brytanii uznała układ za początek drogi wiodącej do państwa związkowego (*Wspólny*, 1942, s. 1). Czechosłowacka prasa oceniała go jako aktualny realizm. Podkreślała współpracę obu państw w ramach instytucji międzyrządowych (*Polish-Czechoslovak*, 1942, s. 1–3). Zdaniem Jeremiego Sadowskiego, Beneš zgodził się na związek na zasadzie kooperacji (Sadowski, 2005a, s. 13). Według Łaptosa, ważne było zawarcie układów polsko-czechosłowackiego i jugosłowiańsko-greckiego (Łaptos, 2012, s. 41). Była to kulminacja planów integracji Polski i Czechosłowacji.

Jugosławia i Grecja zawarły w styczniu 1942 r. w Londynie układ o ściślejszej współpracy politycznej i wojskowej (wspólny sztab, polityka zagraniczna, unia celna i monetarna) (*Utworzenie*, 1942, s. 1). Popierała go Turcja. W czasie konferencji Międzynarodowego Biura Pracy w Nowym Jorku w styczniu 1942 r. Polska, Czechosłowacja, Jugosławia i Grecja powołały Radę Planowania Europy Środkowej i Wschodniej (Central and East European Planning Board). Pracowała ona nad projektami powojennej odbudowy regionu i reform gospodarczo-społecznych oraz formami wzajemnej współpracy (Łukasiewicz, 2010, s. 53–60). W 1943 r. Rada założyła Institute on Educational Reconstruction in Central and Eastern Europe, kooperujący z amerykańskimi ośrodkami naukowymi. Polscy i europejscy federaliści liczyli na poparcie Roosevelta dla federalizacji Europy (Lane, Wolański, 2009, s. 22–29).

Celem układów polsko-czechosłowackiego (rozszerzony o Litwę, Rumunię i Węgry) i jugosłowiańsko-greckiego (o Bułgarię, Albanie) było zjednoczenie obszaru między morzami Adriatyk–Bałtyk–Morze Czarne z pomocą zachodnich mocarstw. Polska deklarowała ich przyjazną

¹⁵ ZNO, PKS, sygn. 16537/II/t.1, *Zasady Aktu Konstytucyjnego Związku Polski i Czechosłowacji*, s. 253–266.

współpracę z ZSRR (*Kluczowa*, 1942, s. 1–4). Oba związki dla ZSRR były strategiczną grą Wielkiej Brytanii o wpływy w powojennej Europie (Duraczyński, 1997, s. 129–153; Bartoszewicz, 1995, s. 137–148). Uważał je za „kordony sanitarne” i ostoje burżuazyjnego nacjonalizmu, uciskającego masy pracujące i mniejszości narodowe. W jego umowach z państwami bałtyckimi i z Finlandią w latach 1939–1940 były klauzule nakazujące rozwiązanie istniejących związków (Ententa Bałtycka) lub zakaz wstępowania do nich (Finlandia z państwami skandynawskimi) (Miszewski, 2011, s. 211–212).

Rola federacji regionalnych w polskiej koncepcji ładu pokojowego w Europie

Gen. Sikorski organizował w siedzibie polskiego rządu w Londynie spotkania z przedstawicielami rządów państw okupowanych (Czechosłowacji, Jugosławii, Grecji, Belgii, Holandii, Luksemburga, Norwegii, Komitet Wolnej Francji), aby inicjować regionalne związki w Europie (Zgórniak, 1995, s. 112–122). Powołały one Komitet Spraw Zagranicznych. W komitecie technicznym planowały powojenną organizację Europy (Pomian, 1990, s. 122–132)¹⁶. W lutym 1942 r. Sikorski proponował Benešowi podjęcie inicjatywy zawarcia układu z Jugosławią, Grecją, Belgią, Holandią, Luksemburgiem i Norwegią o powojennej współpracy i o wspólnym stanowisku wobec Niemiec (Kamiński, 2005, s. 151–158; Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 1998, s. 160–162)¹⁷. Polska chciała powołania Komitetu Aliantów Kontynentalnych. Brytyjski rząd zgodził się na ich współpracę w formie konferencji¹⁸. Na spotkaniu premierów i ministrów spraw zagranicznych tych państw w styczniu 1943 r. gen. Sikorski omawiał sprawę federacyjnych bloków i powołanie organizacji wspierającej

¹⁶ IPMS, sygn. PRM81/6, *Sprawozdanie ze spotkania premierów i ministrów spraw zagranicznych kontynentalnych aliantów z 14.09.1942*, Londyn, 17.09.1942, s. 1–3; *Protokół z drugiego posiedzenia Komitetu Alianckich Ministrów Spraw Zagranicznych*, Londyn, 4.11.1942, s. 5–9.

¹⁷ IPMS, sygn. PRM64/3, *Sprawozdanie z rozmowy Sikorskiego z Benešem z 3.02.1942*, Londyn, 4.02.1942, s. 17–24. Beneš chciał zgody Wielkiej Trójki na pakt 8.

¹⁸ IPMS, sygn. PRM68, *Rozmowa Sikorski–Eden w obecności Stranga i Retingera*, Londyn 16.07.1942, s. 215; *Konferencja przedstawicieli rządów państw okupowanych: Retinger, Tsuderós, Spaak, Koerster, Gavrilović, Pipinelli, Raczyński i Kulski*, Londyn 18.08.1942, s. 248–251.

demokrację w Europie (*Konferencja*, 1943, s. 1). Ich solidarność miała wzmacniać je wobec Wielkiej Trójki. Trwałym powojennym efektem tych spotkań było zawarcie umowy z 1944 r. Belgii, Holandii i Luksemburga o powołaniu tzw. Beneluksu. Na nim była wzorowana późniejsza integracja Europy Zachodniej.

W 1942 r. gen. Sikorski nakreślił sprawiedliwy pokój w oparciu o współpracę wolnych państw zgodnie z Kartą Atlantycką (*Przemówienie*, 1942, s. 1–3)¹⁹. Oparta na demokratycznych federacjach regionalnych zbudowanych na celowych i racjonalnych podstawach Europa miała powstrzymać Niemcy przed agresją, a mocarstwa przed hegemonią. Gen. Sikorski proponował powstanie światowej organizacji politycznej z siłami utrzymania pokoju i ekonomicznej na zasadzie wzajemnych korzyści państw. Stosunki z ZSRR budował na lipcowym układzie i grudniowej deklaracji (1941). Odrzucił zależność, komunizm i jego żądania terytorialne w Europie Środkowej (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 1998, s. 78–86)²⁰.

Zawarty w maju 1942 r. brytyjsko-radziecki traktat sojuszniczy prowadził do ustanowienia równowagi sił w Europie w oparciu o ZSRR. Za walkę z Niemcami Londyn uznał jego interesy kosztem mniejszych państw (Kastory, 2004, s. 244–245)²¹. ZSRR nie zgodził się na zapis o regionalnych federacjach²². Dla radzieckiej prasy układ stanowił podstawę ładu pokojowego w Europie (*Prasa*, 1942, s. 3). Brytyjska prasa uznała, że bezpieczeństwo Europy lepiej zapewniały mocarstwa niż regionalne federacje (Babiński, 1971, s. 4). Gdy Sikorski dążył do upodmiotowienia Europy Środkowej, to Beneš poparł ład pokojowy w Europie oparty na hegemonii brytyjsko-radzieckiej z podziałem ich stref wpływów (Beneš, 1942, s. 4).

¹⁹ IPMS, sygn. PRM89, *Wywiad generała Sikorskiego z Santiago Bernardi dla „El Mundo” (Buenos Aires)*, 29.01.1942, s. 124–129; *Przemówienie Prezesa Rady Ministrów generała Władysława Sikorskiego na otwarciu Rady Narodowej w dniu 24 lutego 1942 r.*, s. 203, 211; *Przemówienie gen. Sikorskiego na czechosłowackiej manifestacji jedności słowiańskiej*, 17.05.1942, s. 325–328; *Przemówienie generała W. Sikorskiego wygłoszone na Radzie Narodowej dnia 15 czerwca 1942 r.*, s. 331–347.

²⁰ IPMS, sygn. PRM66, *List Sikorskiego do Edena*, Londyn 27.05.1942, s. 274–277; sygn. PRM74/4, *Telefonogram Sikorskiego do Raczyńskiego*, Londyn 19.04.1942, s. 162–163.

²¹ IPMS, sygn. PRM68, *Sprawozdanie z rozmowy Raczyńskiego z Eden'em w czasie wręczenia polskiej noty*, 10.04.1942, s. 134–136; *Konferencja Sikorskiego z Churchilllem i Crippsem w obecności ministra Caseya i Raczyńskiego, Duncana Sandysa i Retingera*, Chequers 26.04.1942, s. 143–150.

²² IPMS, sygn. PRM68, *Rozmowa Sikorskiego z Edenem w obecności Stranga i Retingera*, 8.06.1942, s. 165–171.

W drugiej połowie 1942 r. gen. Sikorski zaproponował Benešowi wprowadzenie konfederacji obu państw tuż po wojnie za zgodą obu parlamentów. Do niej mogły przyłączyć się państwa związane z ich żywotnymi interesami (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2001, s. 19–22). Czechosłowackie władze wysunęły antyniemiecki sojusz na 20 lat po porozumieniu się Polski z ZSRR w sprawach granicznych (Žáček, 2001, s. 62; Němeček, 2000, s. 119–134; Kisielewski, 1991, s. 204). W październiku 1942 r. premier nakazał władzom podziemnym w kraju wzmoczenie demokratycznej i federacyjnej propagandy. Miało to przynieść wzrost poparcia dla polskich planów federacyjnych przez zachodnie rządy i opinię publiczną w czasie narastających problemów z Czechosłowacją i ZSRR²³. W grudniu 1942 r. Beneš uzależnił powołanie konfederacji małych państw w Europie od zgody mocarstw (*Walczymy*, 1942, s. 4). Polska zdecydowała o podtrzymaniu planu federacji środkowoeuropejskiej bez Czechosłowacji. Z ZSRR utrzymywałyby partnerskie stosunki. Mogły do niej przystąpić państwa obszaru Adriatyk–Bałtyk–Morze Czarne w celu wytworzenia więzi gospodarczych i obronnych (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2001, s. 99–101). ZSRR zakładał porzucenie planów federacyjnych przez Polskę po zaniechaniu rozmów strony czechosłowackiej o konfederacji²⁴. Na posiedzeniu czechosłowackiego rządu 2 lutego 1943 r. zatwierdzono odstąpienie od rozmów z Polską na ten temat. Czechosłowacka propaganda miała głosić, że nie był winny zerwania rozmów (Kamiński, 2009, s. 14–22).

W latach 1940–1942 w czasie trzech wizyt w Stanach Zjednoczonych gen. Sikorski zabiegał o poparcie polskich interesów (granica z Niemcami i ZSRR) i ładu europejskiego opartego na regionalnych federacjach (Terry, 1983, s. 86). Był przeświadczony o przychylności Roosevelta (Łukasiewicz, 2010, s. 60–66; Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 1998, s. 233–234)²⁵. Gen. Sikorski namawiał prezydenta i podsekretarza stanu Sum-

²³ IPMS, sygn. PRM77, *Komunikat Premiera nr 6*, Londyn, 9.10.1942, s. 47; *Komunikat Premiera nr 8*, Waszyngton 11.12.1942, s. 61–62.

²⁴ IPMS, sygn. PRM69/2, *Notatka Strońskiego dla Sikorskiego w sprawie mieszania się Polski w sprawy wewnętrzne ZSRR*, Londyn, 5.12.1942, s. 560; *Rozmowa Raczyńskiego z radzieckim Chargé d’Affaires Walkowem*, Londyn, 5.12.1942, s. 561–562.

²⁵ IPMS, sygn. PRM71, *Rozmowa Sikorski–Roosevelt*, Waszyngton, 24.03.1942, s. 29–31; sygn. PRM89, *Przemówienie Prezesa Rady Ministrów gen. Sikorskiego na posiedzeniu Rady Narodowej 21.04.1942*, s. 292; sygn. PRM91, *List Raczyńskiego do Sikorskiego w sprawie granic i federacji środkowoeuropejskiej*, MSZ, Londyn 23.11.1942, s. 292–297; ZNO, PKS, sygn. 16524/II, *Memoriał rządu RP dla przy-*

nera Wellesa do inwazji na Europę od Bałkanów i Turcji. Wyzwolenie Europy Środkowej przez zachodnich aliantów z pomocą polskich wojsk i ruchów oporu w Jugosławii, Grecji, Polsce i Czechosłowacji pozwoliło by na powstanie federacji środkowoeuropejskiej (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2001, s. 163–164, 205; Terry, 1983, s. 107–118)²⁶. W Waszyngtonie gen. Sikorski przedstawiał się jako rzecznik dziewięciu rządów okupowanej Europy²⁷. Protestował przeciwko temu ZSRR²⁸. Polska uważała, że odbudowana na blokach federacyjnych Europa zapewniłaby wolność, bezpieczeństwo i rozwój gospodarczy jej narodom. Była za stworzeniem w czasie wojny alianckich instytucji wojskowej (Naczelne Dowództwo) – koordynującej działania na wszystkich teatrach wojny, gospodarczej – koordynującej produkcję wojenną i politycznej (Naczelna Rada). Złożone z państw alianckich odpowiadałyby za ład pokojowy i współpracę gospodarczą, stając się podstawą zjednoczonego świata (*Artykuł*, 1942, s. 2)²⁹. Od 1943 r. generał był osamotniony w głoszeniu idei jedności Europy Środkowej (*Polska*, 1943, s. 2)³⁰.

Po radzieckim zwycięstwie pod Stalingradem stało się jasne, że ZSRR będzie decydował o ładzie pokojowym w Europie. Roosevelt chciał, aby

denta Roosevelta o powojennym ładzie politycznym w Europie Środkowej, s. 1–12.

²⁶ IPMS, sygn. PRM69/2, *Sikorski do Mikołajczyka w sprawie złożonych memorałów rządowi amerykańskiemu*, 14.12.1942, s. 581–582; sygn. PRM70, *Memorandum dla podsekretarza stanu Sumner Wellesa*, s. 192–193; sygn. PRM97, *List Roosevelta do Sikorskiego na zakończenie wizyty*, Waszyngton, 5.01.1943, s. 37–38; sygn. PRM98/1, *Raport ambasadora Ciechanowskiego o nastrojach dotyczących spraw federacji europejskiej i stosunków z Sowietami*, Waszyngton 25.01.1943, s. 25–26. Roosevelt nie poparł planów gen. Sikorskiego.

²⁷ IPMS, sygn. PRM111/1, *Przemówienie generała Władysława Sikorskiego wygłoszone 28.01.1943 na zebraniu premierów i ministrów spraw zagranicznych rządów sprzymierzonych w Londynie*, s. 65–78.

²⁸ IPMS, sygn. PRM103/5, *Pismo Ministerstwa Informacji i Dokumentacji z wiadomościami z urzędowych kół brytyjskich, że sowieckie wystąpienie przeciwko Polsce spowodowane zostało memorandum w sprawie granic wschodnich i bloku środkowoeuropejskiego, złożonego w Waszyngtonie przez gen. Sikorskiego*, Londyn, luty 1943, s. 5–6.

²⁹ IPMS, sygn. PRM89, *Przemówienie generała Sikorskiego z okazji wręczenia doktoratu honoris causa na Uniwersytecie w Liverpoolu*, 6.11.1942, 490–494.

³⁰ IPMS, sygn. PRM111/2, *Przemówienie generała Sikorskiego na obiedzie między alianckim w Londynie*, 2.03.1943, s. 335–338; *Address delivered by general Władysław Sikorski, prime minister of Poland, at the luncheon of the City Livery Club on tuesday 30th march 1943*, s. 394–397; *Przemówienie generała W. Sikorskiego na posiedzeniu klubu parlamentarnego angielsko-polskiego 14.04.1943 r.*, s. 440–443; *Przemówienie gen. W. Sikorskiego do kraju 4.05.1943 r.*, s. 521–527.

ZSRR został odpowiedzialnym podmiotem powojennych stosunków międzynarodowych³¹. W marcu 1943 r. Churchill próbował łączyć interesy mocarstw z ideą regionalnych federacji w ramach międzynarodowych struktur obok państw. Roosevelt nie poparł tego rozwiązania na konferencjach w Moskwie i Teheranie (1943) oraz wyzwania Europy od strony Bałkanów (Haynes, 2010, s. 224–229; Mitkiewicz, 1971, s. 154–155). W grudniu 1943 r. w Moskwie Beneš zawarł z ZSRR układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy przeciwko Niemcom na 20 lat. Przekreślił on polski plan integracji Europy Środkowej (Kamiński, 2009, s. 78; Smetana, 2007, s. 131). Jak zauważył Sielezin, po wojnie realista Czech skończył w tym samym obozie, co romantyk Polak (Sielezin, 2004, s. 158). Zjednoczenie Europy Środkowej mogłoby nastąpić przy sprzeciwie ZSRR, ale musiałyby mieć silne poparcie zachodnich mocarstw. Te jednak po doświadczeniach Ligi Narodów uznały, że ważniejszy był udział ZSRR w międzynarodowej organizacji pokoju i bezpieczeństwa niż jego pozostanie poza strukturami powojennego systemu międzynarodowego.

W latach 1940–1943 było największe nasilenie projektów federacyjnych (w skali regionu, kontynentu, świata) oraz sympatia brytyjskiej i amerykańskiej opinii publicznej (Gross, 2007, s. 83–88). Departament Stanu analizował projekty federacyjne pod kątem politycznym, gospodarczym i wojskowym. W lipcu 1943 r. prace nad nimi zostały przerwane (S. Łukasiewicz, 2010, s. 30–31, 42–45)³². Roosevelt postawił na jedność Wielkiej Trójki w wojnie z Niemcami oraz na realizację koncepcji „czterech policjantów” w postaci Organizacji Narodów Zjednoczonych, w której za stabilizację powojennego świata odpowiadałyby Stany Zjednoczone, Związek Radziecki, Wielka Brytania i Chiny (Grudziński, 1980, s. 86). Według Sadowskiego, ogromnym rozczarowaniem federalistów był brak poparcia federalizacji Europy przez Roosevelta (Sadowski, 2005b, s. 18–20). Zdaniem Łukasiewicza, rok 1943 był przełomowy dla polskich planów federacyjnych: zerwanie stosunków z Polską przez ZSRR

³¹ IPMS, sygn. PRM97, *Streszczenie rozmowy Sikorskiego z prezydentem Rooseveltem z 23 grudnia 1942*, Waszyngton, 5.01.1943, s. 2; sygn. PRM98/1, *Rozmowa Ciechanowskiego z prezydentem Rooseveltem*, Waszyngton, 16.02.1943, s. 95–98; *Rozmowa Ciechanowskiego z podsekretarzem stanu Wellesem*, Waszyngton, 17.02.1943, s. 102–103; J. Ciechanowski, *Nastroje amerykańskie w sprawach sowieckich*, Waszyngton, 9.03.1943, s. 170–173.

³² IPMS, sygn. PRM54, S. Ropp, *Sprawozdanie z 10.03.1941 r. z działalności Polish Information Center w Nowym Jorku*, MID, Londyn 30.04.1941, s. 13–15; sygn. PRM112/2, *Notatka dla ministra Kwapińskiego o pracach brytyjskich i amerykańskich rządowych ekspertów gospodarczych*, Londyn 19.08.1943, s. 262–264.

i rozmów polsko-czechosłowackich, zaniechanie współpracy Polski, Czechosłowacji, Jugosławii i Grecji w Stanach Zjednoczonych, śmierć gen. Sikorskiego, porzucenie prac nad regionalnymi federacjami w Europie przez Departament Stanu. Łukasiewicz zwracał uwagę, że animozje sprzed 1939 r. i krytyka polityki wobec ZSRR po 1941 r. uniemożliwiły porozumienie się pilsudczykom i gen. Sikorskiemu w imię polskiej racji stanu. Komitet Narodowy Amerykanów Polskiego Pochodzenia popierał podobne idee, co rząd w sprawie integracji Europy Środkowej i obrony interesów Polski wobec ZSRR. Osłabiało to pozycję Polski w amerykańskich kręgach opiniotwórczych (Łukasiewicz, 2010, s. 86–91).

Koncepcja federacyjna a sprawa Litwy i mniejszości narodowych

W czasie wojny rząd opracował strategię współpracy z Litwinami, Białorusinami i Ukraińcami w kraju i na emigracji (Grabowski 2008, s. 76–79; Tarka, 1998, s. 22). Jej warunkiem było zachowanie lojalności mniejszości narodowych wobec Polski i zaniechanie współpracy z jej okupantami. Rząd wydał 24 lutego 1942 r. dla mniejszości narodowych deklarację o prawach obywatelskich i narodowo-kulturalnych oraz samorządzie terytorialnym w Polsce³³. Oczekiwał od nich poparcia jej niepodległości i integralności terytorialnej. W marcu 1943 r. rząd przedstawił warunki porozumienia z mniejszością ukraińską³⁴.

Współpraca z Litwinami oraz mniejszościami ukraińską³⁵, białoruską i żydowską³⁶ miała uchronić Polskę przed ekspansją ZSRR i ułatwić bu-

³³ IPMS, sygn. PRM89, *Przemówienie Prezesa Rady Ministrów generała Władysława Sikorskiego na otwarciu Rady Narodowej w dniu 24 lutego 1942 r.*, s. 203, 211.

³⁴ AAN, DR, Departament Spraw Zagranicznych, sygn. 202/XIV/4, *Tezy w sprawie polityki ukraińskiej uchwalone 25–27 marca 1943 r. na wspólnym posiedzeniu KPM i KMSK w Londynie*, 12–15.04.1943, s. 73. Rząd zapowiadał dla mniejszości ukraińskiej prawa rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego w ramach samorządu terytorialnego. W zamian władze podziemne miały uzyskać od strony ukraińskiej deklaracje: a) przeciwko roszczeniom terytorialnym ZSRR wobec Polski; b) o lojalnej współpracy mniejszości ukraińskiej z Polską; c) o sojuszu polsko-ukraińskim wobec niemieckiej i radzieckiej okupacji; d) o pacyfikacji wrogich wystąpień wobec Polaków i Ukraińców w okresie likwidacji wojny.

³⁵ IPMS, sygn. PRM.K.17, *Raport nr 25 konsula generalnego Wiktora Podoskiego o nastrojach ukraińskich w Kanadzie*, 12.12.1940, s. 12–16.

³⁶ IPMS, sygn. PRM88/2, *Oświadczenie gen. Sikorskiego na zebraniu w Albert Hall zorganizowanym przez Żydów*, Londyn, 29.10.1942, s. 61–62.

dowę federacji środkowoeuropejskiej. Polska oczekiwała akcesji do niej Litwinów, zaprzestania przez nich kolaboracji z Niemcami i mordowania Polaków na Wileńszczyźnie (*Polacy*, 1943, s. 2)³⁷. Litwini żądali Wilna za współpracę z Polską pod okupacją niemiecką i na emigracji. Mimo realnej groźby ponownej radzieckiej okupacji, odrzucali federację z Polską (Tarka, 1998, s. 72)³⁸. W razie rozpadu ZSRR Polska zakładała uczestnictwo Ukrainy i Białorusi w federacji środkowoeuropejskiej. Premier Stanisław Mikołajczyk domagał się od władz podziemnych zawarcia porozumienia z mniejszościami narodowymi zgodnie z polskimi interesami³⁹. Po stronie litewskiej, białoruskiej i ukraińskiej Polska nie znalazła znaczących partnerów do rozmów (Tarka, 1998, s. 72 i n.; Raczyński, 1960, s. 132–133)⁴⁰. Żądali od niej uznania ich prawa do samostanowienia i zgody na rewizję granicy ryskiej. Do jej planów federacyjnych odnosili się nieufnie.

Po śmierci Sikorskiego w 1943 r. rząd Mikołajczyka kontynuował prace nad organizacją Europy Środkowej bez określania jej form (unika-

³⁷ IPMS, sygn. PRM83, Międzyministerialna Komisja dla Spraw Litewskich, *Uchwały z dnia 10 listopada 1942 r.*, Londyn 20.11.1942, s. 123–126.

³⁸ IPMS, sygn. PRM.K.3, *Raport Poselstwa RP w Bernie do MSZ*, Londyn 29.07.1941, s. 19–21; *List Sikorskiego do Raczyńskiego w sprawie raportów z kraju o mordowaniu Polaków przez Litwinów*, Londyn 17.09.1942, s. 22; sygn. PRM87, *Ładoś do MSZ o impasie w rozmowach polsko-litewskich*, Londyn 18.05.1942, s. 17.

³⁹ AAN, DR, Biuro Prezydyjne (BP), sygn. 202/1/7, *Orkan do Delegata RP*, Poczta 18. od Rządu, 1943, s. 77–78. „Orkan”, minister spraw wewnętrznych Władysław Banaczyk.

⁴⁰ IPMS, PRM.Z 8, S. Paprocki, *Kwestia Ukraińska i Białoruska. Referat na zebraniu prelegentów z 20 marca 1944 r. w Londynie*, s. 50–66. Na emigracji rząd RP prowadził: m.in. rozmowy posła RP w Brnie Aleksandra Ładosia z Radą Posłów Litewskich Zagranicą (1941–1942); rozmowy przedstawiciela Ministerstwa Informacji i Dokumentacji Stanisława Tyszkiewicza z byłym prezydentem Litwy Atanasem Smetoną w Lizbonie (1941); nieoficjalne rozmowy polskich konsulów w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie z przedstawicielami litewskich i ukraińskich organizacji (1940–1942); spotkania premiera gen. Sikorskiego w Stanach Zjednoczonych z przedstawicielami organizacji litewskich i ukraińskich (1941–1942); rozmowa z Białorusinami z popem Michałem Bożerianowem w Teheranie (1942), biskupem Sawą (Jerzym Jewgieniewiczem Sowietowem) w Londynie (od 1943); rozmowy z Ukraińcami: w Londynie z Mykołą Czubatym i byłym posłem Sejmu RP Mykita Buryem (1943); w Waszyngtonie z Jarosławem Czyżem z Ukraińskiej Organizacji Wojskowej (1943); w okupowanej Polsce z podziemiem litewskim, białoruskim i ukraińskim rozmowy prowadzili przedstawiciele Komendy Głównej Armii Krajowej lub przedstawiciele komendantów obszarów w województwach wschodnich II Rzeczypospolitej oraz przedstawiciele Delegatury Rządu na Kraj.

no słowa federacja)⁴¹. Jej państwa tworzyłyby wspólny system polityczny, gospodarczy, obronny i bezpieczeństwa. Współpracowałyby z ZSRR na zasadach wzajemności i równych praw. Zapowiedział dalsze spotkania z rządami państw okupowanych, omawiające formy współpracy państw w powojennej Europie (*Exposé premiera*, 1943, s. 2–3; *O demokrację*, 1943, s. 2; *Testament*, 1943, s. 2). Nadal rząd zabiegał o pozyskanie mniejszości narodowych dla federacyjnych i terytorialnych interesów Polski⁴². Polska idea międzynarodowej solidarności państw miała być realizowana w trzech kierunkach: 1) współpraca z Narodami Zjednoczonymi, a szczególnie z jej sojusznikami; 2) tworzenie regionalnych grup państw jako ogniw pośrednich w ramach powszechnych organizacji międzynarodowych; 3) ustalenie współdziałania państw demokratycznych należących do kręgu kultury grecko-łacińskiej i chrześcijańskiej. Światowa organizacja pokoju i bezpieczeństwa opierałaby się na systemie bezpieczeństwa zbiorowego z międzynarodowymi siłami pokojowymi, złożonymi z kontyngentów państw (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2003, s. 314–318; *Exposé ministra*, 1943, s. 2). Polska sprzeciwiała się strefom wpływów i hegemonii mocarstw (Ponczek, 2001, 214), a ZSRR federacjom regionalnym (*Rosja*, 1943, s. 2).

W celu uniknięcia izolacji Polski z powodu sporu z ZSRR w marcu 1944 r. minister spraw zagranicznych Tadeusz Romer proponował rozpoczęcie 3 maja akcji dyplomatycznej i propagandowej w polskiej i zagranicznej prasie. Miała podkreślać współpracę wszystkich państw na zasadach równości i demokracji oraz rolę związków mniejszych państw w ładzie pokojowym. Pokój oparty na strefach wpływów i dyktacie mocarstw groził kolejną wojną. Celem Polski była konferencja państw alianckich w sprawie kształtu ładu pokojowego (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2003, s. 500–503).

W dniu 3 maja 1944 r. prezydent Raczkiewicz mówił o jedności Europy na zasadzie suwerennej współpracy państw, poszanowania praw człowieka i narodów. Powojenny ład nie mógł dzielić świata na strefy

⁴¹ IPMS, sygn. PRM115, *Przemówienie Prezesa Rady Ministrów Stanisława Mikołajczyka na konferencji prasowej 16 lipca 1943 r.*, s. 33.

⁴² CAW, Oddział VI, SNW, sygn. II.52.484, *Wytyczne dla pracy politycznej podane przez ambasadora prof. Kota na konferencji z pplk. Bąkiewiczem*, 1.10.1942, s. 6–13 (zagadnienie ukraińskie); por. Telmany, *Notatka dla Szefa Oddziału II Sztabu NW*, Dowództwo Armii Polskiej na Wschodzie, Biuro Dokumentów, 6.12.1943, s. 16–17; rotm. K. Świącicki, *Naczelnny Wódz*, DAPW, Oddział Informacyjny II, BD, s. 29–42; *Załącznik do Ldz.98/BD/tj.*, s. 43–50.

wpływów. Musiał chronić mniejsze państwa przed agresją i szanować ich prawa⁴³. Rada Jedności Narodowej w kraju podkreślała, że sprawiedliwy i trwały ład pokojowy oznaczał zgodną współpracę wolnych państw świata. Polska odegrałaby w nim swoją tradycyjną rolę pokojowego jednoczenia państw Europy⁴⁴. Premier Mikołajczyk mówił, że Polska dążyła do ścisłego związku gospodarczego państw położonych między Niemcami a ZSRR. Gdyby to było niemożliwe, to weszłaby do europejskiej federacji państw cywilizacji zachodniej, stanowiącej część struktur bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych⁴⁵.

Przed konferencją w Jałcie (1945) rząd Tomasza Arciszewskiego proponował w memorandum rozwiązanie sporu granicznego z ZSRR na gruncie prawa międzynarodowego, zawarcie układu o wzajemnym bezpieczeństwie i współpracy gospodarczej z nim organizacji państw Europy Środkowej. Była to ostatnia wzmianka w rządowym dokumencie o integracji środkowoeuropejskiej (Zgórniak, Rojek, Suchcitz, 2008, s. 180–181). Od tego momentu ideą federacyjną polska emigracja starała się zainteresować emigrantów politycznych z Europy Środkowej i Wschodniej (Machcewicz, 1999, s. 39–45; Friszke, 1999, s. 31; Wolański, 1996, s. 91–117; Hładkiewicz, 1994, s. 169–172). Polskie komunistyczne służby specjalne infiltrowały emigracyjne środowiska pod kątem czy głoszone idee jedności ujarzmionych narodów Europy Środkowej nie zagrażały ZSRR.

Okupowany kraj wobec federacyjnych planów rządu

Ugrupowania w kraju podeszły do idei federacyjnej rządu na gruncie swoich ideologii i programów głoszonych w okresie międzywojennym. Odwoływały się do koncepcji realizowanych po I wojnie światowej. Zwolennicy idei federacyjnej (socjaliści, ludowcy, piłsudzczy, grupy demokratyczne⁴⁶) uważali, że sfederowana Europa Środkowa zapewniłaby

⁴³ AAN, Komenda Główna Armii Krajowej, sygn. 203/VII/48, *Przemówienie prezydenta RP Wł. Raczkiewicza z okazji 3 maja 1944*, s. 341–342.

⁴⁴ IPMS, sygn. PRM.L.9, *Warunki trwałego pokoju, deklaracja RJN dla rządu*, 13.05.1944, s. 197–200.

⁴⁵ IPMS, sygn. PRM.Z.3, *Summary of remarks of the Polish Prime Minister, Mr. Mikołajczyk, to the acting Secretary of State concerning the Polish situation and polish-soviet relations*, 6.06.1944, s. 5–6; *Rozmowa premiera Mikołajczyka i gen. Tabora z Rooseveltem i sekretarzem stanu z 7 czerwca 1944 r.*, s. 24–25.

⁴⁶ Stronnictwo Demokratyczne, Stronnictwo Polskiej Demokracji, Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa, Kadra Polski Niepodległej, Komenda Obrońców Pol-

jej państwom wolność, pokój i bezpieczeństwo. Było to misją dziejową Polski z racji jej położenia geopolitycznego, przywiązania do idei wolności i tradycji pokojowych unii. W okupowanej Polsce jej zwolennicy spierali się o jej formę i organizację (unia czy federacja) oraz jej zasięg terytorialny (plan Sikorskiego, idea jagiellońska, Międzymorze). Część ugrupowań oceniała sceptycznie budowę ładu środkowoeuropejskiego z proradzieckim Benešem. Uważały, że związek obu państw był za słaby na Niemcy i ZSRR. Polska musiała być otwarta na państwa satelickie Niemiec. W ramach realizacji idei jagiellońskiej czy Międzymorza nie przewidywały znaczącej roli Czechosłowacji.

Ugrupowania narodowe i katolickie (Miszewski, 2017, s. 256–274)⁴⁷ propagowały ideę imperialną i koncepcję bloków państw narodowych z dominacją Polski w Europie Środkowej. Ideę federacyjną traktowały jako anachronizm lub etap na drodze do polskiego imperium. Komuniści popierali integrację państw Europy z ZSRR jako jego republiki lub blok państw z nim na czele. Od wojny niemiecko-radzieckiej zwolennicy antykomunistycznej współpracy z Niemcami wpisywali naród polski w ich imperialny ład Europy. Byli uważani za zdrajców, jak komuniści (Urbanowski, 2003).

Zakończenie

Europa Środkowa w planie gen. Sikorskiego miała być strukturą zbudowaną pokojowo i zintegrowaną z Europą Zachodnią. Należałyby do niej państwa Europy Środkowej alianckie i sojusznice III Rzeszy. Polska historiografia długo nie doceniała jej znaczenia. Uważała ją za narzuconą przez Churchilla i ograniczała ją do planu konfederacji polsko-czechosłowackiej

ski, Polska Niepodległa, Polski Związek Wolności, Związek Odbudowy Rzeczypospolitej (Związek Wolnej Polski).

⁴⁷ Stronnictwo Narodowe (Polska Trzech Mózg), Narodowo-Ludowa Organizacja Wojskowa (Państwo Zachodniosłowiańskie), „Ojczyzna” (Blok Środkowoeuropejski), Wojenny Zarząd Główny SN (Wielka Polska), Organizacja Polska, Narodowe Siły Zbrojne (Związek Zachodniosłowiański), Konfederacja Narodu (Imperium Słowiańskie), Ruch „Miecz i Pług” (Imperium Słowiańskie – „Imperium Jagiellońskie w nowej postaci”), Polski Ruch Zjednoczenia Słowian (Imperium Słowiańskie na wzór Brytyjskiej Wspólnoty Narodów), Legion Unii Narodów Słowiańskich (Blok Państw Słowiańskich), Unia (Kazimierz Studentowicz – Imperium Słowiańskie Europy Środkowej, ale Jerzy Braun – Unia Środkowoeuropejska), Front Odrodzenia Polski, Organizacja Wojskowa „Wilki” (Wielka Polska).

(Kolendo, 2015, s. 288). Federacje regionalne miały równoważyć siłę mocarstw w podejmowaniu decyzji w zakresie pokoju i bezpieczeństwa oraz międzynarodowej współpracy politycznej i gospodarczej. Miały uzyskać równorzędny głos z mocarstwami, a nie tylko gwarantować bezpieczeństwo małych państw wobec nich, jak w koncepcji Czartoryskiego. W polskiej historiografii pojawiał się zarzut, że koncepcja federacyjna polskiego rządu była antyradziecka. Należy zadać pytanie, jaką politykę premierzy gen. Sikorski i Mikołajczyk powinni byli prowadzić, aby nie była wroga ZSRR. Obaj deklarowali z nim dobrosąsiedzkie stosunki, nie wysuwali wobec niego roszczeń terytorialnych i nie ingerowali w jego sprawy wewnętrzne (Kolendo, 2015, s. 290). ZSRR sprzeciwiał się związkowi państw w Europie. Po jego rozpadzie tę politykę kontynuuje Rosja.

Po zakończeniu II wojny światowej Polska byłaby w głównym nurcie państw dążących do jedności Europy. Jej oddanie w radziecką strefę wpływów przez zachodnie mocarstwa uniemożliwiło jej zostanie państwem założycielem europejskich struktur integracyjnych. Musiało upłynąć 60 lat (od wkroczenia Armii Czerwonej do Polski w 1944 r. do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.), żeby Polska mogła wnieść swój historyczny wkład i swoją myśl polityczną w zjednoczenie Europy. Powstanie w latach 90. XX w. Grupy Wyszehradzkiej było pierwszym krokiem na drodze politycznej i gospodarczej (Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu – CEFTA) integracji z najbliższymi sąsiadami. W UE zostały zintegrowane państwa Europy Środkowej, które miały wchodzić po II wojnie światowej do federacji środkowoeuropejskiej. Na początku XXI w. Polska i Szwecja zainicjowały unijny program Partnerstwa Wschodniego (Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Armenia, Gruzja, Azerbejdżan). Od 2015 r. Polska prowadzi politykę integracji gospodarczej, energetycznej i komunikacyjnej państw Europy Środkowej (Trójmorze) bez naruszania spójności UE. Zabiega o zachowanie jej otwartości na państwa Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Wynika to z bieżących interesów Polski, jak i z jej unijnych tradycji.

Bibliografia

- Artykuł ministra Raczyńskiego (1942), „Dziennik Polski”, 28.12, nr 757.
- Babiński W. (1971), *Prasa angielska w sprawach polskich na przełomie lat 1943–1944*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), nr 20.
- Bartoszewicz H. (1995), *Związek Radziecki wobec federacyjnych koncepcji w Europie Środkowo-Wschodniej 1941–1948*, w: *Z dziejów prób integracji europej-*

- skiej od średniowiecza do współczesności*, red. M. Pułaski, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Beneš E. (1942), *Praesident der Tschechoslowakischen Republik: Zum Neubau Europas*, „Die Zeitung”, 10.06.1942.
- Czernin F. (1943), *Austria and Central Europe*, „The New Europe and World Reconstruction”, lipiec–sierpień.
- Duraczyński E. (1997), *ZSRR wobec projektów konfederacji polsko-czechosłowackiej (1940–1943)*, „Dzieje Najnowsze”, nr 3.
- Eberhardt P. (2014), *Polski panslawizm jako idea geopolityczna*, „Przegląd Geopolityczny”, nr 7.
- Exposé premiera S. Mikołajczyka w Radzie Narodowej 27 lipca 1943* (1943), „Dziennik Polski”, 28.07, nr 935.
- Exposé ministra na posiedzeniu Rady Narodowej* (1943), „Dziennik Polski”, 14–15.09, nr 976–997.
- Friszke A. (1999), *Życie polityczne emigracji*, w: *Druga Wielka Emigracja 1945–1990*, t. 1, „Więź”, Warszawa.
- Grabowski W. (red.), (2008), *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, cz. 1, 1939–1941, IPN, Warszawa.
- Gross F. (2007), *Europa powojenna*, w: *O jedność Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej*, red. S. Łukasiewicz, Biblioteka Jedności Europejskiej, Warszawa.
- Gross F. (1994), *Federacje i konfederacje europejskie: rodowód i wizje*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Grudziński P. (1980), *Przyszłość Europy w koncepcjach Franklina D. Roosevelta (1933–1945)*, Ossolineum, Wrocław.
- Hejret J. (1941a), *Russia and Poland united against Germany*, „The Central European Observer”, 8.08.1941, nr 16.
- Hejret J. (1941b), *Poland change its government*, „The Central European Observer”, 19.09.1941, nr 19.
- Haynes E. (2010), *Niespełnione nadzieje. Karta Atlantycka, Jalta, stosunki polsko-amerykańskie i antykomunizm*, w: *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*, red. S. Łukasiewicz, IPN, Lublin–Warszawa.
- Hładkiewicz H. (1994), *Polska elita polityczna w Londynie 1945–1972*, Wyższa Szkoła Inżynierska, Zielona Góra.
- Kamiński M. K. (2009), *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem. Polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943–1945*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa.
- Kamiński M. K. (2005), *Edvard Beneš kontra generał Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa.
- Kastory A. (2004), *Winston Spencer Churchill*, Ossolineum, Wrocław.

- Kisielewski T. (1991), *Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Kluczowa pozycja Polski w Europie* (1942), „Dziennik Polski”, 12.01, nr 463.
- Kolendo I. T. (2015), *Unia polsko-czechosłowacka, projekt z lat 1940–1943. Ukochane dziecko premiera gen. Władysława Sikorskiego*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź.
- Konfederacja środkowoeuropejska* (1941), „Dziennik Polski”, 15.11, nr 416.
- Konferencja premierów i ministrów spraw zagranicznych okupowanych państw Europy* (1943), „Dziennik Polski”, 29.01, nr 784.
- Koura P. (2007), *Polska w czeskiej prasie podziemnej 1939–1945*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989*, cz. 1, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, IPN, Warszawa.
- Lane T., Wolański M. (2009), *Poland and european integration. The Ideas and Movements of Polish Exiles in the West, 1939–1991*, Palgrave Macmillan, Londyn.
- Lukač P. (2003), *Koncepcja federacji środkowoeuropejskiej Milana Hodży*, w: *O nowy kształt Europy*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin.
- Łaptos J. (2012), *Europa marzycieli. Wizje i projekty integracyjne środkowoeuropejskiej emigracji politycznej 1940–1956*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Łuksiewicz S. (2010), *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971*, IPN, Warszawa–Lublin.
- Machcewicz P. (1999), *Emigracja w polityce międzynarodowej*, w: *Druga Wielka Emigracja 1945–1990*, t. 2, „Więź”, Warszawa.
- Marszałek A. (2008), *Europejska idea integracji międzynarodowej w perspektywie historycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Masaryk J. (1941), *Protiútok svobody*, „Čechoslovák”, 8.08.1941, nr 32.
- Mastny V. (1971), *The Czechs under nazi rule, The failure of national resistance 1939–1942*, Columbia University Press, New York–London.
- Miszewski D. (2017), *Obóz narodowy wobec koncepcji federacyjnej w czasie II wojny światowej*, „Saeculum Christianum”, t. 24.
- Miszewski D. (2011), *ZSRR wobec idei federacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (1939–1945)*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy”, nr 3.
- Mitkiewicz L. (1971), *W Najwyższym Sztabie Zachodnich Aliantów 1943–1945*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londyn.
- Němeček J. (2007), *Rządy Polski i Czechosłowacji na emigracji – wrogowie czy sojusznicy w: Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989*, cz. 1, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, IPN, Warszawa.
- Němeček J. (2004), *Czechosłowacko-polskie koncepcje federacyjne w okresie drugiej wojny światowej*, w: *Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw*

- od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. K. Ślusarek, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków.
- Němeček J. (2000), *Edvard Beneš i Władysław Sikorski: spojrzenie ze strony czeskiej*, „Dzieje Najnowsze”, t. 32, nr 3.
- O demokrację we współżyciu narodów. Mowa premiera S. Mikołajczyka* (1943), „Dziennik Polski”, 13.11, nr 1028.
- Pasierb B. (1994), *Marian Seyda i resort planowania politycznego na obczyźnie, 1939–1944*, w: *Polska – Kresy – Polacy. Studia historyczne*, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Matwijowski, Wydawnictwo UWr, Wrocław.
- Piotrowski J. (2007), *Prezydent RP na uchodźstwie Władysław Raczkiewicz wobec planów federacji polsko-czechosłowackiej*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989*, cz. 1, red. P. Błażek, P. Jaworski, L. Kamiński, IPN, Warszawa.
- Polacy chcą zgody z Litwinami i Ukraińcami* (1943), „Dziennik Polski”, 11.09, nr 974.
- Polish-Czechoslovak confederation: The New Europe* (1942), „The Central European Observer”, 6.02, nr 3.
- Polska pragnie totalnego pokoju* (1943), „Dziennik Polski”, 29.03, nr 834.
- Pomian J. (1990), *Józef Retinger, życie i pamiętniki „szarej eminencji”*, Warszawa.
- Ponczek E. (2001), *Idea federacji europejskiej w polskiej myśli politycznej (1939–1945)*, w: *Proces integracji Polski z Unią Europejską*, red. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk, Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- Ponczek E. (1999), *Polska myśl o pokoju w latach drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Prasa sowiecka o traktacie z Anglią 26 V i porozumieniu z USA z 11.06* (1942), „Dziennik Polski”, 19.06, nr 596.
- Prezydent Beneš o powojennej Europie* (1941), „Dziennik Polski”, 12.11, nr 413.
- Przemówienie prezesa Rady Ministrów gen. Sikorskiego w Radzie Narodowej RP dnia 21.04.1942* (1942), „Dziennik Polski”, 24.04, nr 549.
- Raczyński E. (1960), *W sojusznictwie Londynie. Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939–1945*, Londyn.
- Ripka H. (1941a), *Problemy Europy Środkowej*, „Čechoslovák”, 23.05.1941, nr 21.
- Ripka H. (1941b), *Masarykova a Benešova koncepce*, „Čechoslovák”, 25.07.1941, nr 30.
- Ripka H. (1941c), *Soviet Union and Poland*, „The Central European Observer”, 8.08.1941, nr 16.
- Rosja a federacja bałkańska* (1943), „Dziennik Polski”, 22.09, nr 983.
- Sadowski J. (2005a), *Polscy federaliści i konfederaliści w czasie II wojny światowej*, cz. 1, „Studia Europejskie”, nr 3.
- Sadowski J. (2005b), *Polscy federaliści i konfederaliści w czasie II wojny światowej*, cz. 2, „Studia Europejskie”, nr 4.

- Sielezin J. R. (2004), *Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939–1943*, w: *Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej*, red. M. Dymarski, J. Juchnowski, Wydawnictwo UW, Wrocław.
- Smetana V. (2007), *Konfederacja czechosłowacko-polska a polityka mocarstw*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989*, cz. 1, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, IPN, Warszawa.
- Smogorzewski K. (2001), *Myśli o integracji Europy Środkowo-Wschodniej 1939–1944*, oprac. J. Smogorzewska, P. Latawski, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Stanisławska S. (red.), (1965), *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej: zbiór dokumentów*, PWN, Warszawa.
- Št'oviček I., Valenta J. (red.), (1995), *Czechoslovak-Polish Confederation of the Establishment of Confederation and Alliance*, Publishing House Karolinum: The Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Praha.
- Tarka K. (1998), *Konfrontacja czy współpraca? Litwa w polityce rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1945*, Wydawnictwo UO, Opole.
- Terry S. M. (1983), *Poland's place in Europe. General Sikorski and the Origin of the Oder-Neisse line, 1939–1945*, Princeton University Press, New Jersey.
- Testament Sikorskiego* (1943), „Dziennik Polski”, 1.10, nr 991.
- Urbanowski M. (2003), *Człowiek z głębszego podziemia: życie i twórczość Jana Emila Skiwskiego*, Arcana, Kraków.
- Utworzenie Związku Bałkańskiego* (1942), „Dziennik Polski”, 16.01, nr 467.
- Walczy my o lepszy świat* (1942), „Dziennik Polski”, 7.12, nr 741.
- Wandycz P. (2003), *O federalizmie i emigracji. Reminiscencje o rzeczach istotnych i błahych*, Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
- Wolański M. S. (1996), *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945–1975*, Wydawnictwo UW, Wrocław.
- Wspólny Dom* (1942), „Dziennik Polski”, 24.01, nr 474.
- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (2008), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 8 (grudzień 1944–sierpień 1945), Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.
- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (2003), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 6 (lipiec 1943–kwiecień 1944), Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.
- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (2001), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 5 (wrzesień 1942–lipiec 1943), Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.
- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (1998), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 4, (grudzień 1941–sierpień 1942), Kraków 1998, Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.

- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (1996), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 3 (czerwiec–grudzień 1941), Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.
- Zgórniak M., Rojek W., Suchcitz A. (red.), (1995), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 2 (czerwiec 1940–czerwiec 1941), Wydawnictwo „Secesja”, Kraków.
- Zgórniak M. (1995), *Koncepcje federacyjne rządu RP w Londynie w czasie II wojny światowej*, w: *Z dziejów prób integracji europejskiej od średniowiecza do współczesności*, M. Pułaski, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Žáček R. (2001), *Projekt československo-polské konfederace v letech 1939–1943*, Slezsky listav Slezského zemského muzea, Opava.
- Żurawski vel Grajewski R. (2007), *Foreign Office wobec stosunków polsko-czechosłowackich (listopad 1940–sierpień 1942)*, w: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989*, cz. 1, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, IPN, Warszawa.

The federation concept of the Polish government as a form of a new peace order in Europe (1939–1945)

Summary

During World War II, Poland put forward the concept of the integration of Central Europe in cooperation with Czechoslovakia. The Polish tradition of freedom and peaceful union with its neighbors was an alternative to Germany and the Soviet Union uniting Central Europe through violence. The Polish plan of peaceful and voluntary integration of Central European states was to have secured their security and development, as well as regional solidarity and independence from hostile and allied powers. Regular meetings of the Polish government-in-exile in London with eight emigre governments of the occupied countries were expected to lead to the establishment of subregional associations of states. They were to have become one of the pillars of peace and security in Europe alongside European powers. However, opposition from the USSR thwarted the implementation of the Polish plans.

Key words: the Polish idea of federation, regional federations, Central Europe

Recenzje

DOI 10.14746/ssp.2020.2.11

Stanisław Adam Paruch, *Efektywność ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019, pp. 483.

The European Union Safeguards Human Rights and the Ongoing Process of Militant Democracy in the Member States¹

It seems that in the world in which environment protection, animal care, an orientation toward minimalism, and the return to nature are becoming increasingly popular, a high level of human rights protection has been achieved. However, nothing could be further from the truth. Although people nowadays are becoming more aware, and civilization is developing at a faster pace, human rights are being violated every day around the world. Torture and humiliation are commonplace in some parts of the globe. In Europe, attempts are being made every day to restrict human rights, even through the use of legal means. The category of *militant democracy* is helpful to understand the process, and is used to define the political regime in which the parliament (Marszałek-Kawa, 2019) and the judiciary have legal means to limit individual democratic freedoms, such as religious freedom (Müller, 2012, p. 1119) or electoral rights (Ijabs, 2016, p. 289), and thus defend democracy against those who are considered its enemies (Loewenstein, 1937, p. 418; Molier, Rijpkema, 2018). In this situation, the book entitled *Efektywność ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej* [Effectiveness of the protection of human rights by the Council of Europe and the European Union], written by Stanisław Adam Paruch, appears to be extremely important and interesting.

The publication consists of an introduction, four substantive chapters and a conclusion. In the first chapter, the author provides a general description of the human rights protection system, distinguishes different ways of evaluating effectiveness and establishes criteria by which this effectiveness can be analyzed.

¹ This paper is a result of the research project Contentious Politics and Neo-Militant Democracy. It was financially supported by the National Science Centre, Poland [grant number 2018/31/B/HS5/01410].

Chapters two and three examine the effectiveness of the institutional system for the protection of human rights in the Council of Europe and the European Union. The author presents their genesis, identifies and outlines the sources of protection of human rights and institutions responsible for such protection, then turns to factors that are important for the effectiveness of these institutional systems, and finally assesses their effectiveness. The last chapter is primarily an attempt to identify mechanisms and solutions that can contribute to increasing the effectiveness of the European human rights protection system, highlighting the key role of the Council of Europe and the European Union. The author also formulates postulates that indicate the need to cover new areas and suggests the direction this should take.

Nevertheless, the publication is not without its weaknesses. First of all, the *historical or genetic method* is purely descriptive, and thus lacks a nomological or explanatory element. Scholars should avoid this method, but fortunately, in this publication it has a rather auxiliary function. Sometimes, the author uses colloquialisms or simplifications, such as “inborn weakness” (p. 392) in relation to the system, or a “normal case” (p. 413). Although sometimes enclosed in quotation marks, in academic language such mental shortcuts should be avoided for the sake of precise wording. Despite these minor slips, the publication is highly valuable. The author performs thorough analyses, and each chapter corresponds to a previously presented research hypotheses. The very valuable bibliography and adequate selection of sources for the subject studied are also noteworthy. In addition, there is no doubt that the monograph in question has been prepared on the basis of a very high level of academic expertise, and the author has demonstrated great proficiency and knowledge of the subject matter studied.

The publication certainly deserves to be brought to the attention of a wide group of readers. It is interesting not only for lawyers and students of European studies, but also for political scientists. The publication would seem to be of particular interest to researchers of militant democracy, because it prompts a reflection on why, despite the existing institutions and solutions in the field of human rights protection, one can observe the progressive process of militant democracy and limits being placed on further rights. Perhaps this is another reason and criterion that should be included in the study of the effectiveness of these institutions.

Bibliography

- Ijabs I. (2016), *After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia*, “East Europe and Politics and Societies and Cultures”, no. 2(30), pp. 288–314.
- Loewenstein K. (1937) *Militant Democracy and Fundamental Rights I*, “The American Political Science Review”, no. 3(31), pp. 417–432.

- Marszałek-Kawa J. (2019), *The Institutional Position and Functions of the Sejm of the Republic of Poland after the Accession to the European Union*, Odessa.
- Molier G., Rijpkema R. B. (2018), *Germany's New Militant Democracy Regime: National Democratic Party II and the German Federal Constitutional Courts's 'Potentiality' Criterion for Party Bans: Bundesverfassungsgericht, Judgment of 17 January 2017, 2 BvB 1/13, National Democratic Party II*, "European Constitutional Law Review", no. 2(14), pp. 394–409.
- Müller J.-W. (2012), *Militant Democracy*, in: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, eds. M. Rosenfeld, A. Sajó, New York.

Kamila REZMER-PŁOTKA

Nicolaus Copernicus University in Toruń
ORCID: 0000-0002-1458-5076

Noty o autorach/Contributors

Mirosław BANASIK – doktor habilitowany w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, pułkownik dyplomowany Wojska Polskiego, absolwent studiów doktorskich Akademii Obrony Narodowej w Warszawie i podyplomowych studiów polityki obronnej Akademii Obrony NATO w Rzymie. Zajmował szereg stanowisk dowódczych i sztabowych. Był między innymi zastępcą Polskiego Narodowego Przedstawiciela Wojskowego przy Kwaterze Głównej Sojusznicych Sił NATO w Europie, szefem Centrum Zarządzania Kryzysowego MON i Centrum Operacyjnego Ministra Obrony Narodowej. Dorobek naukowy obejmuje 8 monografii i ponad 60 opublikowanych opracowań naukowych obejmujących problematykę związaną z bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym, zarządzaniem kryzysowym, planowaniem strategicznym i wojnami hybrydowymi.

Mirosław BANASIK – holder of a post-doctoral degree in security sciences, qualified colonel of the Polish Army, graduate of doctoral studies at the National Defense Academy in Warsaw and postgraduate studies in defense policy of the NATO Defense Academy in Rome. He has held a number of command and staff positions. He was, among others, the Deputy of the Polish National Military Representative at the NATO Allied Forces Headquarters in Europe, the head of the Crisis Management Center at the Ministry of National Defense and of the Operational Center at the Minister of National Defense. His academic achievements include eight monographs and over sixty published academic studies on the issues related to national and international security, crisis management and strategic planning.

Oleg GORBANIUK – profesor nadzwyczajny w Instytucie Psychologii w Uniwersytecie Zielonogórskim i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, kierownik Zakładu Metodologii Badań Psychologicznych UZ. Ukończył studia magisterskie z psychologii (1996) i ekonomii (1997), obronił pracę doktorską z ekonomii (2000) i psychologii (2001) oraz habilitował się z psychologii (2012) w KUL. Aktualnie prowadzi badania podstawowe leksykonu różnic indywidualnych języków środkowo- i wschodnioeuropejskich oraz badania stosowane postrzegania obiektów marketingowych, politycznych i społecznych.

Oleg GORBANIUK – Associate Professor at the Institute of Psychology at the University of Zielona Góra and John Paul II Catholic University of

Lublin, head of the Department of Methodology of Psychological Research at the UZG. He completed MA studies in psychology (1996) and economics (1997), defended his PhD thesis in economics (2000) and psychology (2001) and was awarded postdoctoral degree in psychology (2012) at the Catholic University of Lublin. He is currently conducting basic research on the lexicon of individual differences between Central and Eastern European languages, and applied research on the perception of marketing, political and social objects.

Łukasz JUREŃCZYK – dr hab., prof. UKW, absolwent politologii, europeistyki i administracji. W 2009 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w 2018 r. stopień doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie nauk o polityce na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 2008 roku pracuje w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Specjalizuje się w międzynarodowych stosunkach politycznych i polityce bezpieczeństwa. Jest autorem monografii pt. *Polska misja w Iraku. Implikacje dla Iraku i Polski* (2010), *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994–2012* (2013), *Polska misja w Afganistanie. Wojsko Polskie w operacji reagowania kryzysowego NATO* (2016) i *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim. Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO* (2016), współredaktorem ośmiu monografii zbiorowych oraz autorem ponad pięćdziesięciu artykułów w czasopiśmie naukowych i rozdziałów w monografiach.

E-mail: lukaszjurenczyk@ukw.edu.pl

Łukasz JUREŃCZYK – holder of a postdoctoral degree, Professor at the Kazimierz Wielki University, a graduate in political science, European studies and business administration. In 2009, he obtained doctoral degree in humanities within the field of political science from the Jagiellonian University, and in 2018 a postdoctoral degree in social sciences within the field of political science from the same university. Since 2008, he has worked at the Institute of Political Science at the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. He specializes in international political relations and security policy. He is the author of the monographs *Polska misja w Iraku. Implikacje dla Iraku i Polski* [The Polish mission in Iraq. Implications for Iraq and Poland] (2010), *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994–2012* [The war against the Taliban and Al-Qaeda. Afghanistan in 1994–2012] (2013), *Polska misja w Afganistanie. Wojsko Polskie w operacji reagowania kryzysowego NATO* [The Polish mission in Afghanistan. The Polish Army in the NATO's crisis response operation] (2016) and *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim. Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO* [Poland in the North Atlantic Alliance. The Polish Army in the NATO's crisis response operations] (2016), co-editor of eight collective monographs and author of over fifty articles in academic journals and collective monographs.

E-mail: lukaszjurenczyk@ukw.edu.pl

Tadeusz KAMIŃSKI – dr hab., kierownik Katedry Polityki Publicznych w Instytucie Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zajmuje się polityką pomocy społecznej, relacjami religii i polityki oraz polityką rodzinną. E-mail: t.kaminski@uksw.edu.pl

Tadeusz KAMIŃSKI – holder of a postdoctoral degree in political science. Head of the Department of Public Policy at the Institute of Political Science of Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. He deals with social welfare policy, church-state relations and family policy. E-mail: t.kaminski@uksw.edu.pl

ks. Rafał LEŚNICZAK – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach (UMCS 2020), kierownik Katedry Komunikacji Społecznej, Public Relations i Nowych Mediów Instytutu Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa UKSW w Warszawie. Jest autorem ponad 50 publikacji naukowych z zakresu mediów, religii i polityki. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół komunikowania politycznego, analizy wizerunku prasowego instytucji, organizacji, liderów politycznych, procesów personalizacji i mediatyzacji, public relations oraz teorii komunikowania masowego. E-mail: r.lesniczak@uksw.edu.pl

ks. Rafał LEŚNICZAK – holder of a postdoctoral degree in social sciences in the field of social communication and media science (UMCS 2020), head of the Department of Social Communication, Public Relations and New Media at the Institute of Media Education and Journalism at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. He is the author of over 50 academic publications in the field of media, religion and politics. His research interests are focused on political communication, the analysis of the press image of institutions, organizations, political leaders, personalization and mediatization processes, public relations and mass communication theory. E-mail: r.lesniczak@uksw.edu.pl

Dariusz MISZEWSKI – dr, adiunkt w Instytucie Historii Wojskowej, specjalizacja: historia Europy Środkowej i Wschodniej, stosunki polsko-czesko-słowackie XX–XXI w., mniejszości narodowe w Europie Środkowej, polska myśl polityczna XX w. (idee: federacyjna, imperialna, słowiańska). E-mail: d.miszewski@akademia.mil.pl

Dariusz MISZEWSKI – PhD, Assistant Professor at the Institute of Military History, specialization: history of Central and Eastern Europe, Polish-Czech-Slovak relations in the 20th–21st centuries, national minorities in Central Europe, Polish political thought of the 20th century (federation, imperial, and Slavic ideas). E-mail: d.miszewski@akademia.mil.pl

Marcin PIECHOCKI – dr hab., prof. UAM pracujący w Zakładzie Dziennikarstwa WNPiD UAM. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół relacji systemu medialnego z systemem politycznym oraz manipulacji w mediach. Jest członkiem zespołu badawczego CAST oraz międzynarodowego zespołu ba-

dawczego, w którego skład wchodzi naukowcy z: Uniwersytetu w Poczdamie, Uniwersytetu Przyjaźni Narodów w Moskwie oraz UAM w Poznaniu.

E-mail: marcin.piechocki@amu.edu.pl

Marcin PIECHOCKI – Associate Professor at the Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University in Poznań. His interests focus around the relation between the media system and political system, manipulation in the media and the use of new communication technologies. Member of the Polish-German-Russian research team and of the CAST laboratory.

E-mail: marcin.piechocki@amu.edu.pl

Lucyna RAJCA – dr habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Autorka kilkudziesięciu prac naukowych o tematyce samorządu terytorialnego w Polsce i Europie.

E-mail: lucynarajca@interia.pl

Lucyna RAJCA – holder of a postdoctoral degree in social sciences in the field of political science, Professor at Jan Kochanowski University in Kielce. Author of several dozen academic papers on local government in Poland and Europe.

E-mail: lucynarajca@interia.pl

Remigiusz ROSICKI – dr hab. prof. UAM, jest prawnikiem, politologiem, filozofem. Ukończył również studia podyplomowe w zakresie: prawa gospodarczego (na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu), administracji europejskiej (na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), odnawialnych źródeł energii (w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu). Kształcił się również w Södertörns Högskola w Sztokholmie (Szwecja). Jego zainteresowania badawcze skupiają się na polityce bezpieczeństwa, polityce gospodarczej i polityce energetycznej. E-mail: remigiusz.rosicki@amu.edu.pl

Remigiusz ROSICKI – Associate Professor at the Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University in Poznań; lawyer, political scientist and philosopher. He has completed post-graduate studies in business law (University of Economics in Poznań), European administration (Adam Mickiewicz University in Poznań) and renewable energy sources (School of Banking in Poznań). He also studied at Södertörns Högskola in Stockholm (Sweden). His research interests are focused on security, and on economic and energy policies.

E-mail: remigiusz.rosicki@amu.edu.pl

Michał SKORZYCKI – dr, jest absolwentem Uniwersytetu Łódzkiego obecnie zatrudnionym na stanowisku adiunkta w Społecznej Akademii Nauk w Łodzi. Jego zainteresowania badawcze dotyczą obszarów socjologii polityki i stosunków międzynarodowych, szczególnie zaś stosunków zewnętrznych Unii Europejskiej, problematyki nacjonalizmu i tożsamości narodowej oraz polityki wewnętrznej i demokratycznej transformacji Republiki Czeskiej.

Michał SKORZYCKI – PhD, is a graduate of the University of Łódź, holding the position of Assistant Professor at University of Social Sciences in Łódź. His

research interests include the sociology of politics and international relations, in particular, the external relations of the European Union, problems of nationalism and national identity, as well as the internal politics and democratic transformation of the Czech Republic.

Jacek WYSZYŃSKI – dr, adiunkt w Zakładzie Komunikacji Społecznej WNPiD UAM. W kręgu jego zainteresowań naukowych pozostają: szeroko pojęte nowe media, zagadnienia neutralności sieciowej, Next Generation Internet, metodologia badań medioznawczych oraz cyfrowe repozytoria materiałów video. Twórca systemu do analizy zawartości programów telewizyjnych CAST (<http://cast.info.pl>). Przewodniczący Rady Centrum Informatycznego UAM, członek Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej. E-mail: jacek.wyszynski@amu.edu.pl

Jacek WYSZYŃSKI – PhD, Assistant Professor at the Department of Social Communication, Faculty of Political Science and Journalism, AMU. His research interests cover new media, the issues of network neutrality, Next Generation Internet, the research methodology of media studies and digital repositories of video material. Author of the system for the content analysis of television programs CAST (<http://cast.info.pl>). President of the Board of the IT Center at AMU and member of the Polish Communication Association. E-mail: jacek.wyszynski@amu.edu.pl

